

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Gediminas Česonis

LIETUVOS REGIONINĖS POLITIKOS
TOBULINIMO KRYPTYS

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas (03 S)

Vilnius, 2012

Disertacija rengta 2007–2012 metais Mykolo Romerio universitete

Mokslinis vadovas:

2010–2012 m. prof. dr. Žymantas Kostas Svetikas (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas (03 S))

2007–2010 m. prof. dr. Linutė Juškevičienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas (03 S))

TURINYS

LENTELIŲ SĄVADAS	5
PAVEIKSLŲ SĄVADAS	6
VARTOJAMOS SANTRUMPOS	8
ĮVADAS	9
1. REGIONINĖ PLĖTRA IR DARNUS VYSTYMASIS	16
1.1. Regioninė plėtra mokslo darbuose	16
1.1.1. Regionalizacija ir jos proceso įtaka regionų ekonominei plėtrai	20
1.1.2. Moksliniai požiūriai į regionų plėtros procesą	25
1.1.3. Regioninės politikos turinys	27
1.1.4. Svarbiausios regioninės politikos ir darnaus vystymosi priemonės	29
1.1.5. Regionų ekonominės plėtros skatinimo metodai ir priemonės	30
1.1.6. Regioninės inovacijų sistemos	31
1.2. Darnus vystymasis mokslo darbuose	37
1.2.1. Darnaus vystymosi sampratos raida	41
1.2.2. Darnaus vystymosi prioritetai ir principai	44
1.2.3. Darnumas regioninės plėtros požiūriu moksliniuose darbuose	46
1.2.4. Darnusis vystymasis ir regionų plėtra Lietuvoje	54
2. DARBO METODOLOGIJA	57
2.1. Regionų ekonominių netolygumų įvertinimo modeliai	57
2.1.1. Tradicinis σ – konvergencijos modelis	57
2.1.2. Neoklasikinis β – konvergencijos modelis	58
2.2. Mokslinių empirinių tyrimų ir jų rezultatų, atliktų remiantis konvergencijos modeliais, apžvalga	59
3. TYRIMŲ REZULTATAI	61
3.1. Europos Sąjungos regioninė arba sanglaudos politika	61
3.2. Europos Sąjungos teritorinių statistinių vienetų klasifikatorius	64
3.3. Regionai ir regioninė politika Europos Sąjungos valstybėse	69
3.3.1. Vidurio ir rytų Europos valstybių – Europos Sąjungos narių teritoriniai administraciniai vienetai	69
3.3.2. Vidurio ir rytų Europos valstybių – Europos sąjungos narių ES paramos panaudojimas regionų plėtrai	71
3.3.3. Regiono plėtros kryptių ir ekonominės plėtros skatinimo metodų apžvalga Europos Sąjungos šalyse	72
3.3.3.1. Regionų plėtros kryptys Vakarų šalyse	72
3.3.3.2. Nacionalinė regioninė politika Airijoje, Danijoje ir naujosiose Europos Sąjungos valstybėse narėse: Čekijoje, Lenkijoje, Slovakijoje	74
3.4. Lietuvos regioninė politika	90
3.4.1. Lietuvos nacionalinė regioninė politika po Nepriklausomybės atkūrimo	90
3.4.2. Lietuvos regioninės politikos prioritetai ir uždaviniai	93
3.4.3. Lietuvos regioninės politikos dokumentų analizė	94
3.4.4. Lietuvos regioninę politiką įgyvendinančios institucijos	97

3.5. Lietuvos regionų socialinių–ekonominių išsivystymo netolygumų tyrimas	99
3.5.1. Ekonominio išsivystymo analizė	100
3.5.2. Užimtumo ir darbo produktyvumo analizė	102
3.5.3. Lietuvos regionų ekonominių netolygumų vertinimas	107
3.5.4. Regiono ekonominį išsivystymą įtakančių veiksnių analizė	110
3.6. Lietuvos regionų raidos 2005–2010 metais tyrimas	113
3.6.1. Gyventojai	113
3.6.2. Darbo rinka	115
3.6.3. Ekonomika	117
3.6.4. Probleminės teritorijos	119
3.6.5. Europos Sąjungos paramos investicijos regionuose	120
3.6.5.1. Žmogiškieji ištekliai	120
3.6.5.2. Ekonomikos augimas	122
3.6.5.3. Sanglaudos skatinimas	124
3.6.6. Pasienio bendradarbiavimas sprendžiant regionų plėtros problemas	128
3.7. Lietuvos regionų gebėjimo įvertinti konkurencinius pranašumus tyrimas	131
3.7.1. Regionų analizės vykdymo būdai	131
3.7.2. Konkurentų vertinimas	131
3.7.3. Konkurencingų sektorių nustatymas	132
3.7.4. Gebėjimas atlikti svarbiausių technologijų analizę	133
3.7.5. Specifinių verslo įmonių poreikių analizė	133
3.7.6. Tradicinės pramonės sektorių kitimų analizė	133
3.7.7. Planų ir programų sąsajoms tarp mokslo ir vietos verslo įmonių stiprinti rengimas	134
3.8. Klaipėdos regiono įmonių bendradarbiavimas inovacijų srityje	134
3.8.1. Klaipėdos regionas ir jo inovacinė infrastruktūra	134
3.8.2. Klaipėdos regiono įmonių bendradarbiavimo inovacijų srityje empirinis tyrimas	137
4. PASIŪLYMAI DĖL LIETUVOS REGIONINĖS POLITIKOS TOBULINIMO SIEKIANČI TOLYGESNĖS REGIONŲ SOCIALINĖS IR EKONOMINĖS PLĖTROS	149
IŠVADOS	158
SUMMARY	162
LITERATŪRA	178
GEDIMINO ČESONIO MOKSLO DARBŲ SĄRAŠAS	185

LENTELIŲ SĄVADAS

1 lentelė. Regioninės politikos mokyklos	21
2 lentelė. Probleminės sritys ir regioninių inovacijų sistemų trūkumai	32
3 lentelė. Regionų tipai ir inovacijų politikos įgyvendinimo būdai	34
4 lentelė. ES struktūrinių fondų intervencijos sritys	62
5 lentelė. Europos Sąjungos regionų NUTS klasifikacija	66
6 lentelė. ES valstybių teritorinė administracinė (statistinė) sistema	68
7 lentelė. Administracinių ir planinių regionų palyginimas	70
8 lentelė. Valstybių teritorijų suskirstymas į NUTS lygmenis	70
9 lentelė. Regioninės veiksmų programos, finansuojamos pagal Konvergencijos tikslą	71
10 lentelė. Parama klasteriams Čekijos regionų plėtros dokumentuose po 2006 m.	82
11 lentelė. Lenkijos regioninio vystymosi ir regionų sanglaudos didinimo kryptys	85
12 lentelė. Lenkijos nacionalinės regioninės politikos siūlomos tobulinimo kryptys	88
13 lentelė. BVP tenkančio vienam gyventojui ir darbo produktyvumo bei užimtumo lygio Lietuvos apskrityse koreliaciniai ryšiai	107
14 lentelė. Regionų BVP tenkančio vienam dirbančiajam augimo regresijos rezultatai 1995–2010 m.	108
15 lentelė. Regionų BVP tenkančio vienam dirbančiajam augimo regresijos rezultatai 1995–2000 m.	108
16 lentelė. Regionų BVP tenkančio vienam dirbančiajam augimo regresijos rezultatai 2000–2010 m.	109
17 lentelė. BVP tenkančio vienam gyventojui ir materialinių investicijų tenkančių vienam gyventojui (2004–2010 m.) bei veikiančių ūkio subjektų tenkančių 1000 gyventojų (2001–2010 m.), koreliacijos koeficientai pagal apskritis	112

PAVEIKSLŲ SĄVADAS

1 pav. Regioninių inovacijų sistemų trūkumai ir probleminių regionų tipai	32
2 pav. Darnaus vystymosi strateginio planavimo procesas (Darbotvarkė 21)	40
3 pav. Darnaus vystymosi lygių integracija	43
4 pav. Darnaus regioninio vystymosi plėtotės sritys	47
5 pav. Ekonomikos, aplinkos ir visuomenės sąsajos	49
6 pav. Darnus regionų strateginis planavimas	52
7 pav. Darnaus vystymosi keturkampis regionuose	53
8 pav. 2007–2013 m. Sanglaudos politikos tikslai ir finansavimo šaltiniai	63
9 pav. Lietuvos regionai pagal NUTS klasifikatorių	67
10 pav. Danijos regioninis suskirstymas	77
11 pav. Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų paskirstymas pagal finansavimo sritis Lenkijoje 2007–2013 m. laikotarpiu	87
12 pav. Nacionalinę regioninę politiką įgyvendinančios institucijos	99
13 pav. BVP tenkantis vienam gyventojui apskrityse, tūkst. Lt	100
14 pav. BVP tenkantis vienam gyventojui, palyginus su šalies vidurkiu 1995–2010 m., procentais	101
15 pav. BVP tenkančio vienam gyventojui variacijos koeficientas 1995–2010 m., procentais	102
16 pav. Užimtųjų skaičius Lietuvos regionuose 1998–2011 m., tūkst.	103
17 pav. Užimtumo lygis Lietuvos regionuose 1998–2011 m., procentais	104
18 pav. Užimtumo lygio variacijos koeficientas 1998–2011 m.	104
19 pav. BVP tenkantis vienam užimtajam apskrityse 1998–2010 m., tūkst. Lt	105
20 pav. BVP tenkančio vienam užimtajam pasiskirstymas pagal apskritis 1998–2010 m., procentais	106
21 pav. BVP tenkančio vienam užimtajam apskrityse variacijos koeficientas 1998–2010 m.	106
22 pav. Materialinės investicijos, tenkančios vienam gyventojui, 2004–2010 m., litais	110
23 pav. Materialinės investicijos, tenkančios vienam gyventojui, palyginus su šalies vidurkiu, 2004–2010 m., procentais	111
24 pav. Veikiančių ūkio subjektų skaičius, tenkantis 1000 gyventojų, 2002–2012 metų pradžioje	111
25 pav. Veikiančių ūkio subjektų skaičius tenkantis 1000 gyventojų, palyginus su šalies vidurkiu, 2002–2012 metų pradžioje, procentais	112
26 pav. Mokslo, studijų ir verslo integracija jūriniame slėnyje	136
27 pav. KMTP įmonių inovacinių projektų skaičius	137
28 pav. Apklaustų įmonių pasiskirstymas pagal sektorius	138
29 pav. Apklaustų įmonių pasiskirstymas pagal darbuotojų skaičių	138
30 pav. Įmonių bendradarbiavimas su kitomis verslo struktūromis inovacijų srityje	139
31 pav. Bendradarbiavimo tarp verslo įmonių inovacijų srityje lygis	140
32 pav. Verslo bendradarbiavimo partneriai ir teritorinis lygmuo	140

33 pav. Verslo bendradarbiavimo inovacijų srityje formos ir teritorinis lygmuo	141
34 pav. Bendradarbiavimas su viešomis ir privačiomis mokslinių tyrimų ir plėtros institucijomis inovacijų srityje	142
35 pav. Bendradarbiavimo su viešomis ir privačiomis mokslinių tyrimų ir plėtros institucijomis inovacijų srityje lygis	143
36 pav. Bendradarbiavimo su viešomis ir privačiomis mokslinių tyrimų ir plėtros institucijomis inovacijų srityje partneriai ir teritorinis lygmuo	144
37 pav. Verslo įmonių bendradarbiavimo su viešomis ir privačiomis mokslinių tyrimų ir plėtros institucijomis formos ir lygmuo	144
38 pav. Bendradarbiavimo barjerai	145
39 pav. Informacijos apie technologines naujoves šaltiniai	146
40 pav. Naujai priimti darbuotojai 2010–2011 metais	147
41 pav. Darbuotojų šaltiniai	147
42 pav. Siūloma regioninės politikos įgyvendinimo institucinė sistema	151
43 pav. Siūlomas regioninės plėtros planavimo sistemos modelis	153

VARTOJAMOS SANTRUMPOS

BVP	bendras vidaus produktas
ES	Europos Sąjunga
NUTS	ES teritorinių statistinių vienetų nomenklatūra
OECD	Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija

Valstybių pavadinimų santrumpos:

AT	Austrija
BE	Belgija
BG	Bulgarija
CY	Kipras
CZ	Čekija
DE	Vokietija
DK	Danija
EE	Estija
EL	Graikija
ES	Ispanija
FI	Suomija
FR	Prancūzija
HU	Vengrija
IE	Airija
IT	Italija
LT	Lietuva
LU	Liuksemburgas
LV	Latvija
MT	Malta
NL	Nyderlandai
PL	Lenkija
PT	Portugalija
RO	Rumunija
SE	Švedija
SI	Slovėnija
SK	Slovakija
UK	Jungtinė Karalystė

IVADAS

Regioninė politika daugumos išsivysčiusių valstybių raidoje yra viena svarbiausių viešosios politikos sričių, kurios paskirtis siekti regionų socialinių ir ekonominių netolygumų mažinimo trumpuoju laikotarpiu ir užtikrinti tolygią ir tvarią regionų, o tuo pačiu – ir visos valstybės plėtrą ilgalaikėje perspektyvoje. Kitaip tariant, tokiu būdu siekiama darnaus regionų vystymosi.

Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. gegužės 15 d. nutarimu Nr. XI–2015 patvirtintoje Valstybės pažangos strategijoje „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ viena iš Sumanaus valdymo prioriteto dalies Visuomenės poreikius atitinkantis valdymas viena iš esminių pokyčių iniciatyvų yra: „Užtikrinti aukštą gyvenimo kokybę ir įsidarbinimo galimybes visos šalies gyventojams (nesvarbu, kurioje vietovėje jie gyventų), modernizuojant ir kuriant infrastruktūrą bei skatinant smulkiojo ir vidutinio verslo plėtrą skirtinguose šalies regionuose. Visoje šalies teritorijoje siekti vienodų socialinės ir ekonominės aplinkos standartų“. Tai parodo, kad regioninės plėtros klausimai yra vieni iš valstybės ilgalaikės raidos prioritetų. Kita vertus, tai parodo, kad skirtumai tarp regionų yra dideli ir būtina taikyti kitokias, šiuolaikines priemones regionų plėtros skatinimui ir jų konkurencingumo didinimui. Žvelgiant iš vidutinės trukmės perspektyvų, šiuo metu rengiamoje Nacionalinės pažangos programoje 2014–2020 metais regioninę plėtrą siūloma įtvirtinti kaip horizontalųjį programos prioritetą. Todėl šio darbo tyrimų rezultatai ir pasiūlymai yra aktualūs šiandienos kontekste bei gali prisidėti prie regioninės politikos turinio formavimo.

Tuo tarpu darbe nagrinėjama darnaus vystymosi politika šiandienos demokratinų valstybių gyvenime yra viena iš svarbiausių ir patikimiausių priemonių siekiant visuotinės žmonių gerovės. Tačiau moksliniu požiūriu greta įprastos trijų dimensijų darnumo sampratos (ekonominio, socialinio ir aplinkosauginio darnumo) ne mažiau svarbi yra ir teritorinė darnaus vystymosi dedamoji. Todėl siekiant darnaus šalies vystymosi yra svarbu užtikrinti tolygią visų jos teritorijos dalių, t. y. regionų, raidą. Tai daroma plėtojant subalansuotą ekonominę plėtrą ir racionalų socialinių ekonominių problemų sprendimą makroteritoriniu arba regioniniu lygmeniu.

Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, susidomėjimas regionine politika padidėjo, ypač šios organizacijos pagalbos struktūrinių fondų gavimo ir panaudojimo srityse. Tačiau ši politika yra platesnė ir svarbesnė, nes yra susijusi su kokybiniu valstybės valdymo modeliu, visuomeninės gerovės didinimu bei ekonominių socialinių skirtumų tarp šalies atskirų dalių eliminavimu. Regioninė plėtra mažoje valstybėje, tokioje kaip Lietuva, veikia kaip nacionalinės ekonomikos vystymosi netolygumų kompensacinis mechanizmas. Pagrindinis regioninės plėtros tikslas yra tęstinis darbo vietų kūrimas, remiant mažas ir vidutinio dydžio įmones, skatinant investicijas į gamybą, gerinant infrastruktūrą ir keliant vietovių išsivystymo lygį. ES šalių patirtis rodo, kad sėkmingai regioninei plėtrai reikia strategijos bei vizijos, administracinių pajėgumų bei ilgalaikių tikslų prioritetizavimo, kartu taikant valdymo ir kontrolės metodus. Lietuvoje regioninė politika nėra išsamiai ištyrinėta mokslininkų, todėl labai svarbu nagrinėti teorinius regioninės politikos aspektus bei įvertinti jos vykdymą. Regioninės plėtros politikos

proceso įtraukimas į darnaus vystymosi įgyvendinimą yra sudėtingas uždavinys, nes kinta sąvokos, regiono supratimas, atsižvelgiant į kintančias gyvenimo sąlygas. Daugelio tarptautinių institucijų pateikiami vertinimo sistemos vertinimo rodikliai įgalina vertinti pasaulio tvarumą. Nepaisant to, pagrindiniai rodikliai ir analizės kriterijai kinta atsižvelgiant į šalies situaciją. Todėl regionų plėtros politikos implikavimas į darnaus vystymosi procesą visos Lietuvos ir Europos Sąjungos mastu, efektyviausių ilgalaikės tvarios regionų plėtros būdų paieška – visada aktualus ir probleminis klausimas.

Vertinant situaciją ir tendencijas tolygios regionų plėtros srityje tenka konstatuoti, kad skirtumai tarp Lietuvos regionų yra dideli ir nemažėjantys. Nacionalinės regioninės politikos poreikis Lietuvoje susiformavo tik apie 1998 metus, kai skirtumai tarp regionų akivaizdžiai pradėjo didėti. Todėl vienu iš pagrindinių šio laikotarpio prioritetų Lietuvai yra teritorinės socialinės ir ekonominės sanglaudos šalies viduje didinimas, arba kitaip tariant socialinių ir ekonominių skirtumų tarp regionų mažinimas, t. y. koordinuotos nacionalinės regioninės politikos vykdymas. Pirmosios koordinuotos regioninės politikos priemonės buvo numatytos tik 2005 metais patvirtinus Lietuvos regioninės politikos iki 2013 metų strategiją, o lėšos buvo skirtos tik 2008 metais. Todėl galima teigti, kad tai yra viena naujausių Lietuvos viešosios politikos sričių, tad ją formuojant ir įgyvendinant nebuvo galimybių remtis ankstesniąja patirtimi. Tačiau šiuo metu, kai tokia patirtis jau yra, atsiranda poreikis tobulinti šią politiką atsižvelgiant į besikeičiančią situaciją.

Darnią šalies plėtrą gali užtikrinti tik veiksmingai vykdoma regioninė politika – pradedant nuo nacionaliniu lygiu formuojamų priemonių ir baigiant jų įgyvendinimu konkrečiose tikslinėse teritorijose. Koordinuotos regioninės politikos poreikis susiformuoja susidarius tam tikroms aplinkybėms (pvz. kai socialiniai ekonominiai skirtumai tarp atskirų teritorinių darinių yra dideli ir nemažėjantys arba kai tam tikros šalies teritorijos susiduria su specifinėmis ūkio ar socialinėmis problemomis). Vykdoma regioninė politika iš esmės skiriama į dvi dalis – pirmoji įgyvendinama tam tikrose tikslinėse teritorijose, identifikuojamose pagal tam tikrus iš anksto nustatytus kriterijus ir taikant joms įvairių viešosios politikos sričių koordinuotas plėtros priemones. Antroji vykdoma visoje šalies teritorijoje, t. y. visuose regionuose, ir yra skirta padidinti regionų konkurencingumą įgyvendinant regionų plėtros planus. Lietuvoje šiuo metu yra sudarytos pakankamos teisinės prielaidos vykdyti koordinuotą nacionalinę regioninę politiką, tačiau taikomos priemonės yra nepakankamai koordinuotos bei nesudaro sąlygų didinti teritorinę socialinę ir ekonominę sanglaudą šalyje, o tuo pačiu riboti šalies biudžeto išteklius ir Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšas, skirtas Europos Sąjungos regioninės politikos įgyvendinimui Lietuvoje, kurios galėtų būti panaudojamos koordinuotos nacionalinės regioninės politikos įgyvendinimui, ir kurios yra panaudojamos nepakankamai efektyviai ir kol kas neduoda laukiamo efekto. Naujos redakcijos Regioninės politikos įstatyme buvo išdėstytas modernus regioninės politikos suvokimas – kalbama apie savarankiškas regioninės plėtros priemones, kurios galėtų būti finansuojamos iš savivaldybių ir valstybės biudžeto. Tačiau jo diegimą apsunkina tai, kad trūksta regioninių veikėjų iniciatyvų ir nėra planavimo tradicijų nei vietinės, nei centrinės valdžios lygmeniu. Kita vertus pasigendama šiuolaikiškų konkurencingumo skatinimo iniciatyvų regionuose. Viena tokių iniciatyvų yra regioninės inovaci-

jų sistemos, skirtos apjungti verslą, mokslą ir valdžios institucijas siekiant efektyvesnės regiono plėtros.

Lietuvos Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje daug dėmesio skiriama atskirų ūkio sektorių teritorinių netolygumų šalyje mažinimui. Todėl galima teigti, kad šis aspektas šalies mastu yra svarbus tačiau moksliniu požiūriu yra neišnagrinėtas ir nėra pateikta siūlymų, kaip tolygi regionų plėtra ir socialinių bei ekonominių skirtumų mažinimas įtakoja darnų visos valstybės teritorijos vystymąsi. Regionų plėtrai taip pat svarbus visų regiono plėtroje dalyvaujančių institucijų įtraukimas į plėtros procesus ir konkurencinių pranašumų nustatymas bei jų išnaudojimas. Todėl greta regionų plėtros poveikio darniam visos šalies vystymuisi būtina išnagrinėti vieną iš naujausių regionų plėtros skatinimo būdų – regionines inovacijų sistemas bei pateikti pasiūlymus, kaip jos galėtų būti integruotos į regionų plėtros procesus.

Šiame darbe analizuojama tolygios valstybės teritorijų socialinės ir ekonominės plėtros arba kitaip – regioninės plėtros įtaka darniam valstybės vystymuisi Lietuvoje tiek teoriniu, tiek praktiniu požiūriais bei regioninių inovacijų sistemų diegimas kaip vienas iš efektyviausių regionų plėtros instrumentų ilgalaikėje perspektyvoje. Šios analizės pagrindu pateikiami pasiūlymai dėl regioninės politikos tobulinimo krypčių.

Tyrimo objektas – regioninės plėtros ir darnaus vystymosi procesai.

Darbo tikslas – parengti pasiūlymus dėl Lietuvos regioninės politikos tobulinimo krypčių.

Uždaviniai:

1. Išnagrinėti regioninės politikos ir darnaus vystymosi procesų tendencijas.
2. Išnagrinėti Europos Sąjungos ir atskirų jos valstybių vykdomos regioninės politikos principus.
3. Apibūdinti Lietuvos regioninės politikos ypatumus.
4. Pagrįsti ir konceptualizuoti Lietuvos regioninės politikos valdymo, kaip tolygios ir tvarios regionų plėtros siekiant darnaus visos valstybės vystymosi prielaidos, modelį

Tyrimo uždavinių įgyvendinimo etapai ir metodai:

1. Išnagrinėti regioninės politikos ir darnaus vystymosi procesų tendencijas.
Metodai:
mokslinės literatūros analizė – atliekama siekiant atskleisti regioninės politikos ir darnaus vystymosi raidą, apibrėžti pagrindines sąvokas;
sisteminė mokslinės literatūros analizė – taikoma siekiant atskleisti regioninės politikos ir darnaus vystymosi koncepcines nuostatas;
dokumentų analizė – taikoma analizuojant regioninės politikos ir darnaus vystymosi raidą pasaulyje ir Lietuvoje.

2. Išnagrinėti Europos Sąjungos ir atskirų jos valstybių vykdomos regioninės politikos principus.
Metodai: lyginamoji analizė – taikoma siekiant išanalizuoti pasirinktose Europos šalyse įgyvendinamos regioninės politikos kryptis, identifikuojant bendras ir išsiskiriančias tendencijas; loginė analizė – atliekama siekiant nustatyti regioninės politikos įgyvendinimo privalumus ir trūkumus; dokumentų analizė – taikoma analizuojant Europos Sąjungos ir atskirų jos valstybių regioninės politikos įgyvendinimo nuostatas.
3. Apibūdinti Lietuvos regioninės politikos ypatumus.
Metodai: mokslinės literatūros analizė – atliekama siekiant atskleisti Lietuvos regioninės politikos raidą; loginė analizė – atliekama siekiant nustatyti regioninės politikos įgyvendinimo privalumus ir trūkumus; dokumentų analizė – atliekama siekiant nustatyti Lietuvos regioninės politikos nuostatas.
4. Pagrįsti ir konceptualizuoti Lietuvos regioninės politikos valdymo, kaip tolygios ir tvarios regionų plėtros siekiant darnaus visos valstybės vystymosi prielaidos, modelį
Tarpiniai etapai: Lietuvos regionų socialinių–ekonominių išsivystymo netolygumų tyrimas; Lietuvos regionų raidos 2005–2010 metais tyrimas; Lietuvos regionų gebėjimo įvertinti konkurencinius pranašumus tyrimas; Klaipėdos regiono įmonių bendradarbiavimo inovacijų srityje empirinis tyrimas; Lietuvos regioninės politikos valdymo, kaip tolygios ir tvarios regionų plėtros siekiant darnaus visos valstybės vystymosi prielaidos, modelio pateikimas.
Metodai: kokybinis tyrimo metodas – taikomas atliekant Klaipėdos regiono įmonių bendradarbiavimo inovacijų srityje empirinį tyrimą, kokybinių duomenų rinkimo metodas – nestruktūrizuotas interviu; statistinių duomenų analizė metodas – taikoma įvertinti Lietuvos regionų išsivystymo netolygumus ir tendencijas; regresinės analizės metodas – taikoma išnagrinėti priklausomybę tarp pagrindinių regionų plėtros veiksnių; lyginamoji analizė – taikoma nagrinėjant Lietuvos regionų raidą; atvejo analizė anketavimo būdu – taikoma siekiant įvertinti įmonių bendradarbiavimą inovacijų srityje; interpretavimo – tyrimų metu gautų rezultatų interpretavimas; modeliavimas – taikomas siekiant suformuoti sisteminį regioninės politikos valdymo modelį;
5. Suformuluoti tyrimo išvadas.
Metodai: sisteminė analizė – taikoma siekiant apibendrinti tyrimų rezultatus; konceptualizacija – mokslinės prasmės suteikimas gautai kokybinei informacijai; generalizavimas – atlikto tyrimo išvadų formulavimas.

Atsižvelgiant į darbo objektą bei tyrimo tikslą ir iš jo pasiekimui iškeltus uždavinius iškelta **hipotezė** – efektyvesnis regioninės plėtros procesų įgyvendinimas sudarytų sėkmingesnes prielaidas darniam visų regionų vystymuisi.

Darbo teorinis ir praktinis naujumas. Pastaraisiais metais susidarius sudėtingai ekonominei situacijai Europos Sąjungoje ir besitęsiant finansinei krizei atskirose euro zonos valstybėse, kyla grėsmė, kad šių globalių problemų sprendimas taps esmine visos Europos Sąjungos politika, į antrą planą nustumiant kita bendrąsias Europos Sąjungos politikas, tarp jų – ir regioninę arba kitaip vadinamą – sanglaudos politiką. Iki šiol regioninei politikai Europos Sąjungos mastu buvo skiriamas ypatingas dėmesys, tačiau diskusijos dėl Europos Sąjungos 2014–2020 metų finansinės perspektyvos jau dabar leidžia suprasti, kad finansinė parama labiausiai atsilikusiems regionams, o tuo pačiu ir dėmesys regioninei politikai mažės. Todėl būtina siekti kuo efektyvesnio mažėjan-

čių lėšų panaudojimo ir orientavimosi į ilgalaikę, inovatyvią valstybių ir regionų plėtrą. Viena iš Europos Sąjungos sanglaudos politikos horizontaliųjų temų yra ir, tikėtina, bus ateityje – darnusis vystymasis. Tai parodo, kad įgyvendinant regioninę politiką Europos Sąjungos mastu siekiama užtikrinti darnų vystymąsi visoje Bendrijų teritorijoje.

Pastaraisiais metais (nuo 2009 m.), įsivyravus ekonominiam sunkmečiui šalyje, Europos Sąjungos struktūrinė parama skirta Europos Sąjungos sanglaudos politikai įgyvendinti Lietuvoje sudaro didžiąją dalį visų valstybės investicijų į viešąjį sektorių. Valstybės biudžeto lėšos daugiausiai kreipiamos Europos Sąjungos bendrai finansuojamų projektų dalies finansavimui. Tačiau laikotarpyje iki 2013 metų regionų plėtra, kaip ir darnusis vystymasis, yra horizontalios struktūrinės paramos panaudojimo Lietuvoje temos, todėl, galima teigti, kad taip siekiama užtikrinti sinergiją tarp šių dviejų politikų. Regionų plėtrai tiesiogiai yra skiriama beveik 11 proc. Europos Sąjungos struktūrinės paramos skiriamos Lietuvai, to tarpu 2004–2006 metais tokios tikslinės paramos nebuvo. Iš dalies struktūrinės paramos nukreipimas į regionus, o ir tai, kad ekonominis sunkmetis labiausiai paveikė didžiuosius miestus, nes mažesniuose ekonominio pakilimo metu nebuvo jaučiamas tokio masto ekonomikos augimo bumas, sudarė prielaidas pasiekti, kad socialiniai ir ekonominiai skirtumai tarp šalies regionų nustojo didėti. Tačiau jie dar išlieka dideli. O skirtumų sumažinimas yra vienas didžiausių iššūkių šalies darniam vystymuisi. Todėl regioninių skirtumų mažinimas mažėjant Europos Sąjungos struktūrinei paramai, o tuo pačiu ir visos šalies darnaus vystymosi užtikrinimas yra vienas svarbiausių valstybės viešosios politikos šiandienos iššūkių. Kita vertus, tai parodo taikomos regioninės politikos netobulumą bei būtinybę ją tobulinti. Kita vertus, svarbiausiame valstybės ilgalaikės trukmės planavimo dokumente Valstybės pažangos strategijoje „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ (Žin., 2012, Nr. 61–3050) tolygiai regionų plėtrai nors ir yra skiriamas tam tikras dėmesys, tačiau regionų plėtra nėra tarp prioritetų ar tikslų. Analogiškai Nacionalinės pažangos programos iki 2020 metų projekte regioninė plėtra ir toliau išlieka kaip vienas iš horizontaliųjų prioritetų, kuris integruojamas į sektorines politikas. Taigi valstybės lygiu šiai problemai ir toliau skiriamas nepakankamas dėmesys. Įvertinant tai, kad yra didelė tikimybė, jog regionai ir toliau turės galimybę priimti sprendimus dėl dalies Europos Sąjungos struktūrinės paramos panaudojimo, būtina pasiūlyti naujus modelius kurie padėtų regionams efektyviau panaudoti lėšas regionų plėtrai, ne tik sprendžiant šiandienos infrastruktūros neišvystymo problemas, bet ir padedant tvirtus pamatus darniai ir tolygiai jų plėtrai ateityje.

Kita vertus, regioninė politika, įgyvendinama Lietuvoje, iš esmės remiasi klasikinės teorijos principais (skirtumų mažinimu investuojant į bazinę infrastruktūrą) – tokia politika išsivysčiusiose Europos Sąjungos valstybėse buvo vykdoma praėjusio amžiaus antroje pusėje. Todėl darbe pirmą kartą yra vertinama šiuolaikinė kitų valstybių regioninė politika ir jų bei šiuolaikinių plėtros teorijų pagrindu pateikiami siūlymai dėl Lietuvos regioninės politikos tobulinimo krypčių, ypatingai akcentuojant šiuos aspektus:

- regioninės politikos tikslų nustatymas, siekiant visų regionų tarptautinių konkurencinių pranašumų vystymo, plėtojant juose ne tik būtinas jų plėtros sąlygas, bet

ir pakankamas tarptautiniam konkurenciniam pranašumui įgyti ir pilnesniam visų regionų išteklių panaudojimui;

- regioninės politikos modernizavimas remiantis šiuolaikinėmis regioninio verslo klasterizacijos ir regioninių inovacijų sistemų teorijomis;
- regionine politika pagrįstos paramos teikimas regionų prioritetinėms smulkaus ir vidutinio verslo klasterizacijos iniciatyvoms ir regioninių inovacijų sistemų formavimosi skatinimu;
- regioninės politikos nukreipimu visų pirma į regionų smulkaus ir vidutinio verslo klasterizacijos ir regioninių inovacijų strategijų parengimą bei integruotų regionų plėtros planų sudarymą jų pagrindu;
- ES paramos koncentravimu ne tik į klasikinę tiesioginę paramą inovacijų srityje įmonėms ar inovacijų centrams, ir iš esmės skirtą kvalifikacijos kėlimui, esamų technologijų įsigijimui ir pan., bet ir į inovatyvią paramą orientuotą į regioninių inovacijų sistemų efektyvų susiformavimą – įvairių aukštojo mokslo ir verslo bendradarbiavimo schemų subsidijavimą, bendrų tyrimų ir plėtros projektų finansavimą, paramos teikimą įmonių tinklaveikai bei klasterizacijos politikos formavimui ir įgyvendinimui.

Mokslinė ir praktinė darbo reikšmė:

1. Susistemintos mokslinės literatūros analizės pagrindu yra pasiūlyta nauja teorinė koncepcija leidžianti susieti darnų vystymąsi ir jo įgyvendinimo rezultatus su regioninės politikos, t. y. tolygios valstybės socialinės ir ekonominės plėtros skatinimo, įgyvendinimo rezultatais.
2. Sistemiškai atskleisti Europos Sąjungos ir atskirų jos valstybių vykdomų nacionalinių regioninių politikų ypatumai ir tendencijos, sudarančios prielaidas vykdyti kryptingą, į inovacijų skatinimą ir regionų konkurencingumo didinimą orientuotą, valstybių plėtrą.
3. Darbe pirmą kartą sistemiškai išnagrinėtos regionų plėtros tendencijos – regresinės analizės metodu išnagrinėta priklausomybė tarp pagrindinių regionų plėtros veiksnių, statistinių duomenų analizės metodu išnagrinėti regionų socialinio ir ekonominio išsivystymo netolygumai, lyginamosios analizės metodu atliktas Lietuvos regionų gebėjimo įvertinti konkurencinius pranašumus tyrimas bei atliktas Klaipėdos regiono įmonių bendradarbiavimo inovacijų srityje empirinis tyrimas.
4. Pasiūlytas kompleksinis regioninės politikos valdymo modelis, sudarantis prielaidas už regioninę politiką atsakingoms institucijoms tobulinti institucinę ir planavimo sistemas, siekiant tolygios ir tvarios visų šalies regionų plėtros.

Disertacinio darbo medžiaga aprobuota skelbiant 2 mokslinius straipsnius recenzuojamuose mokslo leidiniuose, skaitant pranešimus šalies ir tarptautinėse konferencijose, perimant gerą patirtį Šiaurės Šalių Ministrų Tarybos, Švedijos, Lenkijos, Latvijos, Estijos, Suomijos, Norvegijos ir Rusijos Federacijos už regionų plėtrą atsakingose nacionalinėse ir regioninėse institucijose. Taip pat disertacinio darbo medžiaga buvo renkama, praktiškai naudojama ir skelbiama nuo 2001 metų vykdant praktinę veiklą regioninės plėtros srityje Lietuvoje ir užsienyje bei taip pat šiuo laikotarpiu skelbiant

mokslineis straipsnius recenzuojamuose mokslo leidiniuose (mokslinių straipsnių sąrašas pridėtas prieduose) bei skaitant pranešimus Lietuvoje ir užsienio valstybėse organizuojamose mokslinėse ir praktinėse konferencijose.

Darbe panaudoti 135 literatūros šaltiniai, iš jų 52 užsienio – anglų, rusų, čekų, lenkų – kalbomis.

Disertacinį darbą sudaro įvadas, keturios dalys ir išvados bei literatūros sąrašas.

1. REGIONINĖ PLĖTRA IR DARNUS VYSTYMASIS

1.1. Regioninė plėtra mokslo darbuose

Sąvokos regionas, rajonas, teritorija, teritorinė sistema, teritorinis vienetas daugelio mokslininkų ir praktikų vartojami kaip sinonimai. Išskirti vieną bendrą regiono apibrėžimą yra labai sunku. Pagal klasikinį regiono apibrėžimą, galima teigti, kad regionas – tai teritorija, pasižyminti tam tikromis specifinėmis, gamtinėmis, demografinėmis, socialinėmis, ir ekonominėmis sąlygomis, kurios jį charakterizuoja ir skiria nuo gretimų teorijų. Šie regionai formuojasi istoriškai savaime, priklausomai nuo gamtinių ir ekonominių sąlygų (Štrimeikienė D., 1999)

Tiksliai apibrėžti terminą „regionas“ vis dar sunku, nes jis svyruoja tarp specifinio teritorinio ir bendrai sektorinio apibrėžimo. Todėl daugelio mokslininkų nuomonės skiriasi dėl regiono sąvokos apibrėžimo naudojimo. Į regioną galima žiūrėti kaip į socialinę ir politinę struktūrą: „Regione sueina žmonių tapatybės ir socialinė veikla, politinės institucijos ir ekonominės organizacijos“ (Šimelevič K., Bagdzevičienė R., 2001).

Kitas požiūris į regioną pateikiamas F. Farinelli, kuris stebėjimo metodu (tyrimas atliktas stebint nedidelių pramonės įmonių įsitvirtinimą tuose pačiuose regionuose, jų bendradarbiavimą, konkurencingumą) apibrėžė regioną kaip įmonių grupę, kurios apima begales artimai sąveikaujančių mažų ir vidutinio dydžio įmonių, skiriančių plėtos galimybes vienai vyraujančiai gamybos veiklai. Dažniausiai ši veikla vykdoma santykinai ribotoje geografinėje vietovėje, kuri turi specifinę kultūrinę aplinką, sukurtą remiantis žiniomis (Farinelli F., 1996). Regiono sąvokos specifiką ir nagrinėjimą mokliškai, galima suskirstyti pagal tris kategorijas (Mačerinskienė I., Sabaitė G., 2001):

- homogeniškumą;
- centriškumą;
- planavimą.

Pagal homogeniškumo kriterijų, regionai yra formuojami iš tam tikrų zonų (plotų), pasižyminčių tam tikromis tik joms būdingomis savybėmis (ekonominėmis, socialinėmis ar politinėmis). Centriškumo kategorija pripažįsta, jog populiacija bei ekonominė veikla koncentruojasi ties specifiniais veiklos centrais (miestais, didmiesčiais). Planavimo kategorija nusako regionus administravimo bei politine išraiška (Mačerinskienė I., Sabaitė G., 2001).

Dar vienas apibrėžimas sako, kad regionas – tai istoriškai susiformavęs individualus ir unikalus kompleksinis darinys, susidaręs sąveikaujant gamtinėms ir socialinėms sistemoms, apibrėžtas sutartinėmis integruotomis ribomis. Pati naujausia regiono koncepcija apibrėžia jį kaip politinį ir administracinį vienetą (tarp nacionalinės valdžios ir vietos savivaldos), užtikrinantį endogeninę, subalansuotą regiono teritorijos ekonomikos plėtrą, didinantį tarptautinį konkurencingumą, bei vystantį regiono identitetą (Svetikas K. Ž., 2004).

Skirtingose mokslo šakose regionas traktuojamas skirtingai. Ekonomikos mokslai apibrėžia regioną, kaip socialinę – ekonominę visumą, kur vyksta materialinės gamy-

bos procesai. Socialinė – ekonominė geografija apibrėžia jį kaip gamybos objektą, arba, kaip aplinką, kurioje gyventojai ir materialinė gamyba yra tarpusavyje susiję. Regioną kaip gyvenamąją aplinką, kurioje yra kuriamos žmonių gyvenimo sąlygos, tiria demografija. Ekologija tiria regioną, kaip teritoriją, kuri daro poveikį supančiai aplinkai (Tijūnaitienė R., Giedrimienė L., 2002).

Regionas, kaip pagrindinis socialinės – ekonominės erdvės vienetas, charakterizuojamas tam tikromis struktūrinėmis savybėmis. Jeigu regioną identifikuojantys požymiai silpnėja nuo centro iki periferijos, regionas laikomas netolygiu. Jeigu aiškaus požymių silpnėjimo nepastebima, toks regionas vadinamas tolygiu arba homogenišku (Tijūnaitienė R., Giedrimienė L., 2002).

A. M. Guillermo, M. A. Mercedes, G. Garcia vartoja besivystančio regiono sampratą. Tai stipraus nuosmukio apimtas regionas, kurio būvį formaliai pripažįsta šalies regioninė politika ir kuriam reikalingas pramonės atnaujinimas (Guillermo A.M., Mercedes M.A., Garcia G., 1996).

XX a. 9–ame dešimtmetyje konkurencingumo veiksnys tapo svarbiausias didinant pelną ir dalijantis rinkas, todėl išryškėja konkurencingo regiono samprata. Konkurencingi regionai patrauklūs ne tik vietinėms įmonėms, bet ir transnacionalinėms bendrovėms. Šie regionai apibūdinami tais pačiais kriterijais kaip ir konkurencingos įmonės: nenutrūkstamos veiklos tobulinimas, naujų idėjų, žinių ir patirties įgyvendinimas bei kvalifikacijos kėlimas. Regionų vaidmuo tampa svarbesnis nei anksčiau. Jie su globalia ekonomika susisieja įvairiais mechanizmais: prekyba, eksportu, investicijomis ir inovacijomis, viduje ir išorėje.

XX a. pabaigoje atsiradus informacija ir žiniomis pagrįstoms technologijoms, M. Piore ir C. Sabel apibūdina regiono kooperacijos ypatumus: tai teritorija, paremta įmonių grupių, kurios pademonstravo savo lanksčią specializaciją, tenkinant netgi tokių technologškai reiklių sektorių, kaip keramika, plastika, metalo apdirbimas ir pramoninė automatizacija, poreikius (Piore M., Sabel C., 1984).

Terminas regionas gali apibūdinti ne tik valstybės viduje susiformavusius teritorinius darinius, bet ir globalinį regioną peržengiant nacionalinės valstybės sienas. Vienas iš tokių regiono pavyzdžių yra pati Europos Sąjunga.

Optimalią galimybę regionui išsaugoti ir didinti jo ekonominį pranašumą suteikia technologijos ir žinių bazės sintezė per bendravimo ryšius (Bagdzevičienė R., Vasiliauskaitė J. 2002). Ankstesnis požiūris į regiono vystymąsi iš pramoninės bazės pozicijų pripažįstamas ribotu.

Regionams, plėtojantiems savo žinių bazę, taikoma besimokančio regiono samprata. Kaip sako pavadinimas, šie regionai veikia kaip žinių ir idėjų surinkėjai ir saugyklos. Jie kuria tokią aplinką ir infrastruktūrą, kuri skatina žinių, idėjų ir mokymo srautų generavimą. Besimokantys regionai yra didėjančios svarbos inovacijų ir ekonominio augimo šaltiniai ir globalizacijos varikliai. Žiniomis pagrįstų besimokančių regionų plėtra paremta atviru bendravimu (Bagdzevičienė R., Vasiliauskaitė J. 2002).

Regionas globalizacijos amžiuje yra toks, kuris turi ir valdo infrastruktūrą, įskaitant reikalingus fizinius, ryšių, gamybos ir žmogiškuosius elementus, reikalingus inovacijų, gamybos ir mokymo skatinimui (Bagdzevičienė, R. 2001).

Regionai gali būti klasifikuojami pagal daugelį įvairiausių kriterijų ir klasifikacijų. Vienas iš kriterijų gali būti regiono struktūrinė charakteristika (Cuddy M., 1998):

1. Regioninis identitetas. Norint mobilizuoti bendruomenės pastangas, tam kad būtų pasiekti bendri tikslai, svarbu atkreipti dėmesį į regiono identiteto stiprumą, t. y. ar gyventojai turi pakankamai stiprų priklausomybės regionui jausmą, o bendras tikslas ir pasitikėjimas savo jėgomis turėtų būti vystomi visuose regiono lygmenyse (apskrities, miesto, seniūnijų). Kaip pavyzdį galima būtų pateikti Žemaitijos regioną, kuriame yra labai stiprus identiteto suvokimas, susijęs su tam tikrais papročiais.
2. Ekonominiai pajėgumai. Regionas privalo turėti bent minimalius ekonominius pajėgumus, tam kad taptų efektyviu teritoriniu vienetu bei išlaikytų tam tikrą autonomijos lygį. Jis gali būti turtingas tam tikrais gamtiniais ištekliais, žaliavomis. Regione turėtų veiklą vykdyti tam tikros įmonės, paslaugų centrai ar kiti ekonominiai pajėgumai. Regionas turi vykdyti tam tikros apimties ekonominę veiklą tam, kad išlaikytų savo administracinės struktūras, finansiškai remtų plėtros programas ir dalyvautų kaip lygiavertis savarankiškas vienetas kitų regionų tarpe. Ekonominiai pajėgumai regionui reikalingi ir dėlto kad būtų remiamas verslas.
3. Politiniai pajėgumai. Funkcionuojančiam regionui reikalingas efektyvus demokratinis valdymas, tam kad būtų tinkamai pasirūpinta bendruomenės interesais. Vakarų šalyse būdingos tam tikros suinteresuotųjų grupės, nevyriausybinės organizacijos, kurios rūpinasi bei tenkina visuomenės poreikius, sprendžia socialinius ekonominius bei aplinkosauginius regiono klausimus. Tai gali būti įvairios su aplinkosauga susijusios grupuotės, moterų ar darbuotojų teises ginančios grupės bei kitos nevyriausybinės organizacijos.
4. Administraciniai pajėgumai. Regiono administracija privalo administruoti, rengti regioninės politikos planą ir užtikrinti efektyvų šios politikos įgyvendinimą. Regioninės administravimo institucijos privalo reaguoti į įmonių poreikius, teikti tiesioginę ir netiesioginę paramą. Tai gali būti konsultacijos, įvairūs mokymai, seminarų bei konferencijų organizavimas.

Mokslinėje literatūroje ir praktikoje dažnai kaip sinonimai vartojamos sąvokos teritorija, regionas, rajonas ir kitos. Vis dėlto labiausiai linkstama prie termino regionas (Damašienė V., Rimkevičienė A., 2002). Tačiau egzistuoja nemažai diskusijų, kaip tiksliai apibrėžti regiono sąvoką. Pavyzdžiui, Tarptautinių žodžių žodynas regioną apibrėžia kaip didelį savitą teritorinį vienetą (gamtinį, ekonominį, politinį). Klasikinis regiono apibrėžimas teigia, jog regionas – tai teritorija, pasižyminti tam tikromis specifinėmis gamtinėmis, demografinėmis, socialinėmis ir ekonominėmis sąlygomis, kurios jį charakterizuoja ir skiria nuo gretimų teritorijų. Šie regionai formuojasi istoriškai savaime, priklausomai nuo gamtinių ir ekonominių sąlygų (Bagdzevičienė R., 2000).

Regionas gali būti apibrėžiamas geografiškai arba ekonomiškai. Geografiniu požiūriu regionas suvokiamas kaip teritorinis vienetas, kuris skiriasi nuo kitų tam tikru funkcinio pagrindu. Ekonominiu požiūriu tai gali būti didelių ar mažų pajamų teritorijos, didelio arba mažo nedarbo teritorijos ir panašiai. Regionai gali būti klasifikuojami pagal jų pagrindines urbanizuotas teritorijas ir jų funkcijas, rinkos potenci-

alą, atitinkamos ekonominės veiklos svarbą regione (Damašienė V., Rimkevičienė A., 2002). Vis dėlto regionas, pasižymintis gyventojų koncentracija ir pramonine veikla, paprastai nesunkiai yra apibūdinamas ir geografiškai. Ta pati teritorija vertinant pagal skirtingus kriterijus gali priklausyti skirtingiems regionams. Taigi regionas yra grynai dirbtinis darinys įvairių reiškinių analizei palengvinti (Damašienė V., Rimkevičienė A., 2002). Yra nuomonių, jog apskritai neįmanoma rasti bendro tinkamo regiono apibūdinimo. Terminas regionas vartojamas apibūdinti teritorijų rinkiniui, kuriame bet kurios dvi vietovės yra vienaip ar kitaip tarpusavyje panašios. Panašumo kriterijų pasirenka pats tyrėjas. Tad priklausomai nuo tyrėjo požiūrio, regionų sistemos regionų dydis ir jų skaičius gali varijuoti.

Teorinė regiono koncepcijos problema tampa dar keblesnė norint atlikti kiekybinę analizę.

Statistinė informacija dažnai pageidaujamais pjūviais neteikiama, todėl pasirinkimą, ką laikyti regionu, dažnai nulemia galimybė gauti reikiamus duomenis. Dėl šios priežasties analizės objektais dažnai tampa administraciniai šalies regionai.

Pagal Lietuvos Respublikos regioninės plėtros įstatymą nacionalinė regioninė politika įgyvendinama apskrityse ir savivaldybėse, o regioninės plėtros planavimas atliekamas apskrityse (LR regioninės plėtros įstatymas).

Ekonominės analizės požiūriu galime išskirti du pagrindinius regionų tipus: homogeninį ir funkcinį regioną. Homogeniniu regionu pažymime vienalytę viduje regiono veiklą. Kitas regioninio suskirstymo būdas labiau remiasi funkcinė integracija. Čia regionas sudarytas iš teritorijų, kur stebima vienokia ar kitokia ekonominės veiklos koncentracija ir kurios tarpusavyje sąveikauja labiau, nei su išore. Ekonominė tarpusavio priklausomybė tarnauja pagrindiniu kriterijum, nužymint funkcinio regiono ribas.

Tarp funkcinį regionų dažniausiai vartojamu yra *poliarizuotas regionas*. Tokio regiono pavyzdžiu gali būti nedidelis miestas su mažai išplėta pramonės ar paslaugų infrastruktūra ir aplinkinės kaimiškos vietovės. Aukštesniu makrolygiu funkcinė integracija apimtų keletą mazginių teritorijų. Krintinę reikšmę regiono teritorijos apimčiai turi ekonominės veiklos intensyvumas: prekių ir paslaugų, darbo išteklių ar pinigų judėjimas, ar kitų sandorių tarp teritorijų dažnumas. Nors teritoriniam administraciniam grupavimui svarbios abi – homogeninių ir funkcinį – regionų rūšys, bet teritorinėje visuomenės organizacijoje jos atlieka skirtingą vaidmenį. Įprasta homogeninį regioną vertinti pagal bendrą eksportuojamos produkcijos kiekį. Visas regionas yra perteklinę produkciją tiekianti teritorija, ir jos dalys visai neturi poreikio/labai menkas prekiauti viena su kita. Poliarizuotame regione vidiniai prekybiniai mainai, atvirkščiai, sudaro esminius ryšius. Dažniausiai tokį regioną sudaro vienas branduolys – pagrindinis miestas – su keliais pavaldžiais centrais ir visa aplinkinė kaimiškoji jo teritorija. Šios dvi ar trys specializuotos regiono dalys organiškai papildo viena kitą ir yra stipriai susietos vidiniais prekybiniais mainais.

Išanalizavus mokslinę literatūrą, galima teigti, kad įvairūs Lietuvos ir užsienio mokslininkai skirtingai apibrėžia regiono sąvoką. Reikėtų pažymėti tai, jog nors kiekvienas regionų tyrinėtojas apibrėžia regiono sąvoką vis kitaip, norėdamas išryškinti kažką savo, bet visuomet yra laikomasi trijų požymių, bendrų visiems regionų apibrė-

žimams: *teritorija, specializacija, ekonominiai santykiai*. Toliau detaliau išnagrinėsime regioninės politikos sampratą.

1.1.1. Regionalizacija ir jos proceso įtaka regionų ekonominei plėtrai

Regioninė politika suprantama kaip teritoriškai ir taksonomiškai diferencijuotas šalies socialinės, ekonominės ir ekologinės raidos ir krašto tvarkymo reguliavimas, siekiant kuo geriau išnaudoti vietos sąlygų ypatumus ir išlyginti gyvenimo kokybės regionines disproporcijas. Vieni autoriai regioninę politiką apibūdina kaip visumą priemonių, kiti – kaip planavimo procesą, tretį mano, kad tai valstybės vykdoma veikla, ketvirtą – veiklos sritis. Regionų plėtra taip pat galima vadinti bendruomenės gyvenimo socialinio, ekonominio, aplinkosaugos, sveikatos apsaugos, technologijų, kultūros ir rekreacijos aspektų vystymą tam tikroje teritorijoje.

Kartu ją galima traktuoti kaip visumą kryptingų priemonių sumažinti socialinius ir ekonominius regionų skirtumus (Balčiūnas N., 1999). Kitaip tariant, regioninė valstybės politika – veiklos sritis, susijusi su politine, ekonomine, socialine ir ekologine šalies plėtote regioniniu aspektu ir atspindinti valstybės ir regionų bei regionų tarpusavio santykius (Gronskas V., 1999). Skiriami du pagrindiniai regioninės politikos tipai: ekonominė politika ir socialinė politika.

Išsivysčiusiose šalyse stabili regionų plėtra ir tvirtas sistemos „centras – regionai“ funkcionalumas stipriai reiškiasi pasidalijimu tarp centrinio, regioninio ir vietos valdymo, biudžetinio federalizmo subalansuota sistema, įvairių formų ir priemonių taikymo valstybės reguliavime. Tačiau negalima teigti, kad pirmaujančios šalys jau išsprendė savo visas regionų problemas. Manoma, kad tradicinės problemos sumažėja, pereina į kitą būklę, bet visiškai neišnyksta. Regionų reguliavimą vykdo vienaip ar kitaip visi valstybės institutai, todėl, kad jų veikla priklauso tam tikrai teritorijai. Bet tai nereiškia, kad regionų problemų sprendimas – jų pagrindinė funkcija. Todėl regionų plėtros valstybinio reguliavimo sistemoje tikslinga išskirti specializuotą, orientuotą į regionus veiklą, vadinamą regionų politika (Dumčiuvienė D., Meilienė E., Snieška V., 2005).

Visoms pasaulio šalims, įskaitant ir besivystančias, ir labiausiai išsivysčiusias, būdinga, kad kiekvienoje reikia sušvelninti regionines ekonomines disproporcijas ir siekti regioninės ekonominės pusiausvyros. Šių tikslų įgyvendinimo mechanizmas yra pakankamai išvystytas ir apima valstybės finansinę paramą, vietos organizacijų pritraukimą, bei privataus kapitalo pritraukimą. Socialinė politika apima žmonių gyvenimo reguliavimo formas, pavyzdžiui, aprūpinimą darbu, būstu, taip pat užtikrina visuomenės gerovę ir socialinį saugumą. Socialinius ir ekonominius skirtumus pakankamai apibūdina tokie rodikliai – bendrasis vidaus produktas, nedarbo lygis, investicijos ir vidutinis darbo užmokestis. Lyginant šiuos rodiklius su vidutiniais rodikliais galima spręsti apie regionų socialinį ir ekonominį lygį (Pareigis R., Dorofjeva O., 2004).

K. Manioko teigimu, regioninė politika yra politika, kurios tikslas sumažinti atskirų valstybės regionų ekonominio ir socialinio išsivystymo skirtumus. Rinkos jėgos negali išlyginti regioninių išsivystymo netolygumų (Maniokas K., 2000). Mačys G. teigia, kad regioninė politika yra tikslinė veikla, kuria, taikant teisines, ekonomines ir administracines priemones, daromas diferencijuotas poveikis atskirų šalies regionų so-

cialinei ir ekonominei plėtrai, siekiant mažinti socialinius ir ekonominius skirtumus, tarpsektorines disproporcijas tarp regionų, skatinti tolygią ir subalansuotą plėtrą visoje šalyje. Regioninė politika – tai veikla, kuria siekiama efektyviai įgyvendinti ES regioninę politiką konkrečios valstybės teritorijoje: nuosekliai mažinti socialinius ir ekonominius skirtumus tarp ES regionų, skatinti tolygią ir subalansuotą plėtrą ES teritorijoje (Mačys G., 2006). Tačiau vienas bendras sprendimas siekiant sumažinti regioninius skirtumus yra regiono ekonominio augimo skatinimas (Česonis G., Pukas V., 2002).

Remiantis mokslinė literatūra, galima teigti, kad egzistuoja dvi regioninės politikos mokyklos: tradicinė mokykla, kuri yra pagrįsta centralizacija ir valdžios hierarchija iš viršaus į apačią, ir naujojo modelio mokykla, kuri yra pagrįsta decentralizacijos privalumais, kai regioninė politika yra vykdoma remiantis vietos valdžia (Cuddy M., 1998).

Kaip kooperuoja šios dvi regioninės politikos mokyklos pateikiama 1 lentelėje:

1 lentelė. Regioninės politikos mokyklos

	Tradicinė mokykla pagrįsta centralizacija	Naujojo modelio mokykla pagrįsta decentralizacija
Ekonomikos tikslai/priemonės	Tarpreiginė lygybė. Augimas paremtas tiesioginėmis užsienio investicijomis.	Regioninis konkurencingumas. Augimas paremtas vietinėmis ir užsienio investicijomis.
Organizacija	Nacionalinė ministerija.	Regioninė agentūra.
Politikos instrumentai	Biurokratinis valdymas. Tarptautinė parama. Garantijos.	Finansiniai ištekliai. Konsultacinės paslaugos. Techninė infrastruktūra. Kvalifikacijos kėlimas.

Šaltinis: Cuddy, M., 1998

Tradicinė mokykla orientuota į centralizuotą sprendimų priėmimo principą (sprendimai nukreipiami iš viršaus į apačią). Šis režimas pagrindiniu regiono ekonominės plėtros šaltiniu laiko tiesiogines užsienio investicijas ir visiškai neskatina konkurencijos tarp regionų, kas taip pat gali prisidėti prie regiono plėtros. Remiantis Tradicine mokykla, regioninės politikos formavimas bei realizavimas vyksta nacionaliniame lygmenyje, todėl pagrindiniais regioninės politikos instrumentais tampa centralizuotas biurokratinis valdymas, tikimasi pagalbos iš užsienio per paskolas bei įvairias kitas rėmimo programas (Cuddy M., 1998). Vietinių, decentralizuotų institucijų pagalba kuriama specifinė regiono politika, pritraukianti energingus verslininkus, skatinanti technologinius bei inovacinius pokyčius ir tokiu būdu prisidedanti prie šalies augimo nacionaliniame lygmenyje. Naujo modelio mokykloje verslininkystei plėsti taikomos šios pagrindinės regioninės politikos nuostatos:

- įmonių valdymo klausimais (pvz., šiuo metu egzistuojančios paskolų rūšys bei garantijos, rinkos struktūra duotu momentu, ryšių ir transporto infrastruktūra);
- žmogiškųjų išteklių kvalifikacijos kėlimas tokiose srityse kaip bendroji vadyba, informacinės technologijos, reklama, rinkos tyrimai;
- aprūpinimas naujomis technologijomis. Tokią paramą dažniausiai teikia verslo inkubatoriai, technologijų parkai;

- vietinių socialinių partnerysčių skatinimas ir plėtra.

Partnerystės tarp įmonių bei įvairių socialinių grupių dėka apjungiami įvairūs bendruomenės sluoksniai, siekiami bendri tikslai. Bendradarbiavimas skatinamas įvairiais lygiais tiek tarp įmonių regiono viduje, tiek tarp atskirų regionų, tiek tarptautiniu mastu (Cuddy M., 1998).

Išsivysčiusiose šalyje daug dėmesio regioninėje politikoje skiriama probleminiams regionams, taip pat regionams, kur didelė gyventojų koncentracija. Daugumoje šalių regioninės politikos tikslai pasikeitė – ji skirta jau nebe tarpregioniniams skirtumams išlyginti, bet optimalių regiono plėtros būdų paieškai (Simanavičienė Ž., Kilijonienė A., 2004).

Visame pasaulyje vykstant postindustrializacijos, globalizacijos, integracijos procesams, kartu vyksta ir regionalizacijos procesas. Mokslininkai skirtingai apibrėžia regionalizacijos sąvoką. Štai tokį apibrėžimą pateikia Bagdzevičienė (Bagdzevičienė R., 2001): regionalizacija – sudėtingas, geografinėje erdvėje vykstantis regionų formavimo procesas, pagrįstas politinių, ekonominių, socialinių ir kultūrinių santykių plėtra. Regionalizaciją taip pat galima apibrėžti kaip procesą, suteikiantį veiksmų laisvę, skirtą vystyti specifinei sričiai (subnacionaliniu, bet ne superlokaliniu lygiu), mobilizuojant jos ekonominę struktūrą ir, kur galima, skatinant bei vystant vietinį ir regioninį identitetą.

Šis procesas gali pasireikšti per jau egzistuojančias vietines institucijas, bet gali ir paskatinti kurti naujas, kurios geriau tiktų jo tikslams pasiekti. Regionalizacijos procesui įtaką visada daro politinė bei institucinė struktūra, kurią, savo ruožtu, veikia kiti faktoriai.

Įgyvendinant regioninės politikos tikslus, vadovaujamasi šiais principais:

- koordinavimo principu – regioninės politikos įgyvendinimo sėkmė tiesiogiai priklauso nuo įvairių suinteresuotų valstybės institucijų (ministerijų, departamentų ir t.t.) veiklos koordinavimo;
- partnerystės, vietos iniciatyvos principu – reali ekonomikos plėtra vykdoma regionų ir vietos lygmenimis; privačios iniciatyvos partnerystė bei vietos valdžios iniciatyva yra vienas iš svarbiausių efektyvaus regioninės politikos principų įgyvendinimo veiksnių;
- vietinio augimo ir laikinumo principais – šie tarpusavyje susiję principai rodo, jog svarbiausias regioninės politikos tikslas – prisidėti prie verslo ugdymo ir plėtros vietose, kad kiekviename regione būtų sukurtas ypatingai stiprus ekonominis potencialas (šis principas neįgyvendinamas, jeigu pvz., didžioji darbo jėgos dalis rajone/miestelyje yra priklausoma nuo darbo vietų per centrinį biudžetą finansuojamose įstaigose – ligoninėse, mokyklose ir t.t.), regioninė politika turi būti tik laikina priemonė šiam potencialui sukurti ar paskatinti.
- koncentravimo principas – remiamos tik iš anksto atrinktos sritys, nurodytos nacionaliniame socialinės–ekonominės plėtros plane, į kurį jos įtraukiamos, planuojant ateinančio laikotarpio šalies ūkio ir regionų ūkio plėtrą.

Šalies regioninė politika organizuojama šiais pagrindiniais politinės hierarchijos lygmenimis:

- tarptautiniu – taikomos ES tarptautinio bendradarbiavimo ir teritorinės integracijos priemonės;
- nacionaliniu – vykdomos nacionalinių tikslų siekimo priemonės; vietiniu – vykdomos lokalių tikslų siekimo priemonės (galima ES parama) (Pareigis R., Doro-fejeva O., 2004).

Regionuose, kurie sudaro stambesnę administracinę darinį, turi būti daugiau ar mažiau plėtojama ekonomika, veikti rinkos mechanizmai, funkcionuoti vietos administracija, įmanoma vertinti socialinę ir ekonominę situaciją toje teritorijoje. Regioninės politikos įgyvendinimo vertinimo modelis yra principinis ir priklauso nuo nacionalinių iniciatyvų arba valstybės vaidmens, t. y. valdžios institucijų vykdomos plėtros politikos. Regioninės politikos įgyvendinimas daugiausia priklauso ir nuo vietinių bei regioninių iniciatyvų, atsakingumo už teritorijos išteklių apsaugą ir įvairovės skatinimą, t. y. traukos į teritoriją didinimą (Simanavičienė Ž., Kilijonienė A., 2004).

Apibendrinant galima teigti, kad pagrindiniai veiksniai, skatinantys regionalizacijos procesą, t. y. centralizacija („iš viršaus į apačią“ valdymo metodas), kurią pakeičia decentralizacija („iš apačios į viršų“ valdymo metodas) bei globalizacija turi didelę reikšmę skatinant regionalizacijos poveikį ekonominei plėtrai. Regionalizacijos proceso pasekoje didėja žinių svarba, spartėja technologinis progresas, infrastruktūros tobulinimas, bendradarbiavimas, laisvos rinkos bei valstybinės ir vietinės valdžios institucijų funkcijų efektyvesnis paskirstymas daro didelę teigiamą įtaką ekonominei plėtrai, o pastaroji veda prie subalansuotos gyvenimo kokybės.

Šiuo metu pasaulyje vyksta postindustrializacijos, globalizacijos, integracijos procesai. Kartu su šiais procesais vyksta regionalizacijos procesas. Šiuo metu regionalizacija yra labai pastebimas ir svarbus ūkio gyvavimo reiškinys. Be to, pasaulio ekonomistai vis bando atsakyti į klausimą: kokie veiksniai veikia šalies ekonomikos progresą? Daugelis mokslininkų kaip vieną iš svarbiausių veiksnių nurodo regionalizaciją. Kaip ir vieningo regionalizacijos apibrėžimo nėra. Tačiau pastebima, jog daugelis mokslininkų apibrėždami šią sąvoką naudoja tam tikrus bendrus kriterijus. Vienas iš pagrindinių – geografinis kriterijus, kiti: politika, ekonomika, kultūra. Šie kriterijai yra būtent kertiniai, apibrėžiant regionalizacijos sąvoką.

Taigi regionalizacija – sudėtingas, geografinėje erdvėje vykstantis regionų formavimo procesas, pagrįstas politinių, ekonominių, socialinių ir kultūrinių santykių plėtra.

Analizuodami regionalizacijos procesą daugelis mokslininkų pabrėžia svarbų ekonominės plėtros vaidmenį. Ekonomikos plėtotė yra svarbiausia bendruomenės plėtotės sudedamoji dalis, nes ji aprūpina bendruomenę finansiniais ištekliais, kurie yra būtini norint plėtoti kitas bendruomenės gyvenimo sritis.

Ekonominė plėtra apima vis didesnę problemų ratą. Kartu su efektyviu išteklių panaudojimu, ekonominė plėtra apima politinį ir institucinį mechanizmą. Pats plėtros procesas turi būti nagrinėjamas kaip daugiaplanis procesas, kuris veda prie radikalių permainų socialinėse, institucinėse, administracinėse struktūrose, žmonių elgsenoje, taip pat prie spartėjančio ekonomikos augimo bei skirtumų panaikinimo. Taigi, šiuolaikinę plėtros sampratą Filipovas ir Avdejeva (Filipovas J.V. ir Avdejeva T.T., 2000)

nagrinėja per trijų tarpusavyje susijusių kriterijų – pokyčiai, augimas, pagerėjimas – prizmę.

Ekonomikos plėtra yra svarbiausia bendruomenės plėtros sudedamoji dalis, kadangi ji aprūpina bendruomenę finansiniais ištekliais, kurie būtini norint vystyti kitus bendruomenės plėtros aspektus.

Ekonomikos plėtrą galima traktuoti dvejopai:

- tai procesas, kurį galime apibrėžti kaip skiriamų vystymuisi žmogiškųjų, finansinių, organizacinių, fizinių ir gamtinių išteklių mobilizavimą, siekiant išplėsti bendruomenei teikiamų konkurentabilių paslaugų ir produktų kiekį ir kokybę;
- tai veikla, kuria ekonomikos plėtros organizatoriai stengiasi paveikti procesą visos bendruomenės labui.

Regionalizacijos poveikis ekonominei plėtrai geriausiai atsispindi per ekonominės veiklos komponentų prizmę. Ekonominės veiklos pagrindą sudaro šie komponentai:

1. Darbo jėga.
2. Technologija.
3. Infrastruktūra.
4. Finansinis kapitalas.
5. Vadovavimas.

Darbo jėga. Anksčiau buvo reikalinga daugiausiai nekvalifikuota darbo jėga, tačiau dabar vykstant regionalizacijos procesui, kuriam didelį poveikį daro globalizacija, pabrėžia inovacijas ir žinias, pramonės augimą, pagrįstą moksliniais tyrimais, o visa tai reikalauja darbuotojų, turinčių tam tikrų sugebėjimų. Nagrinėjant regionalizaciją svarbus ir darbo pasidalijimas. Nes regionalizacija spartina racionalų teritorinį darbo pasidalijimą bei dalyvavimą tarptautiniame darbo pasidalijime, kadangi tokio proceso rezultatai teigiamai veikia ekonominę plėtrą. Išsilavinusių, galinčių lengvai adaptuotis darbuotojų vertė kyla, ir tokių darbuotojų turėjimas taps pagrindiniu bet kurio regiono ekonomikos privalumu.

Technologija. Technologija tiesiogiai veikia ekonominės veiklos darbo jėgą, konkurenciją, našumą. Greitas technologijų keitimasis sąlygoja ir ekonominių veiklų pasikeitimus. Regionalizacijos procese technologija, nagrinėjama, kaip augantis ekonominės veiklos komponentas. Tai rodo augantis mikroregionų skaičius. Regionai siekia užimti savo nišą globalinėje ekonomikoje, jie organizuojasi, kuria savo strategijas, kuria savo ekonominę ateitį, remdamiesi savo aukštomis technologijomis.

Infrastruktūra. Šiandien vien turėti tradicinių infrastruktūros elementų (keliai, magistralės, oro uostai, geležinkeliai, elektros tiekimo linijos) nepakanka, svarbiu kriterijumi tapo jų kokybė. Švietimo sistema, telekomunikacijos, bendruomenės žinių vystymosi įstaigos, sveikatos apsaugos įstaigos, anksčiau nelaikytinos infrastruktūra, dabar laikomos labai svarbia jos dalimi. Regionalizacija šiame kontekste skatina transporto infrastruktūros tobulinimą, ryšių gerinimą, nes tai padidina galimybę greičiau platinti prekes, technologijas, kapitalą tarp regionų. Tokiu būdu didinant investicijas į infrastruktūrą, didėja investicijų grąža, našumas ir privačios investicijos, o visa kartu paėmus didėja turto kūrimo tempai, taigi daromas ir teigiamas poveikis ekonomikai.

Finansinis kapitalas – tai kuras, būtinas regionams, kurie nori veikti, augti, plėstis, išlikti konkurencingais rinkoje. Be to finansinis kapitalas turi būti naudojamas prieinamais kaštais. Regionalizacija šiuo atveju užtikrina ekonomikos augimą partnerystės pagrindu, garantuoja rinkos prieinamumą prie kitų regionų, tokiu būdu mažinant nacionalinių sienų reikšmingumą pasaulio ekonomikoje.

Vadovavimas. Kalbant apie regionalizaciją galima išskirti ją skatinantį centralizacijos/decentralizacijos veiksnį. Kyla klausimas ar ekonominę plėtrą lengviau valdyti vietos ar šalies mastu. Atsakyti yra sudėtinga, nes tiek viena, tiek kita pusė, turi savų ir privalumų, ir trūkumų. Valstybiniu mastu vykdoma ekonominė plėtra („iš viršaus į apačią“) reiškia kapitalo koncentraciją centre. O vietiniu mastu („iš apačios į viršų“) vykdoma ekonominė plėtra vyks greičiau, kadangi tuomet sprendimų priėmimo galia yra arčiau apačios (vietinio lygmens).

Kalbant apie neoklasikinės teorijos teiginius, galima teigti, jog laisvos rinkos ir mažėjantis valstybės kišimasis į ekonomiką – pagrindinės ekonomikos plėtros prielaidos. Tokiu būdu šiuolaikinis regionalizacijos procesas, veikiamas centralizacijos/decentralizacijos jėgų, skatina efektyvų valstybinės ir vietinės valdžios institucijų funkcijų paskirstymą, o tai teigiamai veikia ekonominę plėtrą.

Taigi apibendrinant galima teigti, kad regionalizacijos poveikio ekonominei plėtrai nagrinėjimas per kelių veiksnių prizmę yra žymiai efektyvesnis, kadangi vienu metu kreipiamas dėmesys į daugelį momentų.

1.1.2. Moksliniai požiūriai į regionų plėtros procesą

Pastaruoju metu pasaulyje sparčiai plinta optimalios būklės regionui paieškos idėja, tačiau neegzistuoja vieningos nuomonės dėl kintamųjų, turinčių apibrėžti šią būklę. Vieno aspekto nepakanka, norint įvertinti regiono plėtros procesą, nes regioną, kaip sistemą, apibūdina tik įvairių mokslinių požiūrių visuma. Mokslinių teorijų bazė remiasi trimis esminiais plėtros principais: pastovumu, darnumu ir socialine orientacija. (Dokurnevič E., Bagdzevičienė R., 2002)

Pastovumo principas reiškia pakankamai ilgą laiką regiono potencialo reprodukcijai. Tokiu būdu, intensyvi gamtinių išteklių gavyba neįeina į pastovios regionų plėtros koncepciją. Regiono plėtra nėra griežtai linijinės formos procesas, čia galimi nuosmukiai ir pakilimai. Darnumo principas reiškia ypatingą kiekvienam regionui proporciją jo potencialo sudedamųjų dalių. Socialinė orientacija – kuri reiškia, kad regioninių situacijų vektoriaus ir kiekybinių parametrų vertinimas turi būti vykdomas pirmiausia pagal jų įtaką gyventojų gyvenimo lygiui ir kokybei. Be to ši orientacija turi būti stabiliai subalansuota su gamtiniais, ekonominiais ir kitais regiono plėtros ištekliais. Tai svarbiausias ir iki šiol mažiausiai vertinamas regiono plėtros principas. Nors regiono ekonominio potencialo augimas, jo struktūriniai pokyčiai yra svarbios regiono plėtros sąlygos, tačiau gamybos augimą atskiruose regionuose, kurio siekiama nesilaikant regiono plėtros principų (pastovumo, darnumo ir socialinės integracijos), lydi regiono socialinio – demografinio, gamtinio, ekologinio ir kitų komponentų degradacija. Regiono plėtros aspektai yra persipynę, tačiau griežtų ribų tarp jų nėra. Šiuo atveju aspektai skirstomi į tris pagrindines grupes.

Toks suskirstymas padeda lengviau sudaryti regiono plėtros modelį, kuriame atspindi mokslinių požiūrių į regionų plėtros procesą integracija.

Socialinis regionų plėtros aspektas. Kadangi vien tik ekonomika, kultūra, darbo išlaidos ir t.t. nepaaiškina regionų plėtros arba nuosmukio, R. Danielczykas ir G. Vudas (Danielczyk R., Wood G., 2000) dėmesį nukreipia į kultūros dimensiją, kurią parodo per dviejų susijusių problemų prizmę:

- regiono „identiško“ svarbą – žmonių prierašumo jausmą regionui;
- regiono specifikos svarbą – žmonių kasdienio gyvenimo turinį, „ekonominę ir darbo kultūrą“ arba „mentalitetą“.

Kalbant apie socialinį regionų plėtros aspektą, būtina paminėti dar vieną istorinį žingsnį, kuomet regionų plėtrą buvo pradėta traktuoti kaip žmogiškąją plėtrą, tai pradėjo J. Martinussenas (Martinussen J., 1999).

Iš pradžių dėmesys buvo sukoncentruojamas trimis esminiais dalykais:

1. Ilgo ir sveiko gyvenimo galimybei.
2. Žinių siekimo galimybei.
3. Išteklių gavimo galimybei, norint užtikrinti normalų gyvenimo lygį.

Prie šių veiksnių prisidėjo vyrų ir moterų lygios teisės, įvairūs stabilumo aspektai, politinio gyvenimo demokratizavimas. Skirtumai ekonominėse ir socialinėse struktūrose arba sąlygose iš dalies priklauso nuo regiono geografijos ir reikšmės. Taigi socialinis regionų plėtros aspektas yra labai svarbus ta prasme, kad jis tiesiogiai susijęs su gyventojų gyvenimo lygiu ir kokybe – socialine integracija – esminiu plėtros principu.

Naujieji plėtros modeliai akcentuoja ne vien tik verslo organizacijų svarbą, bet ir vietos bendruomenes, per jas apjungiant platų skirtingų interesų organizacijų ratą (Dapkus R, Railienė G., 2006).

Gamtinis regionų plėtros aspektas. P.A. Džuljenas ir R. Leičansas dinaminę regionų plėtrą nagrinėjo trimis kryptimis:

1. Visiško pranašumo buvimas (gamtinių išteklių turėjimas).
2. Investicinis patrauklumas.
3. Užsienio investicijų srautas į regioną (Julien P.A., Lachance R., 2001).

Šios plėtros pagrindą sudaro gamtiniai ištekliai arba sąlygos, suteikiančios regionui visišką pranašumą. Visiškas pranašumas sąlygoja regiono patrauklumą investicijoms ir garantuoja pelną.

Visišką pranašumą regionui gali suteikti ne tik gamta, bet ir palanki verslui aplinka regione, patraukli mokesčių sistema ir kiti veiksniai. Tačiau nereikia pamiršti, kad, ypač, gamtinis potencialas reikalauja reprodukcijos – naudojimas turi remtis pastovumo principu. Iš kitos pusės kiekvienas regionas turi savo konkurencinių pranašumų rinkinį ir ne tik „gamtos apdovanoto“ regiono padėtis visada pirmąja.

Ekonominis regionų plėtros aspektas. Didelė grupė mokslininkų, vertindama regioną, kaip socialinės–ekonominės erdvės visumą, regionų plėtrą suveda į ekonominę plėtrą, kurios pagrindas – evoliucija ir pažanga.

M.P. Mondaro (Mondaro M.P., 1997) tvirtino, kad norint sužinoti ar šalis vystosi reikia atsakyti į tokius klausimus:

- kas atsitiko su skurdu?
- kaip pasikeitė nedarbo lygis?
- koks nelygybės lygis?

Jei visi trys rodikliai pagerėjo, tai šalis, išgyvena augimo periodą. Jei pablogėjo, tai neverta kalbėti apie augimą, net jei pajamos vienam gyventojui išaugo dvigubai. Ekonominė plėtra neatsiejama nuo ekonomikos augimo teorijų. J. Martinussenas (Martinussen, 1999) skiria kelis skirtingus ekonominio augimo šaltinius industrinėse ir besivystančiose šalyse. Kur įtakos turi didėjanti paklausa, didėjanti gamyba ir pasiūla, didesnės kapitalo investicijos, technologinės inovacijos, švietimas.

A. Misiūnas ir Ž. K. Svetikas (Misiūnas A., Svetikas Ž.K., 2003) pabrėžia, kad šalies ekonomikai ir ekonomikos politikai labai svarbi yra regioninė politika. Teritoriniai vienetai dažnai skiriasi ir ekonomine – socialine gerove. O kai ekonominės skirtybės pasiekia tam tikrą nepageidaujamą lygį, yra reikalingi valdžios sprendimai, siekiant juos sumažinti.

Regionų plėtra – kompleksinis požiūris, ir visuotinai priimto regionų plėtros proceso apibrėžimo nėra. Regionų plėtra turi būti paremta jų potencialo (galinčio būti konkurencinio pranašumo šaltiniu) reprodukcija, optimalia plėtros aspektų (socialinis, gamtinis, ekonominis) proporcija ir nukreipta į gyvenimo lygio ir kokybės gerinimą. (Dokurnevič E., Bagdzevičienė R., 2002)

Konkretaus regiono plėtrą, galima būtų palyginti su namo statyba, kur pagrindas – žmogiškasis kapitalas. Žmogiškasis kapitalas ir socialinis regiono plėtros aspektas nukreipti į ateitį, jie sąlygoja „namo“ atsiradimą, „regioninę realybę“. Įtakos turi kultūriniai kintamieji, kurie formuoja tam tikrą regiono gyventojų požiūrį į supančią aplinką. Jie įtakoja ir bendravimo, komunikacijų ypatumus. Šie parametrai verslo įmonėse didina darbuotojų motyvaciją. Taip pat svarbūs – konkurenciniai pranašumai. Naudingos iškasenos, ištekliai, visa tai daro regioną patraukliu, didina investicijų srautus į regioną. Be viso šito įtakos turi ir ekonominė regiono plėtra į kurią įeina tokie rodikliai kaip: gamybos ir vartojimo apimtys, BVP, pajamų lygis vienam gyventojui, ir t.t.

Taigi regionas yra savotiškas „namas“, kuriame labai svarbu laikytis proporcijų. Kiekvienas regionas unikalus, ir sprendžiant regionines problemas reikia ne tik atsižvelgti į regiono specifiką, bet ir įvertinti esminius plėtros principus. (Dokurnevič E., Bagdzevičienė R., 2002)

1.1.3. Regioninės politikos turinys

Regioninė politika paprastai suprantama kaip politika, kurios tikslas yra sumažinti atskirų valstybės regionų ekonominio ir socialinio išsivystymo skirtumus (Damašienė V, Butkus M., 2004). Pateikiamas ir išsamesnis regioninės politikos apibrėžimas: regioninė politika – tikslinė veikla, kuria, taikant teises, ekonomines ir administracines priemones, daromas diferencijuotas poveikis atskirų šalies regionų socialinei ir eko-

nominei plėtrai, siekiant mažinti socialinius ir ekonominius skirtumus tarp regionų ir tarpsektorines disproporcijas regionų viduje, skatinti tolygią ir subalansuotą plėtrą visoje šalies teritorijoje (Damašienė V., Rimkevičienė A., 2002).

Pirmiausia regioninę politiką galima traktuoti kaip priemonių, skirtų skatinti ekonominę plėtrą regione, visumą. Šiuo atveju galutinis regioninės politikos tikslas – spartesnis visos šalies ekonomikos augimas, o tai pasiekama pirmenybę teikiant kiekvieno regiono ekonominei plėtrai. Galimas ir kitoks požiūris. Regioninė politika gali būti pateikiama kaip priemonių, užtikrinančių vienodas gyvenimo sąlygas visiems piliečiams, nepriklausomai nuo jų gyvenamosios vietos, visuma. (Bagdzevičienė R., 2001).

Atsižvelgus į socialinius ir ekonominius veiksmus, išskiriami tokie regioninės politikos uždaviniai (Bagdzevičienė R., 2001):

- padidinti vietinį darbo našumą efektyviau panaudojant vietinius ekonominius išteklius;
- panaikinti ekonominius socialinius regionų skirtumus;
- pereiti prie programinio atskirų plėtos projektų finansavimo;
- užtikrinti visų regionų piliečių lygias galimybes į kokybiškesnę ir geresnę gyvenimą ir gyvenimo lygį;
- sukurti prielaidas tolesnei plėtrai.
- Literatūroje galima rasti nemažai regionų augimo ir plėtos teorijų. Dauguma jų – šalies ekonomikos augimo modeliai, pritaikyti regionui. Galima išskirti dvi pagrindines požiūrių į regioninę politiką grupes (Bagdzevičienė R., 2001):
- besiremiantys rinka;
- pripažįstantys rinkos nesėkmę.

Į rinką orientuotas požiūris teigia, jog regioninė politika yra nereikalinga, kadangi rinka pati turėtų sugebėti panaikinti skirtumus. Toks požiūris paremtas tarptautinės prekybos teorija. Vis dėlto tai būtų įmanoma tik tobulos konkurencijos sąlygomis, kurios realiaame gyvenime neegzistuoja.

Kur kas populiariesnis yra rinkos nesėkmę pripažįstantis požiūris, teigiantis, kad rinka be valdžios įsikišimo didina regioninius skirtumus. Būtent rinkos klaidos sąvoka ir yra grindžiamas regioninės politikos reikalingumas. Teigiama, kad rinka pati negali išlyginti regionų skirtumų, kadangi egzistuoja nevienodas gamybos veiksmų (darbo jėgos, kapitalo) judrumas ir nevienodos pradinės ekonominės veiklos sąlygos, pvz., skirtingas regionų infrastruktūros išsivystymas. (Damašienė V., Rimkevičienė A., 2002). Regioninė politika gali būti pagrįsta ir politiškai, t. y. tuo, kad visi valstybės gyventojai visuose regionuose turi turėti lygias galimybes (Damašienė V., Rimkevičienė A., 2002).

Viena seniausių regioninės plėtos krypčių – bandymai subalansuoti gamybinių pajėgumų geografinį išsidėstymą. Tam naudojama privačių investicijų srauto kontrolė, lengvatinių sąlygų privačiam kapitalui sukūrimas, valstybinių įmonių geografinio išdėstymo reguliavimas. Visgi tiesioginė kontrolė naudojama palyginti retai. Dažniau taikomos kitos finansinės skatinimo priemonės: subsidijos, mokesčių lengvatos ir kita (Bagdzevičienė R., 2001).

J. Mačerinskas, J. Matekonienė (Mačerinskas J., Matekonienė J., 2003) teigia, kad gausūs regiono natūralieji ištekliai gali turėti lemiamos įtakos ekonomikos augimui, kas taip pat skatina ekonominį atvirumą, t. y. intensyvėja bendradarbiavimas tarp regionų ar šalių, užmezgami nauji kontaktai, o visa tai teigiamai veikia šalies ar regiono ekonomiką. Turimi regiono ištekliai gali įtakoti regiono socialinę situaciją – gausūs ištekliai didina gyventojų užimtumą, mažina nedarbą ir kt.

Mažėjant gyventojų skaičiui ir aštrėjant emigracijos problemai bandoma reguliuoti ir darbo jėgos geografinį pasiskirstymą. Siekdamos sukurti norimą darbo jėgos struktūrą valstybės gali naudoti įvairias priemones: mokesčių mažinimą, socialinės infrastruktūros objektų kūrimą, gyvenamojo ploto suteikimą gyventojams, darbuotojų profesinį mokymą ir perkvalifikavimą, priedų už darbą tam tikroje vietovėje išmokėjimą (Bagdzevičienė R., 2001). Vakarų valstybėse dažniausiai regionų ekonomikos plėtros priemonės nukreipiamos depresinėms ir ekonomiškai silpnoms teritorijoms plėtoti, taip pat stambiems pramoniniams aglomeratams decentralizuoti (Bagdzevičienė R., 2001).

1.1.4. Svarbiausios regioninės politikos ir darnaus vystymosi priemonės

Prie regioninės politikos priemonių priskiriamos tokios, kurias valstybė naudoja sprendama regionines problemas. Šios priemonės kiekvienoje šalyje yra specifinės, tai gali būti: mokesčių lengvatos, kreditai, valstybiniai užsakymai ir t. t. Toks požiūris leidžia numatyti galimų problemų pobūdį ir apimtį, taip pat laiku pasirengti jas spręsti. Įgyvendindama regioninę politiką, valstybė pasirenka atitinkamą jos modelį, priklausantį nuo valdymo pobūdžio. Galima išskirti šiuos regioninės politikos bruožus:

- Regionalizacija – remiasi centrine valdžia ir valdymu „iš viršaus į apačią”.
- Regionalizmas – pagrįstas valdymo būdu „iš apačios į viršų”, taip pat teritorine integracija, jį taikant svarbiausia – bendruomenės identiškumas. Regionalizmą skatina neefektyvus centrinės valdžios veikimas.
- Regioninė valdžios decentralizacija – vidinis nacionalinių uždavinių perskirstymas žemesniems regioniniams padaliniais. Ši koncepcija grindžiama subsidiarumo idėja. Pagal subsidiarumo principą visi sprendimai turi būti priimami tuo lygmeniu, kuris gali geriausiai užtikrinti politikos efektyvumą.

Optimalus regionų valdymo būdas turbūt būtų – sujungti visus tris bruožus ir taip išvengti kiekvieno trūkumų, o tai ir daroma įgyvendinant ES regioninę politiką (Pareigis R., Dorofejeva O., 2004).

Taigi, galima teigti, kad regioninė politika yra svarbus įrankis, padedantis spręsti ekonominės ir socialinės raidos netolygumo problemas, todėl jai turėtų būti skiriamas pakankamas Lietuvos viešojo administravimo institucijų dėmesys (Devinduonis R., Kavaliauskas P., 1999).

Kalbant apie darnaus vystymosi priemones, būtina paminėti, kad darniai valstybės plėtrai užtikrinti privalo būti sukurta tinkama teisinė sistema, reguliuojant visas viešas valstybės sritis. Tokią funkciją atlieka Nacionalinė darnaus vystymo strategija (2003), kuri parengta remiantis ES darnaus vystymosi strategijos pagrindu. Tai esminis

teorinis ir dokumentinis darnios valstybės plėtros šaltinis, kuris užtikrina visų darnumo rodiklių integravimą į valstybės politikos sritį.

Regioninė politika gali remtis įvairiausiomis priemonėmis: infrastruktūros gerinimu, naujos pramonės ar kito verslo ugdymui suteikiamomis mokesčių ir kitomis lengvatomis, tikslinių valstybei reikalingų gamybų vystymu, įvairiais garantais, subsidijomis, tikslinių programų finansavimu ir pan. Tačiau šios priemonės turi atitikti ir darnumo kriterijus, kurie numatyti jau minėtoje Darnaus vystymosi strategijoje.

1.1.5. Regionų ekonominės plėtros skatinimo metodai ir priemonės

Ekonominė valstybės įtaka, siekiant sumažinti ar panaikinti regionines disproporcijas, vykdoma dviem metodais (Bagdzevičienė R., Rimas R., Venckus A., 2002):

1. Naujų pramoninių objektų statybos aukšto ekonominio išsivystymo lygio regionuose apribojimas;
2. Pramoninių objektų įkūrimo silpnai išvystytuose, depresiniuose regionuose skatinimas.

Užsienio šalių patirtis rodo, kad pirmasis metodas yra mažiau efektyvus, nei antrasis. Ekonominę plėtrą ribojančios priemonės: mokesčių už pagrindinius veiklos išteklius (kapitalo, žemės ir pan.) padidėjimas; pajamų mokesčio didėjimas; baudos; premijos už gamybinių pajėgumų iškėlimą iš intensyvios pramonės teritorijų.

Ekonominio skatinimo priemonės pagal savo poreikį yra tiesioginio ir netiesioginio poveikio. Labiausiai paplitusios tiesioginio skatinimo priemonės: lengvatinio kreditavimo sistemos; įmonių, steigiančių padalinius valstybinės „globos“ regionuose, subsidijavimas; negražinamos subsidijos kapitalinei statybai; darbuotojų paruošimo ar perkvalifikavimo išlaidų dengimas; išlaidų, susijusių su gamybos pajėgumų perkėlimu, kompensavimas; mokesčių lengvatos; transportavimo, elektros energijos tarifų sumažinimas ir kt. (Damašienė V., Rimkevičienė A., 2002):

Lengvatiniai kreditai. Lengvatiniai kreditai užima svarbią vietą tiesioginės finansinės paramos priemonių grupėje. Jie gali būti išduodami nustatant mažesnes palūkanų normas, nustatant ilgesnį kredito grąžinimo laiką ar numatant neribotą kredito sumą. Vakarų valstybių patirtis parodė, jog būtent lengvatiniai kreditai pastaraisiais metais yra efektyviausia regionų ekonomikos plėtros priemonė.

Negražinamos subsidijos. Įmonėms, nusprendusioms silpnai išvystytame regione įkurti naują pramoninį verslo objektą ar išplėsti esamą, valstybė skiria negražinamas subsidijas. Kai kuriose užsienio valstybėse tarkim Prancūzijoje, negražinamosios paskolos dalis įmonės investicijose gali siekti 25 proc. Akivaizdu, jog kapitalo kaina visada vaidino svarbų vaidmenį pasirenkant investicijų mastą.

Mokesčių režimas. Toks regioninės plėtros įgyvendinimo svirtas užsienio šalyse gana paplitęs. Plačiai buvo ir šiuo metu kai kuriose valstybėse taikomos mokesčių sumažinimo; atleidimo nuo tam tikrų mokesčių; amortizacijos pagreitinimo priemonės. Tačiau pastaraisiais metais šis ekonominis svirtas Europos valstybėse taikomas vis rečiau dėl unifikuojamos ES mokesčių sistemos. Kitose valstybėse (JAV, Kanada, Japonija) šios priemonės ir šiuo metu užima svarbią vietą.

Netiesioginės paramos priemonės – tai specialios vyriausybės atsilikusių regionų plėtros programos, pagal kurias statomi infrastruktūros objektai (ypač magistraliniai keliai), moksliniai pramoniniai kompleksai (mokslo technologijų parkai, inkubatoriai, ir kt.), kuriamos valstybinės įmonės, duodami stambūs valstybiniai užsakymai tuose regionuose įsikūrusioms įmonėms, ir pan. Ypač, dėmesys Vakarų valstybėse skiriamas SVV plėtrai, kaip vienai iš ekonomikos regioninės plėtros formų, remiantis SVV dinamizmu, geresnio vietinių išteklių panaudojimu, jo atsvara vietinėms monopolijoms ir pan.

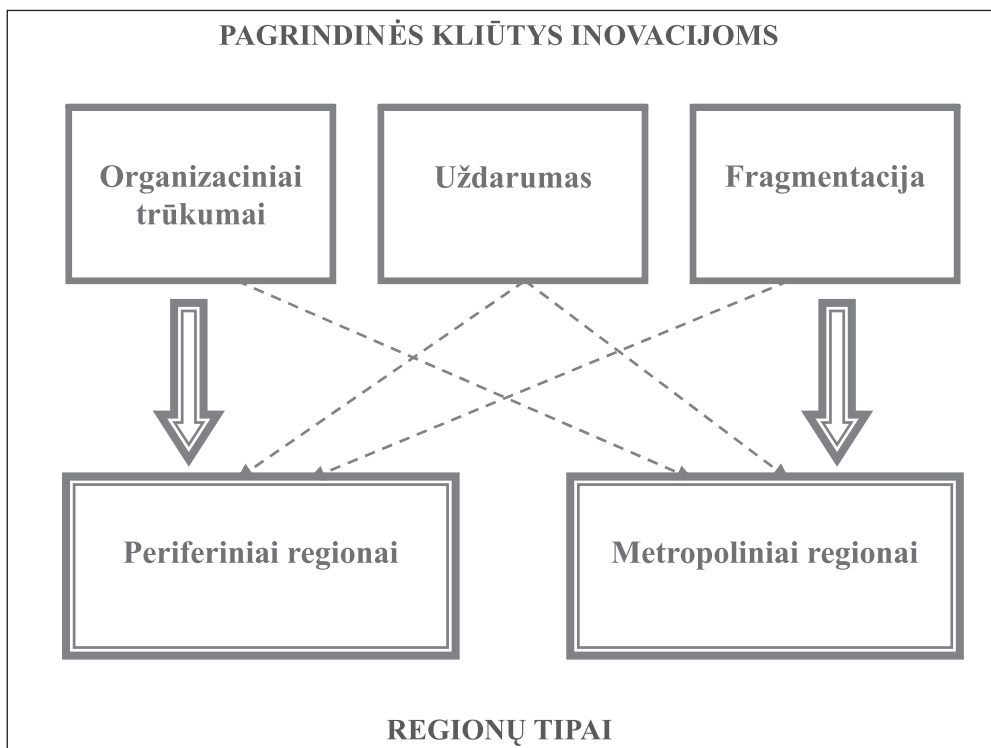
1.1.6. Regioninės inovacijų sistemos

Mokslinėje literatūroje yra sutariama, kad žinios, mokymasis ir inovacijos yra esminiai įmonių, regionų ir valstybių plėtros elementai. Inovacijos šiuo metu akcentuojamos kaip vienas esminių regionų ir valstybių plėtros veiksnių. Todėl tikslinga plačiau panagrinėti regionines inovacijų sistemas ir jų poveikį regionų plėtrai.

Paskutiniai dešimtmečiai atsirado naujas inovacijų procesų supratimas. Tradicinius linijinius inovacijų metodus keičia supratimas, kad inovacijos turi būti suprantamos, kaip evoliucionuojantis, nelinijinis ir interaktyvus procesas, kuriam reikalingas intensyvus bendravimas ir bendradarbiavimas tarp skirtingų suinteresuotų grupių, tiek įmonių viduje, tiek tarp įmonių ir kitų suinteresuotų organizacijų (universitetų, inovacijų centrų, mokymo institucijų, finansinių institucijų, standartizavimo įstaigų, verslo asociacijų ir valstybės institucijų bei agentūrų (Todtling F., Trippel M., 2005).

Nacionaliniu lygmeniu yra kuriamos inovacijų sistemos, taikomos įvairios inovacijų skatinimo priemonės. Tačiau pastaruoju metu vis aktualesnėmis tampa regioninės inovacijų sistemos ir atitinkamų procesų, taikomų nacionaliniame lygmenyje pritaikymas regionuose siekiant tolygesnės regionų plėtros. Regioninė inovacijų sistema yra apibrėžiama kaip elementų bei sąveikos mechanizmų visuma, glaudžiai susijusi su išorine aplinka ir sudaranti prielaidas žinių transformavimui į naujus produktus ir paslaugas. Vertinant konceptualiai, Regioninės inovacijų sistemos persidengia su klasteriais, tačiau kartu jos yra ir skirtingos. Esminiai skirtumai yra tame, kad regioninėje inovacijų sistemoje dažniausiai yra keli klasteriai, taip pat apimama daug skirtingų verslo sričių ir institucijos šioje sistemoje atlieka svarbesnį vaidmenį.

Regioninės inovacijų sistemos nėra savistoviai vienetai. Todėl jos yra susiję su nacionalinėmis inovacijų sistemomis bei kitomis regioninėmis inovacijų sistemomis. Regiono efektyvi inovacinė sistema gali veikti tik tokia regione, kur susiformavusių pramonės klasterių inovatyvūs veikėjai glaudžiai tarpusavyje susiję bendradarbiavimo ir konkurencingumo ryšiais. Kita vertus regiono tipas (periferinis – kuriame nėra stambių miestų – mokslo, pramonės ir verslo centrų ar metropolinis – kuriame yra aiškus didelis miestas – stambus mokslo, pramonės ir verslo centras) apsprendžia ir būdingą problematiką (pateikiama sekančiame paveiksle), su kuria susiduria besiformuojančios regioninės inovacijų sistemos

Šaltinis: Todtling F., Trippel M., 2005

1 pav. Regioninių inovacijų sistemų trūkumai ir probleminių regionų tipai

Akcentuotina, kad realiame gyvenime nei viena iš šių kliūčių nepasireiškia vien tik kažkuriame regionų tipe. Dažniausiai kiekviename regione pasireiškia visas kliūčių kompleksas, tačiau dažniausiai yra vienas dominuojantis aspektas, kuriam spręsti reikia skirti daugiau dėmesio nei kitiems. Sekančioje lentelėje yra pateikiama pagrindinės regionų inovacijų sistemų probleminės sritys bei trūkumai pagal regionų tipus.

2 lentelė. Probleminės sritys ir regioninių inovacijų sistemų trūkumai

Problemų dimensijos	Periferiniai regionai	Fragmentuoti metropoliniai regionai
Įmonės ir regioniniai klasteriai		
Klasterio savybės/problemos	Klasterių dažniausiai nėra arba jie silpnai išvystyti. Dominuoja smulkus ir vidutinis verslas.	Daug pramonės/paslaugų įmonių, bet dažniausiai nėra profilinių ir žiniomis grįstų klasterių.
Inovacinės veiklos	Žemas mokslinių tyrimų ir plėtros bei procesų inovacijų lygis.	Moksliniai tyrimai ir plėtra koncentruojasi didelių įmonių pagrindinėse būstinėse ir aukštų technologijų įmonėse, produktų inovacijos ir naujų įmonių formavimasis dažniausiai yra žemesniame lygyje nei tikimasi

Problemų dimensijos	Periferiniai regionai	Fragmentuoti metropoliniai regionai
Žinių generavimas ir sklaida		
Universitetai/mokslinių tyrimų organizacijos	Mažai arba žemo lygio	Daug ir aukštos kokybės, bet dažniausiai silpni ryšiai su pramone/verslu
Švietimas ir profesinis mokymas	Orientavimasis į žemo ar vidutinio lygio kvalifikacijas	Daug skirtingų mokyklų ir kitų mokymo organizacijų
Žinių perdavimas	Kai kurios paslaugos prieinamos, bet apskritai „skysta“ struktūra; trūksta labiau specializuotų paslaugų Dažnai per silpna orientacija į paklausą	Apskritai didelis tokių paslaugų tankumas, daugiausiai komercelizuotos
Tinklai		
Tinklų savybės/problemos	Keletas regione daugiausiai dėl silpnos klasterizacijos ir „skystos“ institucinės struktūros	Dominuoja rinkos ryšiai, dažnai yra keletas klasterių ir į inovacijas orientuotas tinklų bendradarbiavimas

Šaltinis: Todtling F., Trippl M., 2005

Kaip matyti iš šios lentelės ir prieš tai buvo buvusio paveikslėlio, neįmanoma surasti vieno visiems tinkamo būdo, kaip turi būti vystomos inovacijų sistemos. Kiekvieno atveju turi būti atliekama išsami analizė ir priimami atitinkami sprendimai, tačiau, kita vertus, visuomet gali būti pritaikomi kai kurie pagrindiniai principai, pagrįsti šiuolaikinėmis inovacijų teorijomis (Toldtling F., Trippl M., 2005):

- Naujas mastymas politikos formavimo srityje. Atsižvelgiant į tai, kad regioninės inovacijų sistemos apima tarporganizacinį lygmenį, kuris suformuoja inovacijų procesą ir konkuruoja globaliame lygmenyje, būtina pereiti nuo tradicinės į imonę orientuotos sampratos prie į sutamą orientuotos inovacijų politikos.
- Platesnis inovacijų proceso matymas. Tai reiškia, kad koncentruotis vien į mokslinius tyrimus ir plėtrą bei vien į inovacijas technologine prasme dažnai nepakanka. Politikos formuotojai turi taip pat įvertinti organizacines, finansines, švietimo ir komercines inovacijų dimensijas. Taip pat inovacijos neturėtų apimti vien infrastruktūros, bet taip pat apimti žmogiškųjų išteklių kompetencijos ir socialinio kapitalo (tokio, kaip pasitikėjimo tarp regiono lygmens veikėjų skatinimas) didinimą. Mokslo darbuose pastaruoju metu vis dažniau akcentuojama, kad socialinis kapitalas yra pagrindinis gerai veikiančios regioninės inovacijų sistemos elementas.
- Politikos formavimo būdai turėtų būti permąstyti ir pakeisti. Interaktyvūs valstybės įsikišimo būdai ir asociatyvūs valdymo būdai turėtų pakeisti tradicines „iš viršaus į apačią“ politikos strategijas. Politikos formavimas ir įgyvendinimas yra intensyvaus bendravimo, glaudžios sąveikos ir konsensuso paieškos tarp visų regionų suinteresuotųjų grupių rezultatas. Politikos formuotojai yra tik vienas iš tokių bendradarbiavimo tinklų veikėjų.
- Be to atrenkant projektus ir vietas, kurioms turėtų būti teikiama parama pagal patvirtintos politikos schemas, reikėtų taikyti konkursinę geriausių pasiūlymų

atranką. Iš esmės tai reiškia „laimėtojo atrinkimo“ strategiją, siekiant stiprinti tuos veikėjus ir regionus, kurie turi didžiausią konkurencinį ir inovacijų potencialą.

- Galiausiai, būtinas geras politikos sistemos koordinavimas. Viena vertus tai yra skirtingų politiko sričių susiejimas (horizontalus koordinavimas), kita vertus taip pat būtinas bendradarbiavimas ir koordinavimas tarp regioninio, nacionalinio ir europinio lygmens (vertikalus koordinavimas).

Nors šie principai yra gan universalūs, priklausomai nuo regiono tipo taikytini skirtingi inovacijų politikos įgyvendinimo būdai, kurie pateikiami sekančioje lentelėje.

3 lentelė. Regionų tipai ir inovacijų politikos įgyvendinimo būdai

	Periferiniai regionai (organizaciniai trūkumai)	Fragmentuoti metropoliniai regionai
Regiono ekonomikos strateginė orientacija	Regiono ekonomikos stiprinimas	Regiono ekonomikos pozicijų globalioje žinių ekonomikoje stiprinimas
Inovacijų strategija	Procesų tobulinimas (organizavimas, technologijos); SVV strateginių ir inovacinių gebėjimų stiprinimas	Mokslu pagrįstos ir radikalios inovacijos, naujovės; Pramonės ir žinių kūrėjų sąveikos stiprinimas
Įmonės ir regioniniai klasteriai	Potencialių regiono klasterių stiprinimas; Įmonių susiejimas su klasteriais už regiono ribų; Inovatyvių įmonių pritraukimas; Naujų įmonių formavimas	Parama augantiems klasteriams susijusiems su žinių pagrindinėmis sritimis regione; Specializacijos privalumų vystymas siekiant sinergijos ir tarptautinio matomumo; Tiesioginių užsienio investicijų susijusių su klasteriais pritraukimas; Paramos naujų įmonių kūrimui ir esamų verslų skaidymui teikimas žiniomis grįstose verslo srityse
Žinių teikėjai	Nacionalinių tyrimų organizacijų susijusių su regiono ekonomika pritraukimas	Aukštos kokybės universitetų ir tyrimų organizacijų atitinkamose srityse plėtra ir įkūrimas
Švietimas/gebėjimai	Vidutinio lygmens gebėjimų ugdymas (pvz. techninio profilio kolegijos, inžinerinės mokyklos, vadybos mokyklos); Mobilumo schemas (pvz. „inovacijų asistentai“ SVV įmonėm)	Aukštos kvalifikacijos ir gebėjimų ugdymo mokyklų/ universitetų įsteigimas
Bendradarbiavimo tinklai	Įmonių ir žinių teikėjų bei kompetencijų perkėlimo agentūrų ryšiai regiono viduje ir už jo ribų, paklausos tenkinimo būdas.	Regiono įmonių bendradarbiavimo skatinimas, parama vietos mokslo–verslo sąsajoms.

Šaltinis: Todtling F., Trippl M., 2005

Ekonominė specializacija lemia skirtingus naujovių diegimo būdus. Daugelyje regionų, tradiciniuose sektoriuose (pavyzdžiui, tekstilės, medžio apdirbimo, odos, maisto,

keramikos, metalo apdirbimo, avalynės ir t. t.) dominuoja smulkus ir vidutinis verslas ir sukuriama didžiausia pridėdama vertė, o inovacinis procesas šiuose sektoriuose labiau priklausomas nuo regiono aplinkos – geografinė padėtis vaidina svarbesnį vaidmenį, modernizacija vysta palaipsniui, yra mažiau priklausoma nuo tyrimų ir plėtros veiklos ir nuo technologinių proveržių. Labiau išsivysčiusiuose regionuose dominuoja technologiskai toliau pažengę ir priekį sektoriai (chemijos, aviacijos, elektronikos, informacijų ir ryšių technologijos) yra tiesiogiai priklausomi nuo veiklos mokslinių tyrimų ir plėtros srityje, juose įmonės santykinai didesnės ir su platesniu tarptautinių ryšių tinklu, o dažnai įmonė turi vidinių išteklių tyrimams ir plėtrai.

Toliau pažengusiuose regionuose, kur tarptautinė tyrimų ir plėtros veikla jau susiklosčiusi, regioninė inovacinė veikla gali būti suvokiama ir interpretuojama kaip tradicinės (valstybinės) inovacinės ir techninės politikos teritorinis aspektas, kai sprendžiami tokie klausimai, kaip mokslo tyrimų gamybinės infrastruktūros būklė, tyrimų ir plėtros kritinės masės formavimas aukštųjų technologijų srityje, aprūpinimas aukštos kvalifikacijos žmogiškaisiais ištekliais, tyrimų ir plėtros komandų organizavimas, inovacijų pritaikymas komerciniams tikslams ir pan. Šiuose regionuose stambesnių įmonių tyrimų ir plėtros pajėgumai ir valstybinių laboratorijų tyrimų įrangos „modernumas“ lemia didesnę politikos orientaciją į technologijų kūrimą ir plėtrą pagal tradiciškesnį „tyrimų ir plėtros tiesinį modelį“. Yra stipri koreliacija tarp stambių įmonių skaičiaus ir išlaidų tyrimams ir plėtrai regione, o regionuose, kur sukoncentruotas smulkus ir vidutinis verslas, žemi išlaidų tyrimams ir plėtrai augimo tempai.

Mažiau išsivysčiusiuose regionuose ir regionuose, pergyvenančiuose pramonės nuosmukį, regioninė inovacinė politika negali apsiriboti vien prielaidų sudarymu ir jų laukiamu poveikiu. Inovacinės strategijos turi tiesiogiai spręsti problemas ryšio tarp inovacijų (ir technologinių tyrimų ir plėtros) ir ekonomikos augimo. Šiuose regionuose ypač svarbią vietą ekonomikoje užima mažos įmonės. Pavyzdžiui, 2000 m. Italijos, Ispanijos ir Portugalijos apdirbamojoje pramonėje, įmonėse su samdomų darbuotojų skaičiumi iki 50 žmonių, dirbo nuo 47% iki 56% visų užimtųjų šakoje, tuo tarpu likusiose ES šalyse šis rodiklis svyruoja nuo 22% Vokietijoje iki 33% Prancūzijoje. Ispanijoje, Italijoje ir Portugalijoje 40% visų samdomų darbuotojų dirbo mikroįmonėse (iki 10 darbuotojų) (Eurostat, 2002).

Regioninės inovacijų sistemos ir „besimokančio regiono“ koncepcijos yra daug platesnės nei klasterių koncepcija (ypač amerikietiškoji jos versija) ir skiria daugiau dėmesio regioninės inovacijų sistemos dalyvių tarpusavio ryšiams. Minėtosios pirmosios dvi koncepcijos apima platesnį spektrą įmonių nei klasterinė koncepcija, o pagrindinis jų tikslas yra inovacijų proceso efektyvumo tam tikrame regione užtikrinimas, kurio siekiama gerinant bendradarbiavimo sąlygas tarp universitetų, tyrimų ir plėtros institutų, technologijos centrų, viešojo sektoriaus bei vietos įmonių.

Šiuose lokalizuotuose žinių tinkluose vyksta intensyvus dalijimasis žiniomis, įvairaus pobūdžio bendradarbiavimas tarp skirtingų tinklų veikėjų (technologijų centrų, universitetų, įmonių, viešųjų agentūrų, verslo konsultantų ir t.t.), kas skatina inovacijų vystymąsi ir regioninės ekonomikos plėtrą. Lokalizuotiems tinklams būdingi tokie bruožai:

- kolektyvinis mokymasis ir bendra strategija;

- bendradarbiavimas: bendradarbiavimas ir konkurencija tarp tinklų narių vyksta tuo pačiu metu;
- tinklų dalyviai yra socialinės/institucinės infrastruktūros, skatinančios bendradarbiavimą ir pasitikėjimą, dalis;
- tinklai palengvina strateginės informacijos sklaidą, aljansų kūrimąsi, dalijimąsi ištekliais bei įgūdžiais.

Reikia pažymėti, kad tinklai skiriasi vieni nuo kitų priklausomai nuo to, kuria-me Europos sąjungos regione jie veikia. Nors konkrečias tinklų savybes įtakoja regiono kultūra, kalba bei valdymo sistema, daugelis Europos sąjungoje veikiančių tinklų siekia panašių tikslų. Pagrindiniai tikslai yra šie: ekonominės plėtros skatinimas, regiono inovacinio pajėgumo didinimas, verslo bendradarbiavimo stiprinimas ir stipresnių tinklo sąsajų kūrimas, inovacijų poreikio tyrimai, orientavimasis į globalias rinkas, geresnis žinių valdymas įmonėse, žiniomis grįstų paslaugų kūrimas, orientavimasis į panašaus profilio įmones.

ES egzistuojantys tinklai yra daugiau ar mažiau reguliuojami viešojo sektoriaus, jie siekia pagerinti bendruosius verslo inovacijų vadybos gebėjimus ir organizacinę kultūrą, technologinį prognozavimą ir palyginamąją analizę bei sinergiją tarp technologijų perdavimo centrų, technologijų parkų, universitetų ir pan. Pagrindinė tinklų užduotis yra užtikrinti sklandų žinių plitimą, kuris skatina ekonomikos atsinaujinimą ir naujas galimybes verslui. Mažų ir vidutinių įmonių veikimas tinkluose leidžia išspęsti vidinių išteklių trūkumo problemą, o bendrų jėgų sutelkimas leidžia efektyviau konkuruoti tarptautinėse rinkose.

Lokalizotų tinklų koncepcija nuo klasterių koncepcijos, populiarios JAV, skiriasi tuo, kad kuriant tinklus ir siekiant regiono konkurencingumo viešajam sektoriui yra skirtas svarbesnis vaidmuo, taip pat kreipiamas didesnis dėmesys į institucinę sąrangą, viešosios politikos efektyvumą bei socialinio kapitalo kūrimą. Klasterių kūrimo (pagal JAV modelį) procese viešojo sektoriaus vaidmuo nėra aiškiai apibrėžtas. Valdžios institucijos prisidedamos prie šio proceso dažniausiai skatina ilgojo laikotarpio investicijas, kuria fizinę infrastruktūrą, gerina verslo aplinką (populiari priemonė mokesčių mažinimas) bei skatina verslo bendradarbiavimą. Be išvardintųjų aspektų yra dažnai naudojamos ir kitos, gana tradicinės regioninės politikos priemonės.

Europoje klasterių kūrimas vyksta šiek tiek kitaip. Viešojo sektoriaus vaidmuo kuriant ir vystant klasterius yra labai didelis. Tinklinės struktūros, reikalingos klasteriui egzistuoti, sukūrimas ar jau esančių klasterių, galinčių suskurti daugiau darbo vietų ir skatinti ekonomikos vystymąsi regione, stiprinimas yra tapatinamas su kolektyvinės gerovės kūrimu. Europoje yra įprasta, kad jei klasteris nesuteikia įmonėms tiesioginės naudos, investicijos į jį yra sustabdomos, ypač mažiau išsivysčiusiuose regionuose. Šiuose regionuose mažos, dažniausiai šeimos vystomos įmonės konkuruoja vietinėje rinkoje ir laiko kitas vietinės rinkos įmones konkurentais, o ne galimais partneriais, kurių dėka, suvienijus jėgas, būtų galima skverbtis į naujas rinkas, gaminant naujus produktus, dalijantis informacija, tyrimų ir plėtros bei darbuotojų mokymų kaštais ir pan.

Pastarojo meto Europos regioninė politika buvo įtakota regioninės inovacijų sistemos ir „besimokančio regiono“ koncepcijų, kurios akcentavo inovacijų svarbą ir tapo

populiarios devintojo dešimtmečio viduryje. Europos Komisijos iniciatyva šimte Europos regionų pradėtos kurti regioninės inovacijų strategijos (RIS), taip pat atsirado regiono informacinės visuomenės iniciatyva (RIVI). RIS ir RIVI buvo vadinamos regionų „socialine inžinerija“, kurios pagrindinis tikslas buvo skatinti bendradarbiavimą tarp įmonių, tarp įmonių ir tyrimų institutų, galinčių palengvinti priėjimą prie žinių bei kitų reikalingų išteklių inovacijoms kurti. RIS ir RIVI pagrindinis tikslas yra palankios institucinės aplinkos regione sukūrimas, didinantis regioninės ekonomikos inovacinį pajėgumą.

2001 m. sausio mėnesį Europos Komisija pasiūlė 166 ES regionams vystyti inovacinių veiksmų regioninę programą, kurioms buvo numatyta skirti tam tikrą paramą. Vykdamas šias programas buvo kuriami klasteriai. Išryškėjo trys jų tipai. Pirmojo tipo klasteriai buvo kuriami mažiau išsivysčiusiose ES regionuose, taip vadinamosiose sanglaudos šalyse: Italijoje, Ispanijoje, Graikijoje, Portugalijoje ir Švedijos šiaurėje. Šiuose regionuose buvo orientuojamasi į tradiciškesnių verslo tinklų ir pramoninių platformų kūrimą, kur bendromis pajėgomis buvo planuojami inovaciniai veiksmai. Šio tipo klasteriuose bendradarbiaujama logistikos, administracinio valdymo ir jungtinio marketingo srityse, taip pat siekiama suskurti narių tarpusavio pasitikėjimą, neformalių susitikimų metu dalintis strategine informacija, gerosios praktikos pavyzdžiais. Tokio tipo klasteriai dažniausiai kuriami mažuose regionuose, kuriuose nėra didelių įmonių, galinčių struktūrizuoti regiono verslo tinklus.

Antrojo tipo klasteriuose siekiama populiarinti informacines ir komunikacijos technologijas mažose ir vidutinėse įmonėse. Tokie klasteriai paprastai yra kuriami pažengusiuose regionuose, siekiančiuose pasinaudoti informacinės visuomenės priemonių teikiamais privalumais. Dažnai pažangūs regionai naudoja informacinius ir komunikacinių technologijomis skirtumams tarp daugiau ir mažiau išsivysčiusių regiono dalių mažinti.

Trečiojo tipo klasteriai yra kuriami pagal tradicinį modelį ir yra stipriai integruoti į tiekimo grandinę. Tokie klasteriai dažniausiai aptinkami išvystytą automobilių pramonę turinčiuose regionuose.

Apibendrinant Europos patirtį, galima teigti, jog regiono/valstybės vykdoma politika turi įtakos klasterių ir regioninių inovacijų sistemų kūrimuisi, ypač šio proceso pradžioje. Valdžios institucijos gali palengvinti priėjimą prie žinių išteklių bei žmogiškojo kapitalo, gali padėti užmegzti reikalingus ryšius, taip pat pastebėti ir paremti besiformuojančių santykių užuomazgas, kurios laikui bėgant gali išsivystyti į perspektyvų klasterį ir pan.

1.2. Darnus vystymasis mokslo darbuose

Egzistuoja be galo daug darnaus vystymosi sąvokų definicijų. Tačiau, kai kalbama apie konkrečias sistemas ar struktūras, naudoti bendrinius darnaus vystymosi apibrėžimus ne visada naudinga. Brundtland Komisijos apibrėžimas, kuris darnų vystymąsi apibūdina kaip „planavimą į priekį, apimant ilgalaikes pasekmes aplinkai, ekologiškai ir biologiniams procesams“ per visą XX amžių pasireiškė mažiau ar daugiau matomomis apraiškomis, tačiau konkrečiai buvo įvardintas ir paliestas 1987 metais, kai Pasaulio

aplinkosaugos ir raidos komisija išleido savo veikalą „Mūsų bendra ateitis“ (angl. *Our common future*) (Our Common Future, 1987).

Kiti autoriai teigia, kad darnaus vystymosi apibrėžimas, pasiūlytas 1987–aisiais Brundtland'o ataskaitoje nėra itin tikslus, ir nebeatitinka pasikeitusios pasaulinės situacijos (Dale A., 2001). Ataskaita pateikė tik pagrindinius tuo metu vykusio dialogo tarp įvairių sričių mokslininkų rezultatus, apibrėžiančius darnumo kriterijus, tačiau nepateikė tikslaus ir konkretaus darnaus vystymosi apibrėžimo, kuris galėtų tinkamai reaguoti į dabartinius pasaulinius poreikius. Visi ekonominiai, socialiniai, ekologiniai procesai matomi per tris imperatyvias nuostatas (Steinemann A., 2003). Šie imperatyvai apima nuostatas, kad būtina gyventi išsaugant biofizinį tikrumą, išsaugant biologinę įvairovę, tame tarpe būtina užtikrinti socialinę plėtotę, demokratines valdymo sistemas, kad visos vertybės, užtikrinančios pasaulinę situaciją stabilia, ekonominiu, socialiniu, ekologiniu atžvilgiais, išliktų aktualios nepaisant kiek laiko praeitų ir kiek išaugusių poreikių dar reikėtų patenkinti (Robinson J., Tinker J., 1997).

Tačiau šitas apibrėžimas išlieka pakankamai platus, nors tvarios plėtros aspektai aiškinami skirtingai konkrečių socialinių ir geografinių situacijų atžvilgiu, tačiau to nepakanka tinkamai reaguoti į nenusipėjamus pokyčius. Jame taip pat atsižvelgiama į dinamišką imperatyvų sąveiką, atspindinčią sudėtingą šiuolaikinę žmonių visuomenę.

Darnaus vystymosi koncepcija gimė kaip reakcija į naujus socialinės – ekonominės plėtros poreikius ir rado platų atgarsį tarp mokslininkų bei visuomenėje. Diskusijos apie ekonominio augimo ir aplinkos santykį yra ilgametės, sudėtingos ir greičiausiai neišsprendžiamos.

Mokslininkai, kurie nepritaria ekonominio augimo apribojimo požiūriui (A. Crosland, W. Beckerman ir R. Wheland) teigia, kad didžioji aplinkos problemų dalis yra susijusi su praėjusio laikotarpio pramonės augimu, bet ne su dabartiniu ar būsimu. Anot jų, nedelsiant sustabdžius ekonominį augimą, vis tiek reikės didelių finansinių investicijų teršimo pasekmėms likviduoti, o tokias galimybes gali garantuoti tik greitas ekonomikos augimas. Esant stabiliam bendram vidaus produktui (BVP), nebus galimybių pakankamai investuoti ne tik į aplinkos problemų sprendimą, bet jų nepakaks mokslui, sveikatos apsaugai ir kt. socialinėms paslaugoms. Ši mokslininkų grupė laikosi nuomonės, kad rinka natūraliai pašalina gamtinių išteklių, atsargų mažėjimo galimybę, o jei jos galią dar papildytų vyriausybės norminiai aktai, numatantys mokesčius produktams ir procesams, kurie susiję su teršimu, ekonominio augimo ir aplinkos problema galėtų būti sėkmingai sprendžiama. Labai mažai tikėtina, kad gyventojai savanoriškai atsisakys tūkstančius metų siektos ekonominės gerovės augimo „žaliosios religijos“ labui, o augimo, kaip vyriausybės politinio tikslo, atsisakymas šios grupės mokslininkų yra prilyginamas atsisakymu demokratijos. Taip pat teigiama, kad vakarietiškas, vartotojiškas gyvenimo būdas daro žalą aplinkai ir gali nuvesti prie gyvybės žūties Žemėje. Tačiau Vakarų visuomenė yra pakankamai turtinga, kad patenkintų savo materialinius poreikius, o likusią turto dalį skirtų aplinkos problemoms spręsti. Be to, žalioji politika gali padidinti skurdą visame pasaulyje, nes apribojus ekonominį augimą net ir turtingos šalys nebeturės galimybių padėti vargstančioms (Crosland A., 1971; Beckerman W., 1974; Wheland R., 1989).

Darnaus vystymosi sąvoką galime apibrėžti kaip visuomenės plėtrą, atsakingai naudojančią gamtos išteklius, ne ateities kartų sąskaita. Cituojant literatūrinius šaltinius, „darnus vystymasis suprantamas kaip kompromisas tarp aplinkosauginių, ekonominių ir socialinių visuomenės tikslų, sudarantis galimybes pasiekti visuotinę gerovę dabartinei ir ateinančioms kartoms, neperžengiant leistinų poveikio aplinkai ribų“ (Dale A., 2001).

Darnusis vystymasis – ekonomikoje, sociologijoje, aplinkotyroje, politologijoje vartojama sąvoka, apimanti visumą metodų, kuriais siekiama užtikrinti vystymąsi, tenkinantį žmonių gerovę dabartyje nesumažinant žmonių gerovės galimybių ateityje. Į darnaus vystymosi sąvoką įtrauktų aspektų gausa paverčia ją silpnai apibrėžta ir diskusijų objektu. Pagrindinės ekonomikos mokslo šakos yra mikroekonomika ir makroekonomika. Pagal visuotinai pripažintą Ekonominės literatūros žurnalo (*Journal of Economic Literature*) klasifikaciją, ekonomikos mokslas skirstomas į pošakių. Vienas iš pošakių ir yra ekonometrika, kuri apima matematinius ir kiekybinius metodus bei raidos ekonomiką, technologinius pokyčius, augimą (Juknys R., 2003).

Mokslininkų teigimu šiuo metu vyksta virsmas iš informacinės į žinių visuomenę, besiremiančią neribotomis gamybos atsinaujinimo galimybėmis. Kiti teigia, kad šiuolaikinė išvystyta industrinė visuomenė transformuojasi į tausojančią visuomenę, kurioje ekonomika remiasi žinių naudojimu subalansuotam žmonių poreikių tenkinimui tausojančioje ekosistemoje.

Apibendrinant galima teigti, kad regiono sąvokos nevienodumas, taikomos regioninės politikos skirtumai skirtingai įtakoja ir darnaus vystymosi kriterijų pasiekiamumą. Sampratų ir sąvokų skirtybės sąlygoja skirtingų mokyklų, kriterijų taikymą. Todėl norint tinkamai suprasti, kaip regionai veikia darnaus vystymosi kriterijus, reikia taip pat suprasti ir kokiomis priemonėmis operuoja regioninė politika ir darnus vystymasis.

Šiuo metu naudojamos darnaus vystymosi pagrindinės nuostatos suformuluotos pasaulio viršūnių susitikime Rio De Žaneire 1992 metais. Čia priimta darnaus vystymosi įgyvendinimo veiksmų programa – „Darbotvarkė 21“.

Tai pasaulinės veiklos projektas, kuriuo siekiama, kad visose pasaulio šalyse ir kiekvienos valstybės visa apimančiose srityse – aplinkosaugos, švietimo, mokslo, ekonomikos, socialinio aprūpinimo, politikos būtų taikomi pagrindiniai darnaus vystymosi principai. Šiuo siekiu įtvirtinama nuostata, kad tik per kiekvieno žmogaus gerovę, saugumą, jo išsilavinimą, santykį su aplinka bus pasiektas visapusiškas valstybės ir pasaulio darnus augimas ir vystymasis.

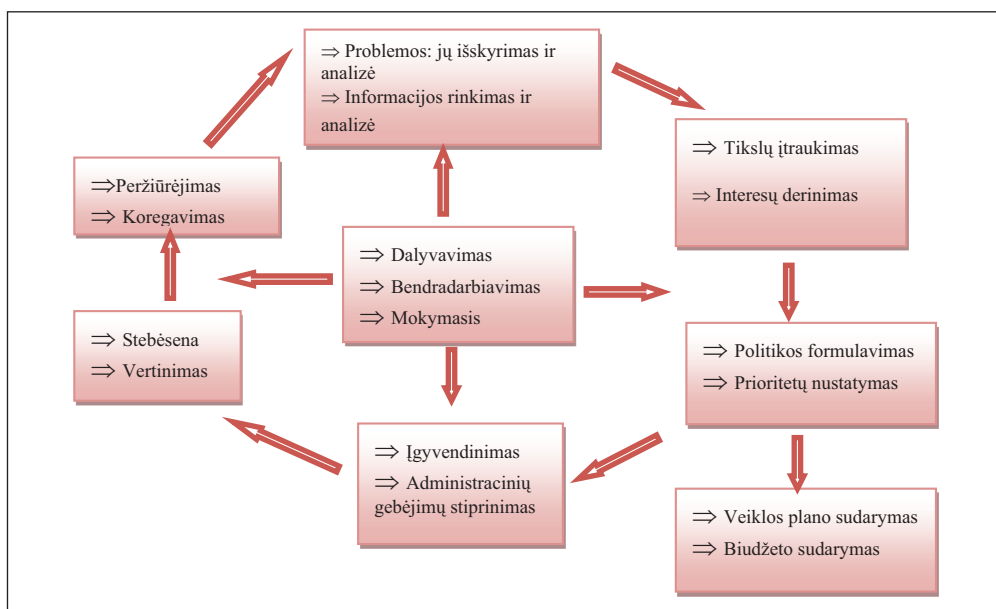
„Darbotvarkės 21“ dokumento tikslas yra parengti pasaulį šio šimtmečio išbandymams. Šiam dokumentui pritarė ir įsipareigojo jį įgyvendinti apie 180 pasaulio valstybių vyriausybių vadovų, tarp jų ir Lietuvos.

Darnaus vystymosi būdai išsivysčiusioms ir besivystančioms valstybėms yra skirtingi. Opiausios besivystančių valstybių problemos – labai spartus gyventojų skaičiaus didėjimas, skurdas, lyčių nelygybė, netobula švietimo, medicinos sistemos. O išsivysčiusios valstybės daugiausiai susiduria su per daug intensyvaus gamtos išteklių naudojimo ir aplinkos teršimo problemomis.

Tarptautinė bendrija pripažino, kad įgyvendinant darnaus vystymosi darbotvarkę pagrindinis veikėjas yra valdžia. Išitraukiant į politikos formulavimą nacionaliniame lygmenyje reikėtų pasinaudoti ir ieškoti investicijų iš tarptautinių institucijų.

Darnaus vystymosi principai nuosekliai integruojami į atitinkamus dokumentus ir įgyvendinami įvairiu lygmeniu:

- regioniniu – valstybių grupei (pavyzdžiui, Baltijos jūros regione, Europos Sąjungoje) sutarus dėl bendrų siekių;
- nacionaliniu (Lietuvos Nacionalinę darnaus vystymosi strategiją Vyriausybė patvirtino 2003 m.);
- vietos – vietos valdžios institucijos (Lietuvoje – savivaldybės, seniūnijos) įgyvendina vietos darbotvarkę 21, kai kurios iš jų prisijungia prie Europos miestų darnaus vystymosi chartijos – Aalborgo chartijos;
- atskira institucija (pavyzdžiui, mokykla, verslo įmonė) gali parengti savo darnaus vystymosi strategiją.

Šaltinis: UNDP, 2002

2 pav. Darnaus vystymosi strateginio planavimo procesas (Darbotvarkė 21)

Darnaus vystymosi siekių įgyvendinimas globaliu mastu 2002 m. buvo aptariamas JT organizuotame viršūnių pasitarime „Rio + 10“ Johanesburge, Pietų Afrikos Respublikoje. Jame dalyvavo daugiau nei 100 pasaulio valstybių vadovai. „Johanesburgo darnaus vystymosi deklaracijoje“ valstybės patvirtino įsipareigojimą skatinti ekonomikos bei socialinę plėtrą ir saugoti aplinką įvairiais lygmenimis – vietiniu, nacionaliniu, regiono ir pasaulio.

2001 m. birželio 15–16 d. Geteborge vykusiam Europos Tarybos posėdyje buvo nutarta parengti Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategiją (COM (2001) 264 final). Strategijoje įvardinti 6 darnaus vystymosi prioritetai:

1. Klimato kaitos sušvelninimas.
2. Transporto poveikio aplinkai mažinimas.
3. Pavojaus žmonių sveikatai mažinimas.
4. Efektyvesnis gamtos išteklių naudojimas.
5. Skurdo ir socialinės atskirties mažinimas.
6. Visuomenės senėjimo problemų sprendimas.

ES darnaus vystymosi strategiją aplinkos apsaugos kontekstu papildė Lisabonos strategija – ES strategijos gairės iki 2010 m. – kurios tikslas – kurti žiniomis grindžiamą ekonomiką, užtikrinančią žmonių užimtumą, ekonomikos reformą bei socialinę sanglaudą. ES darnaus vystymosi strategija taip pat buvo derinama su 2001–2010 m. VI tąja aplinkos apsaugos programa „Mūsų ateitis – mūsų pasirinkimas“. 2005 metais, drauge su Lisabonos strategijos įgyvendinimo pažangos vertinimu, pradėtos ir ES darnaus vystymosi strategijos atnaujinimo diskusijos. Įtraukta nauja kryptis – „Skurdas pasaulyje ir tvaraus vystymosi iššūkiai“, o ankstesnės papildytos naujais, integralumą didinančiais aspektais: greta aplinkos apsaugos aspektų, į daugelį veiklų integruojami socialinės saugos, asmens ir visuomenės sveikatos aspektai. Atnaujintoje ES darnaus vystymosi strategijoje labiau akcentuojamos politikos įgyvendinimo horizontaliosios priemonės bei prie žinių visuomenės prisidedančios kompleksinės politikos kryptys: švietimas ir kvalifikacijos tobulinimas, moksliniai tyrimai ir taikomoji veikla siekiant darnaus vystymosi nuostatų įgyvendinimo praktikoje.

1.2.1. Darnaus vystymosi sampratos raida

Darnus vystymasis, kaip universalus empirinis fenomenas, vystėsi palaipsniui, keitėsi veikiamas įvairių procesų ir aplinkos dimensijų. Siekiant išanalizuoti darnaus vystymosi koncepcijos raidą, pagrindiniu periodizacijos kriterijumi, laikytinas dimensijų, kurios derina darnaus vystymosi koncepciją, kiekį. Remiantis šiuo teiginiu galima išskirti tris etapus (Čiegis R., Česonis G., 2004):

- *Dviejų dimensijų darnumas*. Darnaus vystymosi koncepcijos atsiradimo pradžioje buvo fiksuojamas verslo ir natūraliosios aplinkos darnumas, akcentuojant, kad ekonomika ir aplinka turi ne riboti viena kitą, tačiau padėti surasti papildomų galimybių. Didelis dėmesys buvo kreipiamas į ecoefektyvumą, suprantamą kaip gamybą ir konkurencingų prekių bei paslaugų tiekimą, gerinančių žmogaus gyvenimo ir aplinkos kokybę, visuotinę gerovę ir neribojančių ateities kartų poreikių tenkinimo galimybių, mažinant išteklių naudojimą iki atsistatančios ribos. (Čepinskis J., Smilga E., Žirgūtis V., 2002)

1972 m. Stokholme įvykusioje pirmoje pasaulinėje Jungtinių Tautų (JT) konferencijoje buvo aiškiai suformuluota nuostata, kad ekonominė plėtra turi vykti kuo efektyviau naudojant gamtos išteklius ir atsižvelgiant į daromą poveikį aplinkai, bei pasiūlytas terminas jai apibūdinti – ekologinė plėtra. Tarptautinių aplin-

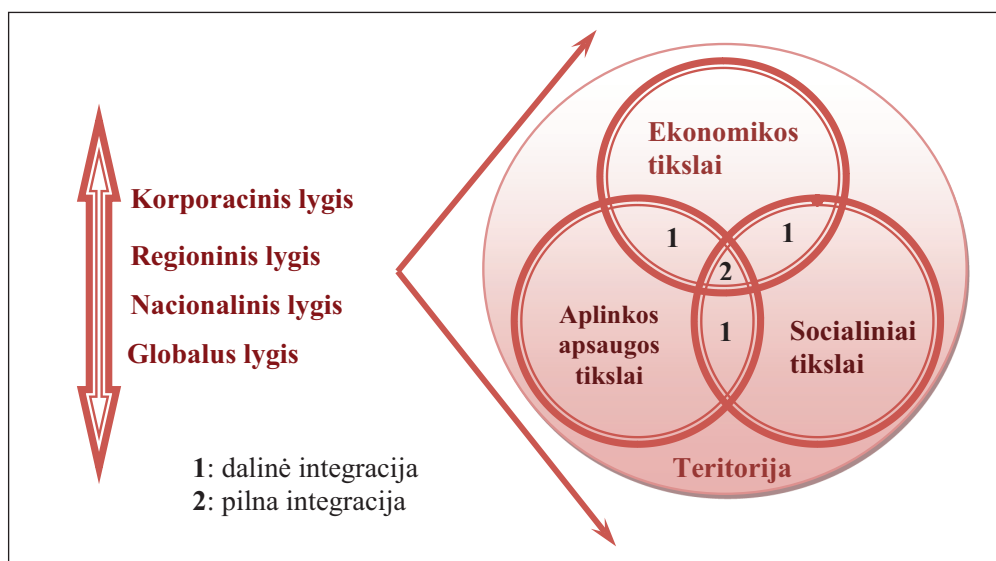
kosauginių organizacijų ir institucijų pastangomis 1980 metais buvo paskelbtas labai svarbus dokumentas – Pasaulio apsaugos strategija (World Conservation Strategy), kuri faktiškai padėjo darnaus vystymosi strategijos pamatus. (Strategija, 2003) Šiame dokumente aiškiai deklaruota, kad vystymasis ir apsauga nėra prieštaringi dalykai, o racionalus gamtos išteklių naudojimas yra neatskiriama ne tik ekonominio vystymosi, bet ir gamtos apsaugos dalis.

Šiuo periodu atsiranda būtinybė grįsti plėtrą atsinaujinančiais ištekliais: finansiniais, informaciniais, žmogiškaisiais, kai kuriais gamtiniais, reciklavimu. Išteklių naudojimas turėjo būti pagrįstas racionalumu, laikantis efektyvumo didinimo, modernių vertės kūrimo principų. (Čepinskis J., Smilga E., Žirgūtis V., 2002)

- *Trijų dimensijų darnumas.* Prie jau minėtų dviejų – ekonomikos ir aplinkos – dimensijų pridėta trečioji – socialinė dimensija ir kurį laiką vyravo darnumas tarp ekonominio augimo, ekologinio stabilumo ir socialinio augimo. Įsigali socialinio efektyvumo sąvoka, reiškianti ryšį tarp socialinio sukurtos vertės ir veiklos, reikalingos sukurti tą vertę, įtakos sociumui. (Čaplikas, 1999) Šiame etape navigacija turėjo nukreipti plėtrą visuotinės gerovės ekonomikos link, skatinti atitinkamą ideologinio plėtros pagrindo rengimą ir efektyvias valdymo priemones. Staigus kokybinis šuolis informacinių technologijų srityje, tobulėjančios teisinės, vadybinės ir techninės aplinkosaugos priemonės, politinių struktūrų ir verslo globalizacija, socialinių institutų ir rinkų integracija atvėrė erdvę tęstiniam socialiniam augimui. (Strategija, 2003)

Šiame periode Pasaulinės aplinkos plėtros komisijos dokumente “Mūsų bendra ateitis” 1987, kuri yra plačiau žinoma kaip Brundtland ataskaita, pirmąkart buvo oficialiai paminėta “Darnaus vystymosi” sąvoka. Ataskaitoje buvo ypatingai akcentuota, kad darnus vystymasis turi būti pagrįstas ne tik ekonominių ir aplinkosauginių interesų derinimu, bet ir garantuoti valstybių vidaus bei tarpvalstybinių santykių socialinę teisingumą. (Baskai, 2002) Skurdas buvo identifikuotas kaip viena pagrindinių kliūčių įgyvendinant darnaus vystymosi nuostatas.

- *Keturių dimensijų darnumas.* Ilgainiui pastebėta, kad trys dimensijos neapima labai svarbios dimensijos – politinės. Todėl moderniuose mokslo darbuose į darnaus vystymosi struktūrą įtraukiama politinė dimensija, reikalaujant jos vystymosi demokratijos link. Kadangi darni plėtra neišsivaizduojama be saugumo ir taikos, politinė dimensija suvokiama kaip kitų dimensijų gaubiančioji. Įsigalėjus trečiajam darniosios plėtros koncepcijos etapui, navigacija turi padėti identifikuoti įvykusius pokyčius ir suformuluoti užduotis, koordinuoti jų sprendimo metodus bei kontroliuoti efektyvumą. Remiantis empiriniais ir teoriniais tyrimais, yra daroma vieninga išvada, kad tik demokratinė sistema, pakankamai stipri, kad galėtų palaikyti taiką, tampa pagrindu tolesniam racionaliam sociokultūrinių sistemų vystymuisi nepažeidžiant gamtinės aplinkos ir išlaikant gerovės kilimo tempus. (Čepinskis J., Smilga E., Žirgūtis V., 2002).

Šaltinis: Čepinskis J., Smilga E., Žirgūtis V., 2002

3 pav. Darnaus vystymosi lygių integracija

1992 metais vykusioje Rio de Žaneiro konferencijoje buvo priimta „Darbotvarkė 21“ (Agenda 21) – detalūs metmenys (visuotinė veiksmų programa), kaip turėtų būti įdiegta darni plėtra visose gyvenimo srityse ir visais lygiais, įvertinant ekonominius, socialinius, ekologinius, teritorinius bei politinius/institucinius aspektus. (Čiegis, 1999) Veiksmų programoje šalia minėtų keturių įtraukiamas ir teritorinės (erdvinės) plėtros aspektas. Šis aspektas atsirado didžiąja dalimi dėlto, kad vis labiau plečiantis urbanizuotoms teritorijoms iškilo reali grėsmė dar nepažeistoms ar mažai pažeistoms ekosistemoms. Todėl šio aspekto esmė yra tai, jog pirmiausiai turėtų būti naudojamos jau užstatytos ar kitaip paveiktos teritorijos, o tik tuomet būtų plečiamasi užimant naujas.

Galima numatyti, kad ateityje darniosios plėtros koncepcija plėsis ir toliau, apimdama vis daugiau aplinkos dimensijų, tapdama sudėtingesniu ir sunkiau valdomu reiškiniu. Visose valdymo veiklose teks įvertinti vis daugiau faktorių, taikyti sisteminių požiūrį.

Darnaus vystymosi termino ir turinio tikslaus apibrėžimo nebuvimą galime laikyti netgi privalumu, nes visais lygiais pasilieka erdvė diskusijai, galimų plėtros modelių įvairovei. Kiekvienas žmogus, socialinė grupė, bendruomenė šią sąvoką apibrėžia sutinkamai savo žiniomis ir teikiamomis pirmenybėmis.

Įvertinus **darnaus vystymosi** apibrėžimų įvairovę ir jų apimamus aspektus, galima teigti, kad žymiu mastu yra sutariama dėl keturių darnumo kriterijų:

- teisingumas vienos kartos rėmuose ir tarp skirtingų kartų (kaip pabrėžiama Brundtland ataskaitoje: „Netgi siaurąja prasme darnioji fizinė plėtra reiškia, jog siekiama išlyginti socialinę struktūrą tarp vienos kartos žmonių, tiek tarp skirtingų kartų“);

- tarptautinis teisingumas;
- socialinių, ekonominių ir ekologinių reikalavimų integracija;
- visų socialinių grupių dalyvavimas strategijos formulavime ir įgyvendinime (Čiegis, 2000).

Darnus vystymas yra ne tik aiškiai išsakyta ideali vizija. Darnumo koncepcija suteikia žymiai daugiau negu vien praktines nuorodas, kaip veikti (Čiegis R., Česonis G., Dorofejeva O., 2004). Darnaus vystymosi koncepcijos formavimąsi lėmė tai, kad žmonių gerovei ir pažangai apibūdinti neužteko ekonominio augimo rodiklių. XX a. sparti ekonominė plėtra tik dar labiau išryškino globalias problemas, su kuriomis susidūrė šiuolaikinis pasaulis: žala gamtinei aplinkai, skurdas, karai bei konfliktai. Šių problemų sprendimui būtini atitinkami (nauji) žmonių gebėjimai.

1.2.2. Darnaus vystymosi prioritetai ir principai

Besivystančių ir išsivysčiusių valstybių plėtros būdai skirtingi. Susiduriama su gyventojų skaičiaus didėjimu, skurdu, intensyviu gamtos išteklių naudojimu, aplinkos teršimu ir pan. Ilgą laiką darnus vystymasis buvo siejamas su augančia ekonomika, didėjančia gamyba. Materialiniu turtu ir jo dydžiu buvo matuojama visuomenės gerovė, kol spartus ekonominis augimas, besaikis gamtos išteklių naudojimas ir aplinkos teršimas neprivedė prie ekologinės krizės grėsmės. Tik tada gamta privertė žmogų susimąstyti dėl išlikimo galimybės, pamėginti derintis su švaria ir sveika aplinka, atsisakant spartaus ekonominės plėtros ir civilizacijos teikiamų gėrybių. Tačiau toks nusistatymas prieštarauja žmogaus prigimčiai, todėl tenka ieškoti kitų sprendimo būdų. 1972 metais Stokholme vykusioje Jungtinių Tautų konferencijoje buvo aptariama, kaip efektyviai naudoti gamtinius išteklius, atsižvelgiant į daromą poveikį gamtai, neatsisakant ekonominio vystymosi. 1980 metais buvo parengtas ir paskelbtas Pasaulio apsaugos strategijos dokumentas (angl. World Conservation Strategy), kuris tapo vystymosi strategijos pamatais. Šis dokumentas teigė, kad racionalus gamtos išteklių naudojimas yra neatskiriama ne tik ekonominio vystymosi dalis, bet ir gamtos apsaugos dalis. Ir visiškai neteisinga nuostata buvusi iki šiol, kad ekonominis vystymasis ir gamtos apsauga yra visiškai nesuderinami dalykai.

Lietuvos nacionalinės darnaus vystymosi strategijos ir jos įgyvendinimo priemonės yra grindžiamos šiais principais: vadybos, atsakomybės, ekologinio efektyvumo, mokslo, žinių ir technologijų pažangos, atsargumo, dalyvavimo (partnerystės) ir kt. Mokslo literatūroje dažnai akcentuojama strateginio planavimo metodikos aspektai, regionų plėtros pagrindiniai tikslai (Jauhiainen J. S., 2000).

Vadinasi, *darnaus vystymosi koncepcijos* pagrindą sudaro:

1. Aplinkos apsauga – dėmesys skiriamas gamtiniams ištekliams, ekosistamai, jos riboms derančiai su ekonomine plėtra.
2. Ekonominis vystymasis – orientuotas į ekonominės gerovės maksimizavimą, kapitalo optimizuojančio pelną išsaugojimą ateities kartoms.
3. Socialinis vystymasis – orientuota į žmogaus gerovę ir socialinį teisingumą.

4. Teritorinės plėtros aspektas – dėmesys skiriamas pirmųjų trijų aspektų sąveikai/suderinamumui tam tikroje teritorijoje.

Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje išskirti tikslai, uždaviniai ir priemonės, kurie rikiuojami pagal nustatytus darnaus vystymosi **prioritetus**:

- tausojantis vartojimas;
- vystomasis bendradarbiavimas;
- nuosaikus, darnus ūkio sektorių ir regionų ūkio vystymasis;
- regionų gyvenimo lygio skirtumo mažinimas išsaugant jų savitumą;
- pagrindinių ūkio šakų (transporto, pramonės, energetikos, žemės ūkio, būsto, turizmo) poveikio aplinkai mažinimas didinant ekologinį jų efektyvumą ir įtraukiant aplinkos interesus į jų vystymosi strategijas;
- daugiabučių namų modernizavimas ir šiluminės energijos sąnaudų būsto sektoriuje gerokas sumažinimas;
- pavojaus žmonių sveikatai mažinimas;
- pasaulinės klimato kaitos ir jos padarinių švelninimas;
- biologinės įvairovės apsauga;
- nedarbo, skurdo ir socialinės atskirties mažinimas;
- kraštovaizdžio tvarkymas;
- visuomenės švietimas (taip pat aplinkosauginis švietimas ir aplinkai kuo mažiau žalos darančio gyvenimo būdo propagavimas);
- mokslinių tyrimų vaidmens didinimas ir veiksmingesnis tyrimų rezultatų taikymas, modernių, mažesnę neigiamą poveikį aplinkai darančių gamybos ir informacijos technologijų kūrimas ir diegimas.

Strategijos įgyvendinimui nustatyta trylika pagrindinių **principų**:

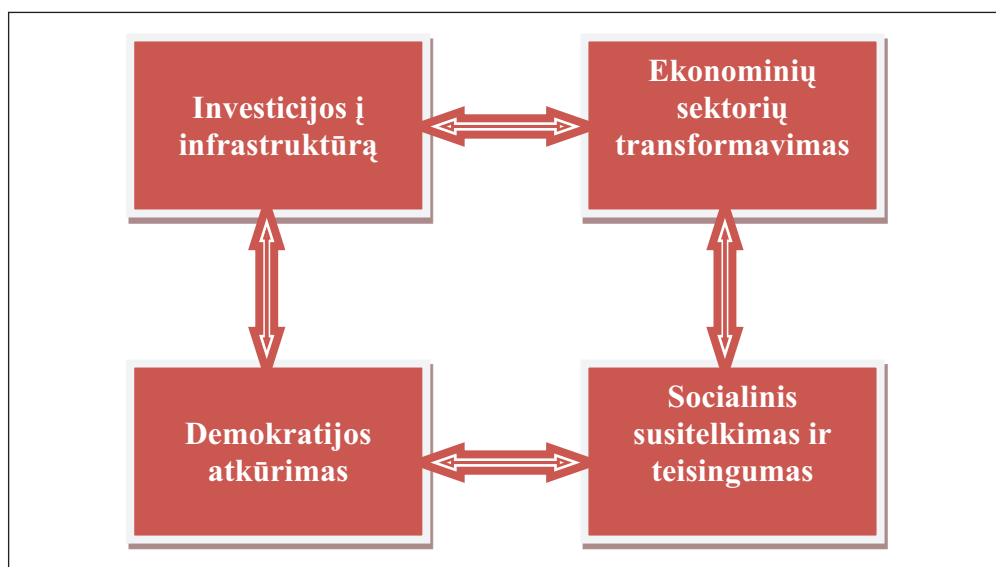
1. Pagrindinių teisių rėmimo ir apsaugos principas. Politikoje daugiausia dėmesio skirti žmonėms – remti pagrindines jų teises, kovoti su visų formų diskriminacija, padėti mažinti skurdą, panaikinti socialinę atskirtį.
2. Vienodų sąlygų visų kartų ir tos pačios kartos atstovams sudarymo principas. Patenkinti dabarties kartų poreikius ir drauge nepakenkti ateities kartų galimybėms patenkinti jų poreikius ES ir kitur.
3. Atviros ir demokratinės visuomenės principas. Užtikrinti piliečių teises gauti informaciją ir galimybes kreiptis į teismus.
4. Piliečių dalyvavimo principas. Sustiprinti piliečių dalyvavimą priimant sprendimus. Skatinti švietimą darnaus vystymosi klausimais ir ugdyti visuomenės sąmoningumą. Informuoti piliečius apie jų daromą poveikį aplinkai ir galimybes pasirinkti darnesnius veiklos būdus.
5. Įmonių ir socialinių partnerių dalyvavimo principas. Sustiprinti socialinį dialogą, įmonių socialinę atsakomybę, privataus ir viešojo sektorių partnerystę – skatinti jų bendradarbiavimą ir bendrą atsakomybę, kad būtų užtikrintas darnus vartojimas ir gamyba.
6. Politikos nuoseklumo ir reglamentavimo principas. Skatinti visų politikos krypčių nuoseklumą ir vietos, regioninių ir nacionalinių veiksmų darną, kad jie labiau prisidėtų prie darnaus vystymosi.

7. Strategijos integravimo principas. Skatinti ekonominių, socialinių ir aplinkosaugos veiksmų integralumą, kad jie būtų nuoseklūs ir vienas kitą sustiprintų, pavyzdžiui, atliekant subalansuotą poveikio įvertinimą ir konsultuojantis su suinteresuotais subjektais.
8. Pasinaudojimo geriausiomis turimomis žiniomis principas. Užtikrinti, kad politika būtų plėtojama, vertinama ir įgyvendinama remiantis geriausiomis turimomis žiniomis, kad ji būtų ekonomiškai pagrįsta ir ekonomiškai efektyvi.
9. Atsargumo principas. Jeigu yra mokslinių abejonių, taikyti tinkamas vertinimo procedūras ir imtis prevencinių veiksmų siekiant išvengti žalos žmonių sveikatai ir aplinkai.
10. Atsakomybės (teršėjas moka) principas. Užtikrinti, kad kainos atspindėtų realias sąnaudas, kurias visuomenė patiria dėl vartojimo ir gamybos veiklos, kad teršėjai sumokėtų už žmonių sveikatai ir aplinkai jų daromą žalą.
11. Ekologinio efektyvumo principas. Vadovaujantis šiuo principu, gamyba ir paslaugos turi augti daug greičiau nei gamtos išteklių naudojimas, tai yra tam pačiam kiekiui gaminių pagaminti ir paslaugų suteikti turi būti sunaudojama vis mažiau energijos ir kitų gamtos išteklių. Gauti daugiau naudojant mažiau – šio principo taikymo tikslas.
12. Pakeitimo principas. Pavojingos aplinkai ir žmonių sveikatai medžiagos turi būti keičiamos nepavojingomis, o išsenkantieji ištekliai – atsinaujinančiais.
13. Mokslo ir žinių bei technologinės pažangos principas. Vadovaujantis šiuo principu, įvairių sektorių ir jų šakų vystymasis turi būti pagrįstas šiuolaikiškais mokslo laimėjimais, žiniomis, naujausiomis aplinkai kuo mažesnę neigiamą poveikį darančiomis technologijomis (Nacionalinė darnaus vystymosi strategija, 2009).

1.2.3. Darnumas regioninės plėtros požiūriu moksliniuose darbuose

Regionų plėtros požiūriu darnusis vystymasis nėra nauja idėja globaliniu mastu, ji siekia pramoninės revoliucijos laikus. Europos Sąjungos požiūris į darnųjį vystymąsi realizuojamas integruojant darnumo idėjas į įvairaus lygio dokumentus. Regioninis lygmuo, esantis tarp vietinių ir nacionalinių lygių, yra patrauklus darnumo idėjų integravimui.

Norint integruoti darnaus vystymosi idėjas į regioninį lygmenį, reikia plėtoti 4 sritis (žr. 4 paveikslą): investuoti į infrastruktūrą, užtikrinti demokratiją, transformuoti ekonominius sektorius, įtvirtinti socialinį susitelkimą ir teisingumą.

Šaltinis: Jenkins T., McLaren D., 1999

4 pav. Darnaus regioninio vystymosi plėtotės sritys

Infrastruktūros aprūpinimas investicijomis reikalauja efektyvumo ir pakankamo elementų subalansuotai plėtrai, pvz. regioninė dimensija reikalauja strategijos ir aprūpinimo reikalingais finansiniais ištekliais.

Ekonominių sektorių transformavimo politika skirta padidinti verslo efektyvumą, produktyvumą ir konkurencingumą ekonominiuose sektoriuose, kuriuos reikia pertvarkyti, kad pasiekti subalansuotą plėtrą.

Darnus vystymasis siekia efektyviai išnaudoti ekologinį, žmogiškąjį ir socialinį kapitalą mažinant įtaką supančiai aplinkai.

Demokratinės atsakomybės trūkumas yra pagrindinis barjeras subalansuotai plėtrai. Demokratijos atnaujinimo pagrindinis veiksnys – vietinė iniciatyva.

Regioninės plėtros agentūroms tenka ypač didelis vaidmuo, nes būtent jos turi skatinti darnų regiono vystymąsi, kurti regiono strategiją, kuriose būtų integruotos visų suinteresuotų grupių idėjos. Šios agentūros turi sukurti galimybes regiono plėtrai

Darnaus vystymosi vertinimas reikalauja integruoto požiūrio į pasaulį, turi apimti visą sistemą, kaip ir atskiras jos dalis, nagrinėti socialines, ekonomines, ekologines posistemas, jų būklę, būklės kitimo kryptį ir greitį, sistemos sudedamąsias dalis bei ryšius tarp jų. Kadangi darnus vystymasis yra nuosekliai siekiamas tikslas, todėl reikalingi būdai išmatuoti kaip artėjama prie jo, kokia daroma pažanga. Šiuo atveju, rodikliai tampa naudingu įrankiu „supaprastinant, kiekybiškai apibrėžiant, apibendrinant didžiulius informacijos srautus, kuriant naudingą grįžtamojo ryšio mechanizmą, išryškinantį sferas, kuriose mes veikiame tinkamai, bei akcentuojant sritis, kurioms reikia skirti didesnę dėmesį“ (Čiegis R., Jankauskas V., 2001), t. y. rodikliai „[...] gali paversti

fizinių ir socialinių mokslų žinias į lengvai valdomus informacijos vienetus, kurie gali palengvinti sprendimo priėmimo procesą“ (Disano J., 2001).

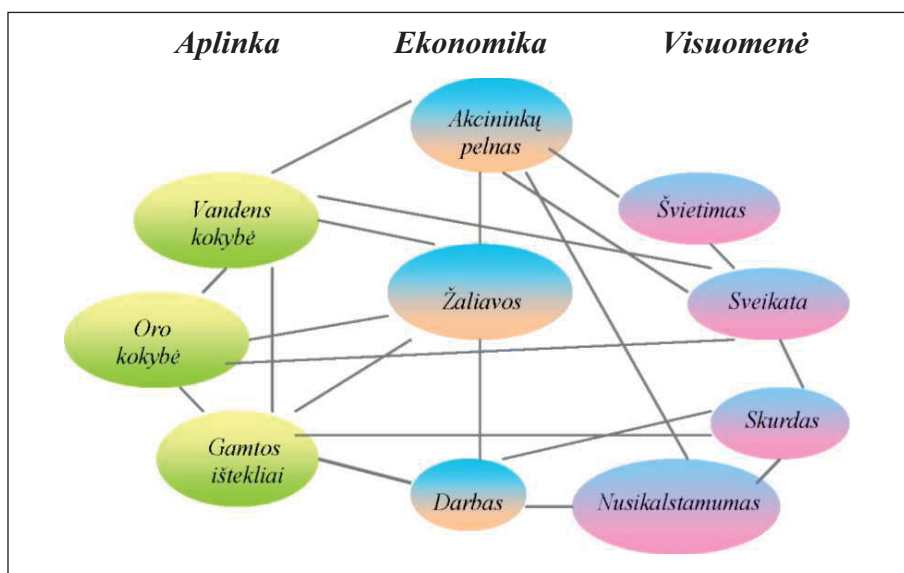
Aplinkosaugos ir susijusio reguliavimo svarba nuolat augo nuo 1960–ųjų pabaigos ir tai didino informuotumą ir visuomenės diskusijas šiuo klausimu. Sprendimai buvo ginčijami naujų sąvokų, tokių kaip „darni“ technologija, kuri orientuota į atliekų mažinimo problemą ir taršos mažinimą plačiaja prasme (Pohoryles R.J., 2007).

Darnaus vystymosi apibrėžimo problematika akivaizdžiai rodo, kad darnus vystymasis yra kompleksinė ir daugialypė koncepcija, kuri jungia efektyvumą, lygybę ir kartų lygybę ekonominiu, socialiniu ir ekologiniu pagrindu. Mokslinėje literatūroje pateikiamas darnaus vystymosi interpretacijas galima priskirti keletui sričių: a) konceptualiai, b) kontekstinei, c) akademinei, d) geopolitinei.

Kadangi bet kokios politikos įgyvendinimas priklauso nuo institucinio aspekto (institucijų svarbos ir reikšmės politikoje, jų kompetencijos) vykdamas darnaus vystymosi politiką, reikia įvertinti ir organizacinę (institucinę) darnumo matmenį. Analizuojant darnų vystymąsi turi būti remiamasi prielaida, kad darnus vystymasis grindžiamas ne ekonominiu, socialiniu, ekologiniu ar instituciniu matmeniu, bet jų sistema, suprantama kaip integruota visuma. Taip pat pažymėtina, kad socialinis gyvenimas, ypač visuomeninės veiklos sfera, yra sudarytas iš tokių sektorių, kaip švietimas, ekonomika, gamta ir t.t., kurie, nagrinėjant juos integruotai, yra transformuojami į sistemas. Šios sferos, sektoriai ar sistemos ir yra tie struktūriniai vienetai, kuriuos reikėtų integruoti analizuojant darnų regiono vystymąsi. Analizuojant darnų vystymąsi, ne visi identifikuoti ryšiai vienodai svarbūs ir reikšmingi strateginiams regiono darnaus vystymosi instrumentams. Todėl identifikuoti posistemų ryšiai turėtų būti perkelti į loginę struktūrą atsižvelgiant į konstruojamos kognityvinės priemonės tikslą. Tam reikalinga hierarchinė struktūra, atitinkanti sąryšius įvertinančią darnumo logiką (Čiegis R., Ramanauskienė J., Martinkus B., 2009).

Kadangi darnumo problemos turi būti aptariamose ir sprendžiamose tuose sistemų lygmenyse, kuriuose jos atsiranda, kiekviename iš šių ekonominės plėtros politikos lygmenų, norint gauti darnaus vystymosi atskirų matmenų darnumo politikos tikslų matricą, kuri gali būti panaudota darnumo scenarijui sudaryti, nuosekliai galima suformuluoti atitinkamus darnumo politikos tikslus.

Darnumo rodikliai skiriasi nuo tradicinių ekonominės, socialinės ir aplinkos pažangos rodiklių. Tradiciniai rodikliai išmatuoja vienos visuomenės pusės pasikeitimus, tartum jie yra visiškai nepriklausomi nuo kitų pusių. Darnumo rodikliai atspindi realybę, kad trys skirtingi segmentai yra labai glaudžiai tarpusavyje susiję, kaip pateikta 5 paveiksle.

Šaltinis: What is an indicator of sustainability?
<http://www.sustainablemeasures.com/Indicators/WhatIs.html>

5 pav. Ekonomikos, aplinkos ir visuomenės sąsajos

Kaip matyti iš 5 paveikslėlio, gamtiniai ištekliai yra būtina žaliava produkcijai gaminti, o tai sąlygoja darbo vietų skaičių ir pelną. Užimtumas įtakoja skurdo lygį, kuris yra susijęs su nusikalstamumu. Vykdoma gamyba teršia aplinką, dėl to blogėja oro ir vandens kokybė, kuri daro neigiamą poveikį žmonių sveikatai, kartu mažindama darbuotojų produktyvumą, bei prisideda prie augančių sveikatos draudimo išlaidų ir mažėjančio pelno. Taigi visi šie segmentai negali būti atskirti, nes priklauso vienas nuo kito. Todėl parinkti darnaus vystymosi rodiklių komplektą, kuris įvertintų visos sistemos būklę yra itin nelengvas uždavinys. Akivaizdu, kad planuojami panaudoti praktikoje rodiklių rinkiniai negali apibūdinti visko, todėl svarbiausia suformuoti tipinį komplektą, kuris pateikia išsamų apibūdinimą, bet ne platesnį negu reikia esmei atskleisti (Čiegis R., Jankauskas V., 2001).

Daugelis tarptautinių ir nacionalinių organizacijų iki šiol siekė ir toliau plėtoja tyrimus šioje srityje, norėdami sukurti universalų rodiklių rinkinį, kuris tiktų visų regionų pažangai darnaus vystymosi srityje vertinti. Didžiausias indėlis šioje srityje, tenka dviem organizacijoms, – Jungtinių Amerikos Valstijų integruotai darbo grupei subalansuotos plėtros rodikliams (*U.S. Interagency Working Group on Sustainable Development Indicators (SDI Group)*) ir Jungtinių Tautų Subalansuotos plėtros komisijai (*United Nation Commission of Sustainable Development (UNCSD)*).

UNCSD ir SDI Group rodiklių rinkiniai skiriasi juos sudarančių rodiklių grupių skaičiumi, nes SDI Group vertinant šalies pažangą darnaus vystymosi srityje siūlo naudoti socialinius, ekonominius bei aplinkos rodiklius, kai tuo tarpu UNCSD papildomai dar įtraukia ir institucinių rodiklių grupę. Analizuojant socialinių rodiklių gru-

pes pastebėta, kad UNCSD darnaus vystymosi socialiniam aspektui įvertinti siūlomas rodiklių rinkinys neapima šeimos struktūros komponento įvertinimo, tuo tarpu SDI Group šiam komponentui įvertinti siūlo tokius rodiklius, kaip vienišų motinų gimdymų skaičius ir vaikų, gyvenančių tik su vienu iš tėvų, skaičius. Šie rodikliai yra ypatin- gai svarbūs, kadangi didelė tikimybė, kad vaiko augančio nepilnoje šeimoje būtiniausi poreikiai nebus pilnai patenkinti, nes tokia šeima išlaikoma tik vieno iš tėvų pajamų. Dažnai tokie vaikai negauna tinkamo išsilavinimo, todėl jiems sunkiau susirasti gerai apmokamą darbą bei jie patys linkę sudaryti vieno tėvo šeimą. Todėl nuo minėtų rodi- klių dydžių priklauso valstybės socialinės politikos vykdymo kryptys.

Bet kokio regiono ar teritorijos plėtra yra visų pirma tos teritorijos dinamikos re- zultatas. Jis apima vietos iniciatyvas, kurios savo ruožtu skatina ekonominę veiklą ir darbo vietų kūrimą. Išorės apribojimai, technologijų kaita ir globalizacija sudaro ne tiek daug kliūčių, kurias reikia įveikti, kai tam yra sudaromos galimybės.

Visos šalys daugiau ar mažiau dalyvauja tam tikrose lenktynėse, norėdamos būti konkurencingos, tačiau lemiamą reikšmę turi jų turimos išlaidos ir lėtos struktūrinės reformos. Šie struktūriniai trūkumai priklauso endogeninių veiksmų kategorijai, kurie mažina darnųjį augimą (Godet M., 2005).

Vertinant regionus darnumo požiūriu, negalima rasti vieno bendro apibrėžimo, kas tai yra darnus regionas (Narodoslawsky M., 2001). Tyrimais, atliktais 1990 metai buvo pasiūlyta tokius regionus vadinti „darnumo sala“ (angl. island of sustainability) (Wallner H. P., Narodoslawsky M., 1994). Ši koncepcija buvo išplėtotą pirmoje 1990– ūjų pusėje, ir gali būti traktuojama kaip pirmutinė (fundamentali) darnaus regiono koncepcija. Minėta koncepcija buvo išplėtotą iš regionų technologinio ir ekonominio požiūrio. Pridėjus valdymo elementą, visuomenės įsitraukimą ir ekologinius aspektus, buvo sukurta paradigma apibrėžianti darnaus regiono pradą.

Nors minėta paradigma neapibrėžia darnaus regiono galutinio statuso, jis apima tam tikro regiono siekius tapti darniu visais atžvilgiais ir pagal visus kriterijus (Naro- doslawsky M., 2001). Darnaus regiono esmę, šiuo požiūriu, sudaro:

- siekis sumažinti ekologinės taršos (neigiamo įtakos aplinkosaugai) mastus kon- krečiame regione;
- siekis perkelti savo pastangas į labiau globalius mastus;
- sukurti tam tikrus kelius ir būdus, kaip ekonominė ir socialinė veikla taptų labiau darni (atitiktų darnaus vystymosi kriterijus).

Remiantis šia koncepcija, tokios darnumo salos (darnūs regionai) jungdamiesi tar- pusavyje, pirmiausia daro įtaką šalies, kuriai jie priklauso, bendrai darniai plėtrai, o vėliau pereina į globalinę sferą.

Regionų plėtra mokslo literatūroje yra apibrėžiama kaip sudėtinė bendruomenės gyvenimo socialinio, ekonominio, aplinkosaugos, sveikatos priežiūros, technologijų, kultūros ir rekreacijos aspektų plėtra tam tikroje apibrėžtoje teritorijoje (Tamošiū- nas T., 2009). Regiono plėtra turi būti grindžiama jų optimalių plėtros sudedamųjų dalių (socialinių, gamtos, ekonomikos plėtros regionų aspektus) dalimi, kuria siekia- ma, kad gyvenimo lygis ir kokybė tobulėtų ir vystytųsi per minėtas sudedamąsias da- lis. Regioninė plėtra apima ne tik tradicines konkrečios teritorijos politikas, bet taip

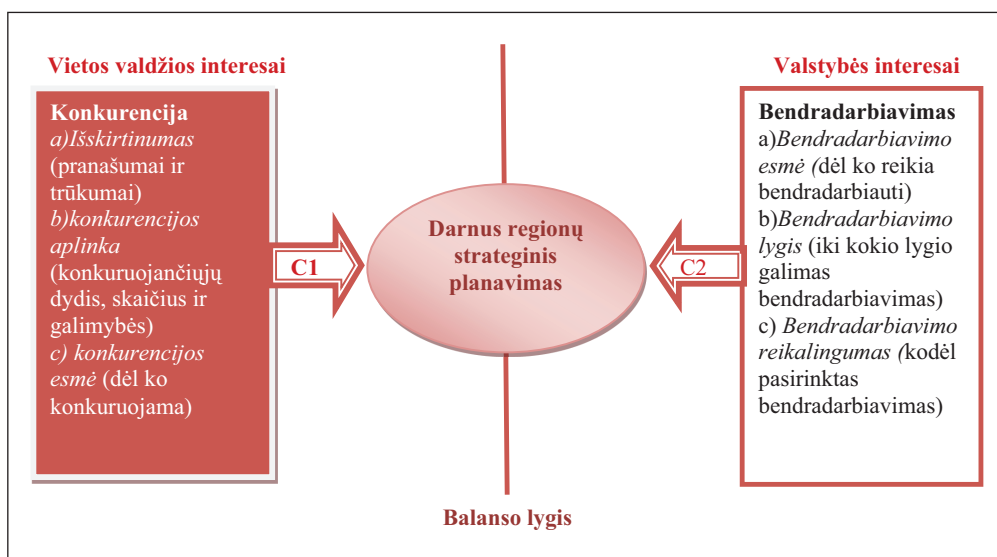
pat socialinių ir ekonominių netolygumų nustatymo ir jų mažinimo procesą, apibrėžia specialų politinį ir kultūros kontekstą (Alberti M., Susskind L., 1996; Atkinson, A. 1996; Boldrin M., Canova F., 2001).

Kiti autoriai (Thierstein A., Walser M., 1999) išskiria tris regionų vystymosi ypatybes: *nuoseklumą, tvarumą ir socialinę integraciją*. Jie gali būti vadinami pagrindiniais regionų plėtros principais, kurie nemažina regiono funkcinių galimybių. Šiandien darnus vystymasis yra naudojamas paaiškinti skirtingus požiūrius, skirtingus plėtros procesus, planuojant strategijas. Darnumo ypatybės analizuojamos regioniniu lygmeniu, kai jos jungia vietos poreikius ir reikalavimus, ir integruoja jas į centrinę politiką, strategiją, prioritetus.

Todėl strateginis regionų plėtros planavimas turi būti susijęs su darnaus vystymosi koncepcija, apimti tvarumo principus, turi būti taikomi skirtingi plėtros procesai bei bendrai planuojamos strategijos. Darnumas regioniniu lygiu, kaip vienas iš strateginio planavimo elementų yra analizuojamas itin retai (Bivainis E., Tamošiūnas T., 2008).

Norint planuoti regiono plėtrą atsižvelgiant į darnaus vystymosi aspektus, visos valdžios ir valstybinės įstaigos, ir institucijos turi bendrai sutarti dėl bendrų tikslų, išlaikyti regionų tvarumą, stengtis suderinti regiono ir valstybės interesus. Tik tada bus galima bandyti siekti darnaus regiono vystymosi. Jau minėta, kad darnus vystymasis apima begalę įvairių indikatorių ir tik funkcionuodami kartu, regiono teritorijoje, jie gali sukurti galimybę tapti tokiam regionui darnumo sala.

Tamošiūnas T. (Tamošiūnas T., 2009) savo straipsnyje siūlo naudoti Bendrinį įvertinimo modelį, kuris buvo parengtas pagal Europos fondo Kokybės vadybos modelį, taikomą ISO sistemos standartams. Šis darnumo matavimo modelis apima keturis pagrindinius aspektus: 1) apibūdina konkrečios specifinės viešojo administravimo įstaigos veiklą; 2) apibūdina matavimo kriterijus ir priemones geriausiam veiklos rezultatui pasiekti; 3) apjungia įvairius kokybės vadybos modelius; 4) leidžia išskirti ir diferencijuoti viešojo administravimo įstaigas ir jų rūšis pagal veiklą ir jos rezultatus. Remiantis šiuo modeliu galima sukurti darnios plėtros strateginio planavimo conceptualų modelį, kuris leidžia atskleisti pagrindinius darnaus strateginio planavimo principus: konkurenciją ir bendradarbiavimą. Modelis gali būti pavaizduotas grafiškai:

Šaltinis: Tamošiūnas T. (2009)

6 pav. Darnus regionų strateginis planavimas

Šis teorinis modelis parodo, kad strateginio regioninio darnaus planavimo esmė – dviejų sudedamųjų dalių C1 (konkurencijos sudedamųjų dalių) ir C2 (valstybės ir regiono bendradarbiavimo) suderinimas regiono darnios plėtros tikslais. Šiuo modeliu abu aspektai turi būti tinkamai suderinti, turi būti pasiektas balansinis lygis, tačiau nė vienas iš aukščiau nurodytų komponentų negali dominuoti. Šis balansavimas turi atsispindėti darniuose regionų plėtros planuose, ypač nustatant strateginius tikslus ir identifikuojant uždavinius, t. y. regionai siekdami didinti savo konkurencingumą turi bendradarbiauti su valstybės lygmeniu, o atskirais atvejais – ir su kitais regionais, siekiant valstybės strateginių tikslų.

Remiantis T. Tamošiūno atliktu tyrimu, kurio metu buvo naudotas aukščiau minėtas modelis ir tiriamas Šiaulių regionas, tiriamas socialinis įsitraukimas, ekonominė situacija ir aplinkosauginiai veiksniai, galima teigti, kad tik suderinus visus ekonominius, socialinius ir aplinkosauginius kriterijus tam tikroje teritorijoje įmanomas darnumas ir atitikimas visai darnaus vystymosi strategijai nacionaliniu ir vietiniu lygmeniu (Tamošiūnas T., 2009).

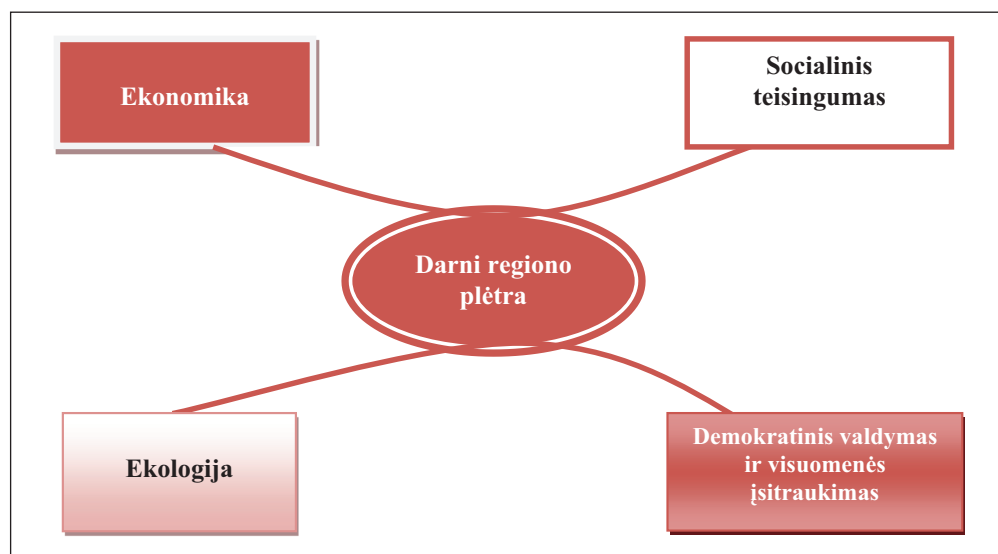
Literatūroje, trys ekonominio augimo komponentai (ekologija, ekonomika ir socialinė gerovė) sudaro vadinamąjį „darnumo trikampį“ (Pohoryles R.J., 2007). Aplinkosauginė atsakomybė, socialinė atsakomybė ir ekonominė atsakomybė yra trys lygiavertčiai komponentai, taikytini kiekvienam regionui, kurio tikslas – darnus vystymasis. Dar daugiau, darnus vystymasis yra globalus ir kompleksinis siekis, todėl negali skirtis atskiruose regionuose, specifinėse vietose ar šalyse (Rex-Redclift M., 1987). Kaip jau minėta, kildinama iš Brundtland ataskaitos, ši koncepcija yra orientuota į visuomenės politikas taip pat, kaip ir į atskirus socialinius–ekonominius kriterijus.

Kitaip tariant, regiono darnaus vystymosi koncepcija nėra grynai mokslinė paradigma, tačiau daugiau yra orientuota ir priklauso nuo politinių sprendimų. Minėtoji Brundtland ataskaita buvo politinė ataskaita, nubrėžusi darnumo principus, ir praėjus tam tikram laiko tarpui, EB politikoje įvyko pasikeitimai, sąlygoti nustatytų rekomendacijų ir gairių.

Šiuo metu regiono darnus vystymasis yra horizontalus aspektas minimas praktiškai visų Europos Sąjungos 27 valstybių darnaus vystymosi strateginių dokumentų tekstuose, taip pat, kaip ir visuose Europos Sąjungos bendruose teisės aktuose.

Tačiau darnumo trikampyje trūksta vieno esminio elemento – demokratinio valdymo, kuris apima visuomenės dalyvavimą, kultūrą ir politinę mobilizaciją (Pohoryles R.J., 2007). Demokratinis valdymas savaime yra pakankamai komplikauta koncepcija, iš jos kyla legitimumo ir galimybių klausimai: kiek, kas ir koku pagrindu turi ar neturi teisės veikti. Tradicinėje demokratijoje sprendimų priėmimo struktūros buvo apibrėžtos pakankamai aiškiai. Demokratinis sprendimus paprastai priimdavo išrinkta valdžia ar valdžios organas, remdamiesi socialinių partnerių įtaka ir interesais (Pohoryles R.J., 2007).

Pasikeitus ekonominei, politinei ir apskritai, darnaus vystymosi suvokimo situacijai, minėtas darnaus vystymosi trikampis regionuose turėtų būti perdaromas į darnaus vystymosi keturkampį (žr. 7 paveikslą).

Šaltinis: Pohoryles R.J. (2007)

7 pav. Darnaus vystymosi keturkampis regionuose

Kaip minėta, Lisabonos strategija išsikėlė ambicingą tikslą padidinti Europos Sąjungos kompetenciją. Kompetencija šiuo požiūriu apima visas politines, ekonomikos, socialines sritis, tame tarpe ir regionų darnumo. Europos Komisiją ypač domino regioninis bendradarbiavimas. Europos Sąjungos mastu, regionų išsivystymo lygiai labai

skiriasi, tad ir galimybės pasiekti darnų vystymąsi yra skirtingos (Pohoryles R.J., 2007). Tačiau šioje vietoje susiduriame su regiono sąvokos ir regiono sampratos nesutapimų problema. Skirtingose valstybėse, ES narėse, regionai vertinami skirtingai. Administracinis šios problemos sprendimas gali būti pakankamai paprastas – regionus atskirti galima pagal NUTS lygius. Tačiau tik labai retais atvejais (o galima sakyti – beveik niekada) politiniai ir administraciniai regionų panašumai sąlygoja tų regionų ekonominio ir socialinio išsivystymo panašumus.

Identifikuojant regioninius ekonominius, socialinius ir aplinkosauginius skirtumus, galima formuluoti ir plėtoti strateginius veiksmų planus, kaip kiekvienoje ES šalyje galima būtų suderinti regionų balanso lygį.

Skirtinguose regioniniuose lygiuose (pvz. tarp metropolijų ir periferijų) yra konceptualūs ir esminiai skirtumai, todėl darnumo kriterijų ir darnaus vystymosi veiksmų palyginimas tampa praktiškai neįmanomas. Tad nė vienas dabar esantis regionas negali būti praktiškai lyginamas su kitos šalies regionu, jei skiriasi jų imtys (Pohoryles R.J., 2007).

Todėl mokslininkai, rengiantys galimybių studijas, plėtros strategijas, darnumo ataskaitas, kurių reikalauja ES, EK ir EB, susiduria su didelėmis konceptualiomis ir fundamentaliomis problemomis. Ši problema yra vadinama moksliniu nepriklausomumu.

Apibendrinant galima teigti, kad nors ES ir pasiūlė nemažai metodologijos, kaip suderinti skirtingų regionų darnumo kriterijus, tačiau mokslinio nepriklausomumo aspektas vistiek lieka labai aktualus. Paprastai kai skelbiami konkursai tam tikrai regioninei paramai gauti, įvertinimo ataskaitas ir projektų paraiškas teikia ne vien moksliniai darbuotojai. Todėl vertintojams yra labai sunku nuspręsti, kurie regionai iš tiesų stokoja paramos, kaip ją didinti, ir kaip padėti tam tikriems regionams integruotis į bendrą valstybės darnumo strategiją. Paprastai minėti teikimai yra teikiami tam tikros šalies kalba, ir tai apsunkina vertintojų darbą – tinkamą regionų padėties vertinimą bendroje valstybės darnoje, nepaisant kitų anksčiau minėtų sunkumų. Todėl palyginamoji politika, kaip nustatyti regionų plėtros įtaką bendrai valstybės darnumo plėtrai turi būti tobulinama. Nors technologinė pažanga lengvina šį procesą, tačiau skirtingi regionų plėtros modeliai, nevienoda regionų plėtros politika, dėmesys darnumo kriterijams visos ES mastu, sudaro kliūtis tinkamam darnios regionų plėtros ir jos įtakos valstybės plėtrai, vertinimui.

1.2.4. Darnusis vystymasis ir regionų plėtra Lietuvoje

Darnusis vystymasis savo evoliucijos eigoje palaipsniui apima vis daugiau aspektų. Vienas jų (kaip jau buvo nurodyta 1.2.1. skyrelyje) – tolygi regionų plėtra. Atnaujintoje Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje, patvirtintoje Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 16 d. nutarimu Nr. 1247, nustatyta, kad nuosaikūs, darnus ūkio sektorių ir regionų ūkio vystymasis – vienas Lietuvos darnaus vystymosi prioritetų. Šioje strategijoje teigiama, kad vienos iš esminių grėsmių darniam regionų vystymuisi yra Lietuvos regionų ekonominių ir socialinių skirtumų didėjimas bei dideli regioniniai gyvenimo lygio, gyvenimo kokybės, socialinės būklės skirtumai. bei

teigiama, kad dėl regionų plėtos netolygumo toliau didėjantys užimtumo ir nedarbo skirtumai gali labai išderinti darbo paklausą ir pasiūlą, didinti darbo jėgos kvalifikacijos ir darbo patrauklumo skirtumus.

Strategijos teritorijų vystymosi dalyje teigiama, kad miestai ir kitos gyvenamosios vietovės tolygiai pasiskirstę šalies teritorijoje ir gerai pasiekiami, tai leidžia racionaliai išdėstyti ekonominį ir socialinį potencialą, sparčiau plėtoti atsiliekančius regionus, mažinti jų plėtos netolygumus. Nacionalinės regioninės politikos tikslas, uždaviniai, įgyvendinimo priemonės, regioninės plėtos planavimo dokumentų rengimas ir tvirtinimas, taip pat nacionalinę regioninę politiką įgyvendinančių subjektų įgaliojimai nustatyti Lietuvos Respublikos regioninės plėtos įstatyme (Žin., 2000, Nr. 66–1987; 2002, Nr. 123–5558), patvirtinti svarbiausi regioninės politikos įgyvendinimo strateginiai ir programiniai dokumentai: Lietuvos regioninės politikos iki 2013 metų strategija (Žin., 2005, Nr. 66–2370), Regionų socialinių ir ekonominių skirtumų mažinimo 2007–2010 metų programa (Žin., 2007, Nr. 127–5185), probleminių teritorijų plėtos programos. Pakankamai dėmesio regionų plėtos klausimams skiriama ir ilgalaikėse sektorių strategijose: Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje (Žin., 2002, Nr. 113–5029), Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtos iki 2015 metų ilgalaikėje strategijoje (Žin., 2002, Nr. 60–2424), taip pat Lietuvos Respublikos teritorijos bendrajame plane (Žin., 2002, Nr. 110–4852). Didžiuma šalies teritorijų turi vidinių teritorinių vystymosi rezervų, kuriems atskleisti ir naudoti skiriama Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto (taip pat ir ES struktūrinių fondų) parama. Sėkmingai pradėtos įgyvendinti regionų socialinių ir ekonominių skirtumų mažinimo įgyvendinimo priemonės, patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. lapkričio 28 d. nutarimu Nr. 1269. Bus subsidijuojamas darbo vietų steigimas probleminių teritorijų bedarbiams įdarbinti, atnaujinti ir apšiltinti probleminėse teritorijose esantys daugiabučiai gyvenamieji namai, pastatai pritaikyti socialinio būsto reikmėms. Daugiausiai investicijų skiriama labiausiai urbanizuotiems regionams, ypač jų centrams. Šie regionai ekonominiu ir socialiniu požiūriais vystėsi sparčiausiai, todėl labai padidėjo regionų išsivystymo ir žmonių gerovės skirtumai. Socialinių skirtumų tarp šalies regionų susidarymo ir nemažėjimo pagrindinė priežastis – netolygi teritorinė ekonominė plėtra. Dėl nemažėjančių teritorinių socialinių skirtumų didėja socialinė įtampa, nesprendžiamos socialinės problemos, didėja gyventojų migracija į didžiuosius šalies miestus ir užsienį. Lietuvoje susiformavo teritorijos, kurių gyventojai susiduria su rimtomis socialinėmis problemomis. Tai dar labiau menkina regionų, kuriuose yra tokių teritorijų, ekonominio vystymosi galimybes. Labiau išsivysčiusių apskričių centruose (Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje), ypač sostinėje Vilniuje, telkiamos naujos veiklos, paslaugos, kartu didinamas atotrūkis tarp apskričių pagal juose sukuriama BVP lyginamąjį svorį. Šią tendenciją stiprina lygiagretus tiesioginių užsienio investicijų kaupimasis. Regioniniai centrai, kurių ekonomikos potencialas menkas, nesudaro reikiamų sąlygų įsidarbinti ir galimybių didinti pajamas tiek, kad pakeistų aplinkinių (išsidėsčiusių 50–70 kilometrų spinduliu aplink centrus, t. y. kurių pasiekiamumo laikas neviršija 60–90 min.) gyvenamųjų vietovių situaciją. Regioninių centrų ekonomika auga per lėtai. Kai kuriose apskrityse (Panevėžio, Tauragės, Alytaus) didelis nedarbas. Nepakankamos ir netolygiai pasiskirsčiusios užsienio investicijos.

Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos vizijoje teigiama, kad Regionų darnaus vystymosi srityje aktyvi valstybės regioninė politika skatins tolygesnį Lietuvos regionų vystymąsi. Kryptingai skatinant probleminių teritorijų vystymąsi, sumažės regionų išsivystymo skirtumai ir visiems gyventojams bus užtikrintas aukštas užimtumo ir gyvenimo lygis, gera sveikatos apsauga, ekologiška aplinka. Pagal partnerystės principą racionaliai bendradarbiaus valstybės, regioninės institucijos, savivaldybės ir visuomenė. Visos savivaldybės sėkmingai įgyvendins „Vietos darbotvarkės 21“ projektus. Kryptingai vykdoma valstybės regioninė politika sustiprins silpnąsias gyvenamųjų vietovių tinklo grandis, padės sukurti optimalų regioninių ir vietinių centrų tinklą, plėtoti savivaldos sistemą. Kaimiškuosiuose regionuose bus sėkmingai reformuota žemės ūkio gamyba, skatinama kurti naujus verslus ir paslaugas, plėtoti kaimo turizmą, labai sumažės šių regionų depopuliacija.

Vieni iš strategijos uždavinių yra sumažinti regionų ekonominio išsivystymo netolygumus, taip pat sumažinti visuomenės diferenciaciją ir skurdą, regioninius socialinio vystymosi skirtumus taip pat sumažinti teritorinius gyvenimo kokybės skirtumus ir užtikrinti nuo šalies vidurkio atsiliekančių šalies regionų ir probleminių teritorijų spartesnį ekonominį vystymąsi, sumažinti švytuoklinę gyventojų migraciją į didžiuosius šalies miestus – sumažinti transporto poreikį ir jo lemtą aplinkos taršą bei klimato kaitą.

Kaip matyti, darniam vystymuisi tolygi regioninė plėtra, o taip pat esamų regioninių socialinių ir ekonominių skirtumų mažinimas yra svarbus veiksnys. Akcentuotina, kad mokslinės literatūros, kurioje darnus vystymasis nagrinėjamas šiuo aspektu, nėra daug, taip pat dažniausiai yra nepateikiamos tiesioginės sąsajos tarp regionų plėtros ir darnaus vystymosi. Todėl ši disertacijoje nagrinėjama sąsaja yra nauja ir plačiai nenauginėta.

2. DARBO METODOLOGIJA

2.1. Regionų ekonominių netolygumų įvertinimo modeliai

Nuo pat 7-ojo dešimtmečio regioniniai skirtumai tarp Europos Sąjungos valstybių narių bei jų regionų yra vienu iš svarbiausių ir aktualiausių mokslininkų tyrimo ir diskusijų objektu. Iš tiesų, šių ekonominių ir socialinių netolygumų apimtis ir reikšmė 1975 m. buvo esminė priežastis įkurti Europos regioninės plėtros fondą bei suformuoti šiuo metu veikiančią Europos Sąjungos regioninę politiką. Nors dauguma atliktų mokslo tyrimų patvirtina, jog 60–ųjų–70–ųjų metų periodu regioniniai skirtumai Europos Sąjungoje sumažėjo, tačiau taip pat buvo visuotinai pripažinta, kad nuo to laiko konvergencijos procesas nedaug pažengė į priekį, o vykstant sparčiai Bendrijos plėtrai, ekonominių skirtumų problema tapo dar reikšmingesnė.

Rūpestis, kaip išlaikyti tolygų ilgalaikį regionų augimą, ypač silpniau išsivysčiusioms šalims, buvo aktualus tiek ankstesniais periodais, formuojant bendrąją rinką, tiek ir šiais laikais vykstančiame Ekonominės ir pinigų sąjungos kūrimo procese.

Pastaraisiais dešimtmečiais daugelyje empirinių darbų buvo nagrinėjami ES regionų netolygumai bei jų konvergencija. Tai Pagano (Pagano M., 1993), Button ir Pentecost (Button J., Pentecost J., 1995), Barro ir Sala–i–Martin (Barro R.J., Sala–i–Martin X., 1995) bei kiti. Beveik visą teorinį modernios ekonometrinės analizės, leidžiančios nagrinėti regionų ekonominius netolygumus, pagrindą pateikia neoklasikinė augimo teorija, o konkrečiau – Solow (Solow R., 1957) augimo modelis, kuris yra empirinės literatūros, nagrinėjančios produktyvumo, sąnaudų veiksnių ir technologinio progreso ryšius, pagrindas. Ši teorija teigia, jog regionai, turintys vienodą technologinio progreso tempą, visi konverguos link subalansuoto pajamų vienam gyventojui augimo modelio. Jei kelių regionų gamybos technologijos, taupymo lygis ir gyventojų skaičiaus augimo tempai yra vienodi, šie regionai konverguos link tokio paties pajamų vienam gyventojui lygio.

Svarbu atskirti du pagrindinius konvergencijos modelius: σ –konvergenciją (sigma–konvergenciją) ir β –konvergenciją (beta–konvergenciją).

2.1.1. Tradicinis σ – konvergencijos modelis

σ – konvergencijos modelis nustato realių pajamų, realios produkcijos, tenkančių vienam gyventojui ar kito socialinio – ekonominio rodiklio dispersiją tarp regionų, nustatomą remiantis standartiniu nuokrypiu. Standartinio nuokrypio laikui bėgant mažėjimas parodo, jog pajamų, tenkančių vienam gyventojui, skirtumai regionuose taip pat mažėja – tai yra pagrindinis konvergencijos požymis. Tuo tarpu divergencija apibrėžia priešingą reiškinį minėtajam – šiuo atveju pajamų, tenkančių vienam gyventojui, lygio standartinis nuokrypis laiko tėkmėje auga. Tačiau gali egzistuoti situacija, kuomet standartinio nuokrypio reikšmė neparodo aiškios tendencijos (laikui bėgant, gali didėti arba mažėti) – šis reiškinys traktuojamas kaip mišrus konvergencijos ir divergencijos procesas. Kitas, alternatyvus būdas išmatuoti σ – konvergencijos mastą tai-

komas, naudojant variacijos koeficientą, kuris gaunamas standartinį nuokrypį padalijus iš **tiriamo rodiklio vidurkio**. Šiuo atveju mažėjanti variacijos koeficiento reikšmė taip pat įrodo regioninės konvergencijos, o didėjanti reikšmė – divergencijos susiformavimą.

Tradicinė variacijos koeficiento išraiška yra apibūdinama taip:

$$CV_1 = \frac{\sqrt{V_1}}{\bar{Y}}, \left[V_1 = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (Y_i - \bar{Y})^2 \right], \quad (1)$$

Čia: V_1 – realiųjų pajamų, tenkančių vienam gyventojui, dispersija regionuose;

Y_i – realiosios pajamos, tenkančios vienam gyventojui, i -jame regione;

$\bar{Y}$ – realiųjų pajamų, tenkančių vienam gyventojui, aritmetinis vidurkis;

N – imties dydis.

2.1.2. Neoklasikinis β – konvergencijos modelis

β -konvergencija pasitaiko tada, kai atsiliekantys regionai auga greičiau už pirmaujančius, t. y. pavyzdžiui darbo produktyvumas atsiliekančiuose regionuose auga greičiau nei pirmaujančiuose. Egzistuojanti β -konvergencija yra priešastis σ -konvergencijos tikrinimui. Absoliuti β -konvergencija tikrinama (2) lygtimi:

$$(1/T) \ln \left(\frac{Y_r^t}{Y_r^{t-1}} \right) = \beta_0 + \beta_1 \ln Y_r^{t-1}, \quad (2)$$

Čia: g – vidutinis metinis darbo produktyvumo augimas;

T – nagrinėjamas laiko intervalas nuo 0 iki n ;

$(1/T) \frac{Y_r^t}{Y_r^{t-1}}$ – vektorius, apimantis r regionų vidutinį metinį darbo produktyvumo augimą;

Y_r^t – vektorius, apimantis r regionų darbo produktyvumą t laiko momentu;

Y_r^{t-1} – vektorius, apimantis r regionų darbo produktyvumą $t-1$ laiko momentu;

β_0, β_1 – koeficientai.

Kairė lygybės pusė parodo vidutinį metinį r regionų produktyvumo augimą per T metų. Atsiliekantys regionai auga greičiau už pirmaujančius tuomet, kai $\beta_1 < 0$, vadina si, tuomet stebima β -konvergencija.

Alternatyvus β -konvergencijos pavyzdys yra sąlyginė β -konvergencija. Sąlyginė β -konvergencija pripažįsta, kad skirtingi regionai gali turėti skirtingus augimą ska-

tinančius veiksnius, ne tik pradinį pajamų lygį. Tokiu būdu į (2) formulę įtraukiami papildomi kintamieji, tokie kaip gyventojų skaičiaus augimas, išsilavinimo lygis ir kt. Sąlyginė β -konvergencija išreiškiama (3) formule į (2) formulę įtraukus sąlyginius kintamuosius:

$$(1/T) \ln \left(\frac{Y_r^t}{Y_r^{t-1}} \right) = \beta_0 + \beta_1 \ln Y_r^{t-1} + \lambda X; \quad (3)$$

Čia: X – sąlyginių kintamųjų vektorius;

λ – koeficientų vektorius.

Norint nustatyti, ar tarp Lietuvos regionų vyksta konvergencijos procesai, reikia atlikti σ -konvergencijos ir β -konvergencijos testus. σ -konvergencija matuoja regionų pajamų dispersiją tam tikru laiko momentu ir, jei ji laikui bėgant mažėja, stebima σ -konvergencija. β -konvergencija, kuri tikrinama Barro regresijos lygtimis, pasitaiko tada, kai atsiliekančios regionai auga greičiau už pirmaujančius, t. y. pavyzdžiui, darbo produktyvumas atsiliekančiuose regionuose auga didesniais tempais nei pirmaujančiuose.

2.2. Mokslinių empirinių tyrimų ir jų rezultatų, atliktų remiantis konvergencijos modeliais, apžvalga

Kuo šie σ -konvergencijos ir β -konvergencijos modeliai aktualūs, analizuojant Europos Sąjungos ir Lietuvos regioninę politiką? Tuo tikslu toliau trumpai apžvelgsime pagrindinius žymių pasaulio ekonomistų atliktus tyrimus ir jų išvadas.

Mokslininkai Dewhurst J. H. ir Mutis-Gaitan, naudodami β -konvergencijos modelio koncepciją, analizavo 63 NUTS 1 lygio Europos Sąjungos regionų BVP, tenkančio vienam gyventojui, konvergenciją 1981–1991 m. laikotarpiu. Jų atlikto tyrimo rezultatai parodė, jog visu analizuojamu periodu sąlyginė konvergencija tarp ES regionų vyko gana lėtai, t. y. mažiau nei 1 % per metus. Šiame tyrime buvo naudojami tokie sąlyginiai konvergencijos rodikliai, kaip regiono gyventojų skaičius, užimtųjų skaičius, regiono nedarbo lygis bei užimtųjų dalis žemės ūkyje ir paslaugų sferoje. Tyrimas taip pat parbrėžė, jog nagrinėjamu laikotarpiu regionai konvergavo skirtingu tempu, kuris ypač priklausė nuo kiekvienos valstybės narės ekonominės padėties bei jos kitimo (Dewhurst J. H., Mutis-Gaitan, 1995).

Vieno žymiausių regioninės politikos tyrėjų ekonomisto Armstrong'o tyrimas apėmė daug ilgesnį laikotarpį nuo 1950 m. iki 1992 m. bei siekė įvertinti šio periodo konvergencijos hipotezę, analizuojant 85 NUTS 1 lygio ES regionų BVP, tenkančio vienam gyventojui, raidą. Šio mokslininko tyrimo išvados taip pat patvirtino minėtųjų ekonomistų Dewhurst J. H. ir Mutis-Gaitan empirinius rezultatus – visu nagrinėjamu laikotarpiu buvo pastebimas lėtas regioninės konvergencijos procesas (apie 1 % per metus), o 1970–aisiais ir 1980–aisiais net ryškus konvergencijos rodiklio kritimas. Tačiau šio tyrimo rezultatai nepatvirtino hipotezės apie atskirų konvergencijos klubų

(Šiaurės–Pietų arba Centrinų–Periferinių) Europos Sąjungos regionuose egzistavimą (Armstrong H.W., 1995).

A. Marques ir E. Soukiazis straipsnyje, pavadintame „Pajamų vienam gyventojui lygio konvergencijos tarp Europos Sąjungos šalių bei regionų“ konvergencijos procesą Europos Sąjungoje nagrinėjo, taipogi taikydami β -konvergencijos ir σ -konvergencijos modelius. Šių mokslininkų atlikta 175 NUTS 2 lygio ES regionų analizė pateikė gana įdomių rezultatų. 1987–1995 m. laikotarpiu buvo pastebima neryški, tačiau egzistuojanti σ -konvergencija tarp regionų. Tačiau jau 1990 metais tendencija pakrypo į priešingą pusę – divergencija tarp regionų pamažu pradėjo augti. To paties periodo tyrimui naudotas β -konvergencijos modelis taip pat atskleidė vykusį nuosaikų β -konvergencijos procesą – t. y. šiuo laikotarpiu silpniau ekonomiškai išsivystę regionai augo daug sparčiau nei turtingieji. Tačiau vis dėlto buvo pastebėta, jog bendrasis konvergencijos koeficientas visu nagrinėjamu laikotarpiu išliko pakankamai žemas – tik 1,39 % per metus. Be to, šiuo empiriniu tyrimu taip pat buvo įrodyta, jog neturtingiausieji Bendrijos regionai, kurių pajamų lygis vienam gyventojui nesiekia 75 % ES vidurkio, tarpusavyje konverguoja daug sparčiau (remiantis abiem β ir σ konvergencijos rodikliais) nei su regionais, kurių pajamų lygis ES vidurkio atžvilgiu yra gerokai didesnis (Marques A., Soukiazis E., 2000).

Apibendrinant gautus empirinių konvergencijos tyrimų rezultatus galima teigti, jog istoriškai pastovi ilgalaikė konvergencija nėra garantuota. Šis proceso neapibrėžtumas ypač tapo aiškus 1990 m., kuomet išryškėjo pagrindinė nacionalinių bei Europos Sąjungos regioninių politikų efektyvumo problema. Faktas, jog stipresnė konvergencija vyksta tarp grupės regionų, kurių pajamų lygis yra žemesnis nei 75 % ES vidurkio, reiškia, jog silpniau išsivystę ES regionai tampa panašesni savo ekonominiu gerovės lygiu, tačiau gerokai skiriasi nuo bendrojo regionų išsivystymo lygio.

3. TYRIMŲ REZULTATAI

3.1. Europos Sąjungos regioninė arba sanglaudos politika

Europos sąjungos (toliau – ES) regioninė politika yra antroji pagal biudžeto dydį ES politika po ES Bendrosios žemės ūkio politikos. Bendrasis ES regioninės politikos tikslas yra socialinė ir ekonominė sanglauda. Antrajame ES sutarties skyriuje nurodoma, kad Europos Bendrija turi siekti valstybių narių socialinės ir ekonominės sanglaudos. Todėl ES regioninė politika dar vadinama sanglaudos politika. Taigi, ES regioninė arba sanglaudos politika – tai ekonominių, socialinių ir politinių priemonių visuma, nukreipta į mažiau išsivysčiusių regionų plėtrą bei tarpreregioninės sanglaudos skatinimą siekiant spartesnio bendro šalies ekonominio bei visuomenės gyvenimo kokybės gerėjimo. Pagrindinis tikslas nėra vien tik regioninis vystymasis, bet ir vidinio ES integralumo stiprinimas. Taip pat persikirstymo pagalba, kuria siekiama sumažinti, tam tikrų teigiamų ir neigiamų pokyčių, susijusių su rinkos integracija, poveikį.

Taigi ES sanglaudos politika – bendroji ES politika, kurios tikslas – mažinti išsivystymo skirtumus tarp ES valstybių ir regionų. ES sanglaudos politika įgyvendinama per Europos socialinį fondą, Europos regioninės plėtros fondą, Sanglaudos fondą ir kitas finansines priemones. 2007–2013 m. ES sanglaudos politikai įgyvendinti skirta apie 35 proc. ES biudžeto. Didesnės socialinės ir ekonominės sanglaudos siekis buvo vienas iš Europos Bendrijų tikslų, įtvirtintų 1957 m. pasirašytoje Romos sutartyje. Ekonominės ir socialinės sanglaudos terminas atsirado 1987 m. įsigaliojusiame Suvestiniame Europos akte. ES sanglaudos politikos įgyvendinimo pradžia laikomi 1988 m., kai buvo atlikta pirmoji svarbi struktūrinės politikos reforma, po kurios sanglaudos politika pradėta formuoti nebe nacionaliniu, o Bendrijos lygmeniu ir kurios rezultatas – įvesti nauji struktūrinių fondų paskirstymo principai (paramos koncentravimo, papildomumo, programavimo ir partnerystės).

Regionų išsivystymo skirtumai Europos Bendrijoje egzistavo nuo pat pradžių (ryškiausias pavyzdys – atsiliekančios Italijos pietiniai regionai). Šie skirtumai dar labiau išryškėjo į jas įstojus tokioms šalims kaip Airija, Graikija, Ispanija ir Portugalija. Kai kurių rajonų BVP skirtumas siekė 5,5 karto, nedarbo rodikliai – iki 7 kartų. Tokių regioninių socialinių ir ekonominių skirtumų sumažinimas ir tolygios visos ES raidos skatinimas yra vienos iš bendrųjų ES politikų – regioninės politikos – tikslas.

ES regioninės politikos bendrasis tikslas – siekti valstybių socialinės ir ekonominės sanglaudos. Regioninės politikos objektas yra laisvos ekonomikos rinkų augimo tarpinių rezultatų koregavimas, siekiant dviejų susijusių tikslų: ekonomikos plėtros ir socialinės gerovės augimo.

ES regionine politika siekiama: remti ekonomikos plėtrą ES regionuose, sudaryti reikiamas ilgalaikės plėtros sąlygas; formuoti socialinius ir ekonominius bei aplinkosaugos reikalavimus atitinkančią infrastruktūrą; mažinti gyvenimo, ekonomikos, kultūros, išsimokslinimo sąlygų skirtumus tarp ES regionų (Brožaitis H. ir kt., 2004).

ES regioninės politikos pamatinės vertybės yra:

- **solidarumas**, nes politikos tikslas yra padėti piliečiams ir regionams, kurie, palyginti su ES vidurkiu, yra ekonomiškai ir socialiai vargingesni.
- **sanglauda**, nes pajamų bei turtingųjų skirtumų tarp skurdesnių ir turtingesnių regionų mažinimas yra naudingas visiems.

ES reglamentai numato, kad kiekvienas struktūrinis fondas gali finansuoti tam tikrus tikslus įgyvendinančias priemones. 2007–2013 m. finansiniu laikotarpiu įgyvendinant ES regioninę politiką siekiama spartesnio augimo ir naujų darbo vietų kūrimo visose ES šalyse narėse, o struktūrinė parama skiriama šiems tikslams:

1. *Konvergencijos tikslas* skirtas silpniau išsivysčiusioms šalims narėms ir regionams. Šiam prioritetui skiriama apie 82 % visų ES sanglaudos politikai numatytų lėšų.
2. *Regioninio konkurencingumo ir užimtumo tikslas* skirtas labiau išsivysčiusiems regionams, kurie negali gauti paramos pagal Konvergencijos prioritetą. Šiam prioritetui skirta apie 16 % visų ES sanglaudos politikai numatytų lėšų.
3. *Europos teritorinio bendradarbiavimo tikslas* skirtas bendradarbiavimui abipus ES vidaus sienų ir tarp šalių narių tam tikrose teritorinėse zonose. Šiam prioritetui skirta apie 2,5 % visų ES sanglaudos politikai numatytų lėšų. Jis pakeitė INTER-REG iniciatyvą.

2007–2013 m. ES struktūrinė parama Lietuvai skiriama parama pagal Konvergencijos ir Europos teritorinio bendradarbiavimo tikslus.

ES strateginiai prioritetai regionų plėtros srityje: regionų konkurencingumas; Europos užimtumo strategijos įgyvendinimas; subalansuota kaimo ir miesto plėtra. Svarbūs partnerystės, darnaus vystymosi ir lygių galimybių principai.

Struktūrinių fondų tikslas – skatinti atsiliekančių ES regionų plėtrą ir prisitaikymą prie ekonomikos pokyčių. Remti krizės apimtus pramonės regionus, kad jie galėtų persiorientuoti į kitas ekonomikos sritis.

Europos Sąjungoje veikia 3 struktūriniai fondai iš kurių ES valstybės narės gauna finansinę paramą. Tai būtų Europos regioninės plėtros fondas, Europos socialinis fondas, Sanglaudos fondas.

Toliau lentelėje pateiktos intervencijos sritys, kurias finansuoja ES struktūriniai fondai.

4 lentelė. ES struktūrinių fondų intervencijos sritys

Struktūrinis fondas	Intervencijos sritys
Europos regioninės plėtros fondas (ERPF)	ERPF paskirtis – stiprinti Europos Sąjungos ekonominę ir socialinę sanglaudą mažinant regionų išsivystymo lygio skirtumus. Iš ERPF lėšų finansuojama: • tiesioginė pagalba investicijoms į įmones (visų pirma MVĮ), kad būtų kuriamos tvarios darbo vietos; • su moksliniais tyrimais, naujovėmis, telekomunikacijomis, aplinka, energija ir transportu susijusi infrastruktūra; • finansinės priemonės (rizikos kapitalo fondai, vietos plėtros fondai ir t. t.), siekiant remti regioninę bei vietos plėtrą ir skatinti miestus bei regionus bendradarbiauti; • techninės pagalbos priemonės.

Struktūrinis fondas	Intervencijos sritys
Europos socialinis fondas (ESF)	ESF paskirtis – didinti Europos Sąjungoje užimtumą ir galimybes įsidarbinti. ESF remia valstybių narių veiklą, kuria siekiama: • didinti darbuotojų ir įmonių gebėjimą prisitaikyti: diegti mokymosi visą gyvenimą sistemas, kurti ir platinti naujoviškus darbo organizavimo būdus; • padėti įsidarbinti ieškantiems darbo žmonėms, neveikliams asmenims, moterims ir migrantams; • užtikrinti socialiai pažeidžiamų asmenų socialinę integraciją ir kovoti su diskriminacija darbo rinkoje; • stiprinti žmogiškąjį kapitalą reformuojant švietimo sistemas ir kuriant mokymo įstaigų tinklus.
Sanglaudos fondas	Sanglaudos fondas padeda valstybėms narėms, kurių bendrosios nacionalinės pajamos (BNP) vienam gyventojui yra mažesnės kaip 90 % Bendrijos BNP vidurkio, mažinti ekonominį bei socialinį atsilikimą ir stabilizuoti ekonomiką. Šiam fondui taikomos tokios pačios programavimo, valdymo ir kontrolėtaisyklės kaip ir ESF bei ERPF. 2007–2013 m. iš Sanglaudos fondo teikiama parama Bulgarijai, Čekijai, Estijai, Graikijai, Kiprui, Latvijai, Lietuvai, Maltai, Lenkijai, Portugalijai, Rumunijai, Slovėnijai, Slovakijai ir Vengrijai. Ispanija gauna pereinamojo laikotarpio paramą, nes jos BNP vienam gyventojui yra mažesnės už ES–15 BNP vidurkį. Sanglaudos fondas remia veiksmus šiose srityse: • Europiniai transporto tinklai, ypač ES nustatyti visai Europai svarbūs prioritetiniai projektai; • aplinka: Sanglaudos fondas remia aplinkai naudingus energetikos arba transporto srities projektus, susijusius su energijos efektyvumu, atsinaujinančių energijos išteklių naudojimu, geležinkelių transporto plėtojimu, parama kelių transporto rūšių derinimui, viešojo transporto gerinimui ir t. t. Sanglaudos fondo parama gali būti nutraukta Tarybos kvalifikuotos balsų daugumos sprendimu, jei šalyje susidarė perviršinis valstybės biudžeto deficitas, jei dėl paramos padėtis nepagerėjo arba jei įgyvendinti veiksmai pasirodė netinkami.

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Struktūriniai fondai finansuoja sanglaudos politikos įgyvendinimą. Toliau paveikslė parodys kokių tikslų įgyvendinimą finansuoja atitinkami struktūriniai fondai.

Tikslai	Struktūriniai fondai		
Konvergencijos	ERPF	ESF	Sanglaudos fondas
Regionų konkurencingumo ir užimtumo	ERPF	ESF	
Europos teritorinio bendradarbiavimo	ERPF		

Šaltinis: sudaryta autoriaus

8 pav. 2007 – 2013 m. Sanglaudos politikos tikslai ir finansavimo šaltiniai

ES regioninė politika pagrįsta keturiais tarpusavyje susijusiais bendraisiais principais:

Programavimo principas – ES struktūrinių fondų parama skiriama integruotoms, daugiametėms ir ES gaires atitinkančioms plėtros programoms įgyvendinti. Programavimo procesas apima įvairių ES regioninės politikos dalyvių atsakomybės pasidalijimą. Tarkim, Europos Komisija nustato finansinės paramos dydį, o ES valstybės narės parengia paramos programų projektus ir atrenka konkrečius.

Koncentravimo principas reiškia, kad ES struktūrinių fondų parama turi būti naudojama menkiausiai išsivysčiusiuose regionuose. Bet jis turi teminį, geografinį ir finansinį ypatumus. Teminis ypatumas, reiškia kad ES struktūrinių fondų parama skirstoma pagal tris uždavinius. Geografinis ypatumas reiškia, kad ES struktūrinių paramą gauna tik tam tikrus kriterijus atitinkantys regionai. Finansinis ypatumas – didžiausia paramos dalis skiriama pirmojo uždavinio regionams.

Partnerystės principo esmė – vykdamas ES struktūrinių fondų paramos programavimą, įgyvendinimą, priežiūrą ir vertinimą turi būti konsultuojamasi su regioninės ir vietos valdžios institucijomis, ekonominiais ir socialiniais partneriais, ir kitais kompetentingais partneriais.

Papildomumo principas reiškia kad ES struktūrinių fondų parama turi papildyti, o ne pakeisti ES valstybių narių viešąsias ir kitas atitinkamas struktūrines išlaidas. Todėl kiekviena ES valstybė narė tokį išlaidų lygį turi nustatyti ir išlaikyti visą programinį laikotarpį.

ES struktūriniams fondams taikomas ir subsidiarumo principas, kuris reiškia, kad sprendimai turi būti priimami kuo žemesniu lygiu.

3.2. Europos Sąjungos teritorinių statistinių vienetų klasifikatorius

Pirmuosius bandymus kodifikuoti teritorijas Didžiosios Prancūzijos revoliucijos metais atliko prancūzai, siekę palengvinti pašto darbą ir 1790 m. departamentams suteikę skaitmeninius indeksus nuo 01 iki 83. Vėliau indeksai buvo suteikti apskritims ir savivaldybėms. Departamentų ir apskričių numeravimas taip įsišaknijo net kasdieninėje prancūzų kalboje, kad numeraciją pradėta naudoti net tik pašto koduose, bet ir automobilių valstybinuose numeruose, ir net socialinio draudimo pažymėjimuose.

NUTS (pranc. *Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques*) teritorinių statistinių vienetų nomenklatūra – Europos Sąjungoje galiojanti unifikuota teritorijų skirstymo į regionus sistema, pradėta taikyti 1972 m., siekiant turėti vieną aiškią Europos Sąjungos teritorijos padalijimo sistemą, kad Bendrija galėtų naudoti ir palyginti regionų statistiką.

Europos Sąjungoje beveik trisdešimt metų, įgyvendinant ir papildant NUTS klasifikaciją buvo išsiverčiama valstybių narių ir Komisijos „džentelmeniškais susitarimais“, kuriuos sudaryti pavykdavo kartais tik po ilgų ir sunkių derybų. Pirmasis bandymas įteisinti statistinę klasifikaciją buvo 1988 m. liepos 15 d. priimtas Europos Tarybos reglamentas EEC 2052/88 dėl struktūrinių fondų. Pagal šį reglamentą buvo nustatyti trys statistiniai lygmenys, pradedant didžiausia teritorija ir baigiant mažiausia:

- NUTS 1 – dažniausiai visa šalis, bet kai kuriais atvejais gali būti ir smulkesni teritoriniai dariniai, susiję su federacine šių šalių santvarka (pvz., Vokietijos žemė, Belgijos regionas);
- NUTS 2 – santykinai dideli regionai (Prancūzijos, Italijos regionas, Ispanijos autonominė provincija; Nyderlandų provincijos);
- NUTS 3 – dažniausiai tarpinis lygmuo tarp regiono ir savivaldos (Vokietijos apskritys, Prancūzijos departamentas, Švedijos lenas, Suomijos žemė).

Regioninių duomenų palyginamumui tarp Europos Sąjungos (ES) valstybių narių 2003 m. gegužės 26 d. buvo priimtas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1059/2003 dėl bendro teritorinių statistinių vienetų klasifikatoriaus (NUTS) nustatymo. Reglamentu buvo nustatyta teisinė ES regioninio klasifikavimo sistema, kurios pagrindu būtų galima Bendrijoje rinkti, rengti ir platinti suderintą regioninę statistiką. 2004 m. gegužės 1 d. į ES įstojus 10 naujų valstybių ir siekiant NUTS reglamentą taikyti naujosioms valstybėms narėms, jis iš dalies buvo pakeistas. Europos Parlamentas ir Taryba priėmė iš dalies keičiantį reglamentą (2005 m. spalio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1888/2005 iš dalies keičiantis reglamentą (EB) Nr. 1059/2003 dėl bendro teritorinių statistinių vienetų klasifikatoriaus (NUTS) nustatymo, į Europos Sąjungą įstojus Čekijai, Estijai, Kiprui, Latvijai, Lietuvai, Vengrijai, Maltai, Lenkijai, Slovėnijai ir Slovakijai), paskutiniai pakeitimai padaryti 2010 metais. Visos valstybės narės teikia Eurostat'ui statistinius duomenis regioniniu lygmeniu pagal NUTS klasifikatorių.

NUTS klasifikatoriaus struktūra:

- NUTS klasifikatorius padalija valstybių narių ekonominę teritoriją į teritorinius vienetus. Kiekvienam teritoriniam vienetui jis suteikia konkretų kodą ir pavadinimą;
- NUTS klasifikatorius yra hierarchinis. Jis kiekvieną valstybę narę suskirsto į NUTS 1 lygio teritorinius vienetus, šie yra toliau skirstomi į NUTS 2 lygio teritorinius vienetus, o pastarieji – į NUTS 3 lygio teritorinius vienetus. Konkretus teritorinis vienetas gali būti priskirtas keliems NUTS lygiams.

Klasifikavimo kriterijai:

- esami valstybių narių administraciniai vienetai sudaro pirmą kriterijų, skirtą teritorinių vienetų sąvokai apibrėžti. *Administracinis vienetas* – geografinė teritorija su administracine valdžia, kuri turi galią priimti tos srities administracinius ar veiklos sprendimus pagal valstybės narės teisinę ir institucinę struktūrą;
- siekiant nustatyti, kuriam NUTS lygiui turi būti priskirta atitinkama valstybės narės administracinių vienetų klasė, atsižvelgiama į valstybės narės administracinių vienetų klasės vidutinį gyventojų skaičių, remiantis šiais gyventojų skaičiaus ribiniais dydžiais:

5 lentelė. Europos Sąjungos regionų NUTS klasifikacija

Lygmuo	Minimalus gyventojų skaičius	Maksimalus gyventojų skaičius
NUTS 1	3 milijonai	7 milijonai
NUTS 2	800 000	3 milijonai
NUTS 3	150 000	800 000

Šaltinis: Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr.1059/2003

Pagal NUTS klasifikaciją pirmame lygmenyje visos valstybės narės padalintos į sveiką regionų skaičių. Kiekvienas regionas padalintas į NUTS 2 lygio regionus, o šie į NUTS 3 lygio regionus. Iš pradžių NUTS klasifikaciją sudarė tik šie trys regionų lygiai, vėliau buvo įvesti dar du, skirti pažymėti mažesnių teritorijų kodams – NUTS 4 ir NUTS 5. Tačiau, atsižvelgdama į vis didėjančią informacijos poreikį vietose, Komisija sudarė naują tarpregioninę informacijos sistemą, pirmiausiai suklasifikuodama Bendrijos vietos administracinius vienetų LAU (angl. *Local Administrative Units* – Vietiniai administraciniai vienetai). Ši sistema suderinta su NUTS ir atitinka anksčiau vartotus NUTS 4 ir NUTS 5. LAU lygiai nustatyti pagal NUTS principus, paskutinis ir mažiausias LAU 2 lygis pastovus visose valstybėse narėse, paprastai jį atitinka „savivaldybės“ arba „bendruomenės“ sąvoka. LAU sistema naudojama valstybių vidaus statistikoje.

Jeigu visos valstybės narės gyventojų skaičius yra mažesnis, nei tam tikro NUTS lygio minimalus dydis, visa valstybė narė yra priskiriama vienam NUTS lygio teritoriniam vienetui. Reglamente teritorinio vieneto gyventojais laikomi tie asmenys, kurie šioje teritorijoje turi savo įprastą gyvenamąją vietą.

Jei pagal išvardytus kriterijus valstybėje narėje nėra administracinių vienetų, atitinkančių tam tikrą NUTS lygį, šis NUTS lygis yra sukuriamas agreguojant šalia esančius mažesnius administracinius vienetų. Atliekant tokį agregavimą, atsižvelgiama į tokius svarbius kriterijus kaip geografinės, socialinės ekonominės, istorinės, kultūrinės ar aplinkos sąlygos. Agreguoti vienetai toliau yra vadinami *neadministraciniais vienetais*. Valstybės narės neadministracinių vienetų dydis turi atitikti 2 straipsnio dalyje nustatytas gyventojų skaičiaus ribas tam tikrame NUTS lygyje.

Lietuvoje pagal NUTS klasifikatorių NUTS 1 ir 2 lygį atitinka visa šalis, nes teritorinių vienetų, kurių vidutinis gyventojų skaičius, kaip nurodyta 2 lentelėje, būtų didesnis nei 800 tūkst., nėra, o, NUTS 3 lygį – apskritis.

NUTS 1 lygis – šalis	
NUTS 2 lygis – šalis	
NUTS 3 lygis – apskritis	

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

9 pav. Lietuvos regionai pagal NUTS klasifikatorių

NUTS kodas susideda iš dviejų raidžių, žyminčių valstybę pagal standarto ISO 3166–1 alpha–2 kodą (išimtis Didžioji Britanija, kurios kodas *GB* pakeistas į *UK*). Antrąją kodo dalį sudaro skaitmenys nuo 0 iki 10 žymintys regioną ir regiono subregioną. Jeigu regionų yra daugiau, prie indekso pridedamos raidės abėcėlės tvarka.

Ne visos valstybės turi visus NUTS lygmenis. Pavyzdžiui, Liuksemburgas, kaip administracinis vienetas, apima ne tik visus tris NUTS lygius, bet ir LAU 1 lygmenį. Kad būtų mažiau painiavos, reglamentuotas gyventojų skaičius kiekviename statistiniame regione.

Toliau lentelėje pateikta ES valstybių teritorinė administracinė sistema ir jos priskyrimas NUTS bei LAU lygmenims:

6 lentelė. ES valstybių teritorinė administracinė (statistinė) sistema

Valstybės kodas	NUTS 1		NUTS 2		NUTS 3		LAU 1		LAU 2	
BE	Gewesten / Régions	3	Provincies / Provinces	11	Arrondissements / Arrondissements	44	–		Gemeenten / Communes	589
BG	Райони (Rajoni)	2	Райони за планиране (Rajoni za planiranje)	6	Области (Oblasti)	28	Общини (Obshtini)	264	Naseleni mesta	5302
CZ	Území	1	Oblasti	8	Kraje	14	Okresy	77	Obce	6251
DK	–	1	Regioner	5	Landsdeler	11	Kommuner	99	Sogne	2143
DE	Länder	16	Regierungsbezirke	38	Kreise	412	Verwaltungs-gemeinschaften	1481	Gemeinden	12066
EE	–	1	–	1	Groups of Maakond	5	Maakond	15	Vald, linn	226
IE	–	1	Regions	2	Regional Authority Regions	8	Counties, Cities	34	Electoral Districts	3441
GR	Γεωγραφική Ομάδα (Groups of development regions)	4	Περιφέρειες (Periferies)	13	Νομοί (Nomoi)	51	Δήμοι, Κοινότητες (Demos, Koinotites)	1035	Δημοτικά Διαμερίσματα, Κοινοτικά Διαμερίσματα (Demos, Koinotites)	6130
ES	Agrupación de comunidades Autonomas	7	Comunidades y ciudades Autonomas	19	Provincias + islas + Ceuta, Melilla	59	–		Municipios	8116
FR	Z.E.A.T + DOM	9	Régions + DOM	26	Départements + DOM	100	Cantons de rattachement	3785	Communes	36680
IT	Gruppi di regioni	5	Regioni	21	Provincia	110	–		Comuni	8094
CY	–	1	–	1	–	1	Επαρχίες (Eparchies)	6	Δήμοι, Κοινότητες (Dimoi, koinotites)	615
LV	–	1	–	1	Statistiskie reģioni	6	–		Republikas pilsētas, novadi	119
LT	–	1	–	1	Apskritis	10	Savivaldybės	60	Seniūnijos	540
LU	–	1	–	1	–	1	Cantons	13	Communes	116
HU	Statistikai nagyrégiók	3	Tervezési-statisztikai régiók	7	Megyeék + Budapest	20	Statistikai kistérségek	174	Települések	3154
MT	–	1	–	1	Gzejjer	2	Distretti	6	Kunsilli	68
NL	Landsdelen	4	Provincies	12	COROP regio's	40	–		Gemeenten	418
AT	Gruppen von Bundesländern	3	Bundesländer	9	Gruppen von politischen Bezirken	35	–		Gemeinden	2357
PL	Regiony	6	Województwa	16	Podregiony	66	Powiaty i miasta na prawach powiatu	379	Gminy	2479
PT	Continente + Regiões autonomas	3	Comissaoes de Coordenação regional + Regiões autonomas	7	Grupos de Concelhos	30	Concelhos – Municipios	308	Freguesias	4260
RO	Macroregiuni	4	Regiuni	8	Judet + Bucuresti	42	–		Comuni + Municipiu + Orase	3181
SI	–	1	Kohezijske regije	2	Statistične regije	12	Upravne enote	58	Občine	210
SK	–	1	Oblasti	4	Kraje	8	Okresy	79	Obce	2928
FI	Manner-Suomi, Ahvenanmaa / Fasta Finland, Åland	2	Suuralueet / Storområden	5	Maakunnat / Landskap	19	Seutukunnat / Ekonomiska regioner	70	Kunnat / Kommuner	336
SE	Grupper av riksområden	3	Riksområden	8	Län	21	–		Kommuner	290

Valstybės kodas	NUTS 1		NUTS 2		NUTS 3		LAU 1		LAU 2	
UK	Government OHce Regions; Country	12	Counties (some grouped); Inner and Outer London; Groups of unitary authorities	37	Upper tier authorities or groups of lower tier authorities (unitary authorities or districts)	139	Lower tier authorities (districts) or individual unitary authorities; Individual unitary authorities or LECs (or parts thereof); Districts	380	Wards (or parts thereof)	10310
EU-27		97		270		1294		8323		120419

Šaltinis: Eurostat

3.3. Regionai ir regioninė politika Europos Sąjungos valstybėse

3.3.1 Vidurio ir rytų Europos valstybių – Europos Sąjungos narių teritoriniai administraciniai vienetai

Vidurio ir rytų Europos Sąjungos valstybės narės, į ES įstojusios 2004 ir 2007 metais praėjo panašų transformacinį laikotarpį, kaip ir Lietuva, todėl yra tikslinga panaigrinėti jų patirtį išskiriant NUTS 2 lygmens regionus ir organizuojant valdymą juose.

Nagrinėjamose ES šalyse narėse (Čekijoje, Lenkijoje, Slovakijoje, Slovėnijoje, Vengrijoje, Rumunijoje, Bulgarijoje) NUTS 2 lygmens regionai yra dviejų tipų – planiniai (naudojami nacionalinės regioninės politikos, o tuo pačiu – ir ES paramos programų, kaip vieno iš finansinių regioninės politikos priemonių, įgyvendinimui bei statistinės informacijos rinkimui ir pateikimui) ir administraciniai (turintys renkamas regionines tarybas ir jų administracijas). Nagrinėjamose valstybėse planiniai regionai yra vyraujantys, o administraciniai su antro lygio savivaldos funkcijomis yra tik Lenkijoje. Tačiau naujosiose ES valstybėse narėse tik vienintelėje Lenkijoje yra teritoriniai administraciniai NUTS 2 lygmens regionai, turintys valdžios institucijas ir tiesiogiai renkamas regionų tarybas. Tuo tarpu Čekijoje yra 8 planiniai NUTS lygmens regionai (14 NUTS 3 lygmens regionų turinčių valdžios institucijas), analogiškai ir Slovakijoje, Vengrijoje, Rumunijoje. Vadinasi, panašiose į Lietuvą teritorijos dydžiu ir/ar gyventojų skaičiumi šiose ES valstybėse narėse vyraujantis modelis yra toks, kuomet administracija yra NUTS 3 lygmens regionuose, o NUTS 2 lygmens regionai yra sudaromi siekiant įgyvendinti nacionalinę regioninę politiką (o tuo pačiu – ir panaudoti ES paramą teritorinei socialinei ir ekonominei sanglaudai tarp regionų ir juose padidinti) Čekijoje NUTS 2 lygmens regionai taip ir vadinami – sanglaudos regionai. Dažniausiai tokiuose regionuose sprendimai dėl regiono plėtros ir svarbiausių projektų priimami regionų tarybose, kurios sudaromos analogiškai kaip ir Lietuvos regionų plėtros tarybos, t. y. netiesioginio atstovavimo principu.

7 lentelė. Administracinių ir planinių regionų palyginimas

Funkcijos	Administraciniai	Planiniai
Valdžios institucijos	+	–
ES SF paramos programų rengimas ir įgyvendinimas (vadovaujančioji arba tarpinė institucija)	+/-	+/-
Regiono plėtros taryba (arba kita atstovaujamoji institucija)	+/-*	+/-
Regiono plėtros planų ir kitų strateginių/programinių dokumentų rengimas ir įgyvendinimas	+	+
Valstybinės priežiūros funkcijas vykdančios institucijos	+	–
Atitikimas vienam iš administravimo zonų lygmenų	+	+

* Priklausomai nuo pasirinkto modelio – ar tik decentralizuotas funkcijas vykdanči administracija yra regione ir priima sprendimus susijusius su regiono plėtra ar ir atstovaujamoji institucija, kuri priima sprendimus regiono plėtros klausimais.

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Kai kuriose nagrinėjamose ES valstybėse narėse sostinė (dažnai – ir jos apylinkės) yra išskiriamos kaip atskiri NUTS 2 lygmens regionai. Viena iš tokio reiškimo priežasčių – siekis gauti daugiau ES paramos ir/ar siekiant eliminuoti sostines kaip galimus paramos gavėjus, tuo pačiu sudarant palankesnes galimybes silpniau išsivysčiusiems regionams gauti daugiau ES paramos. Tačiau vyraujanti tendencija yra tai, kad sostinė yra išskiriama kaip atskiras NUTS 3 lygmens regionas.

8 lentelė. Valstybių teritorijų suskirstymas į NUTS lygmenis

Valstybė	NUTS 3 regionų skaičius	NUTS 2 regionų skaičius	NUTS 2 regionų statusas	Sostinės statusas
Lenkija	66	16	Turintys valdžios institucijas	Atskiras NUTS 3 regionas
Čekija	14	8	Planiniai	Atskiras NUTS 2 regionas tapatus NUTS 3 regionui
Slovakija	8	4	Planiniai	Atskiras NUTS 2 regionas (kartu su aplinkine teritorija, tapatus NUTS 3 regionui)
Vengrija	20	7	Planiniai	Atskiras NUTS 3 regionas (kartu su Pest regionu sudaro NUTS 2 regioną)
Bulgarija	28	6	Planiniai	Atskiras NUTS 3 regionas
Rumunija	42	7	Planiniai	Atskiras NUTS 3 regionas (kartu su Ilfov regionu sudaro NUTS 2 regioną)
Latvija	6	1	Visa valstybė	Atskiras NUTS 3 regionas
Estija	5	1	Visa valstybė	Nėra išskirta
Slovėnija	8	2	Planiniai	Nėra išskirta
Lietuva	10	1	Visa valstybė	Nėra išskirta

Šaltinis: sudaryta autoriaus

3.3.2. Vidurio ir rytų Europos valstybių – Europos sąjungos narių ES paramos panaudojimas regionų plėtrai

Nagrinėjamosiose valstybėse taikomas dviejų rūšių ES paramos panaudojimo mechanizmas – kuomet parama teikiama įgyvendinti visų NUTS 2 lygmens regionų atskiras veiksmų programas ir kuomet parama teikiama įgyvendinti vieną integruotą regioninę veiksmų programą

9 lentelė. Regioninės veiksmų programos, finansuojamos pagal Konvergencijos tikslą

Valstybė	Statusas	Regionai	Vadovaujanti institucija	Lėšų suma, milijonais eurų (procentais nuo visos paramos sumos)	Paramos sritys
Čekija	Regioninės veiksmų programos	Visi NUTS 2 regionai, išskyrus Prahą, kuri gauna paramą pagal regioninio konkurencingumo ir užimtumo tikslą	Sanglaudos regionų tarybos (koordinuojanti institucija – Vietinės plėtros ministerija)	4 600 (18,3 proc.)	1. Transporto infrastruktūros ir paslaugų plėtra 2. Teritorijos plėtra 3. Regioninė verslo plėtra 4. Turizmo plėtra
Slovakija	Integruota regioninė veiksmų programa	Visa Slovakija, išskyrus Bratislavos regioną, kuris gauna paramą pagal regioninio konkurencingumo ir užimtumo tikslą	Transporto, statybos ir regioninės plėtros ministerija	1 445 (13,3 proc.)	1. Švietimo infrastruktūros plėtra 2. Socialinių paslaugų infrastruktūros plėtra 3. Turizmo ir kultūros potencialo stiprinimas 4. Gyvenamųjų vietovių regeneravimas 5. Regioninių kelių plėtra
Slovėnija	Integruota regioninė veiksmų programa	Visa Slovėnija	Vietos savivaldos ir regioninės politikos Vyriausybė įstaiga	1 709 (42 proc.)	1. Konkurencingumo ir tyrimų plėtra 2. Ekonominės plėtros infrastruktūra 3. Gamtinio ir kultūrinio potencialo integracija 4. Regionų plėtra

Valstybė	Statusas	Regionai	Vadovaujanti institucija	Lėšų suma, milijonais eurų (procentais nuo visos paramos sumos)	Paramos sritys
Vengrija	Regioninės veiksmų programos	Visi NUTS 2 regionai, išskyrus Budapešto regioną, kuris gauna paramą pagal regioninio konkurencingumo ir užimtumo tikslą	Nacionalinė plėtros agentūra	6 000 (22,9 proc.)	1. Regionų ekonomikos plėtra 2. Turizmo plėtra 3. Urbanistinė plėtra 4. Aplinkos apsauga ir transporto infrastruktūra 5. Viešųjų paslaugų infrastruktūros plėtra
Lenkija	Regioninės veiksmų programos + tikslinė Rytų Lenkijos plėtros programa	Visi NUTS 2 regionai	Vaivadijų (regionų) administracijos (koordinuojanti institucija – Regioninės plėtros ministerija)	83 992 (24,6 proc.)	1. Transporto infrastruktūros plėtra 2. Moksliniai tyrimai ir plėtra 3. Socialinė infrastruktūra 4. Aplinkos apsauga 5. Turizmas 6. Kultūra 7. Energetika 8. Informacinė visuomenė

Šaltinis: sudaryta autoriaus

3.3.3. Regiono plėtros kryptių ir ekonominės plėtros skatinimo metodų apžvalga Europos Sąjungos šalyse

3.3.3.1. Regionų plėtros kryptys Vakarų šalyse

Tolygios regioninės plėtros pagrindinis instrumentas – valstybės įsikišimas. Praėjo tie laikai kai buvo manoma, jog konkurencija ir privati iniciatyva paskirstys gamybinės jėgas ir socialinę infrastruktūrą taip, kad jos būtų naudingos ir verslininkams, ir visuomenei. Stabilizuojantis demokratinis procesas, auga galimybė daryti įtaką ne tik regionams, bet ir atskiroms pramonės šakoms.

Valstybės siekiai subalansuoti gamybinių pajėgumų geografinį išsidėstymą – viena iš įsitvirtinusių regioninės plėtros kryptių. Čia dažniausiai naudojamos tokios priemonės, kaip:

1. privačių investicijų srauto kontrolė;
2. lengvatinių sąlygų privačiam sektoriui sukūrimas;
3. valstybinių įmonių geografinio išdėstymo reguliavimas.

Palyginti retai naudojama – tiesioginė kontrolė, kaip griežčiausia priemonė. Dažniau naudojamos kitos finansinės skatinimo (ir apribojimo) priemonės kaip subsidijos, įvairūs mokesčiai, ir kt. Kai kuriose valstybėse pastebimi bandymai reguliuoti geografinį žmoniškųjų išteklių pasiskirstymą, norint subalansuoti geografinį gamybinių pajėgumų išsidėstymą. Tokie procesai, kaip gyventojų mažėjimas, migracijos procesai, verčia valstybes taikyti administracines priemones, turinčias regioninį poveikį. Valsitybė siekdama sukurti pageidaujamą žmoniškųjų išteklių struktūrą, gali naudoti tokias priemones: darbuotojų profesinį mokymą ir perkvalifikavimą valstybės biudžeto lėšomis, mokesčių mažinimą, socialinės infrastruktūros objektų kūrimą, gyvenamojo ploto suteikimą, tam tikrų priedų išmokėjimą ir kt.

Tačiau dažniausiai Vakarų valstybių regionų ekonomikos plėtros priemonės nukreipiamos plėtoti depresines ir ekonomiškai silpnas teritorijas, o taip pat decentralizuoti stambius pramoninius aglomeratus. (Bagdzevičienė R., Rimas R., Venckus A., 2002). Europos valstybėse regioninė politika vykdoma daugiau kaip 30 metų, keisdama savo pobūdį, priemones ir prioritetus. Daugiausia šioje srityje yra pažengusios Danija, Norvegija, Švedija, Vokietija. Paskutiniame dešimtmetyje regionų plėtros procesai aktyviai prasidėjo postsocialistinėse šalyse: Lenkijoje, Vengrijoje, Čekijoje, Rusijoje (Bagdzevičienė R., Matekonienė J., 2000).

Depresinių, atgyvenusių pramonės šakų regionų plėtra. Depresiniai regionai – tai tos teritorijos, kurios praeityje pasižymėjo palyginti dideliais ekonomikos plėtros tempais, bet vėliau dėl įvairių priežasčių patyrė žymų nuosmukį. Vakarų valstybėse tokie regionai asocijuojasi su anglies, metalurgijos (XX a. pirmoji pusė), medžio apdirbimo, (XX a. antroji pusė) pramonės centrais. Dauguma iš anksčiau Vakarų valstybėse depresiniais vadintų regionų (Ruras Vokietijoje; Elzasas Prancūzijoje; Velsas Didžiojoje Britanijoje) šiandien jau mažai teprimena krizines teritorijas. Tokių regionų patirtis parodė, jog gelbėjimas iš depresinės padėties, tai regionų ekonominės plėtros stabilumo pagrindas, kuris tapo mokslui imlių ūkio šakų, paslaugų, turizmo sektorių plėtra.

Silpnai išvystytų regionų ir ūkio šakų stimuliavimas. Skirtumas tarp šių regionų glūdi tame, jog silpnai išvystyti regionai niekada nepasižymėjo pramoninių pajėgumų koncentracija. Dažniausiai silpsta išvystyti regionai yra periferinės žemės ūkio, geriausia atveju – naudingomis iškasenomis turtingos teritorijos, kuriose silpnai išplėtotą socialinę infrastruktūrą, mokslas ir kultūra. Europoje šiai regionų grupei priskiriama Šiaurės Europa (Danija, Švedija, Suomija), kai kurios Viduržemio vietovės (Graikija, Ispanija, Italija), Airija ir kt. Kai kurie regionai iš šios grupės ekonomine prasme dažniausiai ir lieka neutralūs, t. y. juos mažai įtakoja rinkos pokyčiai. Šiai regionų grupei taikomos priemonės apima įvairaus pobūdžio subsidijas, lengvatas.

Aglomeratų, megapolių plėtros reguliavimas. Ši kryptis pati seniausia, tačiau ne pati efektyviausia. Vis dėl to tam tikros miestų augimą stabdančios priemonės duoda efektą. Užsienio šalyse tam yra taikomos įvairios priemonės: subsidijos įmonėms, perkeliančioms savo padalinius iš aglomerato į periferiją; papildomi mokesčiai aglomerate įsikūrusioms įmonėms ir kt.

Vakarų valstybėse regionų ekonomikos plėtra buvo vykdoma tokiomis kryptimis (Bagdzevičienė R., Rimas R., Venckus A., 2002):

- skubi pagalba kriziniams regionams (1920–1940);

- ekonominės plėtros subalansuotumas tarp regionų, regionų plėtros šaltinių sukūrimas (1950–1970);
- regionų restruktūrizacija, regionų vidinio plėtros potencialo išnaudojimas, smulkaus ir vidutinio verslo skatinimas (1970–1980);
- regioninės plėtros modelis, kuris remiasi regionalizmo teorija – regiono savarankiška plėtra regiono interesų požiūriu. Regionų plėtra yra vietinės valdžios institucijų kompetencijoje ir atsakomybėje (nuo 1980);
- klasterių formavimo teorija – šiuo metu daugelio valstybių viena iš regioninės politikos formavimo pagrindų (nuo 1990).

3.3.3.2. Nacionalinė regioninė politika Airijoje, Danijoje ir naujosiose Europos Sąjungos valstybėse narėse: Čekijoje, Lenkijoje, Slovakijoje

Centrinės ir vidurio Europos šalys 20 amžiaus paskutinio dešimtmečio pradžioje pergyveno ne tik didelius politinius virsmus, bet ir jų socialinės ir ekonominės raidos tikslai iš esmės pasikeitė. Greitas perėjimas prie rinkos dėsnių reguliuojamos ekonomikos lėmė ne tik nuosavybės formų, bet ūkio struktūros esminius pokyčius bei atitinkamą gyvenimo sąlygų kitimą. Visose be išimties naujosiose šalyse narėse bei Bulgarijoje ir Rumunijoje perėjimo procesai, susiję su ūkio restruktūrizacija bei naujų užsienio investicijų atėjimu lėmė skirtingus ekonominės ir socialinės plėtros tempus skirtingose šalių vietovėse. Šie procesai sąlygojo ir žmogiškųjų išteklių persiskirstymą, pastariesiems susikaupiant aglomeracijose ir investicijoms patraukliuose centruose. Dalis šalių teritorijų tapo nepatraukliomis investicijoms, depresinėmis, su atitinkamai žemesne gyvenimo kokybe.

Išryškėjusios skirtingų plėtros tempų regionuose tendencijos yra panašios visose aprašomosiose šalyse. Labiausiai neraminančia šių tempų pasekme yra pastovus skirtumų tarp regionų didėjimas ir sėkmingiausiai besivystančių regionų (kaip taisyklė sostinių aglomeracijų) atotrūkis nuo šalies vidurkio, kuomet jų integruotas makroekonominis Bendrojo vidaus produkto vienam gyventojui rodiklis daugiau nei du kartus viršija vidutinį šalies rodiklį. Aprašytosios tendencijos ir jų priežastys visose šalyse yra žinomos, tačiau stokojama materialinių išteklių, kad intervencinėmis priemonėmis būtų išlyginti plėtros tempai, ar net siekiama sanglaudos tarp regionų.

Nors kita vertus, Airijoje vykdyta ir vykdoma sėkminga regioninė politika yra puikus pavyzdys ne tik „senosioms“ ES valstybėms, bet ypač naujai įstojusioms valstybėms ir toms, kurios dar tik planuoja stojimą. Airijoje ne tik tolygiai buvo paskirstytos ES lėšos, bet ir pasiektas regioninės plėtros tikslas – sudaryti ekonominę, socialinę ir erdvinę šalies gerovę valstybės gyventojams, panaikinti didelius skirtumus tarp regionų. Ir dabar nuvykus į Airiją sunkiai beatskirtum kas gyvena „geriau“ – „miestiečiai“, ar „kaimiečiai“. Šioje šalyje regioninė politika pasiekė ne tik teritorinių skirtumų nebuvimą, bet teikia visiems vienodas socialines garantijas ir skatina šalies plėtros perspektyvas.

3.3.3.2.1. Nacionalinės regioninės politikos įgyvendinimas Airijoje ir Danijoje

Airijos nacionalinė regioninė politika. Airija – Europos sąjungos valstybė, užimanti apie penkis šeštadalius Airijos salos. Sostinė – Dublinas. Gyventojų skaičius – 4,2 mln. Plotas – 70, 282 km² (tai sudaro apie 83,25% viso Airijos salos ploto, likusioji salos teritorijos dalis – Šiaurės Airija – priklauso Didžiajai Britanijai). Iš jū vandens – 2%, dirbamos žemės – 16,82%. Politinė sistema – parlamentinė respublika.

Airija yra unitarinė valstybė. Airijos teritorinė administracinė sistema sudaryta iš trijų lygmenų:

1. Grafysčių/miestų lygmens.
2. Regioninio lygmens.
3. Dviejų regioninių asamblėjų valdomų teritorijų.

Pirmojo lygmens savivaldos organų nariai skiria antrojo ir trečiojo lygmens valdymo organų atstovus.

Tradiciškai Airija skirstoma į 32 grafystes, iš kurių 6 yra Šiaurės Airijoje ir 26 – Airijos Respublikoje, šis suskirstymas vis dar naudojamas istoriniame, kultūriniame bei sportiniame kontekste. Oficialiai Airijos respublikoje yra 30 administracinių grafysčių bei 4 miestų savivaldybės. Airija skirstoma į 8 stambius regionus, atitinkančius NUTS 3 lygį. Kiekvieno regiono tarybą sudaro nariai, išrinkti iš į jį įeinančių vietos valdžios institucijų.

Pagrindinis regioninės valdžios funkcijos yra:

- skatinti koordinavimą, bendradarbiavimą, bendrus veiksmus bei susitarimus, ryšius ne tik tarp vietos valdžios, bet ir kitų regionų institucijų;
- skatinti koordinavimą, nuoseklumą ir suderinamumą su programomis, planais, politikos pasiūlymais ar nustatytais tikslais bei Vyriausybe;
- rengti regionines planavimo gaires ir regionų ekonomikos bei socialinių reikalų strategijas;
- peržiūrėti vietos valdžios institucijų regiono plėtros planus, apsvarstyti jų nuoseklumą;
- skatinti viešųjų paslaugų koordinavimą ir, prireikus, svarstyti viešųjų institucijų poveikį bei sprendimus ir jų veiklą regione.

„Senųjų“ ES šalių narių patirtis rodo, kad nesant nacionalinių išteklių, bet racionaliai naudojantis I tikslo struktūrine parama, netolygios šalies plėtros galima išvengti. Kaip jau minėjau, geru pavyzdžiu gali būti Airija. Airija į ES įstojo 8 dešimtmetyje kaip labai neturtinga valstybė, kurios bendrasis įplaukų vidurkis buvo žemesnis nei, 62% ES vidurkio. Airija buvo pripažinta kaip vienas atsilikęs regionas. Ši valstybė viena iš keturių pirmųjų valstybių narių, kurios nuo 1992 metų pradėjo gauti Sanglaudos fondo paramą. Nuo 1988 metų Airija parengė keturis nacionalinius plėtros planus, pirmasis nuo 1988 iki 1993 m., antrasis nuo 1994 iki 1999 m., trečiasis nuo 2000 iki 2006 m. ir ketvirtasis nuo 2007 iki 2013 m. Pirmųjų nacionalinio vystymosi planų dėka, buvo iškelti keturi pagrindiniai Airijos regioninės politikos prioritetai:

- pagalba produktyvioms investicijoms;

- infrastruktūra;
- žmogiškųjų išteklių plėtra;
- vietinių iniciatyvų skatinimas. (Ireland in the European Union, 1999)

Nacionalinio plėtros plano 2007–2013 metams, pavadinto „Permainos Airijoje – geresnė gyvenimo kokybė visiems“, įgyvendinimui skirti 184 milijardai eurų. Planas nustato tikslus, kurių siekiant augtų ekonomika, gerėtų socialinė situacija ir susibalansuotų regionų plėtra.

Airijos regioninė politika yra orientuota į regioninių centrų plėtrą, t. y. ekonominė plėtra vyksta per ekonomikos augimo centrus.

Toks plėtros būdas užtikrina ilgalaikį ekonomikos augimą, užimtumo didinimą, bei gyvenimo kokybės (gyvenimo sąlygų) gerinimą. Šios plėtros esmė yra tai, kad darbo vietos kuriamos regioniniuose ekonomikos augimo centruose, kurie yra patrauklūs investicijoms, o gyvenimo sąlygos gerinamos visoje šalies teritorijoje, tuo pat metu plėtojant transporto infrastruktūrą, bei viešojo transporto sistemą ir tokiu būdu sudarant sąlygas švytuoklinei darbo jėgos migracijai ir migracijos į didžiuosius miestus, bei užsienio šalis mažinimui. Šio plėtros modelio pagrindu buvo parengta Airijos nacionalinė plėtros strategija 2002–2020 metams.

Airijos nacionalinės erdvinės plėtros strategija 2002–2020 metams (angl. *National Spatial Strategy of Ireland 2002–2020*). Strategijos tikslas buvo sudaryti sąlygas Airijos darnesnei ekonominei, socialinei ir erdvinei plėtrai artimiausiems 20 metų. Strategijoje Airijos plėtra orientuojama į ekonomikos augimo centrų plėtrą, įvardinant juos pagal skirtingus vaidmenis ekonomikos augimui, pvz., Airijos vartai, transporto mazgas ir pan. toks centrų identifikavimas yra patrauklus ir gan suprantamas. Strategijoje centrų plėtra yra orientuojama į:

- ilgalaikį ekonomikos augimą ir užimtumo skatinimą;
- Airijos tarptautinio konkurencingumo didinimą;
- darnų regionų vystymąsi;
- socialinę integraciją;
- aplinkos apsaugos politikos stiprinimą.

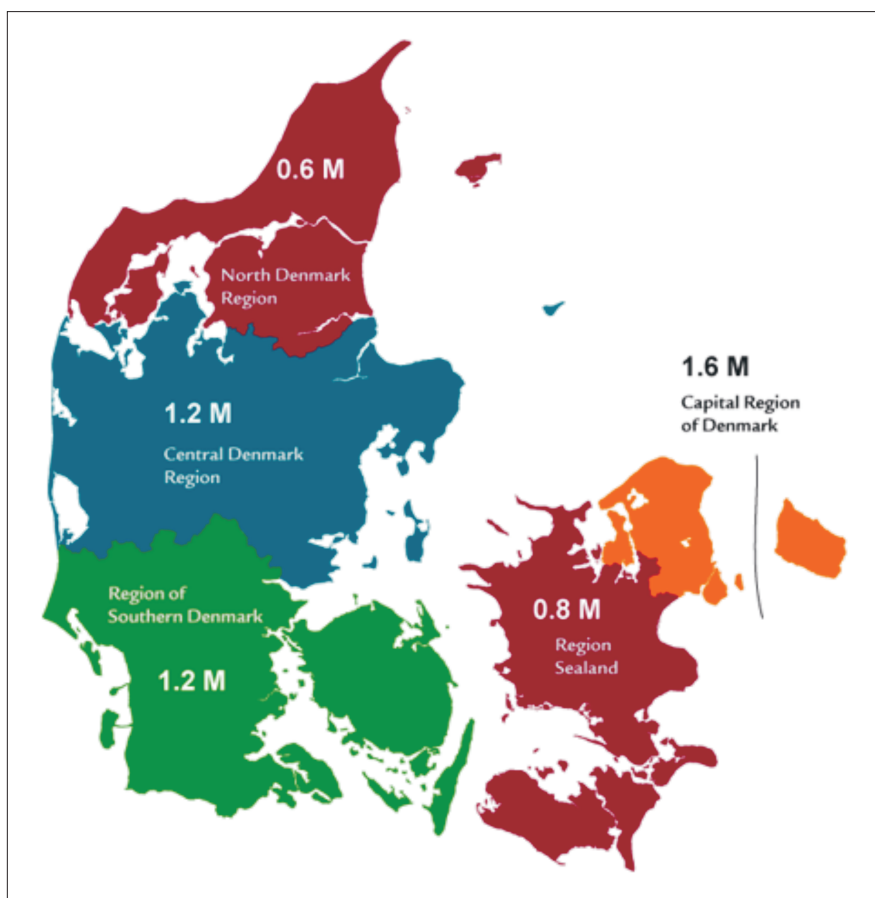
Ši strategija rodo integruotą Airijos požiūrį į visos šalies plėtros perspektyvas, skirtingai nuo mums įprastų planavimo dokumentų. Lietuvos regioninės politikos iki 2013 metų strategija buvo rengiama iš dalies remiantis Airijos nacionalinės plėtros strategija 2002 – 2020 m, kadangi Lietuva tiek teritorijos plotu, tiek gyventojų skaičiumi yra panaši į Airiją ir yra labai geras pavyzdys Lietuvai kaip sėkmingai ir racionaliai pasinaudoti ES skiriamomis lėšomis bei vykdyti į ilgalaikį ekonomikos augimą ir darnią šalies plėtrą orientuotą regioninę politiką.

Nors kita vertus, Airijos pavyzdys gali būti tik kaip ateities vizija, kurią realiai Lietuvai būtų labai sunku įgyvendinti artimiausiu laikotarpiu, nes Airija panašioje ekonominėje būklėje, kokioje šiuo metu yra Lietuva, buvo prieš 30 metų, o Lietuva negali gauti tokio mąsto ES paramos, kokią savo laiku gavo Airija, nes mes esame tik viena iš 10 sąlyginai atsilikusių ES naujų šalių. Nors Lietuva pasirinko panašų į Airijos kelią regioninės politikos srityje, tačiau mums visų pirma dar reikia išspręsti tam tikras

specifines rytų ir vidurio Europos posovietinės erdvės šalims būdingas problemas. Šių problemų sprendimo geriausias pavyzdys galėtų būti kitos ES naujos šalys narės, kurios savo specifinių regioninės politikos problemų sprendimui naudoja ES struktūrinių fondų paramą.

Danijos nacionalinė regioninė politika. Pagal tarptautinius standartus Danija vertinama dėl labai aukšto ekonominio ir regioninio subalansuotumo lygio. Kartu su Švedija, Čekija, Norvegija ir Australija yra tarp pirmaujančių šalių pagal pajamų tolygumo pasiskirstymą tarp šalies regionų.

Nuo 2007 metų po teritorinės reformos pasikeitė Danijos teritorinis administracinis suskirstymas. Anksčiau (nuo 1970m.) Danija buvo suskirstyta į 14 apygardų ir 271 savivaldybę. Po reformos naikinamos apygardos ir atsiranda 5 nauji regionai: Danijos sostinės regionas, Jūrinės dalies regionas, Pietinės Danijos regionas, Centrinės Danijos regionas ir Šiaurės Danijos regionas.

Šaltinis: <http://www.rn.dk/Regionen/English/>

10 pav. Danijos regioninis suskirstymas

Taip pat sumažintas savivaldybių skaičius – nuo 2007 m. liko 98 savivaldybės, kurioms taikomas gyventojų skaičiaus apribojimas – negali būti mažiau nei 20 000 gyventojų.

Regioninė valdžia – tai regionų tarybos, kurias sudaro tiesiogiai renkami nariai 4 metų kadencijai. Aukščiausia regiono tarybos valdžia – tarybos pirmininkas, kurį išsirenka pati Regiono Taryba.

Apygardų panaikinimas ir savivaldybių skaičiaus sumažinimas stiprina demokratiją ir decentralizuoja valdymą. Nors regionų tampa mažiau, tačiau savivaldybėms ir patiems regionams suteikiama daugiau galios priimant vietinės reikšmės sprendimus, nei buvo anksčiau.

Regionai iš esmės yra atsakingi už sveikatos priežiūrą, regioninę plėtrą ir socialinių institucijų veiklos užtikrinimą. Taip pat regionų atsakomybėje yra transporto kompanijų kūrimas, konkrečių regionų aplinkos apsaugos klausimų sprendimas ir darbo jėgos planavimas. Be to regionai atsakingi už specialiosios paskirties švietimą nacionaliniu ir regioniniu mastu ir žmonių su negalia švietimo programų įgyvendinimą.

Danijos regionų atsakomybės sritys nuo:

- sveikatos apsauga;
- regioninė plėtra, t. y. gamtos, aplinkos, verslo, turizmo, darbo vietų, švietimo ir kultūros vystymas šalies pakraščiuose bei atsiliekančiose vietovėse;
- dirvožemio taršos klausimai;
- žaliavų užtikrinimas ir planavimas;
- įvairių institucijų, visuomenės poreikių tenkinimas, veiklos užtikrinimas bei specialių poreikių grupių socialinių paslaugų ir specialaus švietimo užtikrinimas.
- transporto kompanijų kūrimas visoje Danijos teritorijoje.

Regionai turi nustatyti regiono vystymosi tikslus bei prioritetus. Tam yra ruošiami regioninės plėtros planai, o regionai yra atsakingi už jų įgyvendinimą. Planuose kiekvienas regionas turi nustatyti savo regiono vystymosi viziją, kuri turi apimti miestų, kaimų ir nuošalesnių teritorijų, gamtos ir aplinkos, verslo bei prekybos, turizmo, darbo vietų steigimo, švietimo bei kultūrinę regioninę plėtrą.

Kiekvieno regiono taryba yra atsakinga už to regiono plėtros koordinavimą, taip pat kiekvieno regiono tarybos yra įkūrusios regioninės plėtros forumus. Juos sudaro verslo, prekybos, švietimo, darbininkų ir darbdavių institucijų atstovai bei vietinių savivaldybių politikai.

Regioninės plėtros forumai yra atsakingi už regioninių ir vietinių sąlygų plėtrai stebėjimą bei kontrolę. Visi regionai turi paruošti regioninę verslo plėtros strategijas, kurių pagrindu rengiami regionų plėtros planai, ir prie kurių rengimo prisideda ir forumas. Be to forumas atsakingas ir už ES struktūrinių fondų lėšų administravimą. Metinės lėšos tenkančios regioninei plėtrai Danijoje apytiksliai siekia 400 mln. Danijos kronų. Šios lėšos išleidžiamos regionų konkurencingumui, plėtrai ir darbo vietų skaičiaus didinimui užtikrinti. Regionų išlaidos skirtos regioninei plėtrai, įskaitant transportą bei dirvožemio taršos problemas sudaro atitinkamai: 50% viešajam transportui, 15% dirvožemio taršai ir 35% kitoms regioninės plėtros veikloms. Kiekvienas Danijos

regionas turi savo atskiras internetines svetaines, kuriose pateikiama aktuali to regiono informacija, plėtros planai, teikiamos interaktyvios konsultacijos ir pan.

Rengiant regionų verslo plėtros strategijas įvertinami šie pagrindiniai augimo veiksniai:

- žmogiškieji ištekliai;
- verslo skatinimas;
- inovacijos;
- socialinės paslaugos.

Inovacijos Danijos regionuose yra pagrindinė varomoji plėtros ir augimo jėga. Nors išskirtos keturios sritys, turinčios daugiausiai įtakos regionų plėtrai, tačiau būtent inovacijos yra pagrindinė sritis, iš kurios susiformuoja kitų sričių svarba ir visa tai sudaro bendrą visumą, kuri užtikrina darnią visų Danijos regionų plėtrą.

Taigi Danijos regioninė plėtra yra paremta nuolatinio inovacijų diegimu, socialinių garantijų užtikrinimu bei gerinimu, investicijomis į darbo jėgos tobulinimą bei verslininkystės skatinimą, ypatingas dėmesys skiriamas smulkiojo ir vidutinio verslo skatinimui. Kaip rišamoji ir varomoji jėga Danijos regioninėje plėtroje galima įvardinti inovacijų skatinimą visose anksčiau išvardintose srityse.

3.3.3.2.2. Nacionalinė regioninė politika (pasinaudojant struktūrinių fondų parama) naujose, konvergencijos tikslo paramą gaunančiose ir iš kelių NUTS 2 lygmens regionų sudarytose Europos Sąjungos valstybėse narėse

Šiai kategorijai yra priskirtinos naujosios šalys narės: Čekija, Lenkija ir Slovakija. Visų jų teritorijos yra suskirstytos į NUTS 2 lygio regionus, kas sudaro prielaidas įgyvendinti ES regioninę politiką per regionams skirtas veiksmų programas (angl. Regional Operational Program). Šios šalys 2007–2013 metų laikotarpiu turi parengusios atskiras NUTS 2 lygmens regionų veiksmų programas. Tuo tarpu 2004–2006 metų laikotarpiu tokias programas buvo parengusi tik Čekija, tačiau Europos Komisija tam paprieštaraavo, teigdama, kad Čekija nėra pasiruošusi administruoti tokią sudėtingą paramos įsisavinimo struktūrą. EK pozicija buvo motyvuota, nes NUTS 2 lygio regionai Čekijoje nėra teritoriniai – administraciniai dariniai, o tėra statistiniai iš administracinių – teritorinių NUTS 3 regionų sudaryti regionai. Čekija, kaip ir Lenkija deryboms su Europos Komisija pateikė Bendrijos paramos dokumentus su viena visus regionus apjungiančia integruota regionine veiksmų programa. Slovakijai, kaip mažiausią paramą tarp aprašomosios kategorijos šalių gaunančiai šaliai, Europos Komisija nerekomendavo net vienos integruotos regioninės veiksmų programos ir jai rekomenduojant Slovakija apjungė infrastruktūros ir regioninę veiksmų programas į vieną, kurioje regioninės politikos nuostatos įgyvendinamos per vieną atskirą prioritetą.

Įsisavindamos ES paramos lėšas per regionines veiksmų programas šios naujosios šalys narės siekia ne vien ES regioninės politikos tikslo, mažinti skirtumus tarp NUTS 2 lygio regionų, bet ir sprendžia vidinio ekonominio socialinio išsivystymo tarp mažesnių teritorinių–administracinių vienetų (atskiris atvejais iki bendruomenės) netolygumų šalinimo problemas. Šiam tikslui pasiekti išskiriamos pagalbos reikalingos

teritorijos, kurių subjektais apribojamas galimų naudos gavėjų ratas arba atskirų priemonių galimų paraiškų teikėjų ratas ribojamas pagal griežtas atrankos taisykles.

Toliau panagrinėsime kiekvienos iš šių ES valstybių narių regioninių veiksmų programų arba regioninio prioriteto programavimo pavyzdžius atskirai.

Čekijos regioninė politika. Čekijos Respublika pagal Konstituciją suskirstyta į savivaldybes ir regionus. Regionų savivaldą sudaro 14 regionų, įskaitant Prahos miestą (kuris tuo pačiu metu ir savivaldybė ir regionas). Visos savivaldybės turi lygias teises ir pareigas. Šiuo metu Čekijoje yra 6.234 savivaldybių, trys miestai, kuriuose gyvena daugiau kaip 250 000 gyventojų, du miestai – nuo 100 000 iki 250 000 gyventojų, šešiolika – nuo 50 000 iki 100 000 gyventojų. Miestuose gyvena apie 74 % visų gyventojų. Viso Čekijoje gyvena apie 10 mln. gyventojų, teritorijos plotas – 78 000 kvadratinį kilometrų. Didžiausi miestai: Praha, Brno, Ostrava.

Čekijos Respublika yra suskirstyta į 8 NUTS 2 lygio regionus, kurie yra statistiniais vienetais, sudarytais iš 14 teritorinių administracinių NUTS 3 lygmens vienetų. Trys NUTS 2 regionai ribomis sutampa su NUTS 3 regionais, t. y. 2 ir 3 NUTS lygiai yra tapatūs. Prahos regionas (NUTS 2 ir 3) netenkina 1 tikslo sąlygų, todėl pirmo tikslo paramą Čekijoje gauna tik 7 NUTS 2 regionai, kuriems parama yra programuojama per regionines veiksmų programas. Čekijoje regionų plėtrą koordinuoja atskira Vietinės plėtros ministerija. Yra renkamos regionų plėtros tarybos (NUTS 3 lygiu), o NUTS 2 lygmenyje iš NUTS 3 regionų atstovų yra sudaromos planavimo regionų tarybos.

Iki 1990 m. regioninė politika iš esmės apėmė tik resursų perskirstymą. Iki to meto nebuvo vykdoma jokia sisteminė regioninė politika, todėl susiformavo silpniau išvystytos, periferinės zonos. 1996 m. naujai įsteigta Vietinės plėtros ministerijai buvo pavesta koordinuoti regioninės politikos įgyvendinimą šalyje. Tačiau pirmieji teisės aktai, nustatantys regioninės politikos principus, buvo priimti tik 1998 m. Čekijos regioninė politika, kaip ir visos ES regioninė politika, orientuota į socialinių ir ekonominių skirtumų mažinimą bei sanglaudos didinimą.

Čekijoje regioninė politika vykdoma valstybės (skirtumų mažinimas iš anksto nustatytose teritorijose) ir regionų lygiu.

Čekijos regioninės plėtros politika pagrįsta Čekijos Respublikos darnaus vystymosi strategija. Regioninė politika Čekijoje buvo sukurta laikantis pagrindinių ES politikos principų ir bendrų tikslų, siekiant ekonominės ir socialinės sanglaudos, intensyvesnės struktūrinės pertvarkos tarp didelių įmonių, tobulinant finansų sektorių ir veiksmingai naudoti ES lėšas, kurios turėtų stiprinti gamybos apimtį augimą.

Regioninė politika Čekijoje vykdoma:

- prisidedant prie darnaus ir subalansuoto regionų vystymosi;
- sumažinant regionų skirtumus;
- skatinant ekonominę ir socialinę regionų plėtrą, ypač kalbant apie jų ekonominio ir socialinio potencialo panaudojimo aktyvinimą.

Strategijų plėtros veiklos finansuojamos valstybės lėšomis pagal nacionalinio vystymosi programas, veiklos programas ir panaudojant ES struktūrinių fondų lėšas.

Pagrindinis Čekijos regioninės politikos dokumentas – 2007–2013 m. regioninės plėtros strategija.

Šis dokumentas apima analizę, įvertina ministerijų požiūrį į regionus, nustato atskirų regionų ir sektorių trūkumus ir stipriąsias puses, plėtrą, strategiją, tolesnę Čekijos regioninę plėtrą, nustato prioritetus ir priemones, skatinančias vystymąsi, nustato regionus, kuriems daugiausia reikalinga valstybės parama.

Finansinė parama regionų plėtrai Čekijoje yra orientuota į:

- verslo plėtrą, siekiant pagerinti ekonominę struktūrą;
- žmogiškųjų išteklių plėtrą, darbo rinką, pvz., kvalifikacijos tobulinimą, perkvalifikavimą;
- mokslinius tyrimus ir technologijų plėtrą, diegiant naujas technologijas ir inovacijas;
- turizmo vystymąsi,
- infrastruktūros gerinimą, transporto paslaugų teikimą,
- socialinių paslaugų, švietimo gerinimą;
- užtikrinti sveikatos apsaugos prieinamumą ir gerinimą;
- aplinkos apsaugą.

Už strategijos įgyvendinimą yra atsakingi:

1. Vietinės plėtros ministerija – koordinuoja kitų ministerijų veiklą, siekiant užtikrinti regioninės politikos ir valstybės bendradarbiavimą, rengia pasiūlymus dėl nacionalinės strategijos per regioninės plėtros programas. Atsakinga už atitinkamą veiklą ekonominės ir socialinės sanglaudos srityje ir dėl kai kurių sektorių politikos (būsto, turizmo), kurie taip pat turi įtakos regioninei plėtrai.
2. Kitos ministerijos – skatina regioninę plėtrą, pagal savo veiklos sritį, gali sumažinti arba atvirkščiai – padidinti regioninius skirtumus.

Siekiant užtikrinti regioninės plėtros strategijų įgyvendinimą, kiekvienais metais atitinkamų ministerijų veikla pagal sektorius ir jų taikymo sritį analizuojama ir vertinama pagal regioninės plėtros požiūriu. Nustatomos neigiamos tendencijos, atsižvelgiant į regioninės plėtros strategijos tikslus, siekiama paskatinti regionų vystymąsi, ypač tų, kuriuose koncentruojama valstybės parama skirta remti konkrečias įgyvendinimo priemones.

Čekijos regioninė politika siekia sukurti geresnes ekonomines sąlygas, sumažinti ir panaikinti atskirų regionų ekonominius skirtumus, sukurti optimalias sąlygas regionams naudoti savo išteklius, skatinti pasienio regionų bendradarbiavimą, suteikiama regionų kaimo plėtros paramą, skatinamas atsinaujinančių energijos šaltinių naudojimas, kultūrų įvairovė regionuose. Pagrindinis reikalavimas yra aiškiai apibrėžti prioritetus ir išteklių sutelkimą į šiuos prioritetus. Siekiama maksimaliai išnaudoti ES lėšas, numatytas daugumoje regioninės veiklos programų, ypatingą dėmesį skiriant atskirų regionų vystymosi galimybėms, apimant paslaugų sektorių (sveikatos apsaugos, kultūros, turizmo, laisvalaikio ir t.t.). Vienu iš pagrindinių veiksnių Čekijos regioninėje plėtroje laikomi žmogiškieji ištekliai ir žmonės. Didžiausias dėmesys skiriamas demografijai, migracijai, švietimui ir jo infrastruktūrai, mokymui, užimtumui, socialinei infrastruktūrai, socialinei integracijai, socialinių problemų mažinimui. Čekijos regioninėje plėtroje taip pat svarbūs ir kiti veiksniai – gamtiniai ištekliai ir gamtinės

aplinkos veiksniai, materialūs veiksniai, vertinant pagal jų gamybos potencialą ir infrastruktūrą, nematerialūs veiksniai (pvz.: inovacijos, gebėjimai kurti informacijos sklaidą, prieinamumą ir veiksmingą informacijos ir ryšių technologijų naudojimą).

Regionų plėtros srityje Čekija iki 2013 metų siekia tapti aktyvia, veiksminga ir ekonominiu požiūriu konkurencinga šalimi, su kokybiška aplinka, kuri pasiektų visus ES pagrindinius kriterijus ir standartus. Siekiama:

- žymiai sumažinti regioninius skirtumus ir padidinti sanglaudą regionuose siekiant ekonomikos tvarumo ir dinamiško augimo iki ES vidurkio;
- sudaryti tinkamas sąlygas ir užtikrinti galimybes pradedantiems gyvenimą gyventojams;
- padidinti aktyvių ir novatoriškų regionų gyventojų skaičių.

Regioninės plėtros strategija siekiama įgyvendinti darnaus vystymosi principus, suaktyvinti vidinius išteklius ir laikytis solidarumo, ypač 2007–2013 m. sanglaudos politikos įgyvendinime. Taip pat siekiama tvarios plėtros, grindžiamos stabilium ekonomikos augimu, tuo pačiu saugant gamtos išteklius ir mažinant vartojimą, atsižvelgiant į kultūrinius ir socialinius gyventojų poreikius ir veiksmingai apsaugant aplinką.

Daugumoje NUTS 3 lygmens regionų, kuriuose yra antrojo lygmens savivalda, regioninės plėtros strategijos ar programos buvo rengiamos kartu su Regioninėmis inovacijų strategijomis. Beveik visos jos nustato regioninių klasterių plėtros specialias priemones, kaip nurodyta sekančioje lentelėje.

10 lentelė. Parama klasteriams Čekijos regionų plėtros dokumentuose po 2006 m.

Regionas	Regiono plėtros programa/strategija	Regioninė inovacijų strategija	Klasterių plėtra
Jihočeský	Programa	RIS	TAIP
Jihomoravský	Strategija	RIS	TAIP
Karlovarský	Programa	RIS	TAIP
Královéhradecký	Strategija	–	TAIP
Liberecký	Strategija	–	TAIP
Moravskoslezský	Programa	RIS	TAIP
Olomoucký	Programa	–	TAIP
Pardubický	Programa	RIS	TAIP
Plzeňský	Strategija	RIS	TAIP
Praha	Strategija	RIS	TAIP
Středočeský	Programa	–	TAIP
Ústecký	Strategija	RIS	NE
Vysočina	Programa	–	TAIP
Zlínský	Programa	RIS	TAIP

Šaltinis: Skokan K., 2007

Inovacijų plėtra ir parama klasteriams yra visų regioninių institucijų dėmesio centre, netgi jei tai kai kuriuose regionuose yra pradinėje stadijoje. Tačiau svarbiausias uždavinys yra sukurti išties inovatyvius klasterius, galinčius stiprinti smulkaus ir vidutinio verslo potencialą bei paskatinti jų gebėjimus patiems inicijuoti mokslinių tyrimų

projektus bei gauti tinkamus mokymus jų žmogiškajam kapitalui, siekiant ilgalaikio bendradarbiavimo su mokslinių tyrimų institucijomis bei universitetais siekiant konkurencingumo padidinimo (Skokan K., 2007).

Lenkijos regioninė politika. Lenkija – didžiausia Rytų Europos šalis, 2004 metų gegužės mėnesį įstojusi į Europos Sąjungą. Dydžiu prilygsta Italijai ir Vokietijai. Lenkijos gyventojų skaičius – apie 39 milijonai. Lenkija – viena iš įtakingiausių ir svarbiausių šalių Vidurio ir Rytų Europoje. Lenkijos teritorinės savivaldos grandimis yra gminos (2489), valsčiai (308) ir 16 vaivadijų. Didžiausi miestai – Varšuva, Lodzė, Krokuva, Vroclavas, Poznanė, Gdanskas, Ščecinas, Bydgoščius, Katovicai ir Liublinas.

Lenkijos Respublikoje, vienintelėje iš naujųjų šalių narių, NUTS 2 regionai sutampa su teritorinių administracinių regionų (vaivadijų) ribomis, t. y. regionuose yra regioninės valdžios institucijos (tiek centrinės valdžios, tiek ir piliečių atstovaujamos tiesiogiai renkamos). Ši aplinkybė ir šalies teritorijos dydis bei gyventojų skaičius matomai nulėmė, kad Lenkijoje yra įgyvendinamos 16 regioninių veiksmų programų, kurioms skiriam ženkli lėšų dalis. Regioninę politiką šalies mastu koordinuoja ir ES struktūrinę paramą administruoja Regioninės plėtros ministerija. Yra 3 lygių renkama savivalda – vaivadijose (NUTS 2 lygis), valsčiuose (LAU 1 lygmuo) ir gminose (LAU 2 lygmuo). NUTS 3 lygmuo yra sudarytas tik statistiniais tikslais.

Nacionalinė regioninė politika Lenkijoje buvo pradėta vykdyti dešimtajame dešimtmetyje. Szlachta J. (Szlachta J., 2000) nurodo, jog nacionalinė regioninė politika, jos įgyvendinimo kryptys ir priemonės buvo iš esmės sąlygotos rengimosi narystei Europos Sąjungoje. Dar dešimtajame dešimtmetyje Lenkijoje buvo imamasi veiksmų šioje srityse: regioninių sistemų kūrimas ir tobulinimas, regioninio vystymosi politikos tikslinimas pagal Europos Sąjungos principus, socialinių pagrindų regioninei politikai padėjimas, regioninės diferenciacijos politikos formulavimas valstybės lygmenyje, galimybių, teikiamų Lenkijos geopolitinės sistemos išnaudojimas, institucijų, teikiančių finansinę pagalbą regioniniam vystymuisi kūrimas ir jų priemonių formavimas.

Vienas svarbiausių Lenkijos regioninės politikos uždavinys buvo gerinti regionų valdymą ir jų ekonominę, socialinę situaciją.

Regioninės politikos įgyvendinimas buvo siejamas su *administracine valstybės reforma*. Ji pradėta įgyvendinti 1999 metų sausio 1 dieną, jos tikslas buvo suformuluoti didelius ir stiprius regionus su renkama savivaldos atstovaujamaisiais organais ir savarankiškais biudžetais.

Vis tik net įgyvendinus šią reformą, regionų tobulumo pasiekti nepavyko, kadangi priežastys, lemiančios regionų nevienodumą yra gilios, susijusios su regionų ūkine, socialine struktūra, infrastruktūra.

Kita svarbi priemonė – *finansavimas regionams*. Vykdam administracinę reformą, siekiant jos efektyvaus įgyvendinimo, buvo iškeltas tikslas decentralizuoti viešųjų finansų sistemą. Svarbiausia pokyčiai regionų vystymosi finansavimo struktūroje taip pat buvo sąlygoti artėjančios Lenkijos integracijos į Europos Sąjungą. Tai apėmė šiuos pokyčius: paramos regionams padidinimas 4,5 kartų, dviejų nacionalinės paramos programų įdiegimas (lygiagrečiai Phare programai), regionų vystymo programų įgyvendinimas (Szlachta J., 2000).

Tuo laikotarpiu nacionalinių regionų plėtros programų įgyvendinimas vyko iš esmės vaivadijų lygmenyje, per savivaldos struktūras, kurios įgyvendina socialinės ir ekonominės plėtros strategijas. Šios pastangos apima ir socialinius partnerius: savivaldos tarybas, ekonomines organizacijas, nevyriausybinės organizacijas, akademines bendruomenes ir verslo pasaulio institucijas.

Labai svarbi kryptis buvo *transporto infrastruktūros gerinimas*. Lenkija dėjo dideles pastangas, kad pilnai išnaudotų turimus geopolitinės padėties pranašumus, o kelių infrastruktūra, infrastruktūra pasieniuose iki 2000–ųjų metų buvo prasta, netinkama tranzitui, tarptautinės prekybos srautams (Szlachta J., 2000, p. 100).

Šiuo laikotarpiu galima identifikuoti *visuomenės raidos etapų regionų plėtros teorijos* bruožų Lenkijos nacionalinės regionų politikos priemonėse, pavyzdžiui, tuo, jog buvo skiriamas nemažas dėmesys transporto infrastruktūros gerinimui, tuo siekiant sudaryti geresnes galimybes atskiriems regionams pereiti į aukštesnį ekonominio išsivystymo lygmenį.

Galima aptikti ir *industrializacijos regionų plėtros teorijos* bruožų, kadangi Lenkijos regioninė politika, t. y. finansinės priemonės 1990–1999 metais daugiausia buvo vykdomos kaip parama industriniams regionams vykdyti restruktūrizaciją. Tai sudarė prielaidas pramonės augimui.

2006 metais Lenkijos Vyriausybė priėmė Nacionalinę plėtros strategiją 2007–2016 metams. Pagrindinis šios strategijos tikslas – pagerinti visų Lenkijos gyventojų gyvenimo kokybę – individų ir jų šeimų. Suformuluoti šie prioritetai:

- Ekonomikos konkurencingumo ir inovatyvumo gerinimas;
- Techninės ir socialinės infrastruktūros sąlygų gerinimas;
- Įdarbinimo ir jos kokybės didinimas;
- Integruotos socialinės bendruomenės ir jos saugumo kūrimas;
- Kaimo regionų vystymas;
- Regioninis vystymasis ir regionų sanglaudos didinimas.

Lenkijos nacionalinė regioninė politika 2007–2016 metais orientuojama į visų regionų konkurencingumo didinimą, remianti ekonominę, socialinę ir teritorinę sanglaudą, didinat vaivadijų vystymosi galimybes, vadovaujantis darnios plėtros principu.

Siekiant Lenkijos nacionalinės regioninės politikos tikslų pasiekimo svarbu:

- plėtros procesų viešųjų finansų decentralizavimas, lemiantis vietinių valdžios institucijų vaidmens stiprėjimą investuojant į ekonominę ir socialinę infrastruktūrą, vietinio potencialo panaudojimas siekiant regionų ekonominio vystymosi;
- didmiesčių regionų vystymasis;
- kaimo regionų, neretai lemiančių regiono ekonominę, socialinę, išsilavinimo ir kultūrinę įvairovę šalyje, vystymas.

Svarbi priemonė – kuo plačiau išnaudoti didesnių miestų ir regionų centrų potencialą, stiprinti ryšius tarp miesto regionų ir kaimo regionų bei mažesnių miestelių aplink juos. Laukiamas tokio bendradarbiavimo rezultatas – urbanizuotų regionų augimo sąlygotas augimas kaimo regionuose – naujų darbo vietų kūrimas, ekonominio bendradarbiavimo galimybės, dalyvavimas socialinėje ir kultūrinėje infrastruktūroje.

Svarbi priemonė yra vietinės savivaldos institucijų vaidmens investuojant į techninę ir socialinę infrastruktūrą didinimas.

Pagrindinės valstybės priemonės regionų plėtros srityje numatytos tokios:

11 lentelė. Lenkijos regioninio vystymosi ir regionų sanglaudos didinimo kryptys

Vystymo kryptis	Apibūdinimas
Lenkijos regionų konkurencingumo didinimas	Siekis – stiprinti konkurencinį ir inovatyvų regionų potencialą. Potencialas priklauso nuo investicijų, eksporto galimybių, žmogiškojo kapitalo ir verslumo. Regiono potencialas siejasi su galimybės pritraukti darbuotojus, kapitalą iš kitų regionų.
Probleminių regionų vystymosi galimybių stiprinimas	Specialaus stimuliavimo reikia šioms regionams: • Kaimo regionų, ypatingi ūkių, kurie anksčiau priklausė valstybei, mažai apgyvendinti, fragmentuotos žemės ūkio veiklos, nutolę nuo miestų, menkai išvystyti agrariniai regionai. • Pramonės koncentravimosi regionai, būtini verslo veiklos, darbo rinkos, reorganizacijos. • Nepalankių sąlygų, trukdančių konkurencingo verslo vystymui regionai, pvz., pasienio, sezoninio turizmo, nepakankamai apgyvendinti, nutolę nuo miestų regionai. • Ypatingų gamtinių sąlygų regionai (pvz., potvynių, anksčiau veikusių kasyklų regionai) – juose reikalingas ypatingas pasiruošimas veiklai vykdyti.

Šaltinis: Lenkijos nacionalinė plėtros strategija 2007–2016 metams

Lenkijos regionų konkurencingumui didinti svarbiausi veiksniai yra šie (Lenkijos nacionalinė plėtros strategija 2007–2016 metams):

- parama esminės Lenkijos ekonomikai ir atskiriems regionams infrastruktūros plėtrai, transporto infrastruktūros gerinimas tarp atskirų regionų taškų, komunalinės ir socialinės infrastruktūros rekonstrukcija ir modernizacija;
- natūralių aplinkos išteklių panaudojimas didinant regionų potencialą;
- kultūrinio palikimo būklės gerinimas, regionų kultūrinių investicijų vystymas;
- mokslinės, tyrimų ir švietimo infrastruktūros vystymas, šią veiklą atliekančių institucijų veiklos rėmimas, inovatyvių sistemų regionuose egzistavimas užtikrina galimybes sukurti konkurencingą ekonomiką;
- mokymo institucijų vystymosi užtikrinimas, siekiant pagerinti žmogiškojo kapitalo kokybę, remti mokymosi visą gyvenimą įgyvendinimą regionuose, konsultavimo veiklą verslui;
- priejimo prie elektroninių paslaugų didinimas, tiek informacinių technologijų paslaugų, tiek viešojo sektoriaus elektroninių paslaugų;
- regioninių institucijų vystymosi rėmimas, pramoninių klasterių vystymosi stimuliavimas, taip pat remiamos turizmo plėtros iniciatyvos, siekiant paskatinti darbo vietų kūrimą ir stiprinti regionų konkurencingumą;
- didmiesčių įtakos regionams didinimas vystant funkcinis ryšius, transporto infrastruktūrą.

Europos Sąjungos regioninė politika padarė esminę įtaką Lenkijos nacionalinei regioninei politikai. Poveikis pasireiškė dar iki Lenkijos narystės Europos Sąjungoje 2004 metais. Galima išskirti šiuo pagrindinius ES regioninės politikos poveikio Lenkijos regioninei politikai aspektus:

- stojimo į ES perspektyva padidino regioninės politikos įgyvendinimo procesus iki 2004 metų;
- nuo 2004 m. Lenkijos nacionalinė regioninė politika planuojama pagal ES regioninės politikos prioritetus;
- nuo 2004 m. didžiaja dalimi Lenkijos regioninė politika finansuojama ES struktūrinių fondų lėšomis.

Aktyvesnę regioninę politiką imta vykdyti nuo 2000 m., tai sąlygojo keli pagrindiniai procesai (OECD, 2008):

- šešiolikos Lenkijos regionų (vaivadijų) susikūrimas su renkamomis regioninėmis tarybomis;
- rengimasis stojimui į Europos sąjungą.

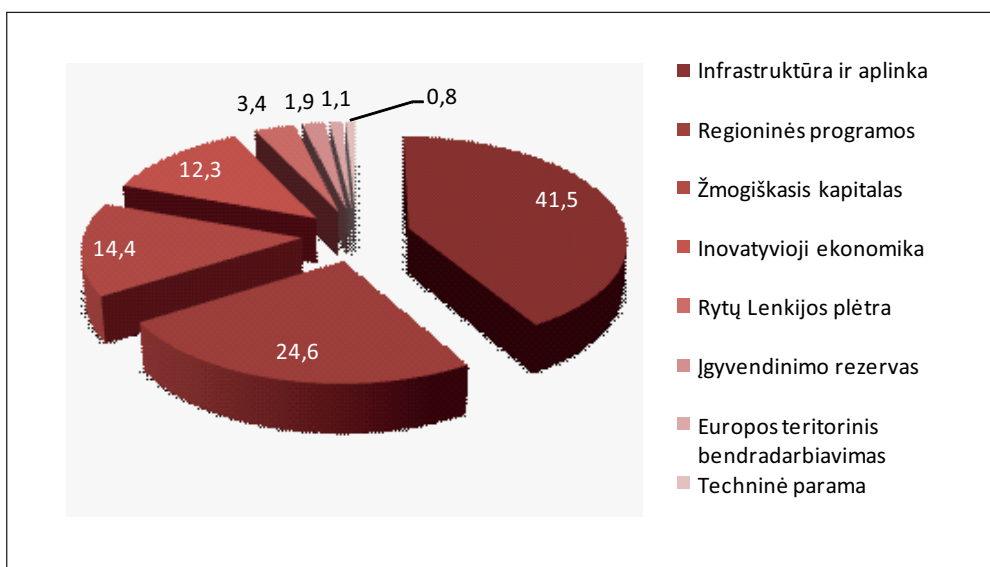
Nuo 2004 metų Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama vaidino didžiausią vaidmenį finansuojant regioninę politiką Lenkijoje, tačiau svarbi ir nacionalinio finansavimo dalis. 2005 metais įsteigta Regioninės plėtros ministerija, kurios uždavinys – koordinuoti regioninę politiką, Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų paskirstymą, siekti tolygesnės teritorinės plėtros ir sektorių bendradarbiavimo bei tarpusavio koordinavimo.

Lenkijos nacionalinės regioninės politikos strategija atspinti Europos Sąjungos regioninės politikos gaires 2007–2013 metams. Šioje strategijos numatyti Lisabonos strategijos tikslų įgyvendinimo priemonės – investicijos į augimą skatinančias veiklas, tokias kaip inovacijos, žmogiškasis kapitalas, transporto sistemos, aplinkos apsauga. Ši programa kritikuojama dėl per mažos orientacijos į atskirus Lenkijos regionus, nepakankamo jų problemų identifikavimo.

Lenkijos nacionalinės regioninės politikos formavime aktyviai dalyvauja ir patys regionai, ypač nuo 2007 metų tapo svarbus regionų lyderystės aspektas. Regionai atsakingi už 24,6 proc. struktūrinių fondų lėšų administravimą (2007–2013 metais tai siekia 16 mlrd. eurų), tuo tarpu 2004–2006 metais visos Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšos buvo administruojamos tik centrinės valdžios lygmenyje.

Regionų lyderystė ir vietinių galimybių stiprinimas bei kūrimas yra vienas svarbiausių veiksmų užtikrinantis efektyvų Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų panaudojimą. Tokie regionai kaip Dolnoslaskie, Wielkopolskie ir Malpolskie parengė regionines veiksmų programas, orientuotas į regionų centrų vystymą, transporto ryšių, inovacijų, smulkių ir vidutinių įmonių tinklų, socialinės infrastruktūros stiprinimą (OECD, 2008). Vis tik šios vykdomosios programos kritikuojamos už tai, jog jose per mažai atsižvelgiama į atskirų regionų savitumus, ypatumus, esminių tam regionui problemų sprendimą.

Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų paskirstymas pagal programas 2007–2013 metų laikotarpiu pateiktas tolimesniame paveiksle.

Šaltinis: OECD, 2008

**11 pav. Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų paskirstymas pagal finansavimo sritis
Lenkijoje 2007–2013 m. laikotarpiu**

Regioninių inovacijų strategijos padeda identifikuoti regionines galimybes ir problemas. Tačiau šios strategijos kritikuojamos už tai, kad jos turėtų būti labiau orientuotos ir grindžiamos regioniniais santykiniais privalumais, o taip pat labiau suderintos su interesų grupių poreikiais ir pageidavimais.

Nors nacionalinė plėtros strategija suteikia svarbų vaidmenų miestams, jokia didmiesčių vystymo strategija iki šiol nėra įgyvendinta, nėra numatyta ir specialių priemonių, užtikrinančių didmiesčių bendradarbiavimą tarpusavyje. Tai pablogina viešųjų paslaugų efektyvumą, kadangi jos teikiamos atskirais atvejais, o ne visuotinai, dėl to yra pakankamai brangios ir mažai efektyvios. Integruotas planavimo požiūris yra būtinas dideliems miesto regionams kurios susiduria su gyventojų apgyvendinimo, transporto ir aplinkosaugos problemomis. Dideliuose miestuose nepakankama didmiesčių vystymo orientacija sukuria problemas įsisavinant Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšas, nes daugelis projektų išeina už specifinių administracinių sričių ribų ir yra sudėtingiau parengiami nei projektai, kuriuos rengia maži miestai. Didmiesčių vystymo politikos klausimais Lenkijoje diskutuojama nuo dešimtojo dešimtmečio pradžios, bet priemonės įgyvendinti bendradarbiavimo projektus iki šiol nėra įgyvendintos (OECD, 2008).

Visi Lenkijos vykdoma nacionalinė regioninė politika nepilnai atitinka Europos Sąjungos rekomendacijas. Europos Sąjungos sanglaudos politikos įtaka Lenkijos regioninei politikai nėra vien tik finansavimo teikimas – tai ir specifinių principų įgyvendinimas. Iki šiol Lenkijos nacionalinė regioninio vystymosi politika susiduria su keletu svarbiausių problemų (OECD, 2008)

Lenkijai siūloma veikti šiais aspektais siekiant didinti nacionalinės regioninės politikos įgyvendinimą visuose valdžiose lygiuose:

12 lentelė. Lenkijos nacionalinės regioninės politikos siūlomos tobulinimo kryptys

Vystymo gairė	Apibūdinimas
Regionų strateginio vaidmens stiprinimas	Didinti jų politinių sprendimų priėmimo galias, kompetenciją priimti vykdomuosius sprendimus
Pradėti biudžeto planavimo ilgesniam laikotarpiui (keleriems metams) įgyvendinimą	Lenkijoje biudžetai, tiek vietiniai, tiek nacionalinis, tiek atskirų viešojo sektoriaus organizacijų sudaromi vieneriems metams, išskyrus atvejus, kai sudaryti kelių metų biudžetą reikalauja Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos programiniai reikalavimai. Turi būti gerinamas skirtingų valdžios lygmenų bendradarbiavimas biudžeto planavimo procesuose.
Aiškiau atskirti regionų, sričių ir savivaldybių kompetencijas	Ypatingai tai reikėtų atlikti švietimo, sveikatos apsaugos, darbo rinkos politikos srityse. Turi būti subalansuojama ir šių administracinių lygmenų pajamų struktūra, kad būtų iš ko finansuoti veiksmus.

Šaltinis: OECD, 2008

Slovakijos regioninė politika. Slovakijos Respublika – valstybė Centrinėje Europoje, kuri turi apie 5,3 mln. gyventojų. Vidutinis gyventojų tankumas – 109,8 gyv. / km². Didžiausią miestai: Slovakijos sostinė – Bratislava (425 000 gyv.) vakaruose ir Košice (235 000 gyv.) rytuose. Kiti mažesni, bet svarbūs centrai, yra 6 regionų centrai (Banská Bystrica, Nitra, Trnava, Trenčyn, Prešovas ir Žilina). Slovakijos Respublikos teritorija padalinta į 8 regionus (kraštus) ir 79 savivaldybes. Yra planiniai NUTS 2 lygmens atitinkantys regionai.

Slovakijos teritorija ne visa yra atitinka 1 tikslo paramos kriterijus – iš keturių NUTS 2 lygmens regionų tik trys (išskyrus Bratislavos regioną) yra tinkami ir gauna paramą pagal 1 tikslą, tuo tikslu parengta integruota regioninė veiksmų programa. Bratislavos regionas paramą gauna pagal atskirą veiksmų programą, kaip 2 tikslo regionas. Regioninę politiką šalyje koordinuoja Transporto, statybos ir regioninės plėtros ministerija. NUTS 2 lygmens regionai yra planiniai, todėl neturi renkamų regionų tarybų. Tuo tarpu NUTS 3 lygmens regionų ir savivaldybių tarybos yra tiesiogiai renkamos.

Regioninę politiką Slovakijoje formuoja, jos įgyvendinimą koordinuoja bei ES struktūrinę paramą administruoja Transporto, statybos ir regioninės plėtros ministerijai, kuriai keliamas svarbiausias tikslas – glaudžiai bendradarbiauti su regionų institucijomis, nustatant regioninius asignavimus skirtingų regionų skirtingoms regioninės plėtros programoms, kas leidžia subalansuoti investicijas į regioninės infrastruktūros atnaujinimą bei kitoms veiklos sritims.

Vadovaujantis Transporto, statybos ir regioninės plėtros ministerijos statutu, ši institucija:

- koordinuoja Vyriausybės institucijų, savivaldybių ir autonominių regionų, dalyvaujančių rengiant ir įgyvendinant nacionalinius planus, atitinkamiems sektoriams būdingas veiklos programas ir iniciatyvas;
- stebi ir analizuoja Slovakijos Respublikos ekonominę situaciją ir socialinę padėtį įvairiuose regionuose;

- bendradarbiauja su socialiniais ir ekonominiais partneriais, vykdamt nacionalinį planą;
- teikia nacionalinį planą Vyriausybės pritarimui, vertina jo įgyvendinimo rezultatyvumą, kasmet teikia Vyriausybei ataskaitas apie jo įgyvendinimą;
- rengia teisės aktų projektus, atsižvelgiant į kuriojamą sritį;
- užtikrina projektų atranką, įgyvendinant veiksmų programas, sektoriams būdingas veiklos programas ir iniciatyvas;
- pagal kompetenciją, bendradarbiaujant su Vyriausybės, savivaldybių bei apskričių institucijomis, teikia nepriklausomų ekspertų vertinimus;
- užtikrina Europos Sąjungos ekonominę ir socialinę sanglaudą bei tarpvalstybinį bendradarbiavimą;
- koordinuoja lėšų, gautų iš Europos Sąjungos ekonominės ir socialinės sanglaudos fondų, koordinavimą;
- skatindama regioninę plėtrą, steigia regioninės plėtros agentūras ir priežiūros komitetus;

Regionai yra finansiškai nepriklausomi administraciniai dariniai su savivaldos renkamos tarybomis. Regionams deleguotos savarankiškosios funkcijos apima regioninių kelių priežiūrą, teritorijų planavimą, regioninę plėtrą, investicines veiklas, vidurinių mokyklų, ligoninių, ir kitų, socialines paslaugas teikiančių įstaigų (pensionatų, dienos užimtumo centrų, krizių centrų, vaikų namų) koordinavimą, kultūros įstaigų (galerijų, muziejų, teatrų, bibliotekų) priežiūrą, civilinės saugos paslaugų teikimą, gydytojų bei farmacijos specialistų licencijavimą.

Šioje darbo dalyje analizuojamų naujųjų ES valstybių narių nacionalinių regioninių (vidinės sanglaudos) politikų įgyvendinime ES struktūrinė pagalba vaidina labai svarbų vaidmenį. Tai nereiškia, kad nacionaliniai ištekliai nacionalinės regioninės politikos įgyvendinimui nebuvo naudojami. Atvirkščiai, tai rodo, kad palyginti su „senosiomis“ silpniau išsivystę naujosios šalys narės neturėjo pakankamų finansinių resursų vykdyti aktyvią nacionalinę regioninę politiką. Kita vertus, Airijos pavyzdys rodo, kad sėkmingas ir tikslingai orientuotas ES paramos įsisavinimas gali prisidėti prie tolygaus ir darnaus visos šalies vystymosi.

Visos darbe analizuojamos naujosios šalys narės praeito šimtmečio devintajame dešimtmetyje pergyveno esminius ekonomikos pokyčius, susijusius su perėjimu (orientavimusi) į rinkos ekonomiką, restruktūrizacija visose ekonominės veiklos srityse, dažnai esmingai pakeitusia sukuriamų produktų struktūrą, persiorientavimu į naujas rinkas. Visi šie procesai lėmė plėtros sąstingį ir depresiją bei po to sekusį ekonomikos augimą. Augimas didžiąja dalimi buvo nulemtas investicijomis (ypatingai tai pastebima Čekijoje, o pastaraisiais metais – ir Slovakijoje), todėl dabartinė bet kurios šalies, bet kurios jos dalies ekonominės plėtros sėkmė yra ne kas kita, kaip investicinio patrauklumo ir darbo rinkos konkurencingumo pasekmė. Restruktūrizacijos ir plėtros procesai naujose šalyse narėse didžia dalimi buvo savistovūs, t. y. beveik neįtakojami valstybinių ekonominių svertų. Resursų stoka intervencinei regioninei valstybės politikai įgyvendinti lėmė neigiamas tendencijas – nevienodą plėtrą skirtinguose regionuose (geografiniuose taškuose) (pavyzdžiui Prahos regionas Čekijoje ir Bratislavos regionas

Slovakijoje jau dabar viršija ES vidurkį pagal BVP vienam gyventojui, tuo tarpu kai likusi abiejų valstybių dalis gauna paramą kaip 1 tikslo regionai, t. y. BVP vienam gyventojui nesiekia 75 proc. ES vidurkio) ir didėjančius ekonominius ir socialinius skirtumus tarp skirtingų regionų, tarp kaimo vietovių ir miestų. Jeigu skirtingas išsivystymo lygis pats savaime nėra nenatūralus ir socialiai pavojingas, o greičiau objektyvi realybė, tai skirtinga gyvenimo kokybė ir greitas jos diferenciacijos didėjimas, tiesiogiai susijęs su plėtros tempais, negali nekelti pagrįsto susirūpinimo. Pasekmės, atspindėtos gyventojų poreikiais, nenoru taikytis su didėjančia visuomenės diferenciacija, paremta geografinėmis būties gerovės koordinatėmis ir kylančia socialine įtampa yra pagrindiniais nacionalinių regioninių politikų egzistavimo politiniais motyvais.

Nacionalinių regioninių politikų tikslai ir uždaviniai didele nagrinėtose valstybėse įvairove nepasižymi, nes logiškai atkartoja praktikoje pasitvirtinusius ES regioninės politikos tikslus, pritaikydamos juos ne Europos, o savo valstybių mastu.

3.4. Lietuvos regioninė politika

3.4.1. Lietuvos nacionalinė regioninė politika po Nepriklausomybės atkūrimo

Nacionalinė regioninė politika Lietuvoje yra viena naujausių viešosios politikos sričių. Regioninės politikos supratimas iki 1997 metų apsiribojo teritorinių administracinių vienetų funkcijų, atsakomybės sričių nustatymu. Buvo manoma, kad regioninės politikos uždavinys – įvykdyti teritorinę administracinę suskirstymą. Ne iki galo buvo suvokiamas ir ES regioninės politikos turinys (Burneika D., Bagočiūtė A., 2002). Rimtesnis dėmesys į regioninę politiką Lietuvoje buvo atkreiptas 1997 metais, kuomet Europos Komisija savo metinėje ataskaitoje (Darbotvarkė 2000) nurodė, kad Lietuva susiduria su rimtomis regioninės plėtros problemomis, kurioms įveikti iš Vyriausybės pusės neskiriama pakankamai pastangų. Atsižvelgiant į tai Vyriausybė 1998 m. liepos 21 d. priėmė nutarimą Nr. 902 „Dėl Lietuvos regioninės politikos matmenų“, kuriame regioninės politikos sąvoka apibrėžiama kaip „valstybės įgyvendinama regionų atžvilgiu diferencijuota veikla, kuria siekiama subalansuoti visų šalies regionų socialinės – ekonominės plėtros sąlygas. Regioninė politika yra neatskiriama ūkio šakose bei socialinėje srityje vykdomos valstybės politikos dalis, ji yra koordinuojamojo pobūdžio“ (horizontalusis požiūris). Minėtuose metmenyse buvo nurodyti regioninės politikos principai ir numatyta steigti dvi pakopų institucijas – nacionalinę regionų plėtros tarybą, kuri nustatys regioninės politikos tikslus, aprobus Nacionalinį plėtros planą, regionų plėtros programas ir teiks Lietuvos Respublikos Vyriausybei pasiūlymus dėl jų įgyvendinimo, bei regiono plėtros tarybas, kurios koordinuos regionų plėtros planus bei programų rengimą ir juos aprobus.

2000 m. priimtame Regioninės plėtros įstatyme regioninė politika jau suvokiama kaip savarankiškos, vertikalios, intervencinio pobūdžio politika. Įstatymas sukūrė teisinę bazę regioninės plėtros politikai formuoti ir įgyvendinti bei ES struktūrinėms lėšoms gauti ir administruoti. Šis įstatymas nustatė regioninės politikos tikslus ir uždavinius, politikos įgyvendinimo ir priežiūros institucinę struktūrą bei regioninės po-

litikos instrumentus. Įstatyme naudojama Nacionalinio regionų plėtros plano sąvoka buvo artima Bendrojo programavimo dokumento, rengiamo pagal ES Tarybos reglamentą Nr. 1260/1999, pagal kurį turėjo būti skiriama ES struktūrinių ir sanglaudos fondų parama Lietuvai, sąvokai. Pastarojo plano rengimas bei įgyvendinimas, taip pat jo santykis su valstybės biudžetu ir valstybės investicijų programa buvo skirtingi. Tačiau įstatymas turėjo ir trūkumų, kurių vienas pagrindinių – prieštaravimas ES Tarybos reglamentui Nr. 1260/1999. Rengiant šį įstatymą buvo vadovautasi prielaida, kad parama iš PHARE Socialinės ir ekonominės sanglaudos fondo bus programuojama bei įgyvendinama decentralizuotai, t. y. tiksliniuose regionuose, kuriuos nustato Lietuva, suderinusi su Europos Komisija. Nuo 2000 m. Europos Komisijos iniciatyva perėjus prie centralizuoto šios PHARE programos valdymo Lietuvoje modelio, įstatyme reglamentuota nacionalinė regioninės plėtros politika prarado pagrindinį finansavimo šaltinį. Šio reglamento nuostatų neatitiko ir Regioninės plėtros įstatymo nuostatos, reglamentuojančios regioninę plėtrą įgyvendinančių projektų svarstymą ir įgyvendinimą. Derybų dėl narystės ES metu Europos Komisija Lietuvą traktavo kaip vieną pirmojo tikslo regioną, kuriame turės būti rengiamas Bendrasis programavimo dokumentas (BPD), būtinas norint gauti ES struktūrinių fondų lėšas.

Pradėjus Lietuvos regioninę politiką derinti prie ES regioninės politikos nuostatų, Lietuvos regioninės politikos samprata ir tikslai vėl buvo peržiūrimi, derinami horizontalusis ir vertikalusis požiūriai (Bagdzevičienė R., Rimas J., Venckus A, 2002

Atsižvelgiant į tai, 2002 m. įsigaliojo naujos redakcijos Regioninės plėtros įstatymas. Šiuo įstatymo pakeitimu buvo suderinta teisinė bazė ir nustatyti valstybės (nacionalinės) regioninės politikos tikslai, uždaviniai, regioninio planavimo dokumentų rengimo ir tvirtinimo bendroji tvarka, taip pat valstybės (nacionalinę) regioninę politiką įgyvendinančių subjektų įgaliojimai. Šiame įstatyme kaip pagrindinis valstybės (nacionalinės) regioninės plėtros politikos tikslas įvardinamas socialinių – ekonominių skirtumų tarp regionų ir regionų viduje mažinimas, teikiant valstybės pagalbą probleminėms teritorijoms ir regionams, turintiems atskiruose sektoriuose specifinių regioninių problemų, ir sudarant sąlygas subalansuotai ilgalaikiai visų regionų plėtrai, išplečiamos Nacionalinės regioninės plėtros tarybos ir regionų plėtros tarybų funkcijos.

Sukūrus strateginio planavimo sistemą (su programiniu biudžetu) reglamentuojančius teisės aktus valstybės lygiu (Vyriausybė 2002 m. savo nutarimu patvirtino Strateginio planavimo metodiką) ir Lietuvos Respublikos Seimui priėmus Regioninės plėtros, kuriame buvo numatytas regionų plėtros planų bei vietos savivaldybių strateginių plėtros planų vaidmuo, atsirado poreikis reglamentuoti regioninę plėtros strateginį planavimą. Todėl Vidaus reikalų ministro 2002 m. spalio 4 d. įsakymu Nr. 482 buvo patvirtinta „Regionų plėtros planų parengimo ir atnaujinimo metodika“, kuri vietos savivaldybėms buvo tik rekomendacinio pobūdžio. Vadovaujantis šia metodika buvo parengti ir patvirtinti visų Lietuvos apskričių (regionų) plėtros planai. Nors ši metodika buvo ir neprivaloma savivaldybėms, tačiau įstatyme numatytas regiono–apskritis plėtros plano rengimo mechanizmas, kuriame savivaldybių strateginiai plėtros planai buvo numatyti kaip svarbūs pradiniai dokumentai, tapo svarbiu impulsu rengti strateginius plėtros planus visose savivaldybėse (Astrauskas A., Česonis G., 2008). Atsižvelgiant į besikeičiančią Vyriausybės patvirtintą Strateginio planavimo metodiką Lie-

tuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2011 m. rugsėjo 23 d. įsakymu Nr. 1V-706 buvo patvirtinta naujos redakcijos Regionų plėtros planų rengimo metodika.

Pastaruoju metu regioninei politikai skiriama vis daugiau dėmesio: redaguojami ar priimami nauji teisės aktai, regioninės politikos aspektas įtraukiamas į kitus svarbius valstybės dokumentus. Po 2002 m. Lietuvos Respublikos regioninės plėtros įstatymo redakcijos, šis įstatymas buvo redaguotas dar tris kartus – 2004, 2006 ir 2007 m.

Regionų skirtumų mažinimo aspektui skiriamas dėmesys praktiškai visuose svarbiausiuose Lietuvos strateginiuose dokumentuose.

Dabartiniu metu Lietuvos regioninė politika gali būti vertinama kaip nacionalinė viešoji politika, kurios tikslas yra mažinti regioninio išsivystymo skirtumus šalies viduje, ir kaip politika integruojanti ES sanglaudos politikos tikslus. Galima išskirti vidines ir išorines prielaidas, paskatinusias suformuoti regioninę politiką Lietuvoje:

- vidinės prielaidos, t. y. ryški Lietuvos regionų išsivystymo diferenciacija;
- išorinės prielaidos, t. y. Lietuvos siekimas tapti ES nare, nes vienas iš ES reikalavimų buvo regioninės politikos suformavimas.

Taip pat svarbus globalizacijos procesas, kuriame Lietuvos regionai varžosi vieni su kitais ne tik šalies viduje, bet ir už jos ribų. Pažymėtina, kad šiame procese laimi regionai, sugebantys mobilizuoti savo išteklius ir lanksčiai reaguoti į besikeičiančias sąlygas.

Regioninės politikos plėtrą, jos dinamiką lemia daugelis tarpusavyje susijusių veiksnių ir sąlygų. Vertinant regionų skirtumus reikalinga įvertinti vidaus ir išorės veiksnių priklausomybę ir reikšmę galutiniams regionų rezultatams. Lietuvos mokslininkės: Ž. Simanavičienė ir A. Kilijonienė pateikia regioninės politikos įgyvendinimo vertinimo metodiką, kuri, pasak jų, geriausiai sudaro galimybę vertinti regionų išsivystymo lygį, nustatyti regionus, kuriems ypatingai reikalinga pagalba ir paskirstyti valstybės taikomas priemones, tokiu būdu mažinant regionų plėtros skirtumus. Todėl, regioninės politikos įgyvendinimo vertinimas turi būti atliekamas trimis etapais:

1 etapas – regionų esamos socialinės – ekonominės padėties vertinimas: silpnųjų ir stipriųjų identifikavimas;

2 etapas – regioninės politikos priemonių numatymas konkrečių regionų aspektu regioninės politikos įgyvendinimas;

3 etapas – regioninės politikos įgyvendinimo vertinimas. (Kilijonienė A, Simanavičienė Ž., 2004)

Dabartinę regioninę politiką galima traktuoti kaip visumą kryptingų priemonių sumažinti socialinius ir ekonominius regionų skirtumus, kurią siekiama vykdyti per atskirų ūkio šakų strategijas ir programas, į kurias integruotas regioninis matmuo (horizontalusis požiūris); regionines programas specifinėms regioninėms problemoms spręsti (vertikalusis požiūris) (Bagdzevičienė R., Rimas J., Venckus A., 2002).

Apibendrinant, galima teigti, kad regionų plėtra yra įvardijama kaip bendruomenės gyvenimo socialinio, ekonominio, aplinkosaugos, sveikatos apsaugos, technologijos, kultūros ir poilsio zonų plėtojimas tam tikroje teritorijoje. Svarbiausia bendruomenės gyvenimo dalis yra ekonominė plėtra, kadangi ji leidžia apsirūpinti finansiniais ištekliais, kurie savo ruožtu leidžia plėtoti kitas bendruomenei reikalingas sritis. Taigi, bendrai regionų būklei įvertinti lyginami makroekonominės veiklos komponentai:

bendrieji demografiniai, socialiniai, ekonominiai, darbo jėgos, užimtumo ir nedarbo rodikliai. Regioninės politikos įgyvendinimas didžiausia dalimi priklauso nuo vietinių ir regioninių iniciatyvų, kuriose turi būti aiškiai suvokiamas atsakingumas už teritorijos išteklių apsaugą ir traukos į teritoriją didinimas, įvairovės skatinimas.

Formuojantis regioninei politikai orientyru pasirinkta investicinė regioninė politika, kuri buvo suderinta su ES paramos programų principais, kadangi šios programos remiasi investicinės regioninės politikos rodikliais. ES regioninė politika sudaro ES ACQUIS dalį, todėl tapo ypač svarbu jau egzistuojančius regioninės politikos kontūrus pritaikyti prie ES regioninės politikos principų ir veiklos modelių.

3.4.2. Lietuvos regioninės politikos prioritetai ir uždaviniai

Seimas 2000 m. rugpjūčio 4 d. priėmė Regioninės plėtros įstatymą, kuriame nurodoma, kad „Nacionalinė regioninė plėtros politika – diferencijuota krašto plėtros politika, siekiant gerinti gyvenimo kokybę, racionaliai panaudoti teritorijos ypatumus bei esamą potencialą, sudaryti palankias sąlygas socialinei ir ekonominei bei ekologiškai raidai“.

Šiame įstatyme regioninė politika apibrėžiama kaip regioninė plėtros politika, kurios pagrindiniai tikslai yra:

- skatinti ūkio pertvarkymą ir modernizavimą regionuose;
- spartinti subalansuotą atskirų regionų plėtrą;
- mažinti socialinius ir ekonominius Lietuvos regionų skirtumus;
- mažinti nedarbą;
- plėtoti kaimiškuosius regionus, pertvarkant ir restruktūrizuojant jų ūkį, reformuojant žemės ūkio gamybą, perdirbamąją pramonę ir rinkodaros struktūras, skatinti naujų verslų bei paslaugų kūrimąsi kaime.

2002 metais priimtame naujos redakcijos Regioninės plėtros įstatyme nustatyti tikslai iš esmės orientuoti į dvi kryptis – *mažinti ekonominius–socialinius skirtumus regionų viduje ir tarp regionų, skatinti visos valstybės teritorijos tolygią ir tvarią plėtrą*.

Nacionalinės regioninės politikos uždaviniai yra:

1. teikti valstybės pagalbą probleminėse teritorijose įgyvendinamiems projektams;
2. teikti valstybės pagalbą regionuose, turinčiuose atskirų ūkio šakų (sektorių) specifinių regioninių ir vietinių problemų, įgyvendinamiems projektams;
3. sudaryti sąlygas tolygiai ir tvariai ilgalaikiai visų regionų plėtrai.

Kaip nurodoma įstatyme, *nacionalinė regioninė politika* – tai valstybės institucijų ir kitų subjektų tikslinė veikla, kuria daromas diferencijuotas poveikis valstybės regionų socialinei ir ekonominei plėtrai siekiant mažinti regionų socialinius ir ekonominius skirtumus bei išsivystymo netolygumus pačiuose regionuose, skatinti visoje valstybės teritorijoje tolygią ir tvarią plėtrą.

Įstatyme nurodoma, kad nacionalinė regioninė politika yra įgyvendinama per valstybės viešąją politiką, pirmiausiai per verslo, žmoniškųjų išteklių ir infrastruktūros plėtrą. Ji yra sudedamoji valstybės viešosios politikos dalis.

2005 metais Vyriausybės patvirtintoje Lietuvos regioninės politikos iki 2013 metų strategijoje nustatytas Lietuvos regioninės politikos ilgalaikis tikslas yra užtikrinti aukštą gyvenimo kokybę visos šalies teritorijos gyventojams, o strateginis tikslas plėtos laikotarpiu iki 2013 metų – padidinti teritorinę socialinę sanglaudą, t. y. pasiekti, kad nė vienoje Lietuvos apskrityje:

- vidutinis gyvenimo standartas, apskaičiuotas pagal samdomojo darbo pajamas vienam namų ūkio nariui per metus, nebūtų žemesnis nei 75 proc. samdomojo darbo pajamų vienam namų ūkio nariui per metus šalyje;
- nedarbo lygis nebūtų daugiau kaip 35 proc. aukštesnis už vidutinį šalies nedarbo lygį (Lietuvos regioninės politikos iki 2013 metų strategija, 2005).

Apibendrintai galima teigti, kad yra suformuluoti pagrindiniai Lietuvos regioninės plėtos politikos tikslai, o jiems įgyvendinti numatytos veiksmų kryptys ir priemonės (Pareigis R., Dorofejeva O., 2004).

Dabartiniame raidos etape galima apibrėžti keturis pagrindinius regioninės politikos tikslus:

- teikti paramą tolygiai regionų plėtrai;
- skatinti ekonominę plėtrą regionuose, kurie turi didelį potencialą prisidėti prie visos šalies ekonominės gerovės lygio kėlimo;
- probleminių teritorijų plėtos skatinimas trumpuoju laikotarpiu (trumpalaikės investicijos);
- ūkinės veiklos diversifikacija kaimo vietovėse (specifinių problemų turinčio ūkio sektoriaus rėmimas).

Įstatyme ir strategijoje nustatyti tikslai detalizuojami Regionų socialinių ir ekonominių skirtumų mažinimo programoje, pagal kurios nuostatas yra rengiamos probleminių teritorijų plėtos ir regioninių ekonomikos augimo centrų kompleksinės plėtos investicinės programos.

3.4.3. Lietuvos regioninės politikos dokumentų analizė

Lietuvoje yra sukurta teisinė prielaidos nacionalinės regioninės politikos įgyvendinimui. Tai argumentuojama tuo, kad regioninės politikos tikslai ir uždaviniai bei jų įgyvendinimo būdai ir priemonės yra įtvirtinti LR teisės aktuose, reglamentuojančiuose nacionalinės regioninės politikos formavimą ir įgyvendinimą.

Regionų plėtra, jos planavimas yra kompleksinė problema, apimanti begalę veikiančių jėgų, institucijų ir struktūrų vietiniame, regioniniame, nacionaliniame ir tarptautiniame lygyje. Tai nėra tik ekonominė politika tam tikroje teritorijoje, ji taip pat apima socialinius ir ekonominius procesus specifiskame politiniame bei kultūriniame kontekste. Nors Lietuvos regioninė politika jau praėjo kelis vystymosi etapus, tačiau šiuo metu galima teigti dar tebėra formavimosi stadijoje. Taigi ir teisės aktai nuolat kinta.

Šiuo metu regioninės politikos formavimo teisinę bazę sudaro:

- Lietuvos Respublikos regioninės plėtros įstatymas (Žin., 2000, Nr. 66–1987; 2002, Nr. 123–5558);
- Valstybės pažangos strategija „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ (Žin., 2012, Nr. 61–3050);
- Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų strategija (Žin., 2002, Nr. 60–2424);
- Darnaus vystymosi strategija (Žin., 2003, Nr. 89–4029);
- Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas (Žin., 2002, Nr. 110–4852);
- Lietuvos regioninės politikos iki 2013 metų strategija (Žin., 2005, Nr. 66–2370);
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl probleminių teritorijų išskyrimo kriterijų“ (Žin., 2003, Nr. 35–1483; 2006, Nr. 14–479);
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl probleminių teritorijų“ (Žin., 2007, Nr. 15–555);
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Europos Sąjungos fondų ir Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšomis finansuotinių regionų projektų atrankos tvarkos aprašo patvirtinimo“ (Žin., 2008, Nr. 48–1778);
- Regionų socialinių ir ekonominių skirtumų mažinimo programa (Žin., 2011, Nr. 8–346);
- Probleminių teritorijų plėtros programos (Žin., 2011, Nr. 64–3031);
- Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2008 m. balandžio 24 d. įsakymas Nr. 1V–148 „Dėl regioninių centrų kompleksinės plėtros investicinių programų patvirtinimo“ (Žin., 2008, Nr. 52–1933);
- Lietuvos Respublikos regionų plėtros programa (Žin., 2002, Nr. 117–5859; 2004, Nr. 23–715; 2006, Nr. 92–3633);
- Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2011 m. rugšėjo 23 d. įsakymas Nr. 1V–706 „Dėl regionų plėtros planų rengimo metodikos patvirtinimo“ (Žin., 2011, Nr. 120–5697);
- 2010 m. gegužės 5 d. nutarimas Nr. 599 „Dėl Neigiamų ekonominių ir socialinių veiksnių poveikio Visagino savivaldybei švelninimo nutraukus Ignalinos atominės elektrinės eksploatavimą 2010–2012 metų programos patvirtinimo“ (Žin., 2010, Nr. 62–3036).

Pagrindinis regioninę politiką reglamentuojantis dokumentas yra Regioninės plėtros įstatymas. Jame be institucinės struktūros yra nustatyta ir planavimo sistema. Pagal Regioninės plėtros įstatymą nacionalinio lygmens regioninės plėtros planavimo dokumentai yra:

1. Regionų plėtros planai.
2. Regionų socialinių ir ekonominių skirtumų mažinimo programa; probleminių teritorijų plėtros programos, kurių rengimą organizuoja Vidaus reikalų ministerija ir kurios aptariamos Nacionalinėje regioninės plėtros taryboje bei tvirtinamos Vyriausybėje.
3. Savivaldybės tarybos sprendimu gali būti rengiamas savivaldybės strateginis plėtros planas.

Vadovaujantis įstatymu nacionalinė regioninė politika yra įgyvendinama per valstybės viešąją politiką, pirmiausia per verslo, žmogiškųjų išteklių ir infrastruktūros plėtrą. Ji vykdoma ir įgyvendinama, bei planavimas atliekamas apskrityse, regioninės politikos tikslui ir uždaviniams įgyvendinti Vyriausybė gali sudaryti regionus iš kelių bendras ribas turinčių apskričių ar savivaldybių, kurie gali būti įvardinami kaip probleminiai regionai.

Problemingą teritorijų sudaro:

- vieno regiono teritorija;
- kelių regionų, turinčių bendras administracines ribas, arba tų regionų savivaldybių, turinčių bendras administracines ribas, teritorija;
- regiono dalis, kurioje yra viena savivaldybė arba kelios bendras administracines ribas turinčios savivaldybės, priklausančios tam pačiam regionui.

Regioninės politikos vienu iš pagrindinių strateginių dokumentų laikytina Lietuvos regioninės politikos iki 2013 metų strategija. Šioje strategijoje vadovaujamasi nuostata, kad plėtros laikotarpio iki 2013 metų nacionalinės regioninės politikos pagrindinė problema – dideli ir nemažėjantys socialiniai bei ekonominiai skirtumai tarp regionų ir jų viduje, o pagrindinė jų priežastis – nepakankamai tolygi teritorinė ekonominė plėtra. Be to, šia strategija siekiama suderinti Lietuvos regioninės politikos ir ES regioninės politikos mechanizmų funkcionavimą. ES regioninė politika programuojama 7 metų laikotarpiui. Dabartinis programavimo laikotarpis apima 2007–2013 m. Siekiant užtikrinti ES ir Lietuvos regioninės politikos programavimo laikotarpių dermę, ši strategija parengta laikotarpiui iki 2013 metų.

Remiantis regioninės politikos iki 2013 metų strategijos nuostatomis, nacionalinė regioninė politika iki 2013 metų numatoma vykdyti plėtojant tuos turinčius ekonominį potencialą ir infrastruktūrą regioninius centrus, kurie yra apsupti žemo gyvenimo lygio teritorijų ir kurių plėtra bei integracija su aplinkinėmis teritorijomis užtikrintų teritorinės socialinės ekonominės sanglaudos šalyje didėjimą bei ilgalaikį ekonomikos augimą. Kaip tokie centrai strategijoje yra išskirti Alytus, Marijampolė, Tauragė, Telšiai ir Utena. Strategijoje kaip papildomi centrai išskirti Mažeikiai ir Visaginas yra ekonominį potencialą turintys centrai, esantys greta siūlomų plėtoti regioninių centrų (atitinkamai Telšių ir Utenos), jų pridėtinis potencialas (sudarant ekonomikos augimo ašis kartu su regioniniais centrais) sukuria spartesnio šių regionų ekonominio augimo prielaidas bei sudaro sąlygas socialiniams ir ekonominiams netolygumams šalies viduje mažinti, taip pat Lietuvos ekonomikai augti atsižvelgiant į ilgalaikę perspektyvą.

Visų probleminių teritorijų plėtros programų tikslas vienas – užtikrinti gyvenimo kokybę artimą šalies vidurkiui: pasiekti, kad nei vienoje probleminėje teritorijoje 2013 metais vidutinis metinis nedarbo lygis nebūtų daugiau kaip 30 proc. didesnis už šalies vidurkį ir socialinės pašalpos gavėjų ir gyventojų santykis tai pat nebūtų didesnis nei 30 proc. už šalies vidurkį. Įgyvendinant probleminių teritorijų plėtrą siekiama kompleksškai plėtoti urbanistinę infrastruktūrą, didinti gyvenamosios aplinkos patrauklumą, atnaujinti daugiabučius gyvenamuosius namus ir plėtoti socialinį būstą, kompleksškai plėtoti kaimo gyvenamųjų vietovių infrastruktūrą, skatinti gyventojų bendruomeninės iniciatyvas, plėtoti socialinę infrastruktūrą, subsidijuoti darbo vietų steigimą, ypač

daug dėmesio skirti ilgalaikio nedarbo problemoms spręsti, gerinti rajono savivaldybių administracijos valstybės tarnautojų ir darbuotojų, dirbančių pagal darbo sutartis, administracinius gebėjimus.

Taigi, Lietuvos nacionalinė regioninė politika yra vykdoma regionuose, kurie sutampa su valstybės teritorijos administraciniais vienetais apskritimis (jų yra 10) bei Vyriausybės sprendimu 2002 m. sudarytame vienuoliktame regione – Ignalinos AE regione, susidedančiame iš 3 savivaldybių. Nacionalinės regioninės politikos iki 2012 metų prioritetu nustatytas neigiamo poveikio uždarius Ignalinos atominę elektrinę mažinimas Visagino savivaldybei.

Valstybės pažangos strategijoje „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030““ nurodyta, kad būtina investuoti į infrastruktūrą ir siekti vienodų gyvenamosios aplinkos standartų.

Lietuvos ūkio plėtros iki 2015 metų ilgalaikėje strategijoje kaip vienas strateginių tikslų nurodyta iki 2015 m. užtikrinti stabilaus aukšto gyvenimo lygio galimybes visuose šalies regionuose. Valstybės misija regioninės politikos srityje skamba taip:

- užtikrinti stabilaus aukšto gyvenimo lygio galimybes visoms šalies bendruomenėms;
- didinti šalies regionų sanglaudą mažinant ekonominius, socialinius, kultūros, išsilavinimo sąlygų ir administracinių gebėjimų skirtumus tarp jų;
- užtikrinti harmoningą regionų ekonomikos plėtotę bei didinti jų konkurencingumą atsižvelgus į regionų ypatumus;
- tolydžiai plėtoti regionų fizinę ir socialinę infrastruktūrą;
- užtikrinti veiksmingą regionų vietinių išteklių naudojimą;
- užtikrinti racionalų regionų plėtotės finansavimą naudojant tiek šalies, tiek užsienio finansinių šaltinių lėšas;
- užtikrinti kaimo bendruomenių gyvybingumą ir plėtotę.

Skirtumų tarp regionų gyvenimo lygio mažinimas išsaugant jų savitumą – priskirtas prie pagrindinių Lietuvos darnaus vystymosi prioritetų Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje.

Apibendrinant anksčiau nurodytus teisės aktus, galima daryti išvadą, kad regioninės politikos vystymuisi ir plėtojimui yra pakankami teisiniai pagrindai, nors kai kuriuose teisės aktuose nėra tapačios sąvokos, kalbant apie tuos pačius dalykus (pvz. regioninės politikos tikslus ir uždavinius). Nors esminių prieštaravimų tarp teisės aktų nėra.

3.4.4. Lietuvos regioninę politiką įgyvendinančios institucijos

Efektyviai regioninei politikai vykdyti reikalingas organizuotas regioninis valdymas ir koordinuotas regioninės plėtros institucijų tinklas. Tarpinių lygių tarp valstybės ir savivaldybių sustiprinimas reiškia ir pačių regionų atliekamą svarbų vaidmenį nacionaliniame ir tarptautiniame lygyje, tuo pačiu regioninei politikai įgyjant tiek šalies, tiek ES mastu vis didesnę reikšmę.

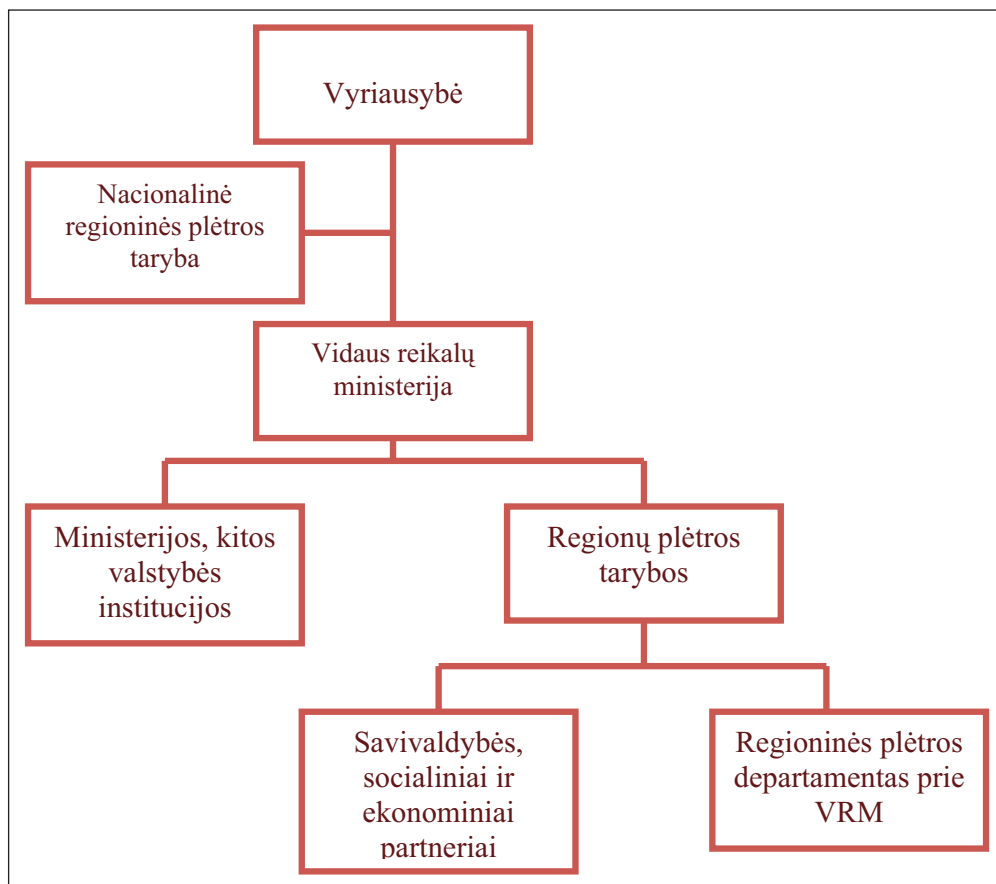
Decentralizacijos poveikis yra socialinės ir ekonominės politikos koordinavimo nacionaliniu lygio mažėjimas, tokiu būdu, valdymas palaipsniui yra perduodamas regionų ir savivaldybių (miestų) lygmeniui. Regionai užsitikrina aktyvų vystymosi potencialą vietiniame lygyje ir siekia įprasminti save globalioje ekonomikoje, organizuodamiesi kuria savo strategijas, mobilizuoja, remdamiesi vietiniais ištekliais ir pažangiomis iniciatyvomis kuria savo ateitį (Funck B., Pizzati L., 2003, p. 23).

Lietuvoje Regioninės plėtros įstatymas nustato nacionalinę regioninę politiką formuojančių ir įgyvendinančių institucijų įgaliojimus. Pagal įstatymą institucinę nacionalinės regioninės politikos įgyvendinimo sistemą sudaro:

- *Vyriausybė* nustato ir įgyvendina nacionalinę regioninę politiką. Pagrindiniai įgaliojimai apima nacionalinės regioninės politikos prioritetų nustatymą, probleminių teritorijų kriterijų nustatymą ir teritorijų išskyrimą, Regionų socialinių ir ekonominių skirtumų mažinimo programos, probleminių teritorijų plėtros programų tvirtinimą, naujų regionų sudarymą;
- *Vidaus reikalų ministerija* atsako už nacionalinės regioninės politikos koordinavimą. Pagrindiniai įgaliojimai apima regioninės politikos planavimo dokumentų rengimo organizavimą, išvadų teikimą dėl kitų viešosios politikos instrumentų atitikimo regioninės politikos tikslui ir uždaviniams bei dalyvavimą jų rengime, konsultavimą ir siūlymų kitiems nacionalinės regioninės politikos subjektams teikimą;
- *Nacionalinė regioninės plėtros taryba* yra konsultacinė grupė, susidedanti iš ministerijų, kitų valstybės institucijų ir įstaigų, Lietuvos savivaldybių asociacijos, socialinių ir ekonominių partnerių atstovų ir regionų plėtros tarybų pirmininkų. Taryba svarsto ir teikia išvadas bei pasiūlymus Vyriausybei ir Vidaus reikalų ministerijai dėl nacionalinę regioninę politiką formuojančių ir įgyvendinančių strateginių ir programinių dokumentų projektų nuostatų;
- *Regionų plėtros tarybos* susideda iš Vyriausybės deleguoto atstovo, regiono savivaldybių merų, teritorinės darbo biržos atstovo ir deleguotų savivaldybių tarybų narių. Savivaldybių tarybų narius į regiono plėtros tarybą deleguoja savivaldybių tarybos priklausomai nuo kiekvienos savivaldybės gyventojų skaičiaus. Regionų plėtros tarybos svarsto ir tvirtina regionų plėtros planus, teikia siūlymus Vyriausybei ir kitiems nacionalinės regioninės politikos subjektams dėl šios politikos įgyvendinimo;
- *Regioninės plėtros departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos* rengia regionų plėtros planų projektus, koordinuoja patvirtintų planų įgyvendinimą, dalyvauja rengiant ir vykdamas probleminių teritorijų plėtros programas ir atlieka regiono plėtros tarybos sekretoriato funkcijas.

Nuo 1999 metų rugsėjo 28 d. veikia viešoji įstaiga Nacionalinė regionų plėtros agentūra. Jos misija yra teikti konsultacijas ir techninę pagalbą bei dalyvauti regioninės plėtros politikos įgyvendinime siekiant efektyvaus, produktyvaus ir maksimalaus ES investicinės paramos panaudojimo. Nors ši agentūra veiklą vykdo iki šiol, ji nėra integruota į regioninės politikos įgyvendinimo institucinę sistemą.

Savivaldybės yra atstovaujamos Nacionalinėje regioninės plėtros taryboje (per Lietuvos savivaldybių asociaciją regionų plėtros tarybas) ir regionų plėtros tarybose. Jų pozicijos turi lemiamą reikšmę regionų plėtros planų turiniui ir šių planų įgyvendinimui.

Šaltinis: sudaryta autoriaus

12 pav. Nacionalinę regioninę politiką įgyvendinančios institucijos

Laipsniškai tobulinamas valstybės valdymas apskrityse ir savivaldybėse, suteikiant šiems regionams daugiau funkcijų ir finansinio savarankiškumo.

Apibendrinant, galima teigti, kad Lietuvoje yra sukurtos organizacinės prielaidos nacionalinei regioninei politikai vykdyti. Yra nustatyti pagrindiniai regioninės politikos vykdytojai bei jų funkcijos ir įgaliojimai.

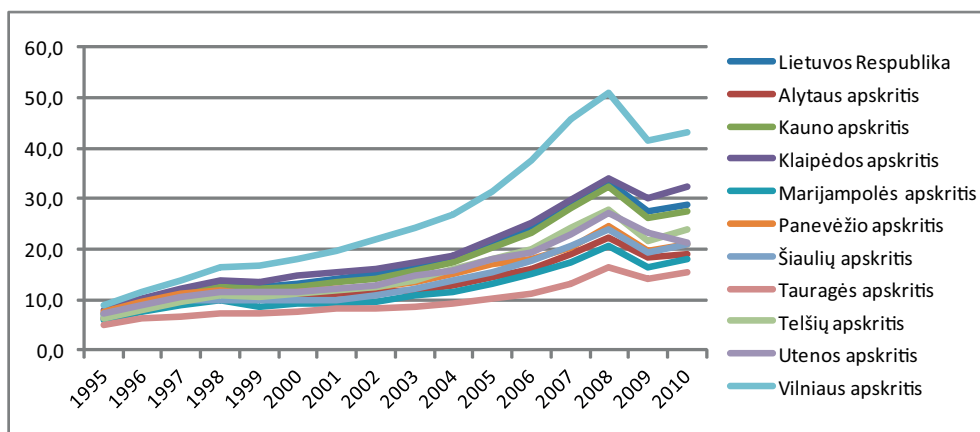
3.5. Lietuvos regionų socialinių–ekonominių išsivystymo netolygumų tyrimas

Lietuvos regionų netolygaus ekonominio bei socialinio augimo problemas sukonkretinti ir pagrįstai analizuoti tapo lengviau, kuomet prieš keliolika metų atsirado

galimybė jas paremti statistika apskričių lygmeniu. Išmatuotas netolygaus vystymosi laipsnis yra pakankamai geras indikatorius, leidžiantis pagrįsti vykdomos regioninės politikos veiksmingumą. Todėl šio tyrimo tikslas – naudojant rodiklių sistemą ir netolygumų vertinimo modelius, statistiškai įvertinti Lietuvos regionų ekonominius bei socialinius netolygumus ir nustatyti konvergencijos laipsnį tarp jų. Analizuojant Lietuvos regionų ekonominę bei socialinę padėtį, pagrindinis duomenų šaltinis yra Lietuvos statistikos departamento skelbiami duomenys pagal apskritis. Pasirinkti indikatoriai ekonominiams ir socialiniams išsivystymo netolygumams vertinti – bendrasis vidaus produktas (toliau – BVP) tenkantis vienam gyventojui, užimtumo lygis, produktyvumo lygis, materialinės investicijos tenkančios vienam gyventojui ir veikiančių ūkio subjektų skaičius. Visi jie yra lyginami 1995–2010 m. laikotarpiu. Kai kurie duomenys tyrimo atlikimo metu buvo pateikiami iki 2012 m. pradžios, todėl siekiant geresnio duomenų tendencijų įvertinimo tų rodiklių duomenys nagrinėjami ir 2012 m. laikotarpyje, kita vertus, kai kurių rodiklių skaičiavimo metodikos kito per nagrinėjamą laikotarpį, todėl kai kurių rodiklių reikšmės pateikiamos už trumpesnę laikotarpį.

3.5.1. Ekonominio išsivystymo analizė

Pagrindinis rodiklis, kuriuo yra matuojama ekonominė gerovė – BVP tenkantis vienam gyventojui, kurio teritorinis pasiskirstymas 1995–2010 m. pateiktas 13paveiksle.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

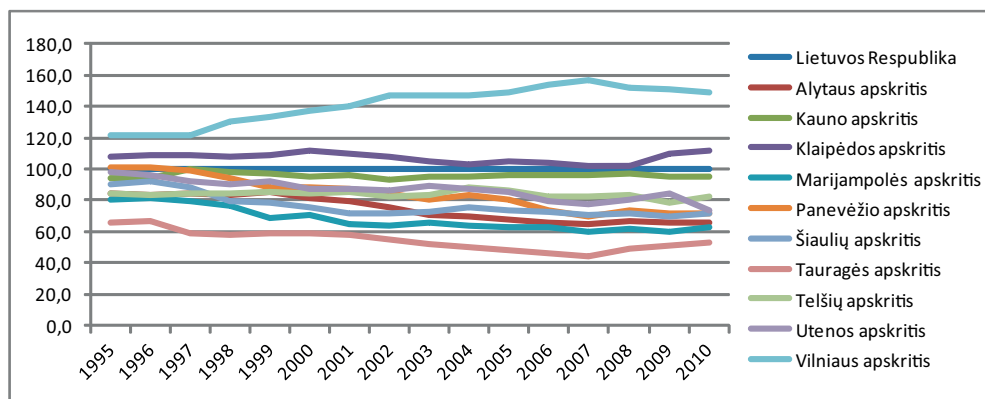
13 pav. BVP tenkantis vienam gyventojui apskrityse, tūkst. Lt

BVP tenkantis vienam gyventojui aukštesnis nei šalies vidurkis yra Vilniaus ir Klaipėdos apskritys. Vilniaus ir Klaipėdos apskrityse BVP vienam gyventojui tiriamu laikotarpiu augo sparčiausiai. Kauno apskrities bendrojo vidaus produkto dydis vienam gyventojui artimas Lietuvos Respublikos vidurkiui. Mažiausios šio rodiklio reikšmės tenka Tauragės apskričiai.

Analizuojant 13 pav. pavaizduotas kreives, aiškiai matomas Lietuvos regionų divergencijos procesas tiriamu laikotarpiu. BVP vienam gyventojui iki 2008 m. augo visose apskrityse, tačiau skirtingais tempais. Spartus šuolis žemyn stebimas 2008–2009 m., bet tuo metu BVP krito visoje šalyje. Šis laikotarpis įvardijamas kaip Lietuvos ekonomikos nuosmukis. Kita vertus jau 2010 metais pastebimas rodiklio augimas visuose regionuose, išskyrus Utenos apskritį. Utenos apskrityje tokia situacija susidarė dėl 2009 m. pabaigoje uždarytos Ignalinos atominės elektrinės, kuri sukurdamo ženkliai dalį regiono BVP.

2010 m. tik Vilniaus ir Klaipėdos apskrityse BVP vienam gyventojui viršijo Lietuvos vidurkį atitinkamai 49 proc. ir 11 proc. Tuo tarpu Tauragės ir Marijampolės apskrityse BVP vienam gyventojui sudarė mažiau nei 65 proc. šalies vidurkio, todėl galima teigti, jog šie regionai yra santykinai labiausiai atsiliekantys. Pagal Europos komisijos vertinimo metodologiją, šiuos regionus jau galima būtų laikyti gilios ekonominės depresijos zonomis.

14 paveiksle pavaizduota BVP tenkančio vienam gyventojui procentinė išraiška, kuri lyginama su šalies vidurkiu.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

14 pav. BVP tenkantis vienam gyventojui, palyginus su šalies vidurkiu 1995 – 2010 m., procentais

Kauno apskritis nuo Lietuvos vidurkio atsilieka vos 5 proc. ir per visą šį laikotarpį eina tolygiai, taip ir neviršydamą jo. Iš 13 paveiksle pavaizduotos diagramos galima teigti, kad didžiausias BVP tenkančio vienam gyventojui mažėjimas buvo 2008 m. kita vertus ekonominio sunkmečio metu sumažėjo rodiklio išsibarstymas lyginant su šalies vidurkiu – BVP vienam gyventojui sparčiausiai mažėjo santykinai labiau išsivysčiusiose apskrityse. Todėl šalyje atsirado ekonominės sanglaudos požymių. 1995–2009 metų laikotarpiu BVP vienam gyventojui skirtumai tarp ekonomiškai stipriausios Vilniaus ir ekonomiškai silpniausios Tauragės apskrities išaugo net 1,5 karto, tačiau 2008–2010 metais stebimas šio skirtumo mažėjimas.

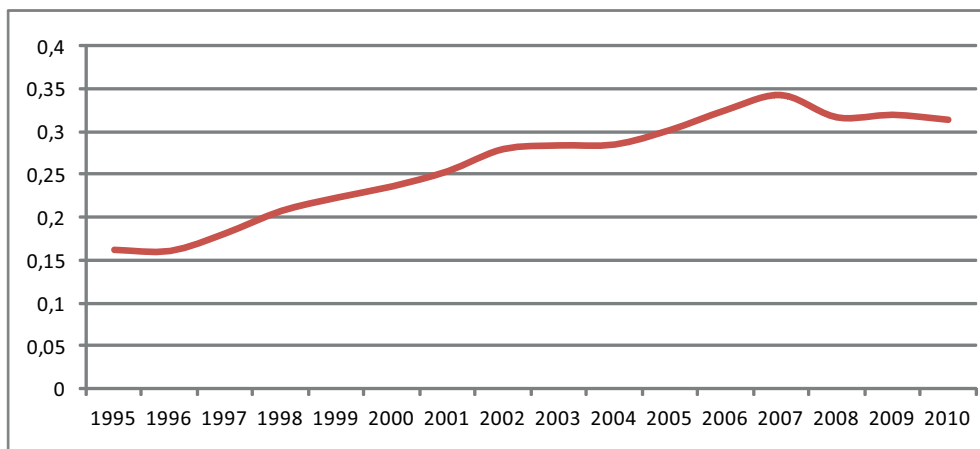
Kiek atsargiau reikėtų vertinti Telšių regiono rodiklius, kadangi šiame regione yra stabus verslo subjektas – AB „ORLEN Lietuva“ naftos perdirbimo įmonė. Nors naftos perdirbimo įmonės veiklos rezultatai iš esmės pakelia Telšių regiono ekonominius rezultatus, sutrikus naftos tiekimui ar dėl kurių nors kitų priežasčių, šio regiono BVP vienam gyventojui rodikliai drastiškai pasikeistų. Todėl visi Telšių regiono vertinimai yra geresnėje pozicijoje, negu yra realūs.

Šios išvados pateiktos analizuojant BVP vienam gyventojui ilguoju laikotarpiu. Palyginimas trumpuoju laikotarpiu pateiktas tolimesnėje dalyje.

Remiantis 13 pav. ir 14 pav. pateiktais grafikai, kuriuose atspindi BVP tenkančio vienam gyventojui pasiskirstymas tarp Lietuvos regionų, galime teigti, jog Lietuvos regionų išsivystymas yra netolygus. Penkių apskričių: Tauragės, Alytaus, Marijampolės, Šiaulių ir Panevėžio, kurių BVP tenkančio vienam gyventojui lyginamosios dalys yra mažiausios, sukuriam mažiau nei 80 proc. vidutinės pridėtinės vertės tenkančios vienam gyventojui, tuo tarpu vien Vilniaus regiono rodiklis per nagrinėjamą laikotarpį svyruoja nuo 28 proc. iki 58 proc. didesnio už šalies vidurkį.

Išnagrinėjus grafikus pirmame ir antrame paveiksle, galima teigti, kad ekonomikos augimas Lietuvoje teritoriniu požiūriu yra labai netolygus. Šios tendencijos liudija, jog Lietuvoje vis dėlto išlieka ryški diferenciacija tarp sparčiai augančių didžiųjų miestų regionų bei stipriai atsiliekančių periferinių regionų, kita vertus jų išsivystymo lygiui, ypač regionų, kuriuose yra mažesnis gyventojų skaičius, didelę įtaką daro pavienių didžiųjų pramonės įmonių rezultatai.

15 pav. pavaizduota variacijos koeficiento didėjanti reikšmė iki 2007 m. rodo, kad divergencija tarp regionų didėja. Šiek tiek ji sumažėjo 2008–2010 m.

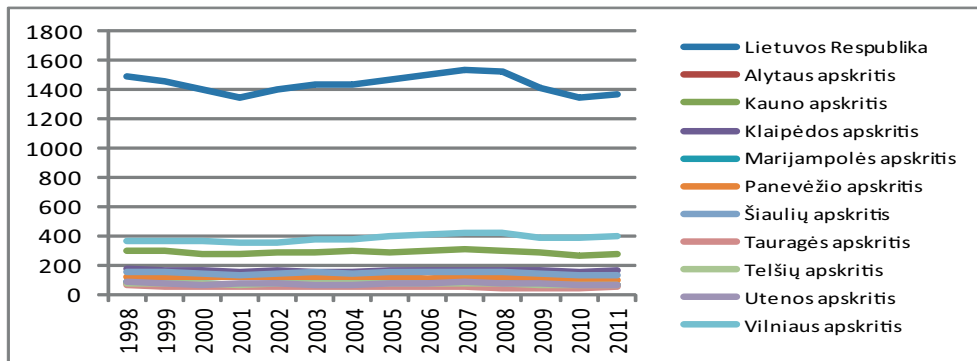

Šaltinis: sudaryta autoriaus

15 pav. BVP tenkančio vienam gyventojui variacijos koeficientas 1995–2010 m., procentais

3.5.2. Užimtumo ir darbo produktyvumo analizė

BVP vienam gyventojui rodiklis yra suvokiamas kaip kelių komponentų junginys, kurio kiekvienas elementas turi ekonominę bei socialinę interpretaciją. Vienas iš pagrindinių komponentų – užimtumo lygis. Šis komponentas, kaip ir kiti, yra lyginamas apskričių mastu. Kadangi Lietuvos statistikos departamentas užimtumo lygį regionuose skelbia nuo 1998 m., tai ir nagrinėjamas šis bene didžiausią įtaką bendrajam vidaus produktui šalyje turintis rodiklis būtent šiuo laikotarpiu– 1998–2011 m. Grafiškai užimtumo lygis tūkstančiais gyventojų apskrityse pavaizduotas 16 pav.

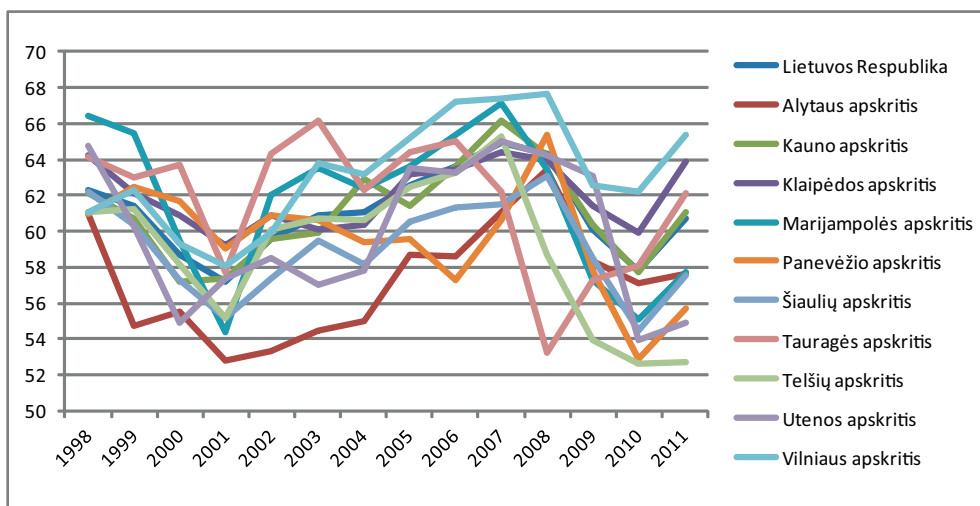
Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

16 pav. Užimtųjų skaičius Lietuvos regionuose 1998–2011 m., tūkst.

Analizuodami grafike pavaizduotas kreives galime teigti, kad didžiausias užimtųjų gyventojų skaičius vyrauja Vilniaus (400 tūkst.) bei Kauno (300 tūkst.) apskrityse. Mažiausios šio rodiklio reikšmės tenka Tauragės, Utenos, Marijampolės ir Alytaus regionams.

Užimtumas, skirtingai nei darbas, yra ne tik veikla, bet ir ekonominiai bei teisiniai santykiai tarp žmonių, dalyvaujančių darbinėje veikloje. Užimtumas yra sudėtingas rodiklis, jį veikia daugybė ekonominių, socialinių, politinių ir kitokių veiksnių. Todėl užimto skatinimas yra ekonominė, socialinė, psichologinė ir net politinė problema, susijusi ir su šalies, ir su paties žmogaus kaip asmenybės poreikiais. Svarbiausias valstybės užimtumo politikos tikslas – siekti ir pagal galimybes užtikrinti racionalų, efektyvų ir visišką gyventojų užimtumą. Racionalus gyventojų užimtumas reiškia darbo išteklių paskirstymą tarp ekonominės veiklos rūšių, atsižvelgiant į šalies išteklius, geopolitinę padėtį, išoriškai susiklosčiusias ūkinės veiklos tradicijas ir kitas panašias aplinkybes.

17 paveiksle pavaizduota regionų užimtumo kreivė išreikšta procentais, palyginti su šalies vidurkiu.

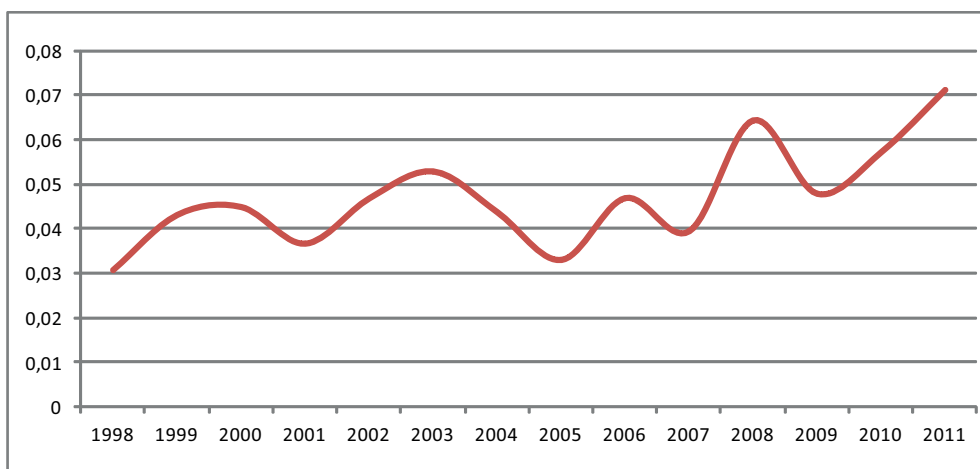

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

17 pav. Užimtumo lygis Lietuvos regionuose 1998–2011 m., procentais

Užimtumo lygio kreivė rodo, kad mažiausias užimtumo rodiklis Lietuvoje buvo 2001 m., tais metais vidutis užimtumo lygis Lietuvos sudarė vos 57 proc. Apskritai tiriamuoju laikotarpiu aukščiausiu užimtumo lygiu pasižymi Tauragės, Vilniaus ir Marijampolės regionai. Didžiausias visos šalies užimtumo lygis buvo pasiektas 2007 m.

18 paveiksle pateiktas užimtumo lygio variacijos koeficientas parodo kaip netolygiai kito užimtumo lygis šalyje.

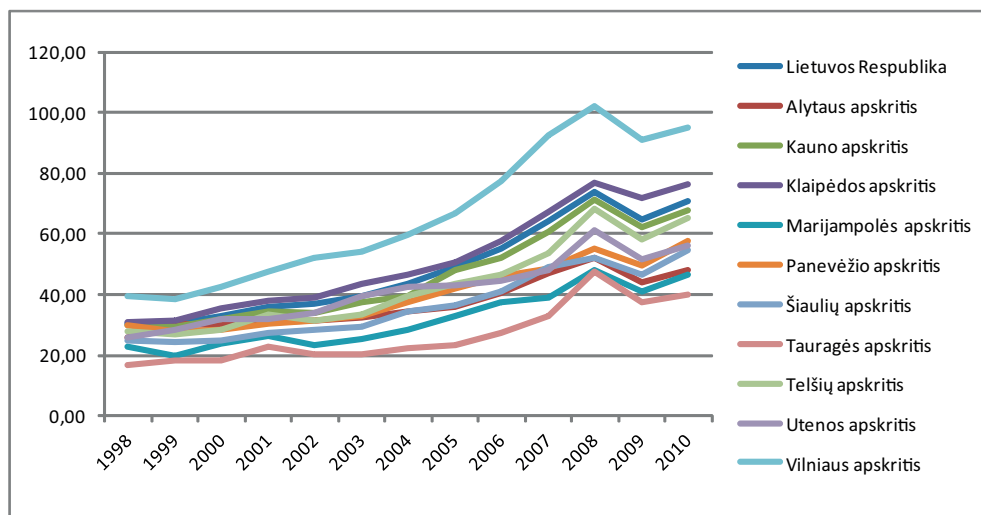

Šaltinis: sudaryta autoriaus

18 pav. Užimtumo lygio variacijos koeficientas 1998–2011 m.

Vienas svarbiausių ekonomikos išsivystymą apibūdinančių rodiklių yra BVP tenkantis vienam dirbančiam gyventojui arba kitaip – produktyvumo lygis. Naudojant vieningą apibrėžimą, konkurencingumas priklauso nuo darbo produktyvumo. Todėl darbo produktyvumas yra laikomas konkurencingumo analizės pagrindu. Darbo produktyvumas kartu turi būti suprantamas ir paprasčiausia jo reikšme – tai išteklių kiekis, kurio reikia norint pagaminti vieną produkcijos vienetą.

Remiantis Lietuvos statistikos departamento pateikiamais BVP bei vidutinio mėtinio užimtųjų skaičiaus apskrityse duomenimis, apskaičiuotas BVP vienam dirbančiajam regionuose tiriamu laikotarpiu – 1998–2010 m. Vieno užimtąjo sukuriama BVP pasiskirstymas apskrityse pavaizduotas 19 paveiksle.

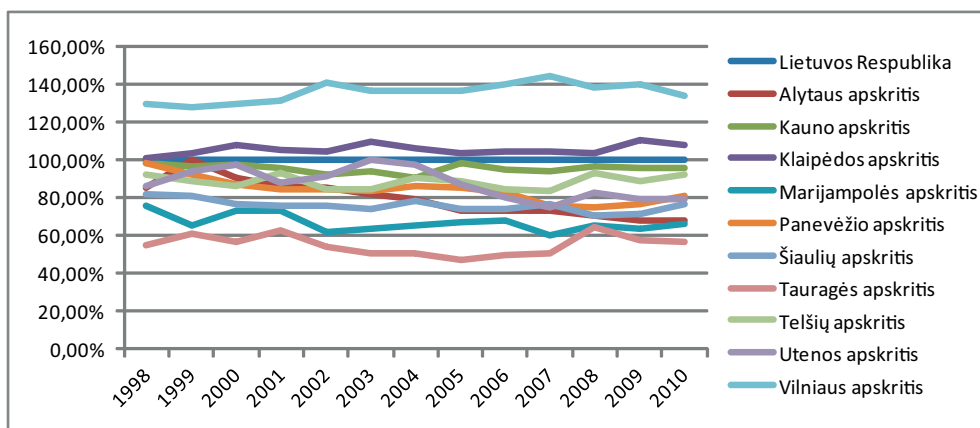

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

19 pav. BVP tenkantis vienam užimtąjam apskrityse 1998–2010 m., tūkst. Lt

Vertinant regionų BVP tenkančio vienam gyventojui komponentų struktūrinius poslinkius, matyti, jog BVP vienam gyventojui augimą teigiamai įtakojo darbo produktyvumo augimas ir užimtumo augimas.

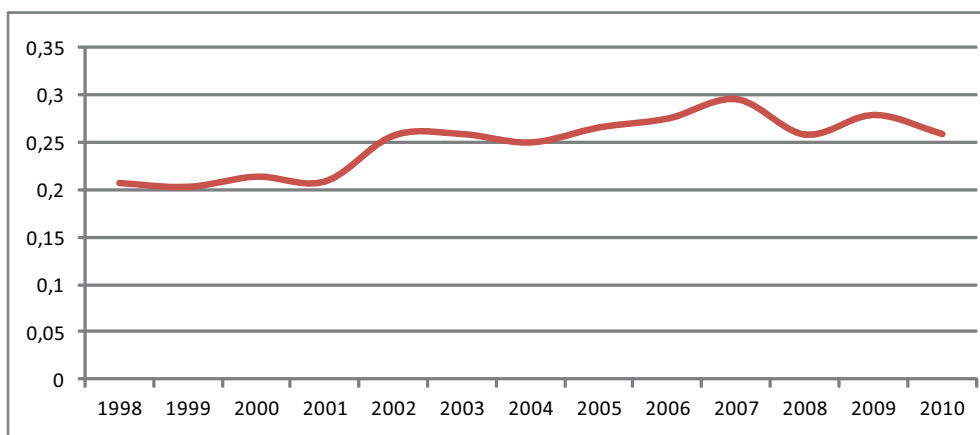
20 paveiksle pateikiamas darbo produktyvumo pasiskirstymas pagal apskritis procentine išraiška, lyginant su šalies vidurkiu. Akivaizdu, jog darbo produktyvumo pasiskirstymas skirtinguose Lietuvos regionuose ženkliai skiriasi. Aukštu darbo produktyvumu pasižymi Vilniaus ir Klaipėdos regionai, kurių rodikliai viršija Lietuvos vidurkį. Žemiausi darbo produktyvumo lygiai yra Alytaus, Marijampolės ir Tauragės regionuose, kurie nesiekia 75 proc. lyginant su šalies vidurkiu.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

20 pav. BVP tenkančio vienam užimtajam pasiskirstymas pagal apskritis 1998–2010 m., procentais

Apskaičiuotas variacijos koeficientas parodo, kad skirtumai pagal BVP vienam užimtajam tarp Lietuvos regionų didėja.

Šaltinis: sudaryta autoriaus

21 pav. BVP tenkančio vienam užimtajam apskrityse variacijos koeficientas 1998–2010 m.

13 lentelėje pateikti koreliaciniai ryšiai tarp BVP vienam gyventojui ir darbo produktyvumo, bei tarp BVP vienam gyventojui ir užimtumo.

13 lentelė. BVP tenkančio vienam gyventojui ir darbo produktyvumo bei užimtumo lygio Lietuvos apskrityse koreliaciniai ryšiai

Koreliacijos koeficientai	BVP tenkantis vienam gyventojui ir darbo produktyvumas	BVP tenkantis vienam gyventojui ir užimtumo lygis
Lietuvos Respublika	0,992866914	0,320831512
Alytaus apskritis	0,987560723	0,389047895
Kauno apskritis	0,990354461	0,237761401
Klaipėdos apskritis	0,994848825	0,108427472
Marijampolės apskritis	0,979406389	-0,088733606
Panevėžio apskritis	0,975389012	-0,362274452
Šiaulių apskritis	0,983115685	0,03591486
Tauragės apskritis	0,985173218	-0,797551029
Telšių apskritis	0,975483322	-0,017323502
Utenos apskritis	0,958607329	0,128292902
Vilniaus apskritis	0,995095218	0,869148139

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Koreliacijos koeficientų reikšmės tarp BVP vienam gyventojui ir produktyvumo artimos vienetui ir gauti jų patikimumai rodo, jog tarp šių požymių egzistuoja stiprūs teigiami koreliaciniai, statistiškai reikšmingi ryšiai. O tarp BVP ir užimtumo lygio statistinis sąryšis tarp šių požymių yra silpnas, t. y. ryšys beveik neegzistuoja ir statistiškai mažai reikšmingas (išskyrus tik Vilniaus regioną).

Apibendrinant koreliacijos rezultatus pagal apskritis, galime teigti, kad darbo produktyvumo, o ne užimtumo lygio pasikeitimas turi didesnę įtaką vieno vienam gyventojui tenkančio BVP pasiskirstymui tarp regionų. Labiau ekonomiškai išsivystę regionai turi aktyvesnes ekonomikas su didesniu darbo produktyvumu. Taigi darbo produktyvumas išlieka pagrindinis BVP tenkančio vienam gyventojui komponentas bei jo augimo ir regioninės diferenciacijos viena esminių priežasčių.

3.5.3. Lietuvos regionų ekonominių netolygumų vertinimas

Kaip teigiama regioninių ekonominių netolygumų įvertinimo modeliuose, aprašytuose šio darbo 2 skyriuje, β -konvergencija egzistuoja tuomet, kuomet atsiliekantys regionai auga greičiau už pirmaujančius. Tai parodo neigiamas santykis tarp tiriamo rodiklio reikšmės augimo ir tiriamo rodiklio lygio periodo pradžioje. Tuo tarpu α -konvergencija yra bendresnis tiriamo rodiklio netolygumo matas, kuris matuoja regionų tiriamo rodiklio reikšmių dispersiją tam tikru laiko momentu. Jei dispersija laikui bėgant mažėja – stebima σ -konvergencija. Toliau remiantis šiais modeliais, pateikiami darbo produktyvumo β -konvergencijos ir σ -konvergencijos Lietuvos regionuose tyrimo rezultatai, kaip vieno iš pagrindinių veiksnių apsprendusių aptartus Lietuvos BVP vienam gyventojui didėjančius tarpregioninius netolygumus.

Absoliučios α -konvergencijos įvertinimas atliekamas naudojantis (2) regresijos lygtimi, σ -konvergencijos įvertinimas paremtas tradiciniu variacijos koeficiento skaičiavimu pagal (1) formulę. Absoliučios α -konvergencijos regresijų rezultatai Lietuvos

regionuose pateikiami 14–16 lentelėse. Konvergencija tiriama visam nagrinėjamam laikotarpiui nuo 1995 m. iki 2010 m., taipogi išskiriami periodai 1995–2000 m. ir 2000–2010 m.

14 lentelė. Regionų BVP tenkančio vienam dirbančiajam augimo regresijos rezultatai 1995–2010 m.

Priklausomas kintamasis: log(BVP vienam dirbančiajam augimas)				
Metodas: mažiausių kvadratų				
Imtis: 1998–2010 m.				
Kintamasis	Koeficientas	Standartinė paklaida	t–statistika	Tikimybė
Konstanta	0.286279	0.058557	4.888937	0.0000
Log(BVP vienam dirbančiajam)	–0.04221	0.024244	–3.271721	0.0015
Determinacijos koeficientas R ²	0.398471	Priklausomo kintamojo vidurkis		0.096312
Pataisytas determinacijos koeficientas R ²	0.389271	Priklausomo kintamojo standartinis nuokrypis		0.079455
Regresijos standartinė paklaida	0.075826	F–statistika		10.70416
Durbin–Watson'o statistika	2.024196	Tikimybė (F–statistika)		0.001477

Šaltinis: sudaryta autoriaus

15 lentelė. Regionų BVP tenkančio vienam dirbančiajam augimo regresijos rezultatai 1995–2000 m.

Priklausomas kintamasis: log(BVP vienam dirbančiajam augimas)				
Metodas: mažiausių kvadratų				
Imtis: 1998–2000 m.				
Kintamasis	Koeficientas	Standartinė paklaida	t–statistika	Tikimybė
Konstanta	0.616076	0.099897	6.167113	0.0000
Log (BVP vienam dirbančiajam)	–0.04494	0.044567	–5.106731	0.0000
Determinacijos koeficientas R ²	0.452040	Priklausomo kintamojo vidurkis		0.109579
Pataisytas determinacijos koeficientas R ²	0.438541	Priklausomo kintamojo standartinis nuokrypis		0.103716
Regresijos standartinė paklaida	0.084353	F–statistika		26.07870
Durbin–Watson'o statistika	1.906460	Tikimybė (F–statistika)		0.000006

Šaltinis: sudaryta autoriaus

16 lentelė. Regionų BVP tenkančio vienam dirbančiajam augimo regresijos rezultatai 2000–2010 m.

Priklausomas kintamasis: log(BVP vienam dirbančiajam augimas)				
Metodas: mažiausių kvadratų				
Imtis: 2000–2010 m.				
Kintamasis	Koeficientas	Standartinė paklaida	t–statistika	Tikimybė
Konstanta	0.119524	0.047460	2.518411	0.0146
Log(BVP vienam dirbančiajam)	0.013569	0.018624	–4.165008	0.0001
Determinacijos koeficientas R2	0.430231	Priklausomo kintamojo vidurkis		0.077128
Pataisytas determinacijos koeficientas R2	0.416959	Priklausomo kintamojo standartinis nuokrypis		0.042151
Regresijos standartinė paklaida	0.037299	F–statistika		17.34729
Durbin–Watson'o statistika	1.919244	Tikimybė (F–statistika)		0.000105

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Atlikus skaičiavimus, gauta statistiškai patikima (14 lentelė) regresija

$$\ln \left(\frac{Y_{2010}}{Y_{1998}} \right) = 0,286 - 0,042 \ln Y_{1998} ,$$

kuri patvirtina β –konvergenciją visu tiriamuoju laikotarpiu nuo 1995 m. iki 2010 m., vadinasi, regionai su žemiausiu BVP vienam dirbančiajam lygiu patyrė vidutiniškai didžiausią BVP vienam dirbančiajam augimą. Tai parodo neigiamas koeficientas pirminiame BVP vienam dirbančiajam lygyje. Kitais tiriamais periodais taip pat gautos statistiškai patikimos regresijos. Apskaičiuoti α koeficientai atitinkamai 1995–2010 m. yra (–0,042232), 1995–2000 m. –(–0,044131) ir 2000–2010 m. – (0,013564). Tiriame visą periodą bendrai, galima būtų teigti, kad β –konvergencija kasmet siekė 4,2%, tačiau 2000–2010 m. periodu išryškėja priešingas konvergencijai – divergencijos Lietuvos regionuose reiškinys. Šiuo laikotarpiu įvykusi Lietuvos regionų ekonominių netolygumų divergencija gali būti siejama su daug spartesniu produktyvumo ir technologinės pažangos augimu išsivysčiusiuose regionuose, nes šie regionai pritraukė daugiau investicijų, plėtojo žmogiškuosius išteklius.

Bandant įvertinti sąlygines α –konvergencijos regresijas, įtraukiant papildomus sąlyginius kintamuosius, kad būtų galima aptikti veiksnus, įtakančius ilgojo laikotarpio poslinkius ir jais galima būtų paaiškinti greitesnę augimą kai kuriuose regionuose, dėl turimos laiko eilutės trumpumo modelių įvertinimai nebuvo gauti.

σ –konvergencija. Statistiniai skaičiavimai rodo, jog laikotarpyje nuo 1995 m. iki 2010 m. egzistuoja besąlyginė α –konvergencija tarp visų regionų, o tai yra priežastis σ –konvergencijos analizei, t. y. išmatuotų BVP vienam dirbančiajam dispersijų pokyčių tarp regionų analizei.

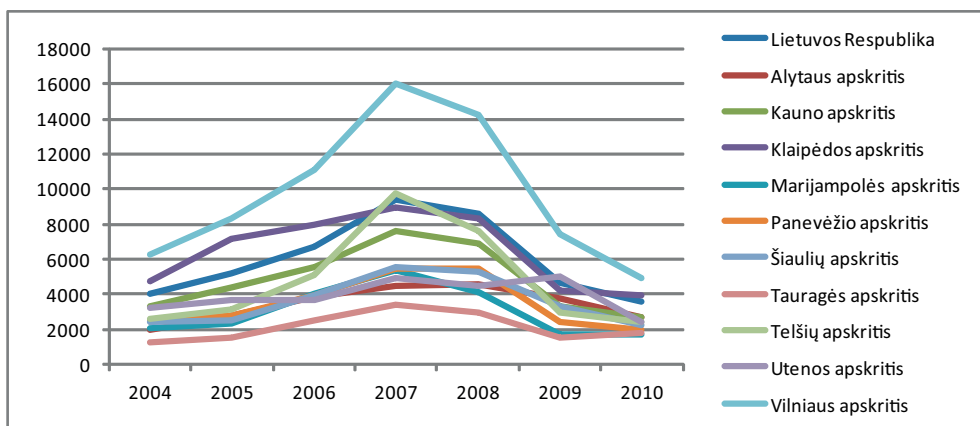
Kaip galima pastebėti, gauti rezultatai parodo, jog nagrinėjamu laikotarpiu visų Lietuvos apskričių mastu egzistavo ir didėjo σ –divergencijos reiškinys, išskyrus pastaruosius porą metų, kai pastebimas sumažėjimas išsiskaidęs darbo produktyvumo au-

gimo sumažėjimu labiau išsivysčiusiuose Lietuvos regionuose. Nors dispersija tarp pirmaujančių regionų buvo šiek tiek mažesnė nei tarp atsiliekančių, tačiau vis dėlto nagrinėjamu laikotarpiu ji išliko tiek tarp labiausiai išsivysčiusių, tiek tarp atsiliekančių regionų.

3.5.4. Regiono ekonominę išsivystymą įtakančių veiksnių analizė

Bendrasis vidaus produktas, tenkantis vienam gyventojui tiek Europos Sąjungos, tiek Lietuvos mastu, yra vienas pagrindinių rodiklių apibūdinančių regionų išsivystymo lygį. Atsižvelgiant į šio rodiklio nuokrypį nuo Europos Sąjungos vidurkio skiriama struktūrinė parama Europos Sąjungos regionams. Kita vertus BVP kuria ūkio subjektai ir siekiant padidinti produktyvumą tam yra skiriamos materialinės investicijos. Todėl tikslinga panagrinėti šio rodiklio koreliacijas su materialinėmis investicijomis, tenkančiomis vienam gyventojui, ir veikiančių ūkio subjektų skaičiumi 1000 gyventojų.

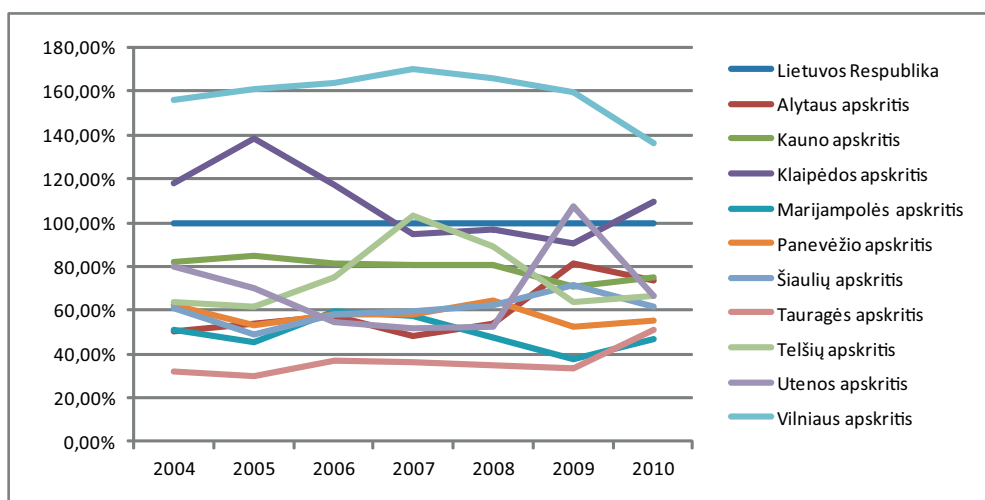
22 pav. pateikta materialinių investicijų, tenkančių vienam gyventojui linijinė diagrama 2004–2010 m. laikotarpiu. Iki 2014 metų materialinės investicijos buvo skaičiuojamos pagal kitą metodiką, todėl iki šio laikotarpio rodiklius nagrinėti nėra tikslinga, nes jie yra nepalyginami su skaičiuojamais nuo 2004 m.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

22 pav. Materialinės investicijos, tenkančios vienam gyventojui, 2004–2010 m., litais

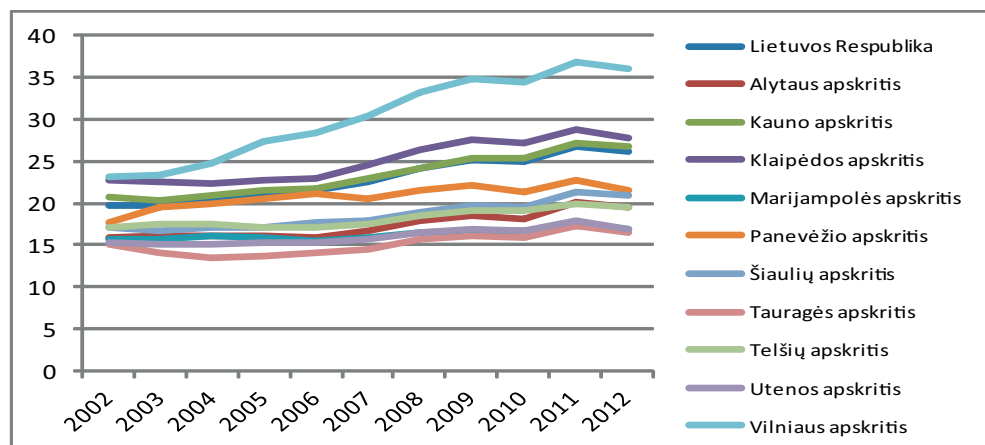
Tie patys rodikliai 23 pav. pateikti procentine išraiška lyginant su šalies vidurkiu.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

23 pav. Materialinės investicijos, tenkančios vienam gyventojui, palyginus su šalies vidurkiu, 2004–2010 m., procentais.

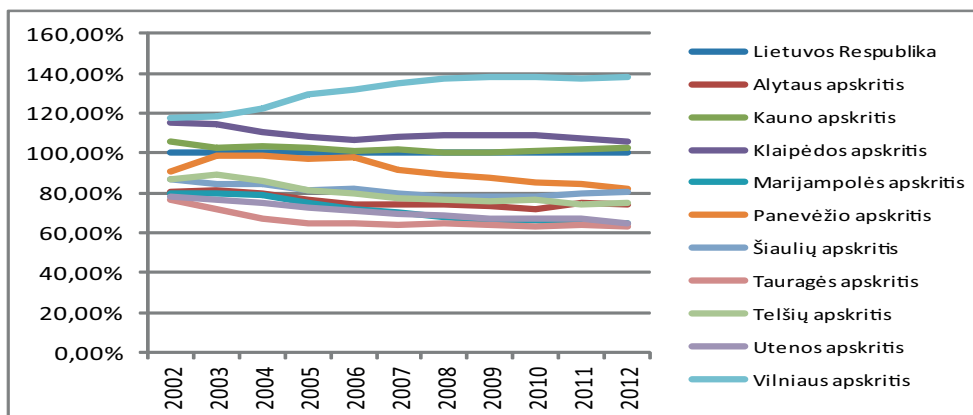
Kaip jau buvo minėta, veikiančių ūkio subjektų skaičius, tenkantis 1000 gyventojų, yra kitas santykinis dydis apibūdinantis ekonominę situaciją regione (24 pav.). Šis rodiklis parodo ne tik gyventojų verslumą, bet ir didelės ar mažesnės įmonės dominuoja regione.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

24 pav. Veikiančių ūkio subjektų skaičius, tenkantis 1000 gyventojų, 2002–2012 metų pradžioje.

Lyginant su šalies vidurkiu, daugiausiai veikiančių ūkio subjektų 1000 gyventojų buvo Vilniaus, Klaipėdos ir Kauno apskrityse (25 pav.).

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

25 pav. Veikiančių ūkio subjektų skaičius tenkantis 1000 gyventojų, palyginus su šalies vidurkiu, 2002–2012 metų pradžioje, procentais

Materialinių investicijų ir veikiančių ūkio subjektų skaičiaus įtaka BVP viena gyventojui pateikta 17 lentelėje. Nustatyti koreliacijos koeficientai tarp BVP tenkančio vienam gyventojui ir materialinių investicijų (2004–2010 m.) bei veikiančių ūkio subjektų tenkančių 1000 gyventojų (2001–2010 m.)

17 lentelė. BVP tenkančio vienam gyventojui ir materialinių investicijų tenkančių vienam gyventojui (2004–2010 m.) bei veikiančių ūkio subjektų tenkančių 1000 gyventojų (2001–2010 m.), koreliacijos koeficientai pagal apskritis

Koreliacijos koeficientai	BVP tenkančio vienam gyventojui ir materialinių investicijų tenkančių vienam gyventojui	BVP tenkančio vienam gyventojui ir veikiančių ūkio subjektų tenkančių 1000 gyventojų
Lietuvos Respublika	0,553985	0,937674
Alytaus apskritis	0,750789	0,843639
Kauno apskritis	0,502289	0,897796
Klaipėdos apskritis	0,11356	0,952019
Marijampolės apskritis	0,39179	0,779848
Panevėžio apskritis	0,558942	0,880119
Šiaulių apskritis	0,653587	0,861187
Tauragės apskritis	0,449865	0,856497
Telšių apskritis	0,618907	0,786964
Utenos apskritis	0,559283	0,781479
Vilniaus apskritis	0,580121	0,950675

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Gauti BVP tenkančio vienam gyventojui ir veikiančių ūkio subjektų, tenkančių 1000 gyventojų, statistiškai reikšmingi koreliacijos koeficientai artimi vienetui. Tai leidžia daryti išvadą, kad egzistuoja tvirtas tiesioginis ryšys tarp sukuriama BVP vienam gyventojui ir veikiančių ūkio subjektų, tenkančių 1000 gyventojų. Tuo tarpu koreliacijos koeficientai tarp BVP tenkančio vienam gyventojui ir materialinių investicijų, tenkančių vienam gyventojui, yra tarp 0,11 ir 0,65, t. y. nėra artimi vienetui, todėl gali teigti jog nėra tiesioginės koreliacijos tarp šių dviejų rodiklių. Vadinasi, BVP tenkantis vienam gyventojui regione priklauso nuo veikiančių ūkio subjektų skaičiaus. Todėl galima teigti, kad verslumo skatinimas ir verslo sąlygų gerinimas yra viena svarbiausių regionų plėtros skatinimo priemonių.

Kita vertus galima daryti prielaidą, gyventojų verslumas taip pat turi tiesioginės įtakos regionų plėtrai. Disertacinio darbo autorius kartu su bendraautoriais atliko smulkaus ir vidutinio verslo įmonių Telšių apskrityje tyrimą, siekiant išsiaiškinti verslo problematiką, o tuo pačiu – ir priežastis, kodėl gyventojai nenori imtis verslo. Tačiau, kadangi tai buvo subjektyvi respondentų nuomonė, skirta iš esmės pagrįsti statistinę informaciją ir jos interpretavimo teiginius, koreliacinio tyrimo šių duomenų pagrindu negalima. Tyrimo rezultatai paskelbti mokslinėje literatūroje (Svetikas K.Ž., Česonis G., Dzemyda I., 2010).

3.6. Lietuvos regionų raidos 2005–2010 metais tyrimas

3.6.1. Gyventojai

Lietuvos regionų demografinis potencialas yra nevienodas, tai sukuria skirtingas jų ūkio vystymo prielaidas. Vidutinis gyventojų skaičius Lietuvos apskrityse 2010 m. buvo 328,6 tūkst. gyventojų. Vidutinį dydį ženkliai viršijo didžiausios gyventojų skaičiumi Vilniaus ir Kauno apskritys – atitinkamai 844,6 ir 656,9 tūkst. gyventojų. Artimas vidutiniui buvo gyventojų skaičius Šiaulių, Klaipėdos, Panevėžio apskrityse. Mažiausiose apskrityse (Alytaus, Marijampolės, Telšių, Tauragės ir Utenos) gyveno 24,4 proc. visų šalies gyventojų. Gyventojų skaičiaus skirtumas tarp didžiausios (Vilniaus) ir mažiausios (Tauragės) apskričių 2010 m. duomenimis, siekia beveik 7 kartus.

Su gyventojų skaičiaus mažėjimo problema susiduria visi šalies regionai. 2005–2010 m. laikotarpiu vidutinis gyventojų skaičius Lietuvoje sumažėjo 5,3 procento. Apskritys, kuriose gyventojų mažėjo sparčiausiai – Šiaulių (8,8 proc.), Utenos (8,7 proc.) ir Alytaus (8,5 proc.). Lyginant su depopuliacijos tendencijomis 2005–2008 metų laikotarpiu, kai aiškiai išsiskyrė apskritys, kuriose gyventojų mažėjo sparčiai (Utenos, Alytaus, Šiaulių apskritys), ir apskritys, kuriose gyventojų beveik nemažėjo arba daugėjo (Klaipėdos, Vilniaus apskritys), 2010 metais skirtumai tarp apskričių sumažėjo. Tai įvyko ženkliai išaugus gyventojų mažėjimo tempui šalyje (beveik 5 kartus nuo 2008 iki 2010 m.) ir ženkliau sumažėjus gyventojų iki tol pirmavusiose apskrityse – Kauno, Klaipėdos ir Vilniaus. Gyventojų skaičiaus mažėjimas atsiliekančiose Utenos ir Panevėžio apskrityse susilygino su vidutiniu šalies tempu.

Pagrindine gyventojų skaičiaus mažėjimo priežastimi tapo 2009–2010 m. net 10 kartų išaugusi emigracija. Nors patraukliausia gyventi (vertinant pagal migracijos saldo/1000 gyv.) išliko Vilniaus apskritis, joje 2008 buvęs teigiamas migracijos saldo (2552) 2010 m. tapo neigiamu: –12077. Palyginti gerus migracijos rodiklius turėjo (atsiliko tik nuo Vilniaus apskrities) Utenos apskritis (migracijos saldo 1000 gyv. 2010 m. – 20,5). Blogiausia situacija išlieka Šiaulių ir Alytaus apskrityse, tačiau jų atsilikimas nuo šalies vidurkio taip pat sumažėjo apie 2 kartus. 2005–2010 m. laikotarpiu Utenos, Marijampolės ir Panevėžio apskričių rodikliai tapo geresni negu iki tol pirmavusių Kauno ir Klaipėdos apskričių. Ekonomikos nuosmukis demografines tendencijas daugelyje mažesnių ir vidutinio dydžio apskričių paveikė mažiau, nei didžiąsias (Vilniaus, Kauno) apskritis.

Migracijos tendencijas veikė augantis mažesniųjų savivaldybių patrauklumas, migracija į netoli didesnių miestų esančias savivaldybes. 2010 m. savo gyvenamąją vietą pakeitė ir atvyko gyventi į kitą savivaldybę 55009 gyventojai, vidutiniškai 1000 gyventojui teko 16,5 atvykusiojo. Dėl aplink didžiuosius miestus vykstančios suburbanizacijos, daugiausiai atvykstančiųjų, lyginant su gyventojų skaičiumi teko Kauno, Klaipėdos rajonų ir Neringos, Palangos miesto, Vilniaus rajono savivaldybėms. Mažiausiai atvykusiųjų, lyginant su gyventojų skaičiumi, teko Kauno miesto savivaldybei (vos 10,9), Pasvalio rajono (11), Alytaus miesto (11,5) savivaldybėms. Regioninių centrų savivaldybių (išskyrus Alytaus miesto savivaldybę) atvykstančiųjų rodikliai buvo panašūs, kaip ir didžiuosiuose miestuose – tiek į didžiuosius miestus, tiek į regioninius centrus gyventojų atvyko mažiau, nei vidutiniškai šalyje. Geresni rodikliai buvo Utenos (17,7 atvykusiojo 1000 gyv.) ir Mažeikių (20,7) rajono savivaldybėse. Šios savivaldybės išsiskyrė ir tuo, kad priešingai šalyje vyraujančioms tendencijoms, iš jas atvykstančiųjų gyventi skaičius augo ir 2008–2010 m. Gerus atvykstančiųjų rodiklius (geresnius nei šalies vidutiniai) turėjo ir 6 iš 14 probleminių teritorijų – Druskininkų savivaldybė, Ignalinos, Jonavos, Akmenės, Joniškio ir Švenčionių rajonų savivaldybės.

Tačiau migracijos srautai į regioninių centrų savivaldybes, problemines teritorijas, taip pat ir daugelį kitų šalies teritorijų ne kompensavo išaugusio emigracijos lygio. 2010 metais išvykusiųjų skaičius viršijo atvykusiųjų net 2,5 karto (palyginimui – 2008 m. šis skirtumas buvo 11 proc.). 2010 m. savivaldybės, kuriose atvykusiųjų ir išvykusiųjų santykis buvo prasčiausias – Alytaus (–48,9/1000 gyv.) ir Visagino (–45,0/1000 gyv.). Visagino savivaldybės rodiklį didžiąja dalimi lėmė Ignalinos atominės elektrinės uždarymas. Vienintelė savivaldybė turėjusi teigiamą migracijos saldo – Neringos (+41,4/1000 gyv.). Geresni už šalies vidurkį migracijos (neto/1000 gyv.) rodikliai užfiksuoti 34 iš 60 šalies savivaldybių, tarp kurių pateko tik viena iš didžiųjų miestų savivaldybių (Vilniaus) ir viena regioninio centro (Utenos rajono) savivaldybė. Tarp geresnių rodiklius turinčių savivaldybių dominuoja kaimiškosios savivaldybės, esančios šalia didesniųjų miestų, ar turinčios geresnius rekreacinius išteklius (pvz. Neringos, Trakų, Ignalinos, Molėtų rajonų, Birštono).

2011 m. pradžioje 63,7 proc. šalies gyventojų buvo darbingo amžiaus. Didžiausia darbingo amžiaus gyventojų dalis buvo Vilniaus apskrityje – 65,6 proc., mažiau – Panevėžio ir Alytaus apskrityse – 62,2 proc. Nepaisant mažėjančio gyventojų skaičiaus, darbingo amžiaus gyventojų dalis šalyje nuo 2005 iki 2011 m. išaugo 2,1

procentinio punkto. Sparčiausiai darbingo amžiaus gyventojų dalis didėjo Tauragės (3,9 proc. punkto), Telšių (3,6 proc. punkto) ir Marijampolės (3,5 proc. punkto) apskrityse, lėčiausiai – didžiosiose Vilniaus (0,9 proc. punkto) ir Kauno (1,2 proc. punkto) apskrityse. Didėjanti darbingo amžiaus gyventojų dalis mažesniuose šalies regionuose, auganti potencialios darbo jėgos pasiūla, lyginant su didžiais miestais, sudaro prielaidas ekonominės plėtros tolygumui pagerinti.

Didžiausią grėsmę kelia tai, kad visose šalies apskrityse 2011 m. demografinės senatvės koeficientas ženkliai viršija 100 (100 = vaikų iki 15 m. ir vyresnių nei 60 m. asmenų yra po lygiai). Ypač sparčiai sensta Utenos (demografinės senatvės koeficientas = 189), Alytaus (163) ir Panevėžio (162) apskritys. Mažiausias demografinės senatvės koeficientas 2011 m. užfiksuotas Telšių apskrityje (123). Dėl susidariusios disproporcijos tarp vaikų ir vyresnio amžiaus gyventojų skaičiaus artimiausiu laikotarpiu visose apskrityse ims mažėti darbingo amžiaus gyventojų dalis.

Išvados:

1. Didieji miestai praranda turėtą demografinio potencialo pranašumą – tarp regionų išsilygino gyventojų skaičiaus mažėjimo tempas, sumažėjo skirtumai, vertinat darbingo amžiaus gyventojų dalį. Tai sudaro prielaidas tolygesniam užimtumo augimui, subalansuotai ūkio plėtrai.
2. 2008–2010 m. ženkliai išaugus emigracijai, labiausiai nukentėjo didieji ir vidutiniai šalies miestai (regioniniai centrai), patraukliausios išlieka mažesnės savivaldybės, esančios netoli didžiųjų miestų, taip pat savivaldybės turinčios rekreaciniu požiūriu vertingų išteklių.
3. Išaugus mobilumui, mažėja socialinės atskirties židinių formavimosi tikimybė daugelyje probleminių teritorijų, išskirtų 2007 m. Probleminėse teritorijose tiek atvykstančių, tiek išvykstančių gyventojų srautai yra gana dideli, o migracijos tendencijų pablogėjimas ne toks ženklus, kaip šalyje (išskyrus savivaldybes, kuriose buvo didesni miestai – Mažeikių rajono, Druskininkų ir Jonavos rajono savivaldybės).
4. Nors darbingo amžiaus gyventojų skaičiaus pokyčiai šiuo metu teigiami, visuomenės senėjimas ateityje gali pabloginti šią tendenciją. Ypač probleminės apskritys: Panevėžio, Alytaus.

3.6.2. Darbo rinka

Pastaraisiais metais nuolat mažėjo teritoriniai nedarbo lygio skirtumai. 2007 metais apskričių vidutinio metinio nedarbo lygio (VMNL) rodiklis nuo šalies vidurkio skyrėsi vidutiniškai – 19,1 proc., 2008 metais – 17,4 proc., 2009 m. 10,4 proc., 2010 vidutiniai VMNL skirtumai dar sumažėjo – iki 9,0 proc., daugiausiai dėl išaugusio nedarbo lygio didžiuosiuose šalies miestuose. Šalies vidurkis nebuvo viršytas daugiau kaip 35 procentais nė vienoje apskrityje. Ypač pagerino užimtumo rodiklį Tauragės apskritis, kuri pagal užimtumo lygį pakilo iš paskutinės į trečią vietą šalyje, tačiau joje, kaip ir daugelyje kitų apskričių trūksta „kokybiško užimtumo“, didesnę pridėtinę vertę kuriančiuose sektoriuose. Tai tiesioginė kvalifikuotos darbo jėgos trūkumo pasekmė.

Didžiausias užimtumas mažą pridėtinę vertę sukuriančiuose sektoriuose 2010 m. buvo Tauragės, Marijampolės apskrityse atitinkamai 31,4 proc. ir 20,9 proc. gyventojų dirbo žemės ūkio, miškininkystės, žuvininkystės sektoriuje, kuriame, vertinant BPV, tenkančią vienam dirbančiajam – sukurama daugiau kaip tris kartus mažiau pridėtinės vertės. Skirtumas tarp produktyviausio sektoriaus (pramonė Vilniaus arba Utenos apskrityse) ir mažiausiai produktyvaus (žemės ūkis Tauragės apskrityje) siekia beveik 9 kartus – vienam pramonės sektoriaus dirbančiajam Utenos apskrityje teko 95,6 tūkst. Lt sukurtos pridėtinės vertės 2009 metais, Vilniaus apskrityje – 93,6 tūkst. Lt. Tauragės apskrities 1 užimtajam žemės ūkio sektoriuje teko vos 11,6 tūkst. Lt. sukurtos pridėtinės vertės. Gerus Utenos apskrities rodiklius, buvusių 2009 m. metais, paveiks uždaryta Ignalinos atominės elektrinė – stambiausia įmonė regione, todėl šiuo regiono dirbančiųjų/BPV santykis gali ženkliai pablogėti.

Visose apskrityse, išskyrus Vilniaus ir Kauno – santykinai nedaug gyventojų užimti paslaugų sektoriuje. Didžiosiose apskrityse paslaugų sektoriaus darbuotojams tenkanti sukurama pridėtinė vertė taip pat didžiausia. Ypač išsiskiria Vilniaus apskritis, kurioje vienam paslaugų sektoriaus darbuotojui 2010 m teko 84,1 tūkst. Lt. sukurtos pridėtinės vertės. Utenos, Telšių, Kauno, Panevėžio, Marijampolės apskrityse santykinai daug užimtųjų pramonėje (daugiau kaip 20 proc. visų užimtųjų). Didesnis santykinis produktyvumas iš šių apskričių – Telšių ir Utenos, mažiausias – Marijampolės apskrityje, BPV pramonėje/dirbančiajam skirtumai tarp apskričių siekia iki 2 kartų. Telšių apskritis išsiskiria didžiausia dirbančiųjų statybų sektoriuje dalimi (tačiau ir mažiausia vienam dirbančiajam šiame sektoriuje tenkančia pridėtine verte).

Universitetinės aukštosios mokyklos arba jų filialai veikia 6 iš 10 Lietuvos apskričių. Bent po vieną veikiančią kolegiją yra visose apskrityse, tačiau specialistų su aukštuoju išsilavinimu skirtingose apskrityse parengiama nevienodai.

2010–2011 m. net 75,8 proc. visų specialistų su aukštuoju išsilavinimu parengta Vilniaus ir Kauno apskrityse. Klaipėdos ir Šiaulių apskrities dalis kartu siekė 18 proc. Likusiose 6 apskrityse (Alytaus, Marijampolės, Tauragės, Telšių, Panevėžio ir Utenos) kartu sudėjus – vos 6,2 proc.

Pagal profesinių mokyklų absolventų skaičių, tenkantį 1000 gyventojų, pirmąją Alytaus apskritis (6,7 absolvento 1000 gyv. per metus) ir Kauno apskritis (5,1). Bendrai, specialistų su profesiniu išsilavinimu Lietuvoje parengiama beveik 3 kartus mažiau, negu specialistų su aukštuoju išsilavinimu.

Specialistų rengimo koncentravimas didžiuosiuose miestuose lemia labai skirtingą pagal išsilavinimą darbo jėgos struktūrą apskrityse. Pagal ISCED klasifikaciją žemesnįjį (ISCED 0,1,2) išsilavinimą turinčių 15–64 m. amžiaus gyventojų dalis buvo didžiausia Tauragės apskrityje (16,7 proc.). T. y. santykinė žemos kvalifikacijos darbo jėgos dalis šioje apskrityje buvo beveik 3 kartus didesnė negu Vilniaus (5,6 proc.) ir Alytaus (5,7 proc.) apskrityse. Kitos, turinčios santykinai didelę mažos kvalifikacijos darbo jėgos dalį – Šiaulių ir Telšių. Vidutinio išsilavinimo (ISCED 3,4) darbo jėgos dalis didžiausia Marijampolės (72,4 proc.), Alytaus (70,8 proc.), Panevėžio (66,7 proc.) apskrityse. Pagal aukščiausio išsilavinimo darbo jėgos dalį aiškiai išsiskiria Vilniaus (44,9 proc.), Kauno (38,7 proc.) ir Klaipėdos (32,4 proc.) apskritys. Gana subalansuota darbo jėgos struktūra pagal išsilavinimą Utenos apskrityje – žemesniojo išsilavinimo

gyventojų santykinai nedaug, vidutinio dalis viršija šalies vidurkį, o aukščiausio išslavinimo gyventojų dalis mažesnė tik už didžiųjų (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos apskričių). Išlaikant tendencijoms, kai aukščiausios kvalifikacijos specialistai rengiami tik didžiuosiuose miestuose, o profesinėse mokyklose specialistų parengiama nedaug – skirtumai tarp regionų gresia dar išaugti – mažesniuose regionuose daugės mažiausios kvalifikacijos darbo jėgos, tuo tarpu didesnę pridėtinę vertę kuriančių ūkio sektorių plėtrai kelią užkirs kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas.

Skirtumai, apskaičiuoti pagal vidutinį mėnesinį bruto darbo užmokestį, nuo 2008 iki 2009 metų mažėjo – 2008 metais vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis šalyje išaugo nuo 1802,4 Lt iki 2151,7, o vidutiniai skirtumai sumažėjo nuo 13,1 iki 12,2 procento, iki 2010 metų mėnesinis bruto darbo užmokestis sumažėjo tolygiai visose apskrityse, tačiau skirtumai nuo šalies vidurkio išliko stabilūs (vidutiniškai 12,1 procento), prie šalies vidurkio artėjo Klaipėdos, Panevėžio, Tauragės apskričių rodikliai, šiek tiek atsiliko Alytaus ir Telšių apskritys.

Išvados:

1. Nedarbo lygio skirtumai tarp apskričių palaipsniui mažėja, tačiau mažųjų apskričių gerėjančius rodiklius lemia didelis užimtumas žemo produktyvumo sektoriuose. Tai stabdo gyventojų pajamų netolygumų mažėjimą.
2. Telšių, Utenos, Kauno, Panevėžio, Marijampolės apskritys turi gerą pramonės sektoriaus plėtros potencialą – didelė darbo jėgos dalis dirba pramonės sektoriuje, didžioji dalis darbo jėgos yra aukštos kvalifikacijos. Tačiau šio potencialo iki galo išnaudoti neleidžia netolygus rengiamų specialistų pasiskirstymas ir didelės darbo jėgos sąnaudos, lyginant su sukuriama BPV (žemų technologijų taikymo pasekmė).
3. Paslaugų sektorius išplėtotas netolygiai. Didelis Vilniaus apskrities dominavimas tiek pagal užimtųjų skaičių, tiek pagal sukuriamą BPV. Gera situacija Kauno apskrityje. Likusių apskričių užimtumas paslaugų sektoriuje – nepakankamas.
4. Pagal BPV/dirbančiajam Vilniaus apskritis pirmauja visuose sektoriuose, įskaitant žemės ūkį.
5. Tauragės apskrityje ir iš dalies Marijampolės bei Šiaulių apskrityse – neproporcingai didelis užimtumas žemės ūkio sektoriuje, taip pat didelė nekvalifikuotos darbo jėgos dalis stabdo ekonomikos plėtrą.

3.6.3. Ekonomika

Vienas iš pagrindinių regionų ekonominio išsivystymo rodiklių yra BVP/gyv. apskrityse. Vidutinis Lietuvos BVP/gyv. 2010 metais buvo 28,9 tūkst. litų. Jį viršijo tik Klaipėdos (32,2 tūkst. litų) ir Vilniaus (43,2 tūkst. litų) apskritys. Vilniaus apskrities BVP/gyv. buvo 2,8 karto didesnis už Tauragės apskrities, kur BVP/gyv. 2010 metais buvo tik 53,4 procento šalies vidurkio. Apskričių skirtumai, apskaičiuoti pagal BVP/gyv., 2009–2010 metais šiek tiek sumažėjo – 2010 metais BVP/gyv. šalyje išaugo nuo 27,5 tūkst. Lt iki 28,9 tūkst. Lt, o vidutiniai apskričių skirtumai sumažėjo nuo 28,33 iki 28,31 procento. Apskričių BVP/gyv. skirtumai mažėjo antra kartą nuo 1995 metų – pir-

masis toks sumažėjimas buvo stebimas 2008 metais. 2009 metais BVP/gyv. sumažėjo tolygiai visose apskrityse, tuo tarpu jau 2010 metais stebima augimo tendencija.

Pagal BVP/gyv. rodiklį galima iškirti Vilniaus, Kauno, Klaipėdos apskritis, kuriose BVP/gyv. yra artimas vidurkiui ar už jį didesnis (toliau – ekonomiškai stipriausios apskritys) ir atsiliekančias apskritis – tai Alytaus, Marijampolės, Tauragės apskritys, kuriose BVP/gyv. 2010 metais nesiekė 70 procentų šalies vidurkio, taip pat Telšių apskritis, kurioje santykinai aukštą BVP/gyv. rodiklį užtikrina AB „Mažeikių nafta“, bet bendras ekonominis aktyvumas yra nedidelis, o VMNL santykinai aukštas, ir Utenos apskritis, kuri susiduria su ekonominėmis ir socialinėmis problemomis, susijusiomis su valstybės įmonės Ignalinos atominės elektrinės uždarymu (toliau – atsiliekančios apskritys).

Žemą BVP/gyv. lygį atsiliekančiose apskrityse lemia investicijų į žmogiškuosius išteklius, inovacijas, technologinę pažangą stoka. 2010 metų pabaigoje Tiesioginės užsienio investicijos 1 gyventojui (TUI/gyv.). Lietuvoje buvo vidutiniškai 10958 Lt. Didžiausios ir didesnės už šalies vidurkį TUI/gyv. buvo Telšių ir Vilniaus apskrityse. Mažiausiai TUI/gyv. teko Tauragės, Panevėžio ir Šiaulių apskrityse. Tauragės apskrityje TUI/gyv. siekė vos 373 Lt.

Materialinių investicijų vienam gyventojui skirtumai tarp apskričių buvo mažesni, 2010 metais vienam Lietuvos gyventojui teko 3634 Lt materialinių investicijų, tačiau ir šios investicijos koncentravosi daugiausiai Vilniaus apskrityje (4953 Lt vienam gyventojui), Marijampolės ir Tauragės apskrityse vienam gyventojui teko atitinkamai po 1703 Lt (2,1 karto mažiau negu vidutiniškai šalyje) ir 1844 Lt (2 kartus mažiau negu vidutiniškai šalyje) materialinių investicijų. Nepaisant išliekančių didelių investicijų pasiskirstymo regionuose skirtumų, jie palaipsniui mažėja. Jei 2005 m. investicijų apimstys apskrityse skyrėsi vidutiniškai 45 proc., 2007 m. šie skirtumai sumažėjo iki 38,7, o 2010 jau iki 35,0 proc. Prie to daug prisidėjo augusios investicijos regioniniuose centruose – tarp didžiųjų miestų ir regioninių centrų didžiausios apimties investicijos 2010 m. buvo vykdomos Visagine (4,99 tūkst. Lt/gyv.), Vilniuje (4,95 tūkst. Lt/gyv.), Klaipėdoje (4,31 tūkst. Lt.), Alytaus miesto savivaldybė pagal materialines investicijas vienam gyventojui lenkė tokius miestus, kaip Šiauliai, Kaunas ir Panevėžys.

Viešojo sektoriaus investicijų į mokslinius tyrimus ir technologinę plėtrą (viso 535,5 mln. Lt. 2010 m.) statistika rodo, kad net 92% tokių investicijų teko Vilniaus (52%) ir Kauno (40%) apskritims, 5% tokių investicijų teko Klaipėdos, 3% Šiaulių apskričiai. Likusiose apskrityse viešųjų investicijų į technologijų plėtrą nebuvo vykdoma.

Išvados:

- Regionų ekonominiai skirtumai mažėja, tačiau kol kas nepasiekė socialinių skirtumų mažėjimo tempų. Tai iš esmės nulėmė tai, kad ekonomikos sunkmetis labiausiai paveikė didžiuosius miestus, o tuo pačiu – ir labiausiai išsivysčiusius regionus. Todėl juose ekonomika smuko labiausiai. Kita vertus silpniau išsivysčiusiuose regionuose ekonomikos susitraukimui dėl jų silpno išvystymo nebuvo didelių galimybių.

- Materialinių investicijų rodikliai vystomuose regioniniuose centruose gerėja, ir iš esmės susilygina su didžiųjų miestų, tačiau išlieka labai dideli skirtumai tarp investicijų, skirtų inovacijoms, aukštą pridėtinę vertę kuriantiems sektoriams.

3.6.4. Probleminės teritorijos

Išskiriant problemines teritorijas naudoti šie rodikliai, kurių artėjimo prie šalies vidurkio siekiama 2007–2013 m. laikotarpiu:

- vidutinis metinis registruotų bedarbių ir darbingo amžiaus gyventojų santykis, palyginti su šalies vidurkiu, procentais;
- vidutinis metinis socialinės pašalpos gavėjų ir gyventojų santykis, palyginti su šalies vidurkiu, procentais.

Užimtumo lygio skirtumai tarp probleminių teritorijų iš šalies užimtumo lygio nuolat mažėja. 2007 metais, prieš pradedant įgyvendinti I etapo probleminių teritorijų plėtros programas, registruotų bedarbių ir darbingo amžiaus gyventojų santykis šalyje buvo 3,4 proc. probleminėse teritorijose šis rodiklis siekė nuo 4,9 proc. (153,1 proc. šalies vidurkio) Skuodo ir Švenčionių rajonų savivaldybėse, kuriose situacija buvo geriausia, iki 7 proc. Ignalinos rajono savivaldybėje. 2009–2010 metais dėl ekonomikos nuosmukio, nedarbas išaugo visoje šalyje – iki 9,4 proc. 2009 metais ir 14,5 proc. 2010 metais – t. y. daugiau kaip 4 kartus. Pastebimai padidėjo nedarbo lygis ir probleminėse teritorijose, tačiau šis augimas buvo lėtesnis negu visoje šalyje. Registruotų bedarbių ir darbingo amžiaus gyventojų santykis probleminėse teritorijose pasiekė nuo 14,5 proc. (Skuodo rajono savivaldybėje) iki 19,7 proc. Ignalinos rajono savivaldybėje. Anksčiau nepalankioje situacijoje buvusios probleminės teritorijos pagal nedarbo rodiklį nuo šalies vidurkio atsiliko mažiau. Besikeičiant situacijai darbo rinkoje, mažėjo savivaldybių, kuriose nedarbo lygis buvo daug aukštesnis už vidutinį, skaičius.

Jau 2009 metais vidutinis metinis registruotų bedarbių ir darbingo amžiaus gyventojų santykis neviršijo 150 proc. šalies vidurkio 13-oje probleminių teritorijų (išskyrus Druskininkų savivaldybę). 2010 metais visose probleminėse teritorijose vidutinis metinis registruotų bedarbių ir darbingo amžiaus gyventojų santykis, nebuvo daugiau kaip 50 proc. didesnis už šalies vidurkį. Geriausia situacija buvo Skuodo ir Jonavos rajonų savivaldybėse, kuriose nedarbo lygis beveik lygus vidutiniam šalyje.

Socialinių skirtumų tarp probleminių teritorijų ir šalies vidurkio mažėjimas pagal antrąjį kriterijų – socialinės pašalpos gavėjų ir gyventojų santykį buvo lėtesnis, tačiau stabilus. 2007 metais, prieš pradedant įgyvendinant probleminių teritorijų plėtros programas, socialinės pašalpos gavėjų ir gyventojų santykis šalyje buvo 1,1 proc. Daugiausiai socialinės pašalpos gavėjų buvo Joniškio rajono savivaldybėje – 4 proc., arba 3,6 karto daugiau, negu vidutiniškai šalyje. Geriausia situacija tarp probleminių teritorijų buvo Švenčionių rajono savivaldybėje – 1,78 proc. (160 proc. šalies vidurkio). Vidutiniškai probleminės savivaldybės nuo šalies vidurkio atsiliko net 2,4 karto. Ekonomikos nuosmukis lėmė išaugusį socialinės pašalpos gavėjų skaičių beveik visoje šalies teritorijoje, todėl 2010 metų socialines pašalpas gaunančių gyventojų skaičius pasiekė 5,5 proc. visų Lietuvos gyventojų. Dalyje probleminių teritorijų situacija tapo itin sudėtinga –

Lazdijų, Joniškio, Šalčininkų, Mažeikių ir Akmenės rajonų savivaldybėse 2010 metais socialinės pašalpos gavo 10 proc. gyventojų, tačiau ir pagal šį rodiklį visos probleminės teritorijos priartėjo prie šalies vidurkio – vidutinis atsilikimas sumažėjo 4 kartus (iki 60,8 proc.).

3.6.5. Europos Sąjungos paramos investicijos regionuose

ES struktūrinė parama – vienas svarbiausių įvairių sektorių politikų investicinių instrumentų, o dauguma šių politikų (žmogiškųjų išteklių, infrastruktūros, verslumo skatinimo) tiesiogiai ar netiesiogiai prisideda prie ekonominių ir socialinių skirtumų tarp regionų mažėjimo.

Viešojo ir privataus sektoriaus projektams, pateiktiems finansuoti iš ES struktūrinės paramos, taikomos skirtingos projektų atrankos procedūros. Projektai bus atrinkami taikant vieną iš trijų projektų atrankos būdų: valstybinę projektų atranką, regioninę projektų atranką, konkursą.

Dauguma viešojo sektoriaus projektų 2007–2013 m. atrinkami nacionalinių (valstybinių) ir regioninių investicinių planų pagrindu.

Valstybinę projektų atranką naudojama viešųjų investicijų ir viešųjų paslaugų teikimo atveju, kai vadovaujantis nacionaliniais strateginio planavimo dokumentais yra galima skaidriai ir pagrįstai sudaryti projektų ir paramos gavėjų sąrašą. Projektai ir jiems skirtos lėšos turi būti numatyti nacionaliniuose strateginio planavimo dokumentuose arba institucijų strateginės veiklos planuose.

Regioninę projektų atranką naudojama viešųjų investicijų ir viešųjų paslaugų teikimo atveju, kai remiantis regioniniais strateginio planavimo dokumentais yra galima skaidriai ir pagrįstai sudaryti projektų ir paramos gavėjų sąrašą. Projektai ir jiems skirtos lėšos turi būti numatyti regionų plėtros planuose.

Toliau bus nagrinėjamos valstybės ir regionų planavimo būdu paskirstytos ES investicijos. Analizė atliekama pagal 2011 m. rugsėjo 15 d. ES struktūrinių fondų valdymo ir stebėsenos informacinėje sistemoje paskelbtus duomenis.

3.6.5.1. Žmogiškieji ištekliai

Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programai skirta 13,8 proc. ES struktūrinės paramos lėšų. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programa prisidedama prie Lietuvos gyventojų **profesinių gebėjimų, kvalifikacijos kėlimo, finansuojamos darbo rinkos priemonės**. Žmogiškųjų išteklių veiksmų programos priemonės galima suskirstyti į šias pagrindines grupes:

Darbo jėgos kvalifikacijos tobulinimo, užimtumo skatinimo priemonės (atsakinga Socialinės pasaugos ir darbo ministerija);

Švietimo sistemos tobulinimas, bendrasis lavinimas, neformalusis švietimas (atsakinga Švietimo ir mokslo ministerija);

Aukštasis mokslas, studijos, moksliniai tyrimai (atsakinga Švietimo ir mokslo ministerija).

Valstybės institucijų, savivaldybių administraciniai gebėjimai (atsakinga Vidaus reikalų ministerija).

2011 m. rugsėjo mėn. duomenimis, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija jau buvo finansavusi 29 valstybinio planavimo projektus, susijusius su **darbo rinkos politikos priemonėmis**, projektams skirta per 957 mln. Lt paramos. Šiai intervencijos sričiai skirtas finansavimas valdomas centralizuotai: 27 iš 29 projektų vykdė valstybės institucijos (Lietuvos darbo birža, Neįgalumo nustatymo tarnyba, Žemės ūkio ministerija (kaimo vietovių darbo jėgos perorientavimo projektas), didžiosios šalies ligoninės (vykdžiusios medikų kvalifikacijos tobulinimo projektus) ir kt. Vidutinis projektui skirtas finansavimas – 33 mln. Lt. Smulkesnių (regioninių, vietinių) projektų, kuriais būtų sprendžiamos konkrečios teritorijos vystymo, specifinių regioninių problemų sprendimo klausimai, nebuvo. Šia intervencijos sritimi iš esmės – bendrai finansuotas nacionalinės darbo rinkos politikos priemonių įgyvendinimas, „iš viršaus į apačią principu“. Dalis priemonių (pvz. skirtos skatinti bedarbių užimtumą, mobilumą, kaimo vietovių dirbančiųjų persiorientavimą nuo žemės ūkio veiklos į kitas veiklas) yra susijusios ir su nacionalinės regioninės politikos tikslais ir uždaviniais, ir galėtų papildyti socialiniams ir ekonominiams skirtumams mažinti skiriamas investicines priemones, tačiau priemonių tarpusavio suderinamumą sunku užtikrinti dėl skirtingų planavimo ir įgyvendinimo būdų (investiciniai projektai – vietinių iniciatyvų pagrindu, unikalūs, planuojami regione (arba vykdomi savivaldybės), „minkštieji“ – centralizuoti, standartizuoti, tos pačios priemonės taikomos visų valstybės institucijos (pvz. Darbo biržos) teritorinių padalinių; savivaldybės ir regionų plėtros tarybos neturi iniciatyvos teisės.

Švietimo, neformaliojo ugdymo plėtros projektai, finansuojami Švietimo ir mokslo ministerijos, didelės įtakos (teigiamos ar neigiamos) regionų plėtrai neturi. Centralizuotai planuojamų projektų pagalba, sprendžiamos specifinės sektoriaus problemos. Visi projektai, pagal šią intervencijos kryptį, skiriami ne tam tikrai konkrečiai teritorijai, bet visai šaliai. Naudos gavėjų pasiskirstymas visoje šalyje buvo gana tolygus (visoje šalyje veikiančios mokyklos, pedagogų kvalifikacijos kėlimo įstaigos ir kt.).

Kaip ir bendrojo lavinimo, taip ir **profesinio mokymo, aukštojo mokslo ir studijų sistemos, mokslininkų ir tyrėjų gebėjimams tobulinti** skirti projektai neturi aiškios teritorinės dedamosios. Daugeliu atvejų tai arba nukreipti sektorinėms problemoms spręsti, arba tai yra atskirų universitetų atskirai ir bendradarbiaujant įgyvendinami projektai, kurių naudos gavėjai (tikslinės grupės) yra susitelkusios Vilniaus ir Kauno regionuose. 41 projektas (kuriems skirti 222 mln. Lt. paramos) buvo įgyvendinamas nacionaliniu lygiu – juos įgyvendino arba centrinės institucijos (pvz. Mokslo taryba), arba bendradarbiaujantys universitetai ir kitos mokslo įstaigos. 5 projektai (skirta apie 35 mln. Lt) buvo įgyvendinami pavienių universitetų (po 2 Vilniaus ir Kauno apskrityse, 1 Klaipėdoje). Visų minėtų projektų sklaida mažesniuose šalies regionuose labai nedidelė. Tik 3 iš įgyvendinamų 46 projektų kaip partneriai dalyvauja kolegijos, esančios Utenos, Alytaus, Telšių ir Marijampolės apskrityse.

Vidaus reikalų ministerijos administruojama parama valstybės valdymo tobulinimui, administracinių gebėjimų ugdymui yra vienintelė Žmoniškųjų išteklių veiksmų programos intervencijos sritis, kurioje derinamos valstybės planavimo ir regionų planavimo priemonės.

Regioninei atrankai priskirtos Žmoniškųjų išteklių veiksmų programos priemonės, skirtos savivaldybių administracijų valstybės tarnautojų ir darbuotojų gebėjimams ugdyti, strateginio planavimo dokumentams, teritorijų planavimo dokumentams rengti. Regioninio planavimo priemonėms įgyvendinti suplanuotos paramos kvota – 120 mln. Lt. iki 2013 m., kuri paskirstyta visiems regionams, įvertinus jų gyventojų skaičių. 2011 m. rugsėjo mėnesio duomenimis, buvo finansuoti 322 projektai, paskirstyta 71 mln. Lt. paramos. Daugelį projektų pagal minėtas priemones įgyvendina savivaldybės (6 projektus vykdė šiuo metu panaikintos apskričių viršininkų administracijos). 13 iš įgyvendinamų 322 projektų buvo vykdomi regiono mastu, juos įgyvendinant dalyvavo po keletą (arba visos) regiono savivaldybės (tokiems projektams skirta parama – 5 mln., panaudoti 3 mln. Lt). Administracinių gebėjimų tobulinimas – viena iš sričių, kurioje vyksta savivaldybių bendradarbiavimas, vykdamas regioninius projektus. Dalis savivaldybių įgyvendina bendrus projektus, kurių metu vykdomi ne atskiros savivaldybės, bet visų regiono savivaldybių tarnautojų mokymai, ar įgyvendinamos bendros planavimo dokumentų rengimo iniciatyvos. Tačiau tokių projektų procentinė dalis nuo visų vykdomų projektų yra nedidelė (7,2 proc. nuo viso skirto finansavimo projektams).

3.6.5.2. Ekonomikos augimas

Ekonomikos augimo veiksmų programai skirta didžiausia paramos lėšų dalis – 45,72 proc. 10 proc. lėšų numatoma skiri ūkio konkurencingumui ir ekonomikos augimui skirtiems moksliniams tyrimams ir technologinei plėtrai.

Ūkio konkurencingumui ir ekonomikos augimui skirti moksliniai tyrimai ir technologinė plėtra – pagal šią intervencijos sritį valstybės planuojami projektai buvo vykdomi tik 3 didžiosiose šalies apskrityse. 2011 m. rugsėjo mėnesį buvo finansuota 40 tokių projektų (skirta 1099 mln. Lt paramos), iš jų 19 buvo vykdoma Vilniaus apskrityje, 10 Kauno apskrityje, 11 projektų apėmė keleto apskričių (Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos) teritorijas. Didžiausia paramos dalis (vertinant paramą, tenkančią vienam apskrities gyventojui) teko Vilniaus apskrčiai (843 Lt/gyv.), Kauno (519 Lt/gyv.), Klaipėdos apskrčiai tenkanti nacionalinių projektų dalis – 125 Lt/gyv. Likusiose apskrityse valstybiniai projektai, skirti investicijoms į mokslinius tyrimus ir technologinę plėtrą, vykdomi nebuvo.

Tiesioginė ir netiesioginė parama verslui. Tiesioginės paramos įmonėms projektai paprastai finansuojami atrenkant juos konkurso tvarka, tačiau viena iš valstybinio planavimo priemonių – „INVEST-LT+“ finansuojami privačių įmonių vykdomi projektai, prisidedant prie tiesioginių užsienio investicijų pritraukimo. Finansuoti 3 projektai (skirta 12,7 mln. Lt. paramos, panaudota 6,7 mln. Lt). Visi finansuoti projektai įgyvendinami Vilniaus apskrityje.

Netiesioginei paramai (gerinant kreditavimo galimybes, kuriant patrauklią fizinę aplinką (infrastruktūrą) ir tobulinant viešųjų paslaugų verslui teikimą) skirta 13 nacionalinių (paskirstyta 308,8 mln. Lt) projektų, vykdomų VŠĮ „Investuok Lietuvoje“, VŠĮ „Versli Lietuva“, UAB „Invega“ ir kitų nacionalinių paramos verslui tinklo institucijų. Dar 20 investicinių projektų vykdomi regionuose (paskirstyta 144,4 mln. Lt). 12 iš šių 20 projektų vykdė savivaldybės, 5 viešosios įstaigos, kurių dalininkė yra savivaldybė,

2 laisvųjų ekonominių zonų valdymo bendrovės (valstybės įmonės), 1 – nevyriausybinių organizacija (Lietuvos architektų sąjunga). Visi tiesioginės ir netiesioginės paramos verslui projektai buvo planuojami centralizuotai, valstybės lygiu, tačiau dalies jų ir vykdytojai, ir tiesioginiai naudos gavėjai buvo savivaldybės. Ypač aktualūs ekonomikos atskirose teritorijose skatinimui buvo verslui skirtos infrastruktūros kūrimo ir plėtros projektai. Pagal skirtą paramą (atsižvelgiant į savivaldybės dydį) pirmavo Alytaus apskritis, regiono centro – Alytaus miesto savivaldybėje buvo vykdomi 2 projektai – pramoninio parko sukūrimo ir šio parko rinkodaros. Tenkanti paramos suma 1 apskrities gyventojui siekė 118 Lt. Antroje vietoje, pagal paramą 1 gyv. (dėl vystomos laisvosios ekonominės zonos) buvo Klaipėdos apskritis (84 Lt/gyv.). Nė vieno projekto nebuvo vykdoma Tauragės ir Marijampolės apskrityse.

Valstybės parama kuriamai verslui reikšmingai infrastruktūrai buvo paskirstyta 4 pramoninių parkų (Alytaus, Panevėžio, Kėdainių ir Šiaulių), 2 laisvųjų ekonominių zonų (Klaipėdos ir Kauno) įrengimui ir rinkodarai, taip pat kūrybinių industrijų, menų inkubatorių kūrimui Raudondvaryje (Kauno r. sav.), Telšiuose, Anykščiuose ir Vilniuje (3 įstaigos).

Informacinė visuomenė – šis Ekonomikos augimo veiksmų programos prioritetas apima įvairias priemones, skirtas skatinti informacinių technologijų panaudojimą teikiant gyventojams ir verslui administracines, viešąsias ir kitas paslaugas. Dauguma šiam prioritetui priskirtų priemonių planuojamos valstybės lygiu, o dėl vykdomų projektų specifikos (naudojant informacines technologijas), prieigą prie sukurtų produktų gali gauti įvairios tikslinės grupės, nepriklausomai nuo gyvenamosios vietos. 43 valstybės planuojamus projektus vykdančios organizacijos buvo įsikūrusios Vilniaus, 1 Klaipėdos apskrityje.

Vienintelė regioniniam planavimui priskirta Informacinės visuomenės plėtros prioriteto priemonė – „Elektroninė demokratija: regionai“ šiai priemonei skiriama 19,5 mln. Lt. paramos, o projektai vykdomi savivaldybių visose Lietuvos apskrityse. 4 iš 10 apskričių savivaldybės elektroninės demokratijos plėtros projektus įgyvendina bendradarbiaudamos, todėl šie kuriamos sistemos skiriamos ne atskirai savivaldybei, o visam regionui. Savivaldybių bendriems projektams (4 iš 47 įgyvendinamų projektų) tenka 30 proc. paskirstytos paramos. Tai didžiausia regiono lygiu vykdomiems projektams skiriamos paramos dalis tarp visų regioninio planavimo priemonių.

Dviejų Informacinės visuomenės plėtros prioriteto priemonių – „Elektroninės valdžios paslaugos savivaldybėse“ (25 mln. Lt paramos) ir „Elektroninės sveikatos paslaugos savivaldybėse“ (22,9 mln. Lt paramos), projektų atrankos būdas 2010 m. buvo pakeistas iš regionų į valstybės planavimą. Šių priemonių projektų vykdytojai ir tiesioginiai naudos gavėjai yra savivaldybės ar jų įsteigtos įstaigos.

Didelę reikšmę kaimiškųjų teritorijų atskirties mažinimui turi Susisiekimo ministerijos vykdomas projektas „Kaimiškųjų vietovių informacinių technologijų plėtojimo tinklo RAIN plėtra“, kuriam skirti 172 mln. Lt paramos (56%, arba 98,4 mln. Lt) jau panaudoti. Įgyvendinant šio projekto antrąjį etapą (pirmasis etapas vykdytas 2004–2006 m. Bendrojo programavimo dokumento lėšomis), toliau plėtojama plėtojimo tinklo duomenų perdavimo tinklo infrastruktūra kaimiškose vietovėse.

Esminės ekonominės infrastruktūros (transporto, energetikos) vystymui regionuose skiriamos tiek valstybės, tiek savivaldybių vykdomos priemonės. Viso „Esminės ekonominės infrastruktūros“ prioritetui skiriama 2,1 mlrd. Lt paramos, iš kurių apie 25,7 proc. (540 mln. Lt., kurių šiuo metu panaudota –25,4 proc.) sudaro regioniniu lygiu planuojama parama vietiniams keliams ir gatvėms modernizuoti ir rekonstruoti. Dar beveik 482 mln. Lt. skiriama Lietuvos automobilių kelių direkcijai prie Susisiekimo ministerijos, įgyvendinančiai Žvyrkelių asfaltavimo programą (įsisavinta jau 93 proc. lėšų). Ši parama, taip pat valstybės lygiu vykdomi krašto ir rajoninių kelių rekonstrukcijos, jungčių su tarptautiniais koridoriais, elektros tiekimo tinklo, dujotiekių ir kt. infrastruktūros projektai prisideda prie regionų vystymo, nes infrastruktūra paprastai plėtojama teritorijose, kur ji išvystyta prasčiau.

Pastebima, kad savivaldybių kompetencijai priskirtos investicijos paprastai tenka gana smulkiems projektams, juos savivaldybės vykdo pavieniui, o bendrų iniciatyvų, kuriomis būtų vystomi visam regionui svarbūs infrastruktūros objektai – nėra. Didesnės apimties projektai, paprastai apimantys kelių apskričių teritorijas, buvo vykdomi Lietuvos automobilių kelių direkcijos, finansavimą jiems skyrus valstybės planavimo būdu.

Nacionalinės svarbos transporto infrastruktūros projektai (automobilių kelių, geležinkelių, viešųjų logistikos centrų, tarptautinių oro uostų, uosto, aplinkkelių) remiami ir Sanglaudos fondo lėšomis (prioritetas „Transeuropinių transporto tinklų plėtra“, skiriama 3,8 mlrd. Lt). Pagal šį prioritetą finansuojami didelės apimties, nacionalinę reikšmę turintys projektai. Vienintelė savivaldybė, kurios įgyvendinami projektai buvo finansuoti pagal šį prioritetą – Vilniaus miesto, gavusi paramą aplinkkelių tiesimui.

3.6.5.3. Sanglaudos skatinimas

Sanglaudos skatinimo veiksmų programa turi įgyvendinti viziją apie darnesnę visuomenę. Gyvenimo aplinkos ir kokybės gerinimui, mažinant atskirų regionų skirtumus, skiriama 39,08 proc. visos 2007–2013 m. ES struktūrinės paramos. Šios programos intervencinėmis priemonėmis pirmiausia sprendžiami atskirties tarp socialinių grupių mažinimo, taip pat regionų socialinių skirtumų mažinimo, urbanistinio vystymo ir aplinkos apsaugos klausimai. Didžioji dalis programos paramos skiriam socialinių paslaugų ir gyvenamosios aplinkos (įskaitant aplinkosaugą) vystymui, tačiau dalis šios programos priemonių susijusios ir su ekonomikos skatinimu (turizmas, urbanistinė plėtra).

6,5 mlrd. Lt šioje programoje numatytos paramos jau paskirstyta valstybinio planavimo, 1,77 mlrd. Lt – regioninio planavimo priemonės įgyvendinantiems projektams. Ir pagal Sanglaudos skatinimo veiksmų programą, didžioji dalis investicijų yra planuojamos centralizuotai.

Didesnę reikšmę ekonomikos augimui turi Sanglaudos skatinimo veiksmų programos **1 prioriteto investicijos į vietinę ir urbanistinę plėtrą, turizmą**. Šiame prioritete taip pat suplanuotos ir visos „vertikaliosios“ regioninės politikos intervencijos į

nacionalinės regioninės politikos tikslines teritorijas (regioninius centrus ir problemines teritorijas) ir tikslinį sektorių – kaimo plėtrą.

Regioniniams centrams vystyti skirta priemonė („Regioninių ekonomikos augimo centrų plėtra“, paramos limitas – 452 mln. lt) numato investicijas į kompleksinę Alytaus, Marijampolės, Tauragės, Telšių ir Mažeikių, Utenos ir Visagino miestų plėtrą, urbanistinės infrastruktūros rekonstravimą ir pritaikymą verslo ir gyventojų poreikiams. Lyginant su kitomis regioninio planavimo priemonėmis, ši pasižymi specifiniu paramos planavimo mechanizmu. Kaip ir kitų regioniniam planavimui priskirtų priemonių atveju, teikiamas projektas privalo būti įtrauktas į regiono plėtros tarybos patvirtintą sąrašą, prisidėti prie regiono plėtros plano įgyvendinimo. Tačiau tam, kad užtikrinti vykdomų investicijų kompleksiskumą ir indėlį į nacionalinės regioninės politikos įgyvendinimą, visos investicijos numatytos iš anksto, vidaus reikalų ministro patvirtintose, kartu su savivaldybėmis parengtose kompleksinės plėtros investicijų programose. Finansuojami tik projektai, atitinkantys šias programas. Taip pat pažymėtina, kad įgyvendinami projektai pasižymi didele, kelioms intervencinėms sritims būdingų veiklų įvairove – jie gali apimti ir transporto infrastruktūros, ir viešųjų erdvių, kultūros, sporto, kitos bendruomeninės infrastruktūros įrengimo ir tvarkymo, apleistų teritorijų regeneravimo ir pritaikymo verslo plėtrai darbus, kuriais prisidedama prie kompleksinės plėtros investicinių programų tikslų, uždavinių ir priemonių įgyvendinimo. Taip išvengiama investicijų fragmentiškumo, kuris būdingas daugeliui kitų regioninio planavimo priemonių.

Panašaus pobūdžio veiklos (išskyrus pramoninių teritorijų vystymą) finansuojamos ir priemonės „Probleminių teritorijų plėtra“ lėšomis probleminių teritorijų miestuose (paramos limitas 14 Vyriausybės išskirtų probleminių teritorijų – 116,5 mln. lt) taip pat kaimo vietovėse (iki 3000 gyv.) visoje šalyje (priemonė „Prielaidų spartesnei ūkinės veiklos diversifikacijai kaimo vietovėse sudarymas“, paramos limitas – 377,4 mln. lt).

Urbanistinės plėtros priemonės probleminėse teritorijose papildoma ES parama daugiabučiams renovuoti (iki 85 proc. projekto vertės, numatyta paskirstyti 163,4 mln. lt paramos), įrengiamas socialinis būstas (paramos limitas – 40,8 mln. lt). Urbanistinės plėtros priemonių, vykdomų probleminėse teritorijose, koordinavimas užtikrinamas vykdant Vyriausybės patvirtintas probleminių teritorijų plėtros programas.

Nepaisant didelės galimų veiklų įvairovės, vykdydamos projektus tiek regioniniuose centruose, tiek probleminėse teritorijose, tiek kaimo vietovėse, savivaldybės pirmiausiai sprendžia gyvenamosios aplinkos ir bendruomeninės infrastruktūros vystymo problemas, tuo tarpu projektams, kurie būtų tiesiogiai skirti investicijų pritraukimui (pvz. pritaikant pramoninės paskirties teritorijas) skiriamas mažesnis dėmesys. Vienintelėje Alytaus miesto savivaldybėje vykdomas „brown-field“ tipo projektas, kuriuo tvarkoma Naujosios ir Pramonės g. pramoninės zonos infrastruktūra. Iš dalies prie investicinės aplinkos gerinimo prisideda ir buvusios užterštos teritorijos prie Masčio ežero Telšiuose pritaikymas visuomenės reikmėms (gerinant paslaugų verslo sąlygas). Kitos intervencijos paprastai skiriamos jau egzistuojančių miestų traukos centrų, rekreacinių teritorijų, bendruomeninių pastatų kitos visuomeninės infrastruktūros kokybės gerinimui. Tokio pobūdžio veiklos yra svarbios gerinant gyvenamąją aplinką,

tačiau jų vaidmuo pritraukiant papildomas išorines investicijas yra netiesioginis – nors padidėję lankytojų srautai sutvarkytose teritorijose leidžia pagerinti sąlygas paslaugų sektoriaus veiklai, tačiau ekonominis augimas vystomose teritorijose galimas tik dėl didėjančio vidaus vartojimo.

Pažintinio ir gamtinio turizmo plėtrai skiriamos tiek valstybės, tiek regionų lygiu planuojamos priemonės (regioninio planavimo projektams numatyta 82 mln. Lt, iš jų 70 mln. Lt – ES parama). Šiuo metu regionų plėtros tarybų atrinktiems projektams skirta 45 mln. Lt, valstybės planuojamiems projektams – beveik 10 kartų daugiau – 447 mln. Lt. Didžiausią paramos dalis (įvertinus regiono gyventojų skaičių) tenka Alytaus apskrčiai (57 mln. Lt skirti 4 projektams (334,8 Lt/gyv.)), Utenos apskrčiai (40,1 mln. Lt 11 projektų, 242,1 Lt/gyv.) ir Klaipėdos apskrčiai (81,7 mln. Lt. 10 projektų, 220 Lt/gyv.). Regioniniu lygiu planuojama parama paskirstyta visiems regionams po lygiai (po 7 mln. Lt ES paramos). Tai, kad regioninei projektų atrankai priskirta tik nedidelė dalis viešiesiems turizmo plėtros projektams tenkančios paramos, didelės apimties regioninius projektus įgyvendinti nepakanka finansinių išteklių. Todėl vykdomi regioninio planavimo būdu atrinkti projektai paprastai yra „minkštieji“ (rinkodaros, viešinimo) arba vietinės reikšmės. Keletas projektų buvo vykdomi jungtinių savivaldybių iniciatyvų pagrindu – bendrą turizmo informacijos ir rinkodaros paslaugų plėtros projektą vykdė Kauno regiono savivaldybės (gauta 164 tūkst. Lt paramos), jungtinį rinkodaros projektą vykdė Mažeikių rajono, Rietavo savivaldybės ir Varnių regioninio parko direkcija (gauta 203,4 tūkst. Lt. paramos), bendradarbiaujant savivaldybėms sutvarkyta viešoji turizmo infrastruktūra prie Utenos apskrities piliakalnių, 2 bendrus projektus vykdė Vilniaus ir Trakų turizmo informacijos centrai, tačiau tokių projektų dalis tarp visų vykdomų projektų dalis yra labai nedidelė.

Vertinant finansuotus valstybės planuojamus turizmo plėtros projektus, pastebima, kad didelė jų dalis yra vykdomi savivaldybių (ar jų įsteigtų įstaigų), jų tiesioginiai naudos gavėjai yra savivaldybės ir savivaldybių lygiu veikiantys subjektai. Iš 86 finansuotų valstybės planuojamų projektų, 45 buvo vykdomi savivaldybių, jiems skirta 283,9 mln. Lt, arba 63,7% visos paskirstytos paramos. Savivaldybės vykdė valstybės planavimo projektų už 6 kartus didesnę paramos sumą, negu jos teko regioninio planavimo būdu atrinktiems projektams. Nacionalinių, apimančių visą šalies teritoriją projektų buvo vos už 1,6 mln. Lt (12 „minkštųjų“ projektų).

Be minėtų intervencijų, prioritetas apima regioniniu lygiu planuojamus aplinkos apsaugos projektus, finansuojamus priemonių „Vandens telkinių būklės gerinimas“ (paramos limitas –121 mln. Lt) ir „Praeityje užterštų teritorijų tvarkymas“ (paramos limitas 56,2 mln. Lt) lėšomis, taip pat nacionalinius aplinkos apsaugos projektus pvz. „Saugomų teritorijų tvarkymas“, „Pajūrio juostos tvarkymo programos įgyvendinimas“ ir kt., bei finansinės inžinerijos priemonėmis vykdomą daugiabučių namų renovaciją visoje šalyje (JESSICA kontroliuojantysis fondas, kuriam skirta 783,7 mln. Lt).

Viešųjų paslaugų kokybė ir prieinamumas – pagal šį prioritetą, derinant regioninio ir valstybės planavimo priemones, parama pasiskirsto gana tolygiai tiek tarp regionų, tiek tarp įvairių lygmeniu veikiančių institucijų ir įstaigų, savivaldybių ir nevyriausybinių organizacijų.

Regionų planavimo būdu atrenkami projektai skirti universaliems daigiafunkciniams centrams kaimo vietovėse steigti (parama pradėta naudoti tik 2011 m.), visuomenės sveikatos biurams, psichikos dienos stacionarams, krizių intervencijos centrams steigti, plėtoti nestacionarių socialinių paslaugų infrastruktūrai, modernizuoti ikimokyklinio ugdymo įstaigoms.

Valstybės lygiu planuojama parama, skiriama švietimo ir profesinio mokymo įstaigos, gydymo įstaigoms, ir stacionarios socialines paslaugas teikiančioms įstaigoms modernizuoti. Daugelis prioriteto priemonių yra susijusios su savivaldybių kompetencija (išskyrus investicijas į valstybines ligonines, aukštąsias mokyklas, profesinio ir darbo rinkos mokymo įstaigas), todėl jos regioniniam planavimui priskirtus projektus įgyvendina savarankiškai, o nacionaliniuose projektuose dalyvauja kaip partneriai. Nestacionarių socialinių paslaugų plėtos projektus, atrenkamus regionų plėtos tarybų, atskirais atvejais įgyvendina ne pačios savivaldybės, o jų teritorijoje veikiančios nevyriausybinės organizacijos, jų projektams tenka 8,3 proc. paskirstytos paramos.

Minėta takoskyra tarp valstybės ir regioniniu lygiu planuojamų projektų yra pažeidžiama tik vykdant sveikatos apsaugos sektoriaus projektus. Nepaisant jų formalaus suskirstymo į planuojamus valstybės ir regionų lygiu, asmens sveikatos priežiūros projektai iš esmės buvo planuojami valstybės lygiu. Iš anksto numčius sveikatos priežiūros įstaigas, kuriose būtų kuriami psichikos dienos stacionarai (regioninio planavimo priemonė), paramos limitai buvo paskirstyti konkrečioms savivaldybėms. Priemonės „Krizių intervencijos centrų įkūrimas“ projektų atranka taip pat buvo pavesta regionų plėtos taryboms, tačiau 5 psichiatrijos ligoninės, kuriose šie stacionarai bus įkurti – numatytos iš anksto, o regionų plėtos taryboms palikta tik formalaus pritarimo teisė valstybės planuojamiems ir valstybės įstaigų (valstybinių ligoninių) įgyvendinamiems projektams.

Savivaldybėms pavaldžių ligoninių (rajoninės, slaugos ir palaikomojo gydymo ligoninės ir kt.) modernizavimo projektai priskirti valstybės planavimo atrankos būdui.

Aplinka ir darnus vystymasis – viena iš intensyviausiai finansuojamų intervencinių sričių (prioritetų) (3,8 mlrd. Lt paramos), tiesiogiai susijusi su nacionalinės regioninės politikos įgyvendinimu 2007–2013 m. laikotarpiu. Su savivaldybių kompetencija susijusios visos prioriteto priemonės.

Daugiau kaip 2 mlrd. Lt. skirta savivaldybių ar komunalinių (vandens tiekimo) įmonių vykdomiems vandentvarkos projektams.

Regioninių atliekų tvarkymo sistemos kūrimo projektams skiriama 1,07 mlrd. Lt. paramos, šie projektai vykdomi 10 šalies atliekų tvarkymo regionų (2–jų iš jų – Alytaus ir Kauno ribos ne visai sutampa su apskričių ribomis). Vykdomi projektai atrenkami valstybės planavimo būdu, tačiau jų įgyvendinimą regionuose koordinuoja regionų plėtos tarybos.

Pagal šį prioritetą skiriama ir parama kompleksinei ekologiško viešojo transporto plėtrai, tačiau šia parama gali pasinaudoti tik 5 didžiųjų šalies miestų savivaldybės.

Viešosios paskirties pastatų renovavimui skiriamos tiek regioninio planavimo (318,6 mln. Lt), tiek valstybės planavimo (563 mln. Lt) intervencinės priemonės. Dar 48,9 mln. Lt skirta projektams, atitikusiems 2004–2006 m. Bendrojo programavimo

dokumente numatytos priemonės, skirtos viešųjų pastatų energetinio efektyvumo didinimui, finansavimo sąlygas (nefinansuotiems rezerviniams projektams). Regioninio planavimo būdu buvo atrenkami finansuoti tik savivaldybių ir joms pavaldžių įstaigų projektai. Apie pusę valstybės planuojamų projektų (123 iš 257, 43 proc. paskirstyto finansavimo) taip pat vykdė savivaldybės. Daugiausiai paramos savivaldybių projektams tenka Marijampolės ir Panevėžio apskritys, mažiausiai – Kauno ir Šiaulių.

Išvados:

1. Tarp intervencijų susijusių regionų socialinių ir ekonominių skirtumų mažinimu, taip pat savivaldybių vykdomų projektų aiškiai dominuoja investicijos socialinių paslaugų ir gyvenamosios aplinkos gerinimui. Su vietos ekonomikos vystymu susiję tik pavieniai projektai (išskyrus turizmo sektorių).
2. Moksliniams tyrimams, inovacijoms skirti projektai vykdomi tik trijuose didžiausiuose miestuose, o tokių projektų rezultatų sklaida regionuose užtikrinama nepakankamai.
3. Tam tikrais atvejais, vykdant regioninę projektų atranką regionų plėtros tarybų priimami tik formalūs sprendimai (regioninių centrų, probleminių teritorijų plėtra, investicijos į asmens sveikatos priežiūros įstaigas).
4. Savivaldybės vykdo didelę dalį valstybės planuojamų projektų tokiose intervencijos srityse kaip turizmas, pramoninių parkų kūrimas, kūrybinės industrijos, viešųjų pastatų renovavimas.
5. Intervencijos į kaimo vietas (ūkinės veiklos diversifikavimui) vykdomos taikant du skirtingus mechanizmus – darbo rinkos politikos, taip pat kitos priemonės, skirtos gyventojų perorientavimui iš žemės ūkio į kitus užimtumo sektorius vykdomos per centralizuotus, nacionalinius projektus (vykdomus Žemės ūkio ministerijos ar Lietuvos darbo biržos), tuo tarpu investiciniai, infrastruktūriniai projektai planuojami ir vykdomi savivaldybių ir regionų plėtros tarybų. Intervencijos tarpusavyje nederinamos.
6. Beveik nėra projektų, kurie būtų vykdomi visame regione, bendrų savivaldybių iniciatyvų pagrindu (išimtys – dalis administracinių gebėjimų, elektroninės demokratijos ir turizmo projektų).

3.6.6. Pasienio bendradarbiavimas sprendžiant regionų plėtros problemas

Atsižvelgus į tai, kad pasienio teritorijos dėl savo nepalankios geografinės padėties turi blogesnes socialinės ir ekonominės plėtros sąlygas, didelę reikšmę tolygiai ir darniai regionų plėtrai turi įgyvendinamos Europos teritorinio bendradarbiavimo tikslo ir Europos kaimynystės ir partnerystės priemonės programos. Vidaus reikalų ministerija pagal kompetenciją koordinuoja šių programų įgyvendinimą Lietuvoje.

Europos teritorinio bendradarbiavimo tikslo programos, skirtos pasienio teritorijoms:

Lietuvos ir Lenkijos bendradarbiavimo per sieną programa (pagrindinės teritorijos Lietuvoje – Alytaus ir Marijampolės apskritys). Programos biudžetas: 67,4 mln. eurų.

Pagal programą jau yra paskirstyta virš 80 proc. programos Europos regioninės plėtros fondo lėšų, skirtų įgyvendinti 2 strateginius (projektai Nr. LT-PL/087 „PL-LT 112. Gelbėjimo pajėgų valdymo ir Europos pagalbos numerio aptarnavimo sistema“ ir Nr. LT-PL/088 „Greitosios pagalbos tobulinimas panaudojant pasienio zonos medicinos įstaigų bendradarbiavimą“), 2 „Smulkiųjų projektų fondo“ ir 33 bendrą projektą. Šie projektai atrinkti iš 127 pateiktų projektinių paraiškų, ir jiems skirta beveik 59 mln. eurų paramos lėšų. Projektuose dalyvauja 113 partnerių, iš kurių 56 partneriai iš Lietuvos (34 partneriai iš Alytaus regiono ir 19 iš Marijampolės) ir 57 partneriai iš Lenkijos (39 partneriai iš Podlaskie vaivadijos ir 18 partnerių iš Warmińsko–Mazurskie). Iki 2010 m. pabaigos suplanuotas veiklas įvykdė 9 projektai (1 projektas 2009 m. ir 8 – 2010 m.), dar 14 projektų baigiami 2011 m.

Iki 2011–12–331 projektams išmokėta paramos lėšų dalis sudaro 14 787 088,02 eurų. Iš jų Lietuvos partneriams – 4 253 432,26 eurų ir Lenkijos partneriams – 10 533 655,76 eurų.

Latvijos ir Lietuvos bendradarbiavimo per sieną programa (pagrindinės teritorijos Lietuvoje – Klaipėdos, Telšių, Šiaulių, Panevėžio ir Utenos apskritys), biudžetas – 60 mln. eurų.

Iš viso, pirmojo–trečiojo kvietimų metu, patvirtinti 77 projektai. Įgyvendinamiems projektams skirta 42,9 mln. eurų ERPF lėšų, iš kurių Lietuvos partneriams tenkanti Europos regioninės plėtros fondo lėšų dalis sudaro 23,2 mln. eurų (54 proc.). Projektuose dalyvauja 131 organizacija iš Lietuvos, iš jų kaip projektų pagrindiniai partneriai dalyvauja 35 organizacijos ir 96 organizacija – kaip projektų partneriai. 2010 m. buvo baigtas 8 projektų įgyvendinimas.

Pietų Baltijos bendradarbiavimo per sieną programa (pagrindinė teritorija Lietuvoje – Klaipėdos apskritis), biudžetas – 60,7 mln. Eurų (Lietuvos partneriams skiriama 2,5 mln.)

Iš viso pirmojo–šeštojo kvietimų metu patvirtinti 53 projektai, įgyvendinami 50 projektų. Įgyvendinamiems projektams skirta 48,1 mln. eurų ERPF lėšų. Projektuose dalyvauja 44 organizacijos iš Lietuvos, iš jų kaip projektų pagrindiniai partneriai dalyvauja 3 organizacijos ir 41 organizacija – kaip paprasti projektų partneriai.

Europos kaimynystės ir partnerystės priemonės programos, įgyvendinamos ties išorine ES siena:

Latvijos, Lietuvos ir Baltarusijos bendradarbiavimo per sieną programa (pagrindinė teritorija Lietuvoje – Utenos, Vilniaus ir Alytaus apskritys), biudžetas – 41,7 mln. eurų (ES paramos lėšų).

Lietuvos, Lenkijos ir Rusijos Federacijos bendradarbiavimo per sieną programa (pagrindinė teritorija Lietuvoje – Marijampolės, Tauragės ir Klaipėdos apskritys), biudžetas – 132,1 mln. eurų (ES paramos lėšų).

Programų įgyvendinimo teritorija apima visas Lietuvos apskritys, esančias prie vidinės ar išorinės ES sienos, o su gretutinėmis teritorijomis – visą Lietuvos teritoriją.

Lietuvos teritorijoje įgyvendinamos 5 bendradarbiavimo per sieną programos (Latvijos–Lietuvos ir Baltarusijos bei Lietuvos, Lenkijos ir Rusijos federacijos) 2011 m. pabaigoje buvo skirtinguose etapuose. Europos kaimynystės ir partnerystės programų lėšos vykdomiems projektams dar nebuvo paskirstytos, 2011 rugsėjo 1 d. buvo pasi-

rašyta pirmoji Lietuvos ir Baltarusijos pasienyje įgyvendinamo projekto finansavimo sutartis. Europos teritorinio bendradarbiavimo tikslo programų didžioji dalis paramos jau buvo skirta vykdomiems ar baigtiems įgyvendinti projektams.

Bendradarbiavimo per sieną programų lėšomis finansuojami tiek ekonomikos skatinimo (verslo skatinimo, technologijų perdavimo, turizmo, ūkiui svarbios infrastruktūros kūrimo) tiek gyvenimo kokybės gerinimo, kultūrinio bendradarbiavimo, socialinių paslaugų (švietimo, sveikatos, visuomenės saugumo) projektai, įgyvendinami abipus sienos. Paprastai ekonomikos ir gyvenimo kokybės komponentams skiriamos panašios programų biudžetų dalys (nuo 40 iki 60 proc.), tačiau konkrečios priemonės, socialinių ir ekonominių iššūkių sprendimo būdai atskirų programų teritorijose skiriasi.

Lyginant *Latvijos–Lietuvos ir Lietuvos–Lenkijos* programų lėšomis finansuotų projektų pasiskirstymą (neskaičiuojant mažų projektų fondo), pastebima, kad didžiausia paramos dalis Lietuvos Lenkijos pasienyje vykdytų projektų (pagal ekonomikos skatinimo komponentą) buvo skirti turizmo plėtrai (22 proc. nuo viso paskirstyto finansavimo), tuo tarpu kitiems ūkio sektoriams plėtoti skirtų projektų buvo tik 3 (9% nuo paskirstytos paramos). Didžiausios apimties tarp jų Alytaus ir Suvalkų miestuose vykdomam projektui „Lietuvos ir Lenkijos pasienio pramonės zonų viešosios infrastruktūros plėtra“. Įgyvendinant projektą įrengiama vienos iš Alytaus miesto pramonės zonų (Kepyklos g.) infrastruktūra. Tuo tarpu Lietuvos ir Latvijos pasienyje vykdytas 21 technologijų plėtrai ir perdavimui, amatams, kūrybinėms industrijoms, verslumui skatinti skiriamas projektas (27 proc. paskirstytos paramos, jiems tenkantis paramos dalis beveik 3 kartus didesnė). Dar 20 proc. paskirstytos paramos teko turizmo plėtros projektams.

Lietuvos Lenkijos pasienyje daug dėmesio skirta bendroms viešųjų ir socialinių paslaugų plėtros iniciatyvoms, tam skirti 2 strateginiai programos projektai ir dar 3 projektai, patvirtinti atvirųjų kvietimų metu (24 proc. paskirstytos paramos).

Tarp *Lenkijos–Lietuvos ir Latvijos–Lietuvos* programų skyrėsi ir aplinkos apsaugos (atitinkamai 11 ir 6 proc.), kultūrinio bendradarbiavimo (20 ir 5 proc.) projektams skirtos paramos dalis. Bazinei infrastruktūrai (transporto, vandentvarkos, energetikos) plėtrai tuo tarpu didesnis finansavimas buvo skirtas ties Lietuvos ir Latvijos siena (19 prieš 13 proc.).

Išvados:

1. Pasienio teritorijose įgyvendinamos iniciatyvos, nukreiptos į netiesioginės paramos verslui teikimą, mokslo ir verslo bendradarbiavimą, esminių pasienio teritorijų infrastruktūros problemų sprendimą iš dalies kompensuoja tokių intervencijų trūkumą kituose finansiniuose instrumentuose. Pavyzdžiui valstybės planuojama ES parama, susijusi su aukštą pridėtinę vertę kuriančio verslo plėtra, paprastai nukreipama į trijuose didžiuosiuose miestuose veikiančius slėnius, tyrimų centrus.
2. Pasienio bendradarbiavimo programos šiuo metu apima beveik visą šalies teritoriją, dėl to sumažėja paramos intensyvumas arčiausiai sienose esančiose, silpniausiai išvystytose savivaldybėse.

3. Nepaisant didelės galimų investicijų įvairovės, įgyvendinamos programos koncentruojasi į skirtingus ekonomikos ir socialinės plėtros aspektus. Latvijos–Lietuvos pasienio teritorijoje daugiau gerai išvystytų urbanistinių centrų (Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys, Utena, Telšiai, Mažeikiai, Visaginas), kuriose veikiančios organizacijos gana aktyviai bendradarbiavo verslo skatinimo, inovacijų diegimo srityje. Lenkijos–Lietuvos pasienyje dominuoja rečiau apgyvendintos, kaimiškos teritorijos, o didesni miestai tėra 2 – Alytus ir Marijampolė, čia daugiau turizmo, kultūrinio bendradarbiavimo, socialinių paslaugų plėtros projektų.

3.7. Lietuvos regionų gebėjimo įvertinti konkurencinius pranašumus tyrimas

2005 metais Technologinės informacijos skleidimo agentūra (pranc. *Agence pour la diffusion de l'information technologique*) (toliau – TISA) atliko tyrimą (prieiga per internetą www.millenaire3.com/user/Strat_region_III.pdf), atskleidžiantį Europos regionų strateginio valdymo ypatybes. Lietuva į tiriamųjų regionų sąrašą nebuvo įtraukta, todėl atsižvelgiant į tyrimo temos aktualumą rengiant disertaciją buvo atliktas analogiškas tyrimas, kuriuo buvo siekiama įvertinti regionų plėtros planavimo esamą situaciją ir galimus tobulinimo būdus. Tyrimui atlikti buvo naudojami nestruktūruoti interviu su už regionų plėtros planų parengimą ir stebėseną atsakingais specialistais bei vertinamas regionų plėtros planų turinys. Siekiant įvertinti tyrimą Europiniu mastu buvo lyginama su TISA tyrimu.

3.7.1. Regionų analizės vykdymo būdai

Regionų esamos būklės bei plėtros tendencijų analizė visuose Lietuvos regionuose atliekama formaliu būdu naudojant PESET ir ją apibendrinančios SSGG analizės metodus. Tuo tarpu Europoje atlikto tyrimo metu nustatyta, kad SSGG analizę atlieka 89 proc. regionų, tik trečdalyje regionų ši analizė yra atliekama formaliu būdu.

Lietuvoje skiriamas nepakankamas dėmesys regiono plėtros planų rengimui, nes visose apskrityse analizę atlieka 3–5 specialistai, dirbantys visą darbo laiką.

SSGG analizė naudinga tuo, jog ją atlikdami regionai gali save palyginti su kitais regionais, išskirti konkurencinius pranašumus, numatyti galimas grėsmes, todėl tikslinga ją atlikti periodiškai (ne vien rengiant naują/atnaujintą regiono plėtros planą) ir skiriant pakankami dėmesio.

3.7.2. Konkurentų vertinimas

Visi Lietuvos regionai geba įvardinti regionus, su kuriais jie konkuruoja, tačiau tie regionai yra išimtinai tik šalies viduje. Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos regionai kaip esminius konkurentus įvardija vieni kitus, mažesni regionai iš esmės mano konkuruojantys su regionais, kuriuose yra didieji miestai. Tai rodo gan ribotą regioninio konkurencingumo suvokimą, ypač įvertinant tai, kad Lietuva yra vieningos Europos Sąjungos ir Europos ekonominės erdvės narė. Kita vertus tai nėra pagrįsta jokiais tyrimais ar analizėmis, todėl laikytina, jog tai yra visuomenės viešosios nuomonės, tam

tikrų istoriškai susiformavusių „klišių“ atspindys. Taip pat stebina tas faktas, kad greta esantys ES valstybių Lenkijos ir Latvijos regionai laikomi labiau ne konkurentais, bet partneriais.

Tuo tarpu Europoje atlikto tyrimo rezultatai atkleidė, kad net 40 proc. visų regionų, gebančiųjų nurodyti konkurentus, pagrindiniais konkurentais laiko kitose šalyse esančius regionus, 14 proc. nurodo šalies sostinių regionus, o toje pačioje šalyje esančius regionus mini 46 proc. regionų.

Europos regionų apklausa parodė, kad turtingiausi regionai iš kitų išsiskiria tuo, kad net 90 proc. iš jų konkurentais įvardija kitose šalyse esančius regionus, ir nė vienas iš jų regiono–sostinės nelaiko savo konkurentu (žinoma, tuo atveju kai jie patys nėra sostinių regionai). Kaip jau minėta, Lietuvoje ši tendencija nepastebėta – nei vienas trijų labiausiai išsivysčiusių Lietuvos regionų – Vilniaus, Kauno, Klaipėdos – nepaminėjo užsienio regionų, kaip potencialių konkurentų.

Taigi, gautieji rezultatai išryškina Lietuvos ir Europos regionų konkurencinės padėties suvokimo skirtumus – regionų plėtros planavimas Lietuvoje remiasi „vietiniu“ požiūriu – regionų plėtros planai yra rengiami iš esmės neatsižvelgiant į globalius procesus, juose nėra atliekama konkurentų analizė ir nekeliamas klausimas, kaip konkuruoti su kitais regionais ne tik vietos, bet ir tarptautiniu lygiu.

3.7.3. Konkurencingų sektorių nustatymas

TISA tyrimo metu taip pat buvo siekta sužinoti, ar regionai geba įvertinti konkurencingiausius regiono pramonės bei paslaugų sektorius. Lietuvos regionai šioje srityje taip pat deklaravo gebėjimą įvardinti pranašiausius sektorius, tačiau dažniausiai tai buvo minimi tie patys sektoriai – žemės ūkis, turizmas, paslaugos. Vertinant visus regionų plėtros planus, galima teigti, jog nei viename jų nėra išskirtas koks nors specifinis tam regionui sektorius kaip esminis plėtros prioritetas.

Europoje negebančių nustatyti konkurencingiausių regiono sektorių yra beveik pusė, t. y. 48 proc. regionų. 52 proc. regionų, teigė, kad geba nustatyti prioritetinius sektorius, o kaip konkurencingiausius dažniausiai minėjo:

1. Informacines ir ryšių technologijas;
2. Biotechnologijų, sveikatos, medicininių prietaisų, farmacijos sritis;
3. Finansinę veiklą;
4. Automobilių sektorių.

Lyginant Lietuvos ir Europos regionų sampratą, galima teigti, kad regionams konkurencingiausių sektorių išskyrimas yra gan sudėtingas uždavinys. Tačiau siekiant padidinti regionų konkurencingumą yra būtina išskirti specifinius, konkurencingiausius ūkio sektorius. Iš esmės regiono plėtra yra efektyvi tik tuomet, kai regionas geba identifikuoti sektorius, kuriuose jis turi konkurencinių pranašumų. Prioritetinių sektorių išskyrimas taip pat labai svarbus siekiant sukurti efektyvią regioninę inovacijų sistemą.

3.7.4. Gebėjimas atlikti svarbiausių technologijų analizę

Pagrindinių technologijų analizė yra techniškai sudėtingesnė nei SSGG analizė, todėl regionai jos imasi rečiau, arba kaip rodo Lietuvos regionų plėtros planų analizės duomenys – ji visiškai neatliekama.

Tuo tarpu Europos regionų apklausos duomenys kitokie – 73 proc. regionų nurodė, kad vykdo formalią arba neformalią technologijų analizę.

Svarbiausias regiono technologijas geba identifikuoti 66 proc. Europos regionų. Tyrimas atskleidė, kad dažniausiai jų nurodyti negali mažiau turtingi regionai.

Regionai svarbiausiomis technologijomis dažniausiai įvardijo:

1. Informacines ir ryšių technologijas (IT);
2. Biotechnologijų, sveikatos, medicininių prietaisų, farmacijos sritis;
3. Pažangių pramonės šakų technikos (mikroelektronika, optika ir pan.).

Labiausiai išsivystę ir didžiausi regionai pirmiausiai išskiria biotechnologijų, sveikatos, medicininių prietaisų, farmacijos sritis, informacines ir ryšių technologijas, nano– ir biotechnologijas ir t.t., tuo tarpu santykinai silpniau išsivystę ir mažesni regionai pirmiausiai nurodo su tradicine pramone susijusias technologijas arba pažangias paslaugas.

3.7.5. Specifinių verslo įmonių poreikių analizė

Remiantis regionų plėtros planų duomenimis ir specialistų pateikta informacija Lietuvoje specifinių verslo įmonių poreikių analizė nevykdoma, tuo tarpu detaliai analizuojančių įmonių reikmės yra 65 proc. Europos regionų. Lietuvoje verslo poreikių analizė atliekama tik kai kuriose savivaldybėse.

Europoje pastebėta, jog regionų dydis nelemia domėjimosi srities, kad mažiausi regionai atlieka daugiausiai įmonių poreikių tyrimų, ir kad pusė visų regionų, atliekančių šiuos tyrimus, naudojami savomis vidinių specialistų pajėgomis.

Regionai pagrindiniais prioritetais laiko šiuos įmonių poreikius:

1. Informacija apie technologijas;
2. Tyrimai ir plėtra (R&D);
3. Informacija apie rinkas.

3.7.6. Tradicinės pramonės sektorių kitimų analizė

Lietuvos regionai nevykdo jokių tyrimų, skirtų nustatyti pramonės šakų vystymąsi.

Europoje 59 % apklaustųjų regionų nurodė vykdantys pramonės kitimų analizę, 14 % šių regionų šią analizę atlieka formaliai.

Europos regionų apklausa parodė, kad daugiausia tyrimų, numatančių tradicinės gamybos pramonės šakų pokyčius, atlieka turtingiausi regionai.

3.7.7. Planų ir programų sąsajoms tarp mokslo ir vietos verslo įmonių stiprinti rengimas

Lietuvos regionuose nėra kuriami planai, ryšiams tarp švietimo, mokslo bei įmonių gerinti, tuo tarpu 64 % Europos regionų teigė turintys tokius planus ir programas. Daugiausia tokių planų sukuria turtingesni Europos regionai (65 %).

Pagrindiniai kuriamų planų prioritetai yra du, tai:

1. Bendradarbiavimo tarp įmonių ir universitetų gerinimas
2. Klasterių vystymas.

Europoje pusė regionų (51 %) yra nusistatę tam tikrus kiekybinius tikslus. Iš dažniausiai minimų kiekybinių tikslų buvo „specifinių įrengimų aprūpinimas“, išskirtas 41 proc. regionų arba „įmonių ir darbo vietų skaičius“ (37 % regionų), kiek rečiau buvo minimas – „tyrimų laboratorijų ir tyrinėtojų skaičius“, kurį rinkosi beveik 22 % regionų. Turtingiausieji regionai didesnę dėmesį skiria „tyrimų ir laboratorijų“ tikslui, tuo tarpu maži regionai labiau rūpinasi „įmonių ir darbo vietų skaičiaus“ kiekybiniu tikslu.

Išvados:

- Lietuvoje regionai nevertina užsienio valstybių regionų, kaip galimų konkurentų. Apsiribojama konkurencingumo samprata šalies viduje.
- Lietuvos regionuose nėra užtikrinamas verslo, mokslo ir valdžios bendradarbiavimas, rengiant regionų plėtros planus nėra vertinami verslo ir mokslo poreikiai, nėra ieškoma sinergijos.
- Regionai Lietuvoje neturi išsiskyrę specifinių, konkurencingų jų plėtros sektorių, todėl galima teigti, kad regionai savo strategijomis iš esmės nekonkuruoja – visų regionų plėtros planų turinys yra labai panašus.

3.8. Klaipėdos regiono įmonių bendradarbiavimas inovacijų srityje

3.8.1. Klaipėdos regionas ir jo inovacinė infrastruktūra

Lietuvoje regionu yra laikoma apskrities teritorija. Lietuvos Respublikos regioninės plėtros įstatyme nurodoma, kad nacionalinė regioninė politika yra įgyvendinama apskrityse ir savivaldybėse, o regioninės plėtros planavimas atliekamas apskrityse. Šiuo metu vadovaujantis Teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymu Lietuvos teritorija suskirstyta į 10 apskričių ir 60 savivaldybių. Vadovaujantis pirmiau nurodytu įstatymu Klaipėdos apskritį sudaro Klaipėdos ir Palangos miestų, Klaipėdos, Kretingos, Skuodo ir Šilutės rajonų bei Neringos savivaldybės. Kaip pateikiama Klaipėdos regiono 2007–2013 metų plėtros plane, iš kitų Lietuvos regionų Klaipėdos regionas išsiskiria šiais bruožais – keturios savivaldybės yra prie Baltijos jūros, čia nuo seno susiformavusios jūrinio verslo tradicijos, plėtojamas turizmo ir rekreacijos sektorius. Baltijos jūra, Kuršių marios ir Kuršių nerijos pusiasalis – unikalūs kraštovaizdžio elementai, išskiriantys Klaipėdos regioną iš kitų. Regiono ekonomikos variklis – Klaipėdos jūrų

uostas – tai labiausiai į šiaurę nutolęs neužšalantis rytinės Baltijos jūros pakrantės uostas. Strategiškai patogi geografinė padėtis apsprendžia 2 pagrindinius Klaipėdos regiono privalumus – regionas patrauklus atvykstamajam bei vietiniam turizmui vystyti bei yra svarbus šalies transporto mazgas, jungiantis Vakarų ir Rytus, čia vystomos įvairios transporto rūšys – jūrų ir vidaus vandenų, geležinkelių, kelių bei oro (Klaipėdos regiono plėtros 2007–2013 metų planas, 2007). Klaipėdos apskrities teritorijos plotas yra 5209 kv. km. Pagal plotą tai yra viena mažiausių šalyje apskričių po Tauragės ir Telšių apskričių, pagal gyventojų skaičių (362 056 gyv. 2012 m. sausio 1 d. duomenimis) – trečia pagal dydį po Vilniaus ir Kauno apskričių. Regiono centras yra Klaipėdos miestas. Bendrasis vidaus produktas, sukurtas Klaipėdos regione 2010 metais sudarė 12,6 proc. visos šalies BVP.

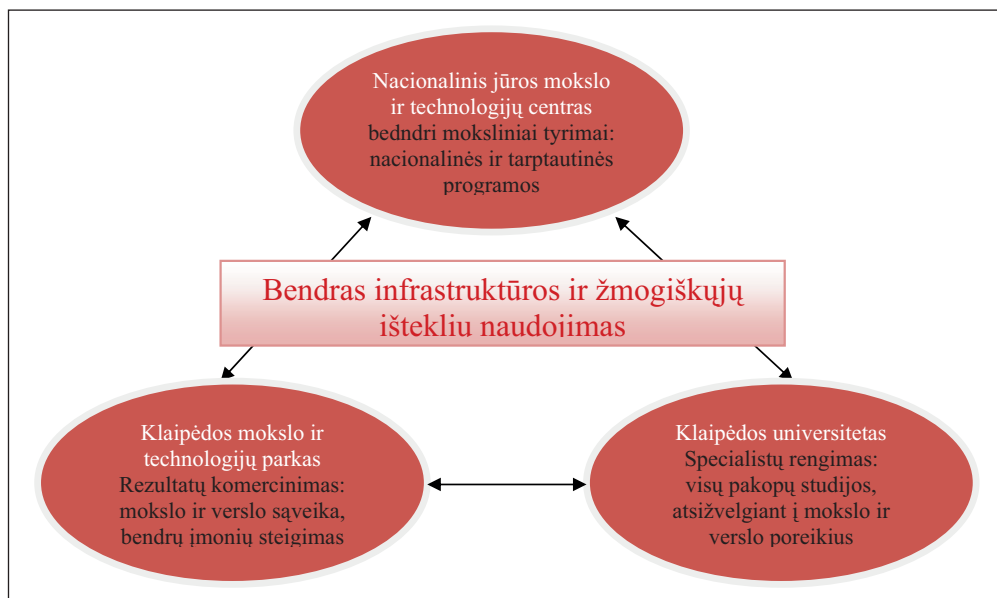
Lietuvos statistikos departamento duomenimis palyginus su bendra situacija Lietuvoje, Klaipėdos apskrityje labiau išvystyta pramonė ir statyba bei paslaugų infrastruktūra. Pramonėje ir statyboje sukurama 32,7 % visos apskrities bendrosios pridėtinės vertės (šalyje – 32,8 %). Veikiančių ūkio subjektų skaičius Klaipėdos apskrityje nuolat didėja (2005 m. pradžioje buvo 8698, o 2012 m. pradžioje – 10036 veikiantys ūkio subjektai). Ūkio subjektai, turintys iki 9 darbuotojų, palyginti su visais veikiančiais ūkio subjektais, sudarė 79,85 %, o stambūs ūkio subjektai, kuriuose dirba daugiau kaip 250 darbuotojų, – 0,45 %. Tik 4 ūkio subjektai turėjo daugiau nei 1000 darbuotojų. Apskrities pramonės veikla įvairiapusiška. Klaipėda garsėja laivų statyba ir remontu, čia dirba viena iš didžiausių laivų statyklų trijose Baltijos valstybėse – „Baltijos laivų statykla“. Klaipėdoje taip pat gaminamas alus ir kokybiški baldai. Užsienio kapitalo įmonės gamina automobilių laidus ir kabelių rinkinius eksportui. Klaipėdos ir Kretingos rajonuose išgaunama nafta, naudojama kokybiškų tepalų gamybai. Šilutės rajone išvystyta durpių gavyba ir riebių sūrinių gamyba. Sparčiausiai augančios pramonės rūšys apskrityje yra maisto, chemijos, plastikinės taros, statybinių medžiagų, statybinių metalo konstrukcijų ir jų dalių gamyba. Maždaug trečdalis (34 proc.) Klaipėdos apskrityje pagamintos produkcijos parduodama Lietuvos, 66 proc. – ne Lietuvos rinkoje.

Siekiant stiprinti Klaipėdos regiono mokslo ir verslo visuomenės bendradarbiavimą, plėsti mokslinių tyrimų ir technologijų bazę bei didinti jos naudojimo efektyvumą, Klaipėdoje įkurti integruotas mokslo, studijų ir verslo centras (slėnis) Lietuvos jūrinio sektoriaus plėtrai bei Klaipėdos mokslo ir technologijų parkas.

Spartus ekonomikos augimas ir intensyvėjantis jūros išteklių naudojimas reikalauja mokslo, studijų ir verslo integracijos. Pastaraisiais dešimtmečiais Lietuvos jūrinio sektoriaus pramonės plėtra pritraukė milijardines valstybės ir privataus kapitalo investicijas, o lėšų jūrinio mokslo infrastruktūrai ir šiuolaikiškoms technologijoms plėtoti nebuvo skiriama. Tai mažina Lietuvos jūrinio mokslo ir technologijų konkurencingumą (Integruoto mokslo, studijų ir verslo centro (slėnio) Lietuvos jūrinio sektoriaus plėtrai programa, 2008). Kaip apibrėžiama Integruoto mokslo, studijų ir verslo centro (slėnio) Lietuvos jūrinio sektoriaus plėtrai interneto tinklalapyje (<http://balticvalley.lt/>), Lietuvos jūrinis sektorius – tai kompleksinė sistema, apjungianti jūrinį verslą (jūrinę laivybą, uostai ir jų paslaugas, laivų statyba ir remontas, kranto zonos išteklius naudojanti pramonė, rekreacija ir kt.), fundamentinius ir taikomuosius mokslinius tyrimus jūrinių tematika ir atitinkamų sričių verslo bei mokslo poreikius tenkinančių

specialistų ruošimą. Kitais žodžiais tariant, slėnio veikla yra labiau orientuota į radikalių inovacijų kūrimą. Jūrinio slėnio veiklai koordinuoti, efektyviai planuoti ir vystyti įsteigta asociacija „Baltijos slėnis“ – juridinių ir fizinių asmenų, atstovaujančių mokslo, studijų ir verslo įstaigas savanoriškas susivienijimas (šiuo metu vienija 21 narių).

Toliau pateikiamas paveikslas, kuris parodo ryšius tarp Nacionalinio jūros mokslo ir technologijų centro, Klaipėdos universiteto ir Klaipėdos mokslo ir technologijų parko. Įgyvendinant Integruoto mokslo, studijų ir verslo centro (slėnio) Lietuvos jūrinio sektoriaus plėtrai programą yra siekiama mokslo, studijų ir verslo integracijos tarp išvardintų institucijų. Visos institucijos, kaip pavaizduota schemeje, naudojami bendra infrastruktūra ir bendrais žmoniškaisiais ištekliais.

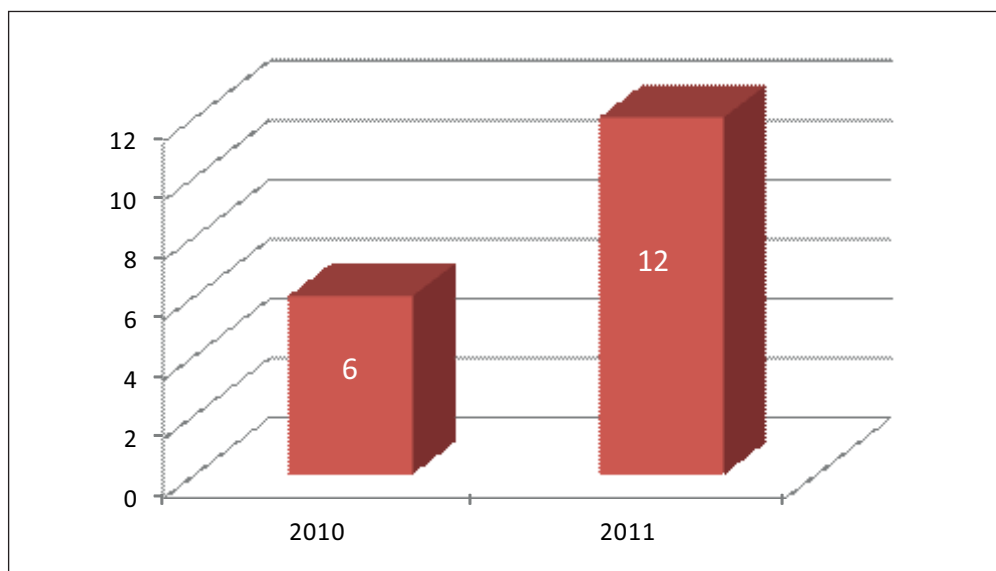
Šaltinis: Integruoto mokslo, studijų ir verslo centro (slėnio) Lietuvos jūrinio sektoriaus plėtrai programa, 2008

26 pav. Mokslo, studijų ir verslo integracija jūriniame slėnyje

VšĮ Klaipėdos mokslo ir technologijų parkas (toliau – KMTP), kurio tikslas parko internetinėje svetainėje <http://www.kmtp.lt> apibrėžiamas taip – „po vienu stogu suburti Klaipėdos miesto ir Vakarų regiono sėkmingos plėtros entuziastus, progresyvaus mąstymo, inovacinių idėjų kupinus studentus, diplomatus, verslininkus, norinčius tapti šio krašto ateities kūrėjais, generuojančiais naujoves ir galimybes jas taikyti versle, skatinti mokslo, pramonės ir kitų ūkio šakų bendradarbiavimą bei aukštųjų technologijų sektorių plėtrą, išlaikyti ir plėtoti mokslinį potencialą.“. Kaip pateikiama Mokslo ir technologijų parkų veiklos vertinimo ir plėtros galimybių studijoje, 2010 metais atliktoje Ūkio ministerijos užsakymu, ilgalaikis mokslo ir technologijų parkų tikslas – skatinti visuomenės gerovę ir ekonomikos augimą, o trumpalaikiai tikslai – kurti inovacijų kultūrą ir didinti žiniomis veiklą grindžiančių verslo bei kitų organizacijų konkurencingumą.

KMTP apibrėžti tikslai atitinka ir mokslo ir technologijų parkų veiklos vertinimo ir plėtos galimybių studijos pateiktus ilgalaikius bei trumpalaikius tikslus. KMTP veikia ties Klaipėdos regiono ir šalies konkurencingumo didinimu, skatinant inovacijų kultūrą, organizuojant žinių ir technologijų perdavimą, kuriant mokslo ir verslo komunikacijos procesus. KMTP veikla apima daugelį socialinių sferų bei reikalauja motyvuotų aukštos kompetencijos profesionalų bendradarbiavimo. KMTP – suvokiamas kaip Klaipėdos regiono inovacinės kultūros bei verslumo skatinimo centras. Iš viso prie Klaipėdos ir technologijų parko yra prisijungusios 46 įmonės, kurios dažniausiai teikia paslaugas arba kuria naujus produktus, technologijas.

Tai, kad KMTP Klaipėdos regione esančioms įmonėms suteikia puikias sąlygas vystyti inovacijas įrodo ir augantis inovacinių projektų skaičius, kuriuos įgyvendina prie mokslo ir technologijų parko prisijungusios įmonės.

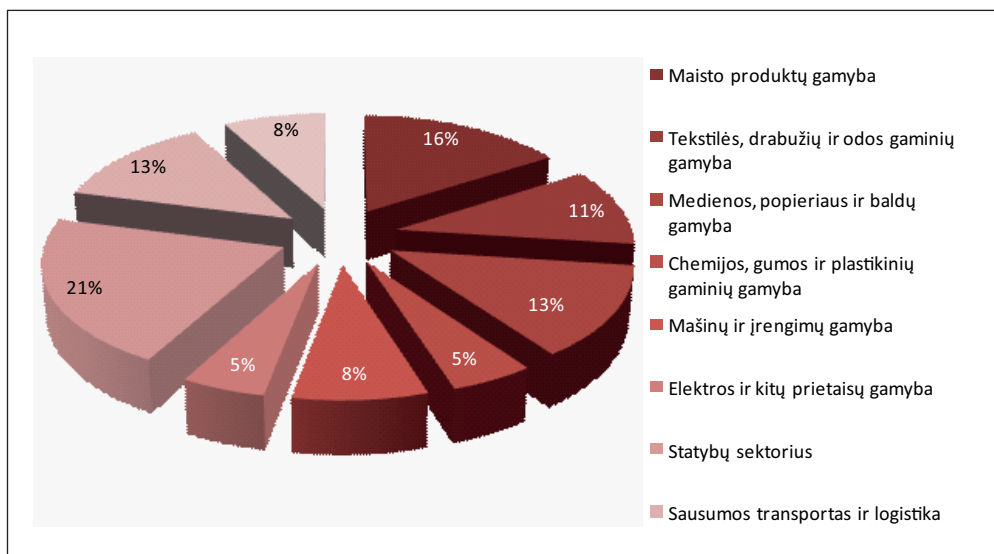
Šaltinis: KMTP veiklos 2010 ir 2011 m. ataskaitos

27 pav. KMTP įmonių inovacinių projektų skaičius

3.8.2. Klaipėdos regiono įmonių bendradarbiavimo inovacijų srityje empirinis tyrimas

Tyrimu, kuris buvo atliktas 2012 metų pradžioje, buvo siekiama apklausti 200 Klaipėdos regiono įmonių. Atsakymus į pateiktus klausimus pateikė 38 įmonės, t. y. 19 % nuo visų siektų apklausti įmonių. Anketoje buvo 32 klausimai siekiant nustatyti įmonių ryšius: su kitais verslo bendruomenės atstovais; su viešomis ir privačiomis mokslinių tyrimų plėtos institucijomis; žinių sklaidą bei technologinių naujienų šaltinius; personalo mobilumą. Anketavimas vyko persiunčiant klausimus įmonėms elektroniniais pašto adresais.

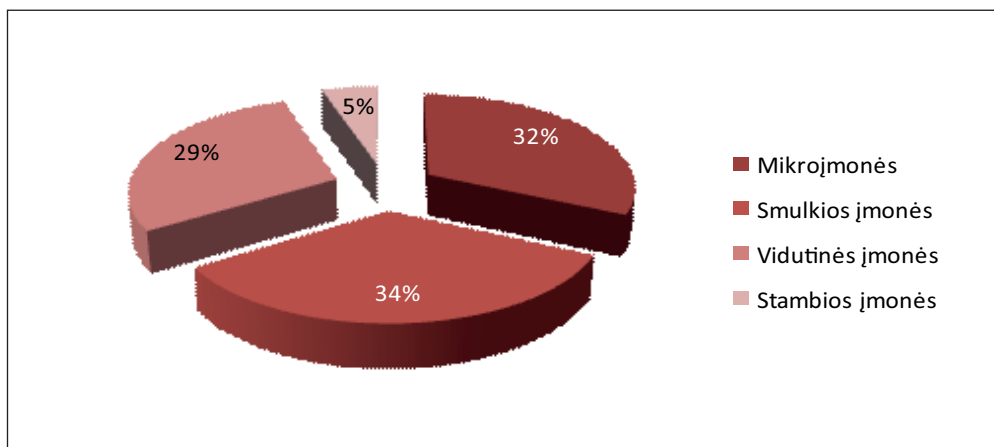
Daugiausia atsakiusių buvo iš statybų sektoriaus (21%) ir maisto produktų gamybos pramonės sektoriaus, mažiausiai – chemijos, gumos ir plastikinių gaminių gamybos bei elektros ir kt. prietaisų gamybos sektorių.

Šaltinis: Klaipėdos regiono įmonių bendradarbiavimo inovacijų srityje apklausa

28 pav. Apklaustų įmonių pasiskirstymas pagal sektorius

34 % atsakiusių įmonių buvo smulkios (10–49 darbuotojų), 32 % mikroįmonės (1–9 darbuotojai), 29 % vidutinės (50–249 darbuotojų) ir 5 % stambios (virš 250 darbuotojų).

Šaltinis: Klaipėdos regiono įmonių bendradarbiavimo inovacijų srityje apklausa

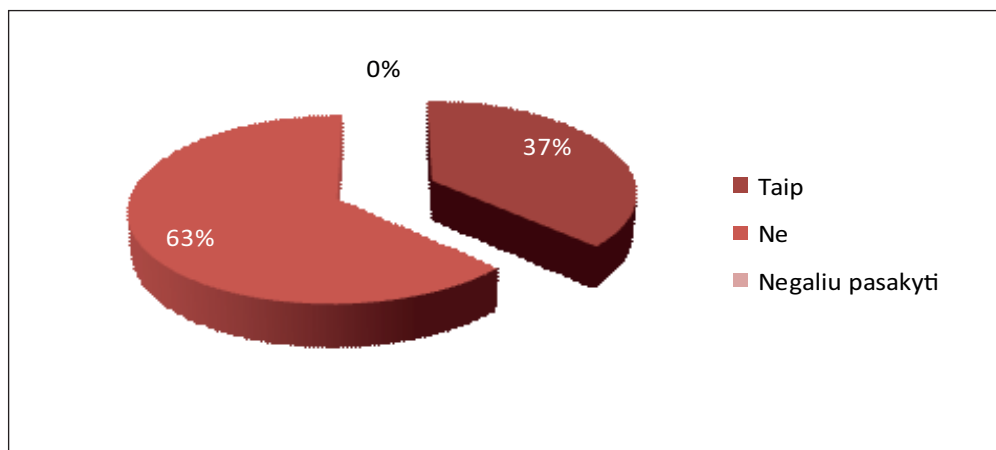
29 pav. Apklaustų įmonių pasiskirstymas pagal darbuotojų skaičių

Beveik pusės (46 %) įmonių metinės pajamos buvo įvardintos intervale nuo 500 tūkst. lt. iki 7 mln. lt. Po 18 % įmonių pajamas nurodė intervaluose nuo 1 iki 500 tūkst. lt. ir nuo 7 mln. lt. iki 24 mln. lt., intervale nuo 24 iki 138 mln. lt. metinės pajamos buvo 13% įmonių, o 5 % įmonių atsakė, kad jų metinės pajamos viršija 138 mln. lt. 40% įmonių pelnas per 2011 metus lyginant su 2010 metais sumažėjo, 34 % padidėjo, o 26 % išliko toks pat. Net 79 % įmonių atsakė, kad neturėjo įregistravę jokių patentų per 2010 ir 2011 metus ir neplanuoja įregistruoti per 2012 metus. Iš tų įmonių, kurios atsakė, kad buvo užregistravusios patentus, 5 patentai buvo įregistruoti 2010 metais (4 patentai maisto produktų gamybos sektoriuje ir 1 patentas mašinų ir kt. įrengimų gamybos sektoriuje), 1 patentas buvo įregistruotas 2011 metais (elektros ir kitų prietaisų gamybos sektoriuje) ir prognozuojama, kad dar 3 patentai bus įregistruoti 2012 metais (visi 3 iš maisto produktų gamybos sektoriaus). Iš gautų tyrimo duomenų galima daryti prielaidą, kad Klaipėdos regiono įmonės yra technologijų naudotojos, o ne kūrėjos.

Analizuojant įmonių skirtas lėšas moksliniams tyrimams ir technologinei plėtrai (MTTP), 68 % respondentų atsakė, kad tokių lėšų skirta nebuvo. Po 10 % respondentų įvardijo, kad MTTP metinė išlaidų dalis siekia apie 10 % nuo visų įmonės metinių pajamų arba nuo 5000 iki 100 tūkst. lt.. Po vieną įmonę nurodė, kad jos skiria 500 tūkst. lt, 4 mln. lt., po 5 % ir 0,2% nuo apyvartos. Daugiausia lėšų MTTP skiria laivų statybos ir remonto pramonės sektoriaus įmonės, o iš viso šiam tikslui lėšų neskiria mašinų ir kitų įrengimų gamybos sektoriaus įmonės.

Į klausimą, ar įmonė yra gavusi viešąjį finansavimą tyrimų srityje per 2010 ir 2011 metus. 89 % atsakė neigiamai ir tik 11 % teigiamai. Viešąjį finansavimą yra gavusios medienos, popieriaus ir baldų gamybos, chemijos, gumos ir plastikinių gaminių gamybos, tekstilės, drabužių ir odos gaminių gamybos bei statybų sektorių įmonės.

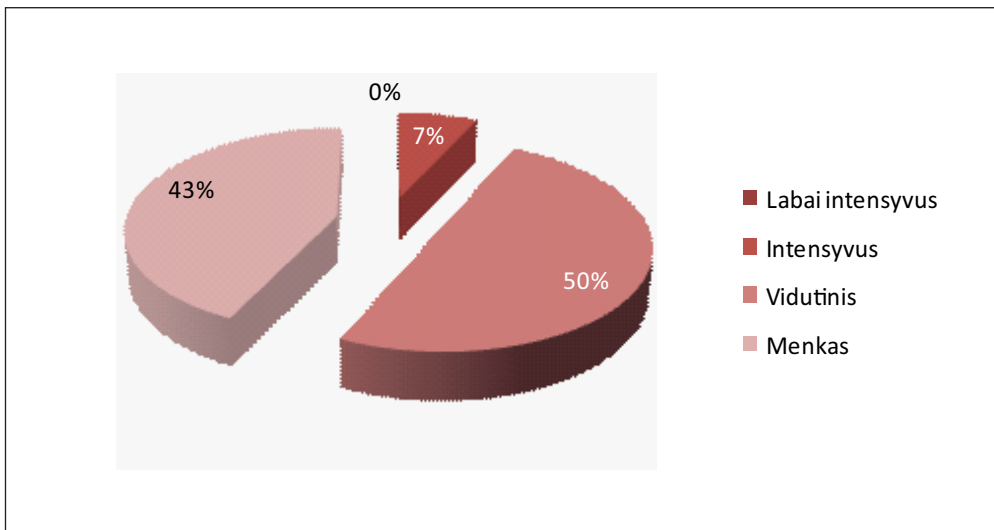
30 paveiksle parodytas apklaustų įmonių Klaipėdos regione bendradarbiavimas su kitais verslo bendruomenės atstovais inovacijų srityje. Kaip matyti iš paveikslo, didžioji dauguma įmonių (63%) su kitomis įmonėmis nebendradarbiauja.

Šaltinis: Klaipėdos regiono įmonių bendradarbiavimo inovacijų srityje apklausa

30 pav. Įmonių bendradarbiavimas su kitomis verslo struktūromis inovacijų srityje

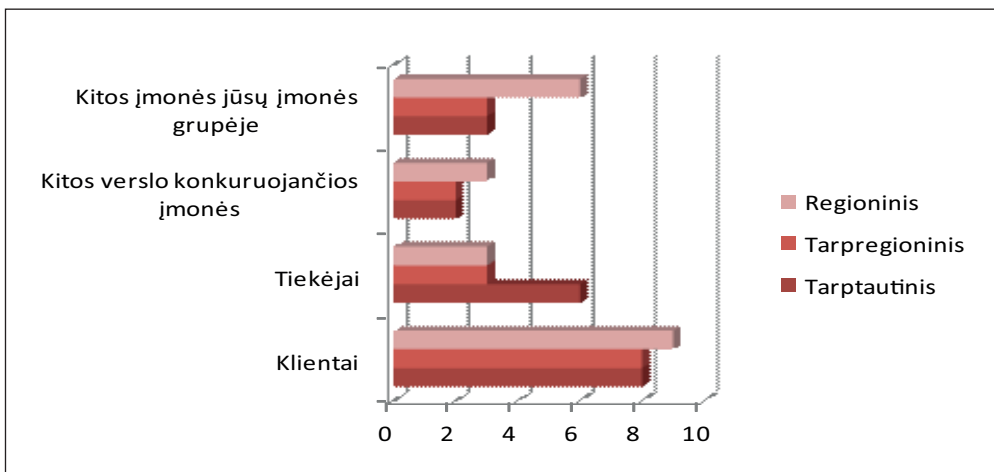
Iš bendradarbiaujančių įmonių su kitomis verslo struktūromis, net 93 % respondentų įvardijo, kad toks bendradarbiavimas yra vidutinis arba menkas.

Šaltinis: Klaipėdos regiono įmonių bendradarbiavimo inovacijų srityje apklausa

31 pav. Bendradarbiavimo tarp verslo įmonių inovacijų srityje lygis

Daugiausia Klaipėdos regione apklaustų įmonių bendradarbiauja su klientais visais regioniniais lygmenimis, o taip pat su tiekėjais tarptautiniame lygmenyje bei su kitomis įmonėmis apklaustų įmonių grupėje. Mažiausiai yra bendradarbiaujama su konkurencinėmis įmonėmis tarptautiniu ir tarpreregioniniu lygmenimis.

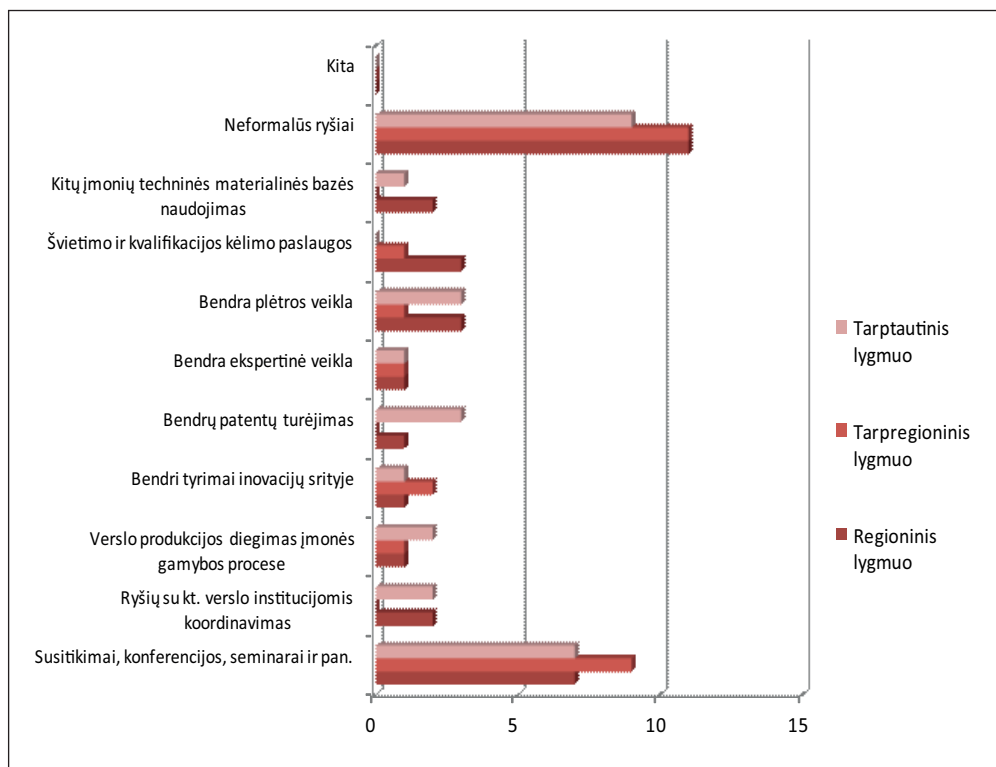

Šaltinis: Klaipėdos regiono įmonių bendradarbiavimo inovacijų srityje apklausa

32 pav. Verslo bendradarbiavimo partneriai ir teritorinis lygmuo

Tiriant skirtingų ekonominių sektorių įmonių bendradarbiavimo ryšius, reikėtų paminėti, kad visos atsakymus į anketos klausimus pateikusios logistikos ir sausumos transporto bei tekstilės, drabužių ir odos gaminių, o taip pat elektros ir kitų prietaisų gamybos sektorių įmonės iš viso nebendradarbiauja su verslo struktūromis. Įdomu tai, kad visos apklaustos laivų statybos ir remonto įmonės atsakė, kad jos bendradarbiauja su kitais verslo bendruomenės atstovais ir kad tokio bendradarbiavimo lygis yra vidutinis (67 % apklaustų laivų statybos ir remonto įmonių) arba intensyvus (33 % apklaustų laivų statybos ir remonto įmonių).

Tyrimu buvo mėginama nustatyti verslo įmonių bendradarbiavimo su kitomis įmonėmis inovacijų srityje formas ir teritorinius lygmenis. Pagal žemiau pateiktą diagramą matyti, kad daugiausiai įmonės bendradarbiauja neformaliais ryšiais (net po 11 pažymėtų atsakymų regioniniu ir tarpreregioniniu bei 9 atsakymai tarptautiniu lygmenimis) bei per įvairius susitikimus, seminarus, karjeros mugės, konferencijas ir pan. (po 7 pažymėtus atsakymus regioniniu bei tarptautiniais lygmenimis bei 9 – tarpreregioniniu lygmeniu). Toliau reikšmingas tik verslo įmonių bendradarbiavimas bendros plėtros sferoje regioniniu ir tarptautiniais lygmenimis, švietimo bei kvalifikacijos kėlimas regioniniame lygmenyje bei bendrų patentų turėjimas tarptautiniame lygmenyje (po 3 atsakymus).

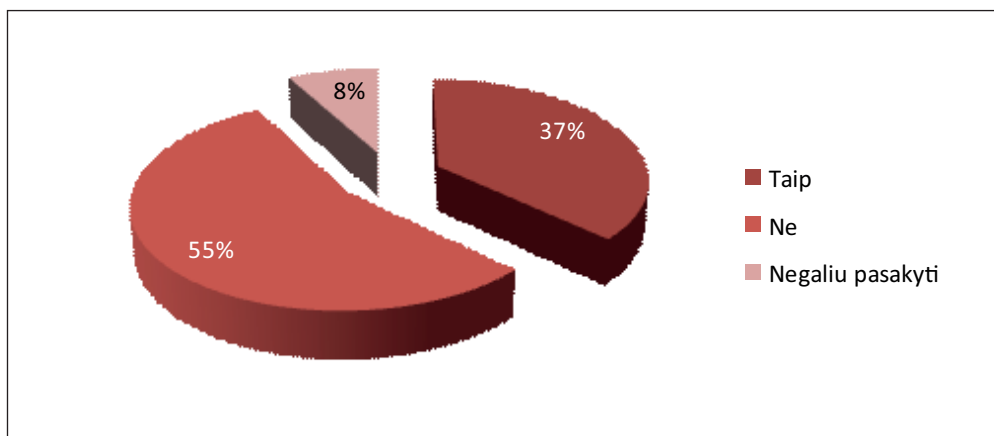

Šaltinis: Klaipėdos regiono įmonių bendradarbiavimo inovacijų srityje apklausa

33 pav. Verslo bendradarbiavimo inovacijų srityje formos ir teritorinis lygmuo

Išanalizavus apklausos duomenis, kaip bendradarbiavimo iniciatorius vyrauja minima pati įmonė (69 %), anketą užpildžiusių įmonių atstovų dažniausiai pasitaikiusi asmeninė bendradarbiavimo patirtis buvo: atsitiktiniai (nenuolatiniai) kontaktai skleidžiant informaciją ir konsultuojant (8 pažymėti atvejai), konferencijos, seminarai, parodos ir pan. (8 pažymėti atvejai), konsultacinė/ekspertinė veikla (7 pažymėti atvejai). 57 % respondentų teigė, kad jie priklausė regioninėms arba tarpregioninėms asociacijoms. 5 įmonės atsakė, kad jos priklausė verslo klasteriui. 3 buvo iš laivų statybos bei remonto sektoriaus, 2 iš statybų sektoriaus (reikėtų paminėti, kad vienoje anketoje iš statybų sektoriaus buvo pažymėta, kad įmonė nebendradarbiauja su kitomis verslo struktūromis inovacijų srityje, tačiau pažymėta, kad priklauso klasteriui. Tokią anketą būtų netikslinga vertinti dėl pildžiusio asmens nekompetencijos). Vyraujanti priežastis, kodėl įmonė nepriklauso verslo klasteriui išskiriama, kad respondento atstovaujama įmonė per maža (17 pažymėtų atvejų) ir kad nėra atitinkamo klasterio įmonės vykdomai veiklai. Iš tų įmonių, kurios pažymėjo, jog priklauso verslo klasteriui, nurodė, kad daugiausia naudos iš priklausymo klasteriui gauna per bendrą dalyvavimą viešuose ryšiuose (33 %) ir geresnių prekybos kontaktų (33 %). Po 17 % respondentų pažymėjo geresnį techninių, aplinkosaugos ir kokybės standartų suvokimą bei licenzijų naudojimo galimybes. Apklausos metu gauti duomenys patvirtina teiginį, kad klasterizacijos procesai Lietuvoje vyksta gana vangiai.

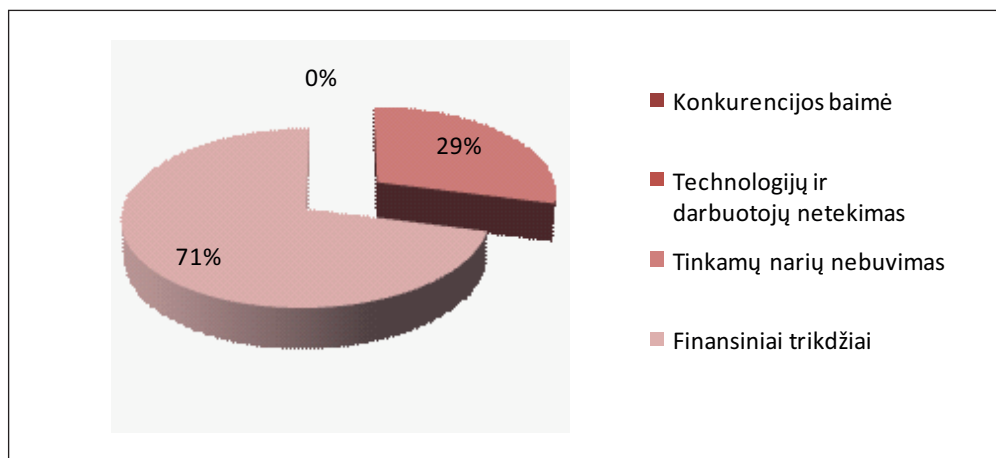
Apklausos metu buvo pateikti klausimai apie antro pobūdžio ryšius – verslo įmonių bendradarbiavimo ryšius inovacijų srityje su viešomis ir privačiomis mokslinių tyrimų ir plėtros institucijomis. 55 % apklausoje dalyvavusių įmonių atsakė, kad jos nebendradarbiauja su mokslo institucijomis inovacijų srityje. 37 % pateikė teigiamą atsakymą.

Šaltinis: Klaipėdos regiono įmonių bendradarbiavimo inovacijų srityje apklausa

34 pav. Bendradarbiavimas su viešomis ir privačiomis mokslinių tyrimų ir plėtros institucijomis inovacijų srityje

Iš tų įmonių, kurios teigiamai atsakė į klausimą, ar jos bendradarbiauja su viešomis ir privačiomis mokslinių tyrimų ir plėtros institucijomis inovacijų srityje, net 71% teigė, kad jų bendradarbiavimas yra menkas.

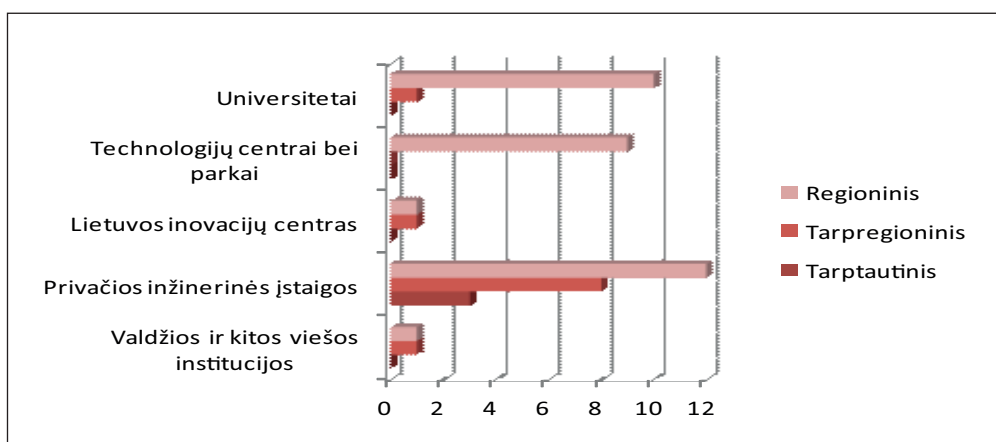

Šaltinis: Klaipėdos regiono įmonių bendradarbiavimo inovacijų srityje apklausa

35 pav. Bendradarbiavimo su viešomis ir privačiomis mokslinių tyrimų ir plėtros institucijomis inovacijų srityje lygis

Analizuojant skirtingiems ekonominiams sektoriams priklausančių įmonių bendradarbiavimą su viešomis bei privačiomis mokslinių tyrimų ir plėtros institucijomis, reikėtų paminėti, kad sausumos transporto ir logistikos visos apklaustos įmonės įvardijo, kad jos iš viso nebendradarbiauja su mokslo institucijomis. Tuo tarpu 67% apklaustų maisto produktų gamybos sektoriaus įmonių įvardijo, kad jos palaiko ryšius su kitais verslo bendruomenės atstovais, nors vyrauja menkas bendradarbiavimo lygis. Visos laivų statybos ir remonto sektoriaus apklaustos įmonės teigė, kad jos su viešomis ir privačiomis mokslinių tyrimų ir plėtros institucijomis bendradarbiauja.

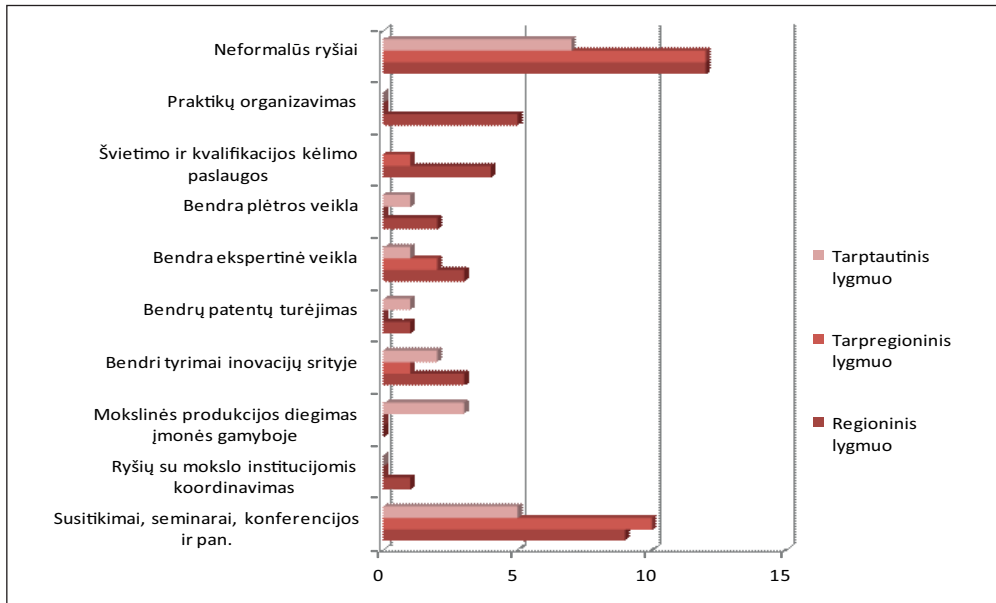
Aptariant verslo įmonių bendradarbiavimo inovacijų srityje ryšių su privačių ir viešų mokslinių tyrimų ir plėtros institucijų partnerius ir teritorinį lygį, reikėtų paminėti, kad daugiausia buvo bendradarbiaujama regioniniame lygyje su privačiomis inžinerinėmis bei konsultavimo įstaigomis, Klaipėdos mokslo ir technologijų parku, Klaipėdos universitetu (bendradarbiavimas daugiausia apsiriboja praktikų vykdymu). Mažiausiai bendradarbiaujama su valdžios ir kitais viešais tyrimų institutais bei Lietuvos inovacijų centru.

Šaltinis: Klaipėdos regiono įmonių bendradarbiavimo inovacijų srityje apklausa

36 pav. Bendradarbiavimo su viešomis ir privačiomis mokslinių tyrimų ir plėtros institucijomis inovacijų srityje partneriai ir teritorinis lygmuo

Gauti apklausos rezultatai lyginant verslas – verslas ir verslas – mokslas ryšius labai panašūs. Čia taip pat vyrauja neformalus ryšiai bei sąveika per susitikimus, seminarus, karjeros mugės, konferencijas ir pan. visuose trijuose teritoriniuose lygiuose.

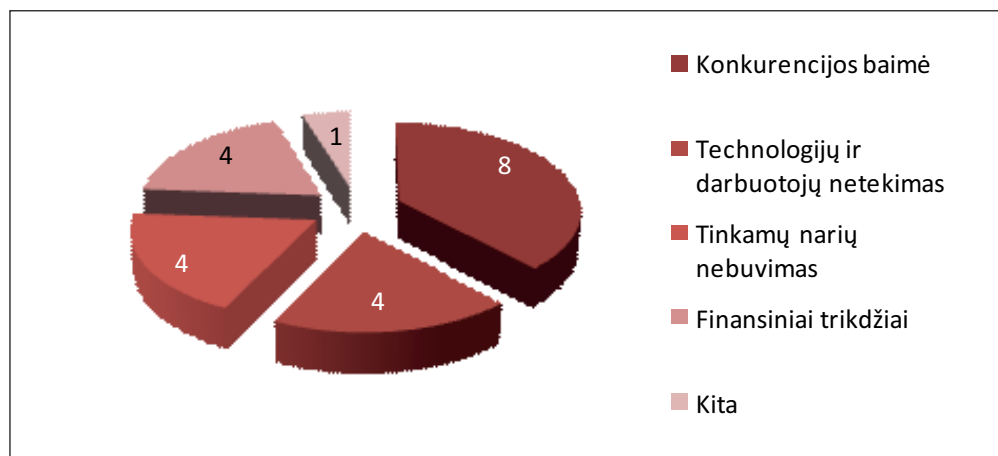

Šaltinis: Klaipėdos regiono įmonių bendradarbiavimo inovacijų srityje apklausa

37 pav. Verslo įmonių bendradarbiavimo su viešomis ir privačiomis mokslinių tyrimų ir plėtros institucijomis formos ir lygmuo

Dažniausias tokio bendradarbiavimo iniciatorius buvo pati įmonė (53 %), kitais atvejais identifiikuojama, kad iniciatorė buvo mokslo institucija (20 %) arba vieno konkretaus iniciatoriaus neišskirta. Respondentų vyravusi asmeninė patirtis buvo atsitiktiniai (nenuolatiniai) kontaktai skleidžiant informaciją, konsultuojant ir pan. (41 %), po 17 % surinko įmonės darbuotojų kvalifikacijos tobulinimo, konferencijų, seminarų ir pan. bei konsultacinė/ekspertinė veikla.

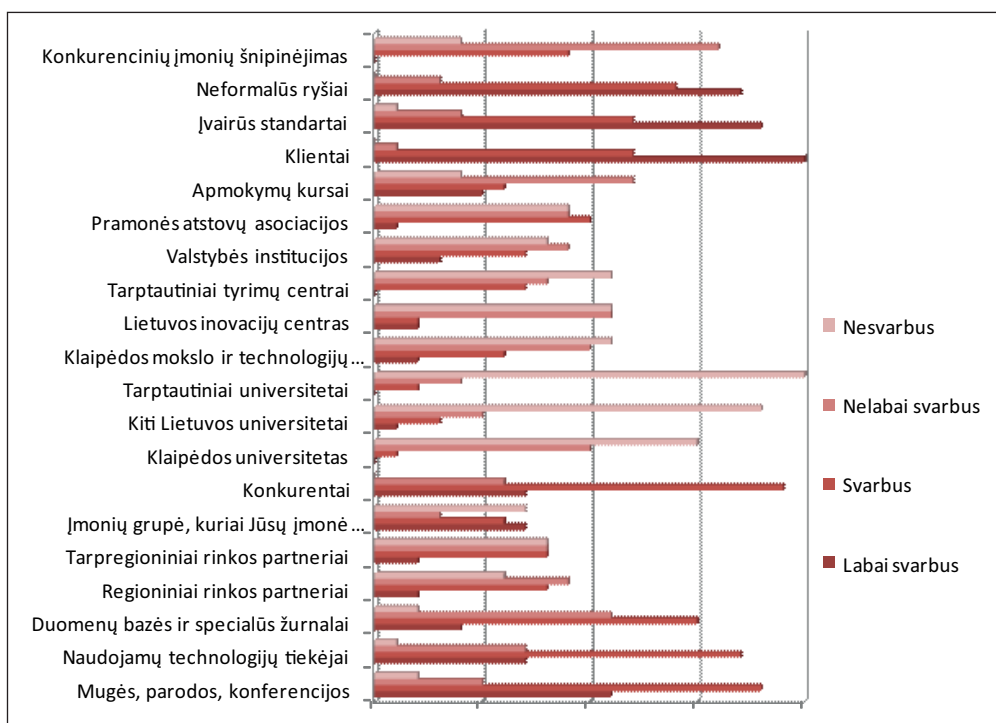
Pagrindinis įmonių bendradarbiavimo barjeras išskiriamas toks: konkurencijos baimė, kuris anketoje buvo paminėtas net 8 kartus.

Šaltinis: Klaipėdos regiono įmonių bendradarbiavimo inovacijų srityje apklausa

38 pav. Bendradarbiavimo barjerai

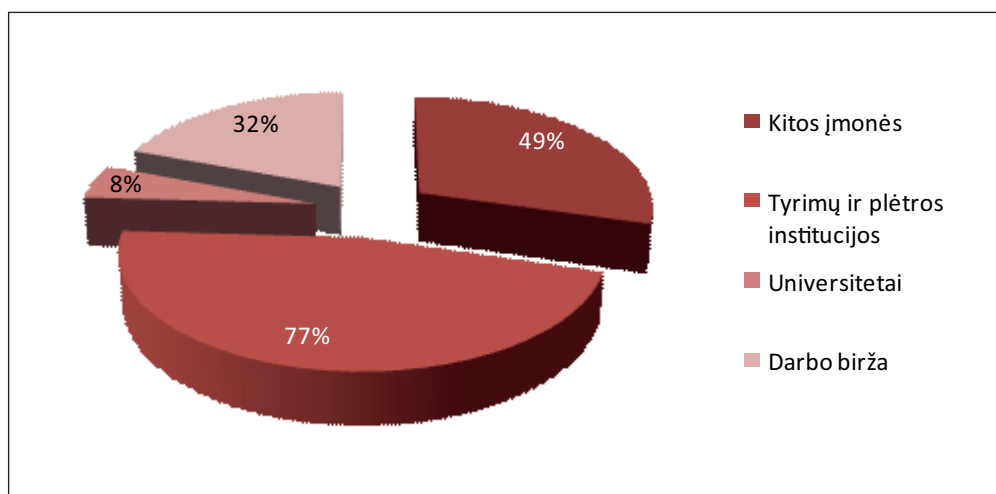
Toliau nagrinėjant technologinę sklaidą ir šaltinius, galime teigti, kad apklaustoms įmonėms svarbiausi technologinių naujovių šaltiniai yra klientai, techniniai, aplinkosaugos ir kokybės standartai bei neformalūs šaltiniai. Taip pat svarbu konkurentai, įvairios mugės, parodos bei konferencijos ir naudojamų technologijų tiekėjai. Mažiausią svarbą turi universitetai. Didžioji dalis (82 %) apklaustų įmonių įvardijo, kad jos yra technologijų naudotojos, o ne pati įmonė kuria technologines naujoves. 7 % apklaustųjų susilaikė nuo konkretaus atsakymo dėl informacijos trūkumo ar elementaraus nežinojimo.

Šaltinis: Klaipėdos regiono įmonių bendradarbiavimo inovacijų srityje apklausa

39 pav. Informacijos apie technologines naujoves šaltiniai

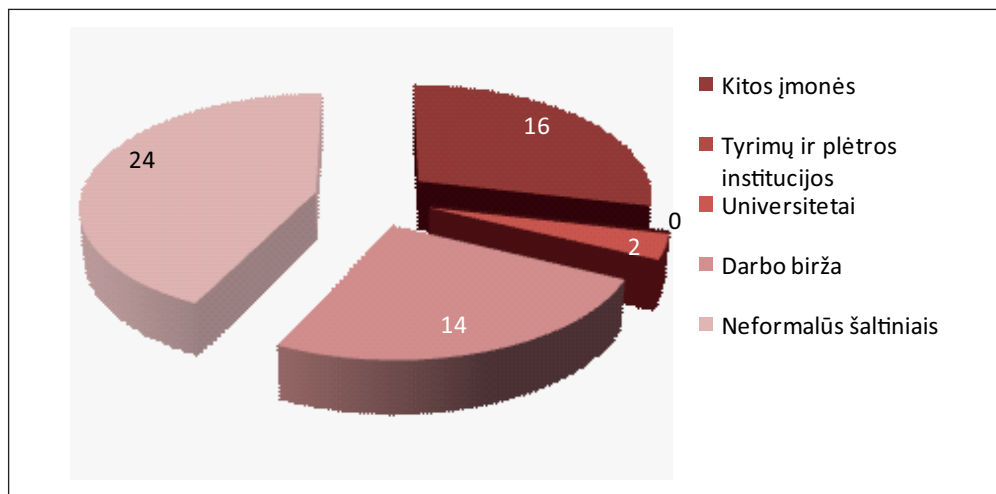
Nagrinėjant darbuotojų išsilavinimo lygį, apklaustose įmonėse dominavo universitetinis (36 %) bei aukštasis neuniversitetinis (37 %) išsilavinimas. 92 % respondentų teigė, kad jų įmonėje nėra darbuotojų, turinčių daktaro laipsnį. 2 įmonės pateikė teigiamą atsakymą (maisto produktų gamybos sektoriuje ir laivų statybos bei remonto sektoriuje). Tai atitinka ir Lietuvos statistikos departamento pateiktus duomenis, kad verslo srityje dirba tik apie 7,5 % visų daktaro laipsnį turinčių asmenų šalyje. Kadangi nauji darbuotojai įmonėje generuoja naujas idėjas ir naujas žinias, svarbu tyrimu nustatyti, kokią procentinę dalį visų darbuotojų sudarė priimti nauji darbuotojai per 2010 ir 2011 metus. Kaip matyti iš paveikslėlio beveik pusėje įmonių naujų darbuotojų buvo priimta nuo 1 iki 10 %, net 32 % respondentų teigė, kad jų įmonėje per atitinkamus metus naujų darbuotojų iš viso nebuvo priimta (žr. 40 pav.).

Šaltinis: Klaipėdos regiono įmonių bendradarbiavimo inovacijų srityje apklausa

40 pav. Naujai priimti darbuotojai 2010 – 2011 metais

Naujų darbuotojų įmonės ieško dažniausiai per neformalius šaltinius (24 %) ir kitas įmones (16 %). Universitetai ir tyrimų bei plėtros institucijos praktiškai reikšmės ieškant naujų darbuotojų neturi.

Šaltinis: Klaipėdos regiono įmonių bendradarbiavimo inovacijų srityje apklausa

41 pav. Darbuotojų šaltiniai

Taigi, didžioji dalis apklaustų įmonių Klaipėdos regione nebendradarbiauja nei su kitomis verslo įmonėmis, nei su mokslo institucijomis inovacijų srityje. Jeigu ben-

dradarbiavimas vykdomas, tai jis būna vidutinis arba menkas ir apima daugiau ryšius su klientais ir tiekėjais bei kitomis įmonėmis apklaustos įmonės grupėje. Taigi verslo įmonių Klaipėdos regione bendradarbiavimo tarpusavio ir su viešomis bei privačiomis tyrimų institucijomis ryšiai inovacijų srityje yra per silpnai išsivystę, kad susiformuotų ir efektyviai veiktų regioninė inovacinė sistema.

Bendradarbiavimas su konkurencinėmis įmonėmis yra menkas, o dažniausiai įvardintas bendradarbiavimo barjeras buvo konkurencijos baimė. Jeigu vis dėl to bendradarbiavimas tarp verslo įmonių ir verslo – mokslo institucijų egzistuoja, tai jis dažniausiai apima mažiau rizikingas ir pigesnes inovacinio proceso formas tokias, kaip: bendri susitikimai, konferencijos ir pan. bei neformalius ryšius. Toliau aptariant įmonių bendradarbiavimą inovacijų srityje su viešomis ir privačiomis mokslinių tyrimų ir plėtros institucijomis, reikėtų paminėti, kad tokio bendradarbiavimo lygis yra dar žemesnis nei su kitais verslo bendruomenės atstovais. Tokio bendradarbiavimo iniciatorius dažniausiai yra pati įmonė, o tai parodo mokslo institucijų pasyvumą ir nesuinteresuotumą. Daugiausia yra bendradarbiaujama su privačiomis inžinerinėmis ir konsultavimo įstaigomis regioniniame lygmenyje bei Klaipėdos mokslo ir technologijų parku, bendradarbiavimas su Klaipėdos universitetu dažniausiai apsiriboja tik studentų praktikos vykdymu. Tarptautinio verslo–mokslo ryšių, išskyrus menką bendradarbiavimą su užsienio privačiomis inžinerinėmis bei konsultavimo įstaigomis, nėra. Atliktas tyrimas taip pat atskleidė, kad tarp Klaipėdos regiono įmonių vyrauja menkas inkrementinių inovacijų kūrimo procesas.

Kadangi nauji darbuotojai generuoja naujas idėjas ir žinias, todėl tikslinga būtų įvertinti apklaustų įmonių personalo mobilumą. Beveik pusė įmonių atsakė, kad naujų darbuotojų per pastaruosius 2010 ir 2011 metus buvo priimta tik iki 10 proc., o trečdalis įmonių teigė, kad naujų darbuotojų iš viso priimta per atitinkamus metus nebuvo. Taip pat tyrimas parodė, kad įmonės labai retais atvejais įdarbina darbuotojus su daktaro laipsniu (tik 5 proc. atsakė teigiamai), o vyraujantis darbuotojų išsilavinimo lygis yra aukštasis universitetinis arba neuniversitetinis. Įmonės dažniausiai darbuotojus įdarbina per neformalius šaltinius ir iš kitų įmonių. Apklaustos įmonės yra daugiausia naujų technologijų naudotojos, o ne kūrėjos ir dažniausiai apie technologines naujoves informaciją gauna iš klientų, įvairių techninių, aplinkosaugos ir kokybės standartų ir neformaliais ryšiais.

4. PASIŪLYMAI DĖL LIETUVOS REGIONINĖS POLITIKOS TOBULINIMO SIEKIAM TOLYGESNĖS REGIONŲ SOCIALINĖS IR EKONOMINĖS PLĖTROS

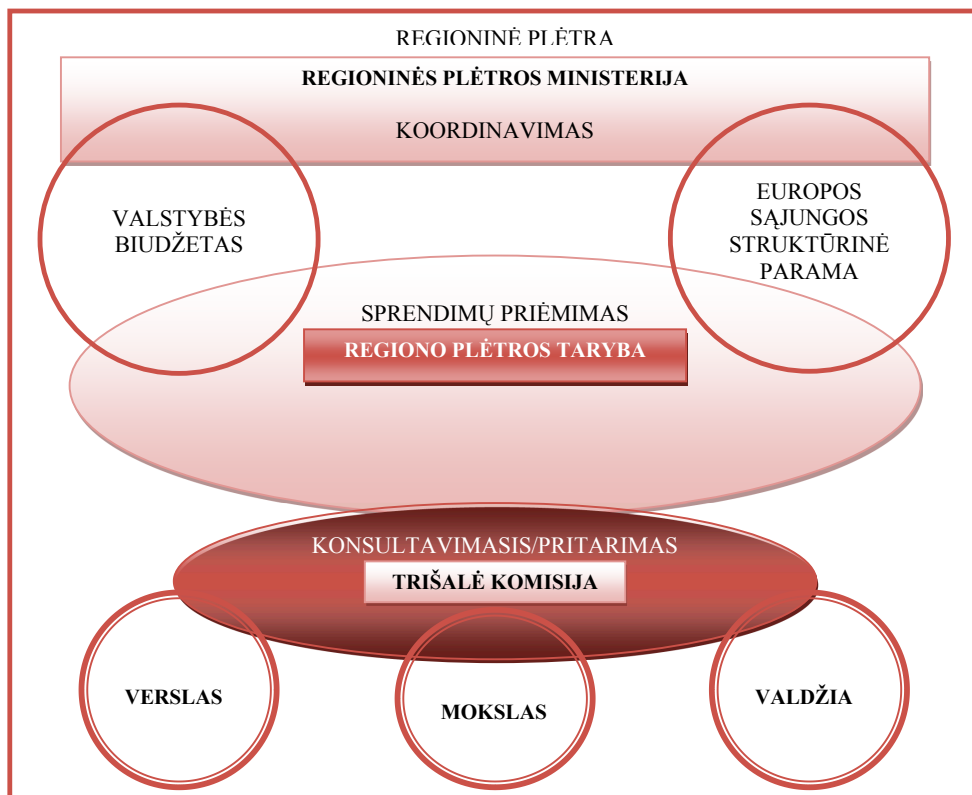
Kaip rodo disertacijos rengimo metu atliktos analizės ir tyrimai, šiuo metu vykdoma regioninė politika Lietuvoje nesudaro pakankamų prielaidų sumažinti teritorinius socialinius ir ekonominius netolygumus, o tuo pačiu užtikrinti tolygią ir tvarią (darnią) visos valstybės teritorijos plėtrą, kaip yra nustatyta regioninės plėtros įstatyme. Taip yra didžiaja dalimi dėl šių priežasčių:

1. Lietuvoje iš esmės yra vykdoma tradicinė regioninė politika, kai investicijos yra kreipiamos tik atsiliekančių teritorijų infrastruktūrai pagerinti. Tai iš esmės jau neatitinka šiandienos realijų, nes bazinė infrastruktūra jose daugeliu atvejų yra netgi geresnės būklės nei didžiuosiuose šalies miestuose, tačiau šios teritorijos išlieka nepatrauklios tiek investuoti, tiek gyventi.
2. Vidaus reikalų ministerija, kaip koordinuojanti nacionalinę regioninę politiką, turi per mažai galių aktyviai ir rezultatyviai vykdyti koordinavimo funkcijas. Didelė dalimi tai yra įtakojama pakankamai silpno Vyriausybės dėmesio regioninei politikai. Regioninė politika nėra Vyriausybės prioritetas ar strateginis tikslas. Didžiaja dalimi yra taip, kad vyrauja požiūris, jog Lietuva yra maža valstybė, kurioje esant dabartinei ekonominei situacijai reikia spręsti sektorines problemas, tačiau nežiūrėti kompleksiskai kaip sudaryti panašias gyvenimo sąlygas, panašią gyvenimo visiems šalies teritorijos gyventojams. Kita vertus, svarbiausiame ilgalaikiame šalies planavimo dokumente Valstybės pažangos strategijoje „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ kaip viena iš esminių pokyčių iniciatyvų nurodyta, kad bus siekiama „Užtikrinti aukštą gyvenimo kokybę ir įsidarbinimo galimybes visos šalies gyventojams (nesvarbu, kurioje vietovėje jie gyventų), modernizuojant ir kuriant infrastruktūrą bei skatinant smulkiojo ir vidutinio verslo plėtrą skirtinguose šalies regionuose. Visoje šalies teritorijoje siekti vienodų socialinės ir ekonominės aplinkos standartų“. Tai parodo, kad regionų netolygumai yra svarbi spręstina ilgalaikė valstybės problema.
3. Darnusis vystymasis, kaip horizontalioji politika (arba plėtros principas), pastaruoju metu yra dėmesio centre. Tačiau darnusis vystymasis suvokiamas siaurąja prasme – balansas tarp ekonominės ir socialinės plėtros bei aplinkos apsaugos neakcentuojant kitų aspektų, kurie yra įvardinti Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje.
4. Regioninė politika Lietuvoje yra iš esmės centralizuota. Kaip decentralizacijos elementas yra regionų plėtros tarybos, tačiau jos nors ir yra atsakingos už regionų plėtros planų tvirtinimą bei priima sprendimus dėl dalies ES lėšomis finansuojamų projektų sąrašų sudarymo, tačiau iš esmės yra ribojamos centrinės valdžios nustatytų lėšų limitų ir sričių, kuriose turi būti įgyvendinami projektai.
5. Inovacijų skatinimo politika iš esmės vykdoma šalies mastu ir iš esmės yra sukoncentruota į mokslinių tyrimų ir plėtros skatinimą, o ne inovacijas plačiąja prasme. Todėl iš esmės nesivysto regioninės inovacijų sistemos, nors prielaidų joms atsirasti, kaip parodė Klaipėdos regiono įmonių analizė, yra.

Įvertinant šias priežastis siūloma regioninės politikos formavimą ir įgyvendinimą Lietuvoje tobulinti šiomis kryptimis:

1. Decentralizacijos didinimas. Regionų plėtros tarybos turėtų įgauti daugiau galių priimant sprendimus dėl regione įgyvendinamų projektų. Tokiu būdu būtų maksimaliai užtikrinama reikalingiausių (svarbiausių) projektų finansavimas bei sprendimų priėmimo skaidrumas, nes sprendimus priimtų kolegiali atstovaujamoji institucija sudaryta iš bendruomenių rinktų atstovų. Todėl tikslinga perduoti regionų plėtros taryboms sprendimų priėmimo funkciją dėl visų valstybės biudžeto ir ES struktūrinės paramos lėšomis finansuojamų projektų, kuriais būtų investuojama į savivaldybių nuosavybę (turtą). Taip pat tikslinga tarybų sekretariatų funkcijas perduoti pačioms regionų plėtros taryboms, t. y. savivaldybėms, įeinančioms į atitinkamą apskritį. Taip būtų užtikrinamas visiškas regionų plėtros tarybų nepriklausomumas. Šias funkcijas galėtų vykdyti visų atitinkamos apskrities savivaldybių įsteigta agentūra.
2. Koordinavimo nacionaliniu lygiu stiprinimas. Įvertinant tai, kad su regionine plėtra (jos planavimu, finansavimu ir įgyvendinimo koordinavimu) susijusias funkcijas vykdo keletas šakinių ministerijų, tikslinga įkurti vieną ministeriją, atsakingą už regioninę politiką plačiąja prasme. Šios ministerijos kompetencija apimtų regioninės politikos, vietos savivaldos politikos, teritorijų planavimo politikos, kaimo plėtros ir miestų (urbanistinės) plėtros politikos formavimo funkcijas, taip pat ES struktūrinės paramos (ES sanglaudos politikos koordinavimo) planavimo ir įgyvendinimo koordinavimo funkcijas. Panašios Regioninės plėtros ministerijos yra įsteigtos Lenkijoje, Čekijoje. Tokiu būdu būtų išspręstos ir kitos šiuo metu aktualios problemos, tokios kaip regionų ir savivaldybių teritorijų planavimo ir strateginio planavimo sistemų suderinamumo, efektyviausio ES paramos panaudojimo darniam šalies vystymuisi teikiant paramą regioninių netolygumų mažinimui, miestų plėtros integravimo į nacionalinę regioninę politiką, taip pat miesto–miesto ir miesto–kaimo plėtros politikų integralumas.
3. Regionų plėtros tarybų kompetencijų stiprinimas. Regionų plėtros taryboms suteikti kompetenciją priimti sprendimus dėl paramos tradicinių mikroįmonių, smulkiųjų ir vidutinių verslų rėmimui. Ši parama galėtų būti papildomai prisidedanti prie savivaldybių šiuo metu teikiamos paramos, tačiau ji būtų skiriama tam regionui svarbių verslų rėmimui.
4. Verslo, mokslo ir valdžios bendradarbiavimo skatinimas. Šie trys elementai yra esminiai regionų plėtrai. Verslas kuria konkurencingus produktus ir darbo vietas bei moka mokesčius, mokslas kuria ir tobulina technologijas ir procesus bei rengia kvalifikuotus specialistus, valdžia sudaro sąlygas, nustato prioritetus ir teikia paramą verslui ir mokslui. Visi šie elementai yra tarsi vienas uždaras ratas, kuriame jie kartu sąveikauja. Tačiau bendru atveju kiekvienas jų veikia atskirai. Todėl tikslinga paskatinti jų visų sinergiją. Galimu sprendiniu galėtų būti regionų savotiškos trišalės komisijos (asocijuotų verslo atstovų, mokslo įstaigų ir regionų plėtros tarybų arba savivaldybių atstovai), kurių pritarimo reikėtų priimant svarbiausius su regiono plėtra susijusius klausimus. Tačiau tokių komisijų sukūrimas, tikėtina, turėtų ir šalutinį teigiamą poveikį – atsirastų galimybė dalintis idėjomis ir ieškoti

jų įgyvendinimo būdų. Tokiu būdu būtų sudarytos prielaidos parengti kokybiškas, į augimą orientuotas regionų ekonomikos augimo strategijas (arba regionų plėtros planus), kurių įgyvendinime dalyvautų ne tik viešojo sektoriaus institucijos bet ir į regiono augimą orientuotas ir sparčiai regiono plėtra suinteresuotas verslas ir mokslas. Tuo pačiu būtų paskatintas regionų inovacijų sistemų susikūrimas ir plėtra.

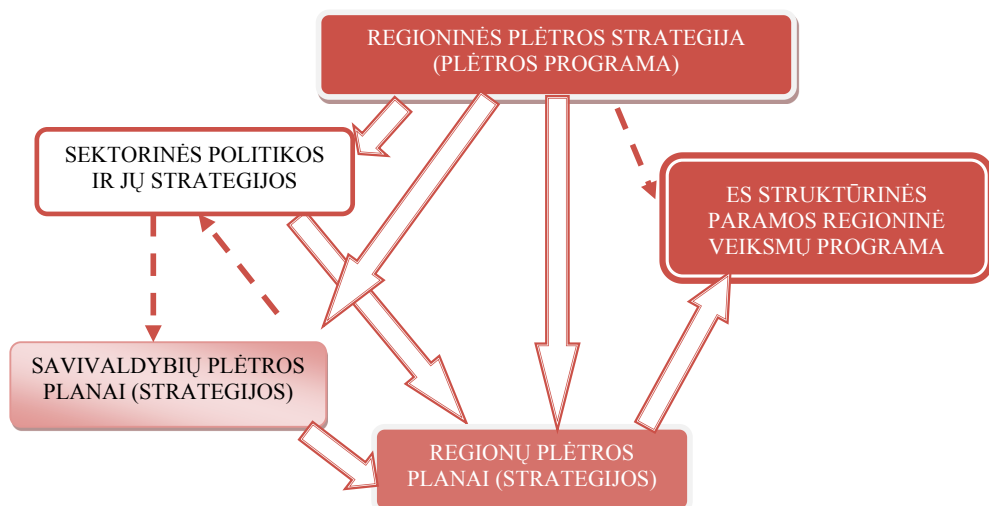
Šaltinis: sudaryta autoriaus

42 pav. Siūloma regioninės politikos įgyvendinimo institucinė sistema

5. Valstybės inovacijų skatinimo politikos tobulinimas. Valstybės investicijos į inovacijas turėtų būti planuojamos atsižvelgiant į regionų prioritetus, taip pat skatinant konkurenciją. Tokiu būdu būtų galima paskatinti regionų konkuravimą ir savo konkurencinių pranašumų ieškojimą. Taip pat reikėtų dėmesį skirti ir tradicinių ūkio šakų rėmimui ir inovacijų jose diegimui. Nepaisant deklaracijų apie investavimą į modernias ūkio šakas (biotechnologijos, lazeriai, atsinaujinanti energetika ir pan.), jos sudaro labai nežymią šalies eksporto dalį. Didžioji dalis apima tradicines šakas, tokias kaip žemės ūkis ir maisto pramonė, lengvoji pramonė, naftos produktų perdirbimas ir pan. Todėl tikslinga siekti šių šakų efektyvumo, o tuo pačiu – ir konkurencingumo, didinimo.

6. Regioninės plėtros planavimo tobulinimas. Dabartinė planavimo sistema, kuomet įvairiuose planavimo dokumentuose yra identifikuojama regioninė dimensija, neužtikrina tolygios regionų plėtros, tuo pačiu – ir darnaus vystymosi visos šalies teritorijoje. Todėl tikslinga turėti vieną integralią strategiją arba programą, apimančią visus regioninei plėtrai aktualius veiksnius, kurios nuostatos būtų integruojamos į sektorines politikas ir regionų planus. Tokiu būdu turėtų būti pakeistas planavimo būdas iš regioninių aspektų atskirų viešųjų politikų strategijose į atskirų politikų pritaikymą siekti tolygios regionų plėtros arba kitaip – regioninės politikos sektorialių dedamųjų. Tokiu būdu būtų užtikrinama atskirų politikų sinergija siekiant regioninės politikos tikslų. Kita vertus tai įgalintų efektyviau panaudoti ir atitinkamus finansinius instrumentus. Vienas pagrindinių finansinių instrumentų yra Europos Sąjungos struktūrinė parama. Todėl toks požiūris turėtų atsispindėti ir Europos Sąjungos programinių dokumentų struktūroje ir turinyje. Vadinasi tokiu atveju būtų tinkamiausia turėti regioninę veiksmų programą, kaip rodo nagrinėta labiau pažengusių ir tolygiau išsivysčiusių Europos Sąjungos valstybių narių patirtis, toks požiūris prisideda ir prie spartesnio ir efektyvesnio visos valstybės vystymosi.
7. Regionų lygmenų konkurencingumo skatinimas. Regionų lygiu regioninės politikos tikslai turėtų būti nustatomi siekiant tarptautinių konkurencinių pranašumų vystymo, plėtojant juose ne tik būtinas jų plėtros sąlygas, bet ir pakankamas sąlygas tarptautiniam konkurenciniam pranašumui įgyti ir pilnesniam visų regionų išteklių panaudojimui. Tuo pačiu būtų vykdomas regioninės politikos modernizavimas remiantis šiuolaikinėmis regioninio verslo klasterizacijos ir regioninių inovacijų sistemų teorijomis.

Regionų lygiu plėtros planai turėtų būti pagrįsti parama regionų prioritetinėms smulkaus ir vidutinio verslo klasterizacijos iniciatyvoms ir regioninių inovacijų sistemų formavimosi skatinimu: į radikalių regioninių inovacijų sistemų plėtrą (integruotų mokslo, studijų ir verslo centrų (slėnių) ir juose plėtojamų į mokslą orientuotų inovatyvių klasterių) Lietuvos regionų metropoliniuose centruose bei į tradicinio verslo paklausą orientuotų regioninių inkrementinių inovacijų sistemų plėtrą kituose regionuose. Vadinasi regionų prioritetai turėtų būti nukreipti visų pirma į regionų smulkaus ir vidutinio verslo klasterizacijos ir regioninių inovacijų strategijų parengimą bei integruotų regionų plėtros planų sudarymą jų pagrindu.

Šaltinis: sudaryta autoriaus

43 pav. Siūlomas regioninės plėtros planavimo sistemos modelis

8. Regioninės politikos kompleksiško didinimas. Regioninę politiką perorientuoti iš tradicinės (skirtumų mažinimo), vykdomos augimo centrų–polių teorijos pagrindu, iš esmės skirtos įveikti atskirų sektorių politikų teritorinės dimensijos nebuvimo pasekmes („reaktyvios“), į šiuolaikiškesnę, t. y. orientuotą į konkurencingumo stiprinimą bei regioninių inovacijų sistemų pagrindu suformuotų strategijų įgyvendinimą, kuri būtų skirta užtikrinti tolygią ir tvarią plėtrą ateityje („proaktyvią“). Šiuo atveju didesnis dėmesys turėtų būti skiriamas miestams, kurie yra regionų augimo variklis, ir jų plėtrai. Šiuo metu gan ženkli parama, tiesa dažnu atveju orientuota į gražesnės aplinkos sukūrimą, yra skiriama 7 regioniniuose centruose, t. y. ne pagrindiniuose šalies miestuose, kurie yra administraciniai apskričių centrai arba kiti centrai esantys tose labiau atsilikusiose apskrityse (Alytuje, Marijampolėje, Mažeikiuose, Tauragėje, Telšiuose, Utenoje ir Visagine), įgyvendinamoms kompleksinės plėtros investicinėms programoms. Tačiau pagrindiniai šalies ekonomikos augimo centrai yra 5 didieji miestai – Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai ir Panevėžys. Todėl didesnis akcentas turi būti skiriamas jų plėtrai ir integracijai su aplinkinėmis teritorijomis, tokiu būdu sukuriant konkurencingą Europos mastu potencialą. Šiuo atveju būtina stiprinti miesto–miesto ryšius, o bendru atveju – ir paskatinti jų atsiradimą, taip pat siekti didesnio integralumo su kaimiškėmis teritorijomis. Akcentuotina, kad šių miestų įtakos zonos bendru atveju nesutampa su regionų ar savivaldybių ribomis, todėl šiuo atveju lemiamu veiksmu neturėtų būti administracinis padalinimas. Ekonominės įtakos zonų sutapimo su administracinėmis teritorijomis ir nereikėtų siekti, nes bendru atveju infrastruktūros, ypač transporto, sukūrimas viena ar kita kryptimi įtakoja įtakos zonos pasikeitimą. Pavyzdžiui, yra manoma, kad Vilniaus įtakos

zona Kauno kryptimi baigiasi ties Kaišiadorimis. Todėl esminis dalykas yra siekti, kad visi regionai maksimaliai pasinaudotų šių 5 miestų potencialu. Kita vertus, kol egzistuoja dideli socialiniai ir ekonominiai netolygumai bei kaip jau buvo darbe nagrinėta ir kitų valstybių pavyzdžiu, lygiagrečiai reikia vykdyti ir „reaktyvias“ regioninės politikos priemones. Vadinasi regioninei politikai o tuo pačiu – ir regionų plėtrai plačiąja prasme, būtina skirti daugiau dėmesio ir resursų.

8.1. Pasiūlymai dėl dabartinės politikos tęstinumo po 2013 metų:

- 8.1.1. Regioniniai centrai – įvertinant dideles investicijų apimtis laikotarpiu iki 2013 m. ir siekiant užtikrinti vykdomų kompleksinės plėtros priemonių įgyvendinimo efektą tikslinga vykdyti pereinamojo laikotarpio („phasing out“) priemones. Tai turėtų apimti kompleksinės plėtros investicinių programų numatytų rezultatų pasiekimą, bet parama turėtų būti teikiama iš esmės tik pramoninių teritorijų regeneravimui ir pritaikymui šiandienos poreikiams. Taip pat tikslingas kompleksinių miesto gyvenamųjų mikrorajonų teritorijų tvarkymo priemonių (viso miesto gyvenamojo rajono, kuriame vyrauja daugiabučiai namai) vykdymo tęstinumas. Šie projektai turi būti įgyvendinti 2014–2015 metais. Lėšų paskirstymo principas – lėšos skiriamos konkrečioms projektams, preliminariai atrenkamiems jau 2013 m., esant panašių projektų konkurencijai lėšos skiriamos proporcingai atsižvelgiant į gyventojų skaičių. Šio tipo veiklos prisidėtų prie greitesnės ES paramos įsisavinimo pradžios
- 8.1.2. Probleminės teritorijos – dabartinėms savivaldybėms pripažintoms probleminėmis teritorijomis paramą nuo 2014 m. teikti nebūtų tikslinga.
- 8.1.3. Kaimo vietovių plėtra (ūkinės veiklos diversifikavimas) – paramos teikimo principus kaimo vietovių diversifikavimui tikslinga iš esmės peržiūrėti, siekiant integruoti visų finansavimo šaltinių teikiamą paramą kaimo vietovėms.
- 8.1.4. Visagino savivaldybė – paramos neigiamų ekonominių ir socialinių veiksnių poveikio uždarius IAE Visagino savivaldybei švelninimui nuo 2014 m. tikslinga nebeteikti.
- 8.1.5. IAE regionas – atsižvelgiant į tai, kad regionas buvo sudarytas siekiant spręsti būsimas IAE uždarymo pasekmes šiam regionui, bei į tai, kad numatoma pradėti statyti naują Visagino AE, tikslinga šį regioną nuo 2014 metų tikslinga panaikinti.
- 8.1.6. Regioninė projektų atranka – tikslinga tęsti, tačiau tobulinant patį atrankos mechanizmą ir numatant didesnę ES struktūrinės paramos dalį regionų planavimo būdu finansuojamiems projektams.
- 8.2. Naujos regioninės politikos kryptys („reaktyvioji“ regioninė politika)
 - 8.2.1. Miestų, kuriuose gyvena daugiau nei 100 tūkst. gyventojų, silpniausiai išvystytų teritorijų regeneracija (kompleksinės urbanistinės plėtros (URBAN tipo) strategijų įgyvendinimas). Finansavimas galimas 5 miestuose (Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys)

Pagal šią kryptį parama būtų teikiama miestų savivaldybių teritorijoms, ne didesnėms nei 1 seniūnijos dydžio, kuriose gyvena 10–30 tūkst. gyventojų, bei jos turėtų atitikti tam tikrus kriterijus (pvz. aukštas nedarbas, didelė dalis vyresnio amžiaus žmonių, didelė dalis socialinė paramos gavėjų skaičius, buvusių pramoninių teritorijų tam tikra dalis ir pan.). Šioms teritorijoms turėtų būti parengiamos kompleksinės plėtros ir atgaivinimo programos. Tikslinga finansuoti ne daugiau 5–7 programų įgyvendinimą. Programas turėtų rengti savivaldybės, tačiau galutinį pritarimą joms (ir visiems keitimams) turėtų duoti vidaus reikalų ministerija.

Programos turėtų apimtas veiklas skirtas pritaikyti pramonines teritorijas šiandienos poreikiams, tvarkyti viešąją infrastruktūrą, taikyti kompleksines užimtumo ir bendruomeninės veiklos skatinimo priemones, griauti nenaudojamus pastatus, įrengti antžemines stovėjimo aikštes ir pan. Taip pat svarstyтина galimybė šiai kryptiai papildomai naudoti finansinės inžinerijos priemones.

8.2.2. Mažųjų miestų ir miestelių (1000–5000 gyventojų), išskyrus savivaldybių centrus, kompleksinė plėtra. Finansavimą pagal šią kryptį siūloma skirti vietos plėtros strategijoms. Tikslinga finansuoti ne daugiau kaip 50 vietos plėtros strategijų, todėl vietovių, kur tokios strategijos galėtų būti įgyvendinamos atranką pagal nustatytus kriterijus būtų galima pavesti regionų plėtros taryboms, prieš tai nustatčius vietovių (alternatyva – lėšų) kvotas kiekvienam regionui.. Strategijų projektus konsultuodamosi su tų gyvenamųjų vietovių bendruomenėmis turėtų parengti savivaldybės, o tvirtinti – savivaldybių tarybos, gavusios Vidaus reikalų ministerijos pritarimą. VRM pritarimas taip pat būtų būtinas visiems strategijos keitimams. Taip būtų užtikrintas tinkamas regioninės politikos įgyvendinimo priemonių koordinavimas. Tikslinga finansuoti veiklas apimančias viešosios infrastruktūros sukūrimą ir atnaujinimą (mažųjų kultūros centrų, bibliotekų, centrinių aikščių, viešojo transporto stotelių, stovėjimo aikštelių atnaujinimą ir įrengimą), paramą verslo plėtrai ir gyventojų galimybių įsidarbinti didinimas (gyventojų perkvalifikavimas, patalpų ir reikiamos infrastruktūros (tiek vidinės (pačių patalpų) tiek išorinės (pėsčiųjų takų, stovėjimo vietų, viešojo transporto stotelių)) vykdyti (paslaugų) verslą įrengimas ir pan.), parama bendruomeninėms iniciatyvoms (rengiant ir įgyvendinant strategijas būtų privalomas konsultavimasis su bendruomene, parama bendruomenių iniciatyvų įgyvendinimui – patalpų įrengimas, parama bendruomenių narių neformalios veiklos skatinimui). Su šia kryptimi tikslinga susieti daugiabučių modernizavimo programas, t. y. parama didesniu intensyvumu galėtų būti teikiama šiose gyvenamosiose vietovėse.

8.2.3. Vidutinių miestų (5–100 tūkst. gyventojų) ir mažesniųjų savivaldybių centrų tikslinė kompleksinė plėtra. Pagal šią kryptį būtų finansuoja-

mas tikslinių kompleksinių plėtros programų įgyvendinimas. Finansavimą pagal šią kryptį tikslinga skirti 20–25 programų įgyvendinimui, tačiau nebūtų finansuojama 2007–2013 m. regioninių centrų plėtra bei taikomas ribojimas, kad turėtų būti finansuojama ne daugiau kaip 1 programa vienoje savivaldybėje. Finansavimas būtų skiriamas tikslinių (nišinių) programų įgyvendinimui, t. y. programoms, kurios numatytų kryptingas ir pagrįstas priemones, skirtas savivaldybės plėtrą orientuoti vienoje pasirinktoje srityje (pvz., rekreacija, medienos apdirbimas, maisto produktų gamyba, statybinių medžiagų gamyba ir pan.), tikslu pritraukti privačias (vietos ir užsienio) investicijas. Pagal šią kryptį galėtų būti finansuojamos tiek investicijos į infrastruktūrą, tiek „minkštosios“ investicijos (pvz., dalyvavimas tarptautinėse parodose, teritorijų planavimo dokumentų parengimas, savivaldybės ir jos įstaigų darbuotojų mokymas nustatytose srityse, vizitai į užsienio valstybių miestus, pasirinkusius tokią pat plėtros kryptį ir pan.). tokiu būdu būtų sudaromos prielaidos skatinti regionų konkurencingumą, bei atsirasti regioninėms inovacijų sistemoms.

Finansuotinos programos būtų atrenkamos konkurso būdu, išrenkant labiausiai pagrįstas ir tikslingiausias savivaldybių parengtas ir pateiktas programas. Atrinktas programos tvirtintų Vidaus reikalų ministerija. Pirminė programų atranka galėtų būti vykdoma regionų plėtros tarybose.

8.3. Regioninės politikos modernizavimo kryptys („proaktyvioji“ regioninė politika) – regioninė projektų atranka. Kaip rodo atlikti tyrimai, sprendimas 2007–2013 metų ES programavimo laikotarpiu dalį lėšų (apie 11 proc.) skirti regioninės projektų atrankos būdu pateisino lūkesčius – sprendimai priimami efektyviai, laiku, atsirado ne tik konkurencija dėl lėšų projektams, bet ir kelių savivaldybių bendrų projektų vykdymo idėjos, kurios yra sėkmingai įgyvendinamos. Tačiau pastebimi tokie šio mechanizmo trūkumai:

- dėl dalies priemonių regionų plėtros tarybos neturi jokios įtakos priimamiems sprendimams (pvz., probleminių teritorijų ir regioninių centrų plėtros priemonės), nes į sąrašus įtraukiami projektai įgyvendina nacionaliniu lygiu patvirtintas programas;
- regionų plėtros tarybos neturi galimybių lėšų skirti aktualiausioms regiono problemoms spręsti, nes pagal atskiras priemones yra nustatytos ne tik lėšų kvotos, bet ir atskirais atvejais – objektų skaičius;
- įsibėgėjus paramos teikimui perskirstomos lėšos, perkeliančios jas valstybės lygiu planuojamiems projektams įgyvendinti, iš esmės keičiami projektų finansavimo sąlygų aprašai.

Tobulinant mechanizmą tikslinga:

- a) Paramos sritis, kurios priskiriamos regionų planavimo būdui, numatyti arba atskiroje veiksmų programoje, arba, jei būtų rengiama tik viena veiksmų programa, atskirame prioritete. Tai apsaugotų lėšas nuo planavimo būdo keitimo, be to, būtų sudarytos palankesnės sąlygos regionų

plėtos taryboms esant pagrįstam poreikiui siūlyti lėšas perskirstyti tarp galimų paramos sričių. Tačiau, siekiant apriboti siekius ženklią lėšų dalį panaudoti vienai paramos sričiai (pvz., vietinei transporto infrastruktūrai), tikslinga nustatyti ribojimus iki kokios dalies lėšų sumos gali būti skiriama vienai ar kitai sričiai.

- b) Siekiant išvengti nuolatinio priimamų sprendimų dėl projektų keitimo bei siekiant supaprastinti procedūras, tikslinga tobulinti regionų plėtos planų rengimą, numatant, kad ES paramos lėšomis finansuojami projektai būtų iš karto įtraukiami arba į regiono plėtos planą, arba į jį įgyvendinantį dokumentą, kuris galėtų būti, kaip plano priedas (pvz., trimetis veiklos planas, arba programa 7 metų laikotarpiui, kurioje būtų pagal paramos kryptis pateikti projektų sąrašai).
- c) Nustatyti, kad bet kurie savivaldybių projektai (tiek finansuojami regionų atrankos būdu, tiek valstybės lygmens planavimo būdu) gali būti finansuojami, tik jei jie atitinka (yra įtraukti) regiono plėtos planą. Tai sudarytų galimybes regionų plėtos taryboms priimant sprendimus dėl projektų įvertinti kitais būdais finansuojamus projektus ir jų poveikį regiono plėtrai, bei atitinkamai formuluoti savo tolimesnius sprendimus.
- d) Tikslinga skatinti savivaldybes rengti ir įgyvendinti projektus, apimančius daugiau nei vieną savivaldybę. Skatinimo būdai gali būti įvairūs – nuo galimybės pagal tam tikras sritis įgyvendinti projektus, tik jei juos teikia kelios savivaldybės, iki valstybės biudžeto bendrojo finansavimo dalies (pvz., 1–5 proc. nuo projekto vertės, priklausomai, kokia regiono savivaldybių dalis dalyvauja projekte) numatymo tokiems projektams.
- e) Siekiant įgyvendinti subsidiarumo principą bei sudaryti galimybes savivaldybėms kartu regionų plėtos tarybose priimti sprendimus dėl svarbiausių projektų, tikslinga sprendimų dėl projektų, kuriuos įgyvendina savivaldybės, pagal visas paramos sritis, siūlymo finansuoti priėmimą perduoti regionų plėtos taryboms (išskyrus paramą teikiamą pagal tikslinių teritorijų strategijas). Atitinkamai būtų padidinta regioninės projektų atrankos lėšų dalis iki apytiksliai ne mažiau 20 proc. nuo visos struktūrinės paramos.
- f) Siekiant inovacijų plėtos regionuose bei klasterizacijos procesų paskatinimo, būtina sudaryti sąlygas (numatyti finansavimą) regionams rengti ir įgyvendinti bendras verslo, mokslo ir valdžios institucijų iniciatyvas inovacijų plėtos srityje įgyvendinančius projektus. Šios iniciatyvos prisidėtų prie regioninėmis inovacijų sistemomis pagrįstų regionų plėtos planų įgyvendinimo.

IŠVADOS

Teorinių nuostatų, tarptautinių ir nacionalinių tyrimų bei šio darbo tyrimų duomenų analizė leido suformuluoti šias išvadas:

1. Regioninės politikos turinys:

Teorinė regiono sąvokos analizė parodė, kad evoliucijos eigoje ji nuolat kito ir apėmė vis didesnę aspektų ratą. Tačiau iki šiol nėra vieningo sutarimo dėl regiono sąvokos. Todėl regioninės politikos formavimui ir įgyvendinimui regiono samprata pasirenkama atsižvelgiant į siektinus tikslus.

- 1.4. Regioninė politika, kaip parodo jos teorinė analizė, suprantama kaip teritoriškai diferencijuotas šalies socialinės, ekonominės ir ekologinės raidos ir krašto tvarkymo reguliavimas, siekiant kuo geriau išnaudoti vietos sąlygų ypatumus ir išlyginti gyvenimo kokybės regionines disproporcijas. Regionų plėtra taip pat galima vadinti bendruomenės gyvenimo socialinio, ekonominio, aplinkosaugos, sveikatos apsaugos, technologijų, kultūros ir rekreacijos aspektų vystymą tam tikroje teritorijoje.
- 1.5. Lietuvos nacionalinės regioninės politikos, kaip ir Europos Sąjungos regioninės politikos, pagrindinis ir ilgalaikis tikslas yra regionų ekonominių bei socialinių netolygumų mažinimas, t. y. konvergencijos tarp regionų siekimas. Todėl priimant sprendimus dėl regioninės politikos svarbu įvertinti numatomos regioninės politikos pasekmes, nustatyti ar regionų socialinio išsivystymo netolygumai didėja ar mažėja, ir kokie veiksniai tai nulemia.
- 1.6. Mokslinėje literatūros analizė parodė, kad žinios, mokymasis ir inovacijos yra esminiai įmonių, regionų ir valstybių plėtros elementai. Inovacijos šiuo metu akcentuojamos kaip vienas esminių regionų ir valstybių plėtros veiksnių. Nacionaliniu lygmeniu yra kuriamos inovacijų sistemos, taikomos įvairios inovacijų skatinimo priemonės. Tačiau pastaruoju metu vis aktualesnėmis tampa regioninės inovacijų sistemos ir atitinkamų procesų, taikomų nacionaliniame lygmenyje, pritaikymas regionuose siekiant tolygesnės regionų plėtros. Regioninė inovacijų sistema yra apibrėžiama kaip elementų bei sąveikos mechanizmų visuma, glaudžiai susijusi su išorine aplinka ir sudaranti prielaidas žinių transformavimui į naujus produktus ir paslaugas.
- 1.7. Pažangesniuose regionuose, kur tarptautinė tyrimų ir plėtros veikla jau susiklosčiusi, regioninė inovacinė veikla gali būti suvokiama ir interpretuojama kaip tradicinės (valstybinės) inovacinės ir techninės politikos teritorinis aspektas, kai sprendžiami tokie klausimai, kaip mokslo tyrimų gamybinės infrastruktūros būklė, tyrimų ir plėtros kritinės masės formavimas aukštųjų technologijų srityje, aprūpinimas aukštos kvalifikacijos žmogiškaisiais ištekliais, tyrimų ir plėtros komandų organizavimas, inovacijų pritaikymas komerciniams tikslams ir pan.
- 1.8. Mažiau išsivysčiusiuose regionuose ir regionuose, pergyvenančiuose pramonės nuosmukį, regioninė inovacinė politika negali apsiriboti vien prielaidų sudarymu ir jų laukiamu poveikiu. Inovacinės strategijos turi tiesiogiai spręsti ryšio tarp inovacijų (ir technologinių tyrimų ir plėtros) ir ekonomikos

augimo problemas. Šiuose regionuose ypač svarbią vietą ekonomikoje užima mažos įmonės.

2. Darnaus vystymosi nuostatos:

2.1. Kaip mokslinės literatūros analizė parodė, egzistuoja be galo daug darnaus vystymosi sąvokų definicijų. Tačiau, kai kalbama apie konkrečias sistemas ar struktūras, naudoti bendrinius darnaus vystymosi apibrėžimus ne visada naudinga. Nuo pirmą kartą 1987 metais Brundtland Komisijos pateikto darnaus vystymosi apibrėžimo, kuris darnų vystymąsi apibūdina kaip „planavimą į priekį, apimant ilgalaikes pasekmes aplinkai, ekologijai ir biologiniams procesams“ šis sąvokos apibrėžimas nuolat buvo mokslinių diskusijų objektu, nuolat buvo siūlomi nauji apibrėžimai ir apėmė vis daugiau dimensijų.

2.2. Regionų plėtros požiūriu darnusis vystymasis nėra nauja idėja globaliniu mastu, ji siekia pramoninės revoliucijos laikus. Europos Sąjungos požiūris į darnųjį vystymąsi realizuojamas integruojant darnumo idėjas į įvairaus lygio dokumentus. Regioninis lygmuo, esantis tarp vietinių ir nacionalinių lygių, yra patrauklus darnumo idėjų integravimui. Tačiau pastaruoju metu planavimo dokumentuose atsiranda nauja darnumo samprata – darnus valstybės vystymasis yra įmanomas tik tuomet, kai nėra atskirų darnaus vystymosi elementų (ekonominio, socialinio ir aplinkosauginio) ženklų išsivystymo netolygumų šalyje. Todėl siekiant užtikrinti darnų šalies vystymąsi būtina vykdyti kryptingas regioninės politikos priemones.

2.3. Rinka pati savaime negarantuoja darnios plėtros, o laisvoji konkurencija dažnai dar labiau pablogina atsiliekančių regionų būklę. Dėl to būtina daugiau ar mažiau aktyvi valstybės regioninė politika, padedanti realizuoti ekonominės bei socialinės plėtotės poreikius, siekiant visos valstybės darnaus vystymosi.

3. Regioninės politikos įgyvendinimo patirtis:

3.1. Nacionalinių regioninių politikų įgyvendinimo Europos Sąjungos valstybėse analizė parodė, kad šiuolaikinė regioninė politika neapsiriboja skirtumų mažinimu tarp regionų teikiant paramą labiausiai atsilikusiems regionams bei finansinių išteklių perpaskirstymui tarp regionų. Vis didesnis dėmesys skiriamas regioninių inovacijų sistemų kūrimui ir klasterizacijos procesų skatinimui.

3.2. Kaip rodo nagrinėti Čekijos ir Lenkijos pavyzdžiai, efektyvi regioninė politika pradedama įgyvendinti kuomet yra įsteigiama atskira už regioninę plėtrą atsakinga ministerija.

3.3. Valstybėse turinčiose senas regionalizmo tradicijas (nagrinėti Airijos ir Danijos pavyzdžiai) regioninis lygmuo užtikrina efektyvią, konkurencingumą skatinančią regionų plėtrą. Todėl šiose valstybėse nepastebimi dideli regionų išsivystymo skirtumai. Tai sudaro prielaidas regionų plėtros srityje orientuotis iš esmės dviem kryptimis – viešųjų paslaugų kokybės gerinime (įskaitant infrastruktūros modernizavimą) ir konkurencingumo didinime, iš esmės sudarant palankias sąlygas klasterių formavimuisi ir plėtrai bei regioninių inovacijų sistemų diegimui.

- 3.4. Valstybėse, kuriose regioninis lygmuo susiformavo ir regioninė politika buvo pradėta įgyvendinti tik XX a. pabaigoje, regioninė politika orientuojama į regioninių skirtumų mažinimą, skiriant paramą silpniau išsivysčiusioms teritorijoms bei regionų ilgalaikės tvarios plėtros skatinimui, investuojant į infrastruktūrą bei diegiant regionines inovacijų sistemas. Tai iš esmės reiškia, kad regioninei plėtrai turi būti skiriamas žymiai didesnis finansavimas, kitu atveju nebus pasiekti regionų konkurencingumo skatinimo tikslai.
- 3.5. Lietuvoje iš esmės įgyvendinama tik į socialinių ir ekonominių skirtumų mažinimą orientuota regioninė politika. Kaip rodo tyrimas, tuose Lietuvos regionuose, kuriuose koncentruojasi mokslinis potencialas ir tarptautinės kompanijos, ekonominė plėtra vyksta sparčiau, tačiau iš esmės tik didžiųjų miestų sąskaita. Todėl socialiniai ir ekonominiai skirtumai tarp regionų yra dideli ir iš esmės nemažėjantys.
4. Regioninės politikos tobulinimas:
 - 4.1. Regionų socialinių ir ekonominių netolygumų tyrimas parodė, kad vertinant regionų BVP vienam gyventojui komponentų struktūrinius poslinkius, matyti, jog BVP vienam gyventojui augimą teigiamai įtakojo darbo produktyvumo augimas ir užimtumo augimas. Apibendrinant darbo produktyvumo svyravimus, galima teigti, kad nuo 2000 metų sulėtėjo darbo produktyvumo augimas, vienas labiausiai veikiančių BVP vienam gyventojui komponentų.
 - 4.2. Visuose regionuose tiriamu laikotarpiu stebima statistiškai patikima koreliacinė priklausomybė tarp veikiančių ūkio subjektų, tenkančių 1000 gyventojų, skaičiaus ir bendrojo vidaus produkto tenkančio vienam gyventojui. Tuo tarpu tarp materialinių investicijų tenkančių vienam gyventojui ir bendrojo vidaus produkto tenkančio vienam gyventojui koreliacinė priklausomybė nepastebima. Vadinasi gyventojų verslumas yra vienas svarbiausių regiono ekonomikos augimą įtakančių veiksnių.
 - 4.3. Klaipėdos regiono įmonių empirinis tyrimas atskleidė, kad tarp Klaipėdos regiono įmonių vyrauja menkas inkrementinių inovacijų kūrimo procesas. Apklaustos įmonės yra daugiausia naujų technologijų naudotojos, o ne kūrėjos ir dažniausiai apie technologines naujoves informaciją gauna iš klientų, įvairių techninių, aplinkosaugos ir kokybės standartų ir neformaliais ryšiais.
 - 4.4. Mažinant tarpregioninius skirtumus, būtina kuo efektyviau naudotis įvairių ES fondų teikiama parama. Todėl būtina diegti naujus regionų plėtros skatinimo būdus, tokius kaip regioninės inovacijų sistemos. Be to svarbu į regionų plėtros planavimo ir įgyvendinimo koordinavimą aktyviau įtraukti verslo ir mokslo institucijų atstovus.
 - 4.5. Darbe pasiūlytas regioninės plėtros politikos modelis, kurio naujumas remiasi keliomis pagrindinėmis dedamosiomis:
 - regioninės politikos tikslų nustatymu, siekiant visų regionų tarptautinių konkurencinių pranašumų vystymo, plėtojant juose ne tik būtinas jų plėtros sąlygas, bet ir pakankamas tarptautiniam konkurenciniam pranašumui įgyti ir pilnesniam visų regionų išteklių panaudojimui;

- regioninės politikos modernizavimu remiantis šiuolaikinėmis regioninio verslo klasterizacijos ir regioninių inovacijų sistemų teorijomis;
- regionine politika pagrįsta parama regionų prioritetinėms smulkaus ir vidutinio verslo klasterizacijos iniciatyvoms ir regioninių inovacijų sistemų formavimosi skatinimu;
- regionine politika nukreipta visų pirma į regionų smulkaus ir vidutinio verslo klasterizacijos ir regioninių inovacijų strategijų parengimą bei integruotų regionų plėtros planų sudarymą jų pagrindu;
- ES parama, koncentruojama ne tik į klasikinę tiesioginę paramą inovacijų srityje įmonėms ar inovacijų centrams, ir iš esmės skirta kvalifikacijos kėlimui, esamų technologijų įsigijimui ir pan., bet ir į inovatyvią paramą orientuotą į regioninių inovacijų sistemų efektyvų susiformavimą – įvairių aukštojo mokslo ir verslo bendradarbiavimo schemų subsidijavimą, bendrų tyrimų ir plėtros projektų finansavimą, paramos teikimą įmonių tinklaveikai bei klasterizacijos politikos formavimui ir įgyvendinimui.

Gediminas Česonis

DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT OF NATIONAL REGIONAL POLICY IN LITHUANIA

Summary

Relevance of the topic and research problem. Regional policy in the development of most of developed countries is one of the most important areas of public policy, which seeks to achieve regional economic and social disparities reduction in the short term and to ensure the smooth and sustainable development of regions, and at the same time - development of all country in the long run. In other words, in that way it is being sought for sustainable regional development.

Seimas of the Republic of Lithuania on May 15, 2012 has adopted Resolution No. XI-2015 which approved the State Progress Strategy "Lithuania's progress strategy" Lithuania 2030". One of the priority's "Smart Management" part's "To Meet the Needs of the Public Management major change initiatives is: "To ensure the high quality of life and employment opportunities for all citizens of the country (regardless of which area they live), upgrading and developing infrastructure and promoting small and medium business development in different regions of the country. Across the country tackling same social and economic environment standards". This shows that regional development issues are among State's long-term development priorities. On the other hand, it shows that the differences between the regions are large and it is necessary to use alternative, modern measures of promoting regional development and competitiveness. From a medium-term outlook, in newly prepared National Progress Programme 2014-2020 it is proposed to establish a regional development as a horizontal priority. Therefore, the results and proposals of this dissertation are relevant to today's context, and may contribute to the content of regional policy content making.

Meanwhile in dissertation analyzed sustainable development policy in today's democratic public life is one of the most important and reliable tools for the general welfare of all people. But from a scientific perspective in addition to the usual three-dimensional concept of sustainability (economic, social and environmental sustainability) of no less importance is the territorial component of sustainable development. In the interest of the country's sustainable development is essential to ensure equal development of all its parts, i.e. development of the regions. This is done by developing a sustainable economic development and rational of social and economic problems on macro territorial or regional level.

After joining of Lithuania to the European Union, the interest in regional policy has increased, especially in the field of the receiving and using of Structural Funds assistance. However, this policy is broader and more important, because it is related to the qualitative model of public administration, social welfare increasing, social and economic differences between the individual parts of the country excluding. Regional development in a small country such as Lithuania, is acting as compensatory mechanism of disparities of development of national economic. The main goal of

regional development is a continuous job creation, supporting small and medium-sized enterprises, promoting productive investment, improving infrastructure and raising the level of development areas. Experience of European Union countries' shows that successful regional development requires strategy and vision, administrative capacities and prioritizing of long-term goals, together with the management and control methods. Lithuania's regional policy has not been deeply researched by Scientifics, so it is important to examine the theoretical aspects of regional policy and to evaluate its implementation. Regional development policy process involvement into the implementation of sustainable development is a complex task, since changing the concept, understanding of the region, taking into account the changing living conditions. The evaluation indicators of many international institutions enable the assessment of global sustainability. Nevertheless, basic indicators and criteria of the analysis vary depending on the situation in the country. Therefore, regional development policy, its implication into the sustainable development process in Lithuanian and European Union's levels, search for the most effective long-term sustainable development of regions - always important and problematic issue.

In assessing the situation and trends in the field of sustainable regional development it can be concluded that the disparities between Lithuanian regions are large and persisting. The need for national regional policy in Lithuania was formed about year 1998, when the differences between the regions clearly began to increase. Therefore, one of the main priorities for this period for Lithuania is to increase of territorial, social and economic cohesion within the country, or in other words, to reduce social and economic disparities between regions, i.e. implementation of coordinated national regional policy. First co-ordinated regional policy measures have been provided only in 2005 after approval of the Lithuanian Regional Policy Strategy until the year 2013 and financial resources for it were allocated only in 2008. Therefore, it can be said that this is one of the newest public policy areas in Lithuanian, so it was no possibilities while formulating and implementing it to use previous experience. However, at a time when such experience is available, there is a need to develop this policy in relation to the changing situation.

Harmonious development of the country can only be effectively carried out by regional policy - starting from at the national level formulated tools and ending by their implementation in specific target territories. Need for coordinated regional policy appears after formation of certain circumstances (e.g. when the socio-economic differences between the territorial divisions are large and persisting or where some territories of the country are facing with particular social or economic problems). Regional policy carried out is essentially divided into two parts - the first being implemented in certain targeted areas, identified by a number of predetermined criteria and applying them to different areas of public policy for coordinated development. The second part is being implemented throughout the country, i.e. in all regions, and is designed to improve regional competitiveness while implementing regional development plans. Lithuania has sufficient legal presumptions for implementation of coordinated national regional policy now, but the measures are not sufficiently coordinated and does not allow to increase the territorial social and economic cohesion in the country, while at the same

time the country's limited budgetary resources and European Union structural funds designed for the European Union's regional policy implementation in Lithuania, which could be used for the coordinated implementation of national regional policy, are not used effectively enough, and so far does not give the desired effect. The new version of the Law on Regional Policy has set out the modern understanding of regional policy - comes to stand-alone regional development measures, which could be financed by the municipalities and the state budget. However, its implementation is complicated by the lack of initiatives of regional actors and planning traditions are missing as on local, as on central government level. On the other hand there is a lack of modern competitiveness initiatives in the regions. One of such initiatives is a regional innovation system, designed to combine business, education and government institutions to more efficient development of the region.

Lithuanian National Sustainable Development Strategy is focusing on individual sectors of the economy in the reduction of territorial differences. Therefore, it can be said that this aspect is important at the national level, but scientifically is not analyzed enough and there are no proposals how equivalent development of regions and reduction of social and economic inequalities affect the sustainable development of the whole territory of the State. For regional development is also important involvement of all institutions taking part in regional development into the development processes and identification and exploitation of competitive advantages. Therefore, together with the effect of regional development into the sustainable development of whole country it is necessary to consider one of the newest ways to promote regional development - Regional innovation systems and to provide suggestions on how they can be integrated into regional development processes.

This dissertation analyzes impact of sustainable social and economic development, or otherwise - the regional development for sustainable development of Lithuania from both theoretical and practical aspects and implementation of regional innovation systems as one of the most effective instrument of regional development in the long run. On bases of this analysis proposals for the improvement of regional policy directions are presented.

The object of research - regional development and sustainable development processes.

The aim of dissertation - to prepare proposals for the improvement of Lithuanian regional policy directions.

Objectives:

1. To analyze trends of processes of regional policy and sustainable development.
2. To examine principles regional policy implemented in the European Union and its individual member states.
3. To describe the characteristics of Lithuanian regional policy.

4. To justify and conceptualize model of governance of the Lithuanian regional policy, as an assumption for even and sustainable development of the regions while seeking sustainable development of all the country.

Implementation steps of research objectives and methods:

1. To analyze trends of processes of regional policy and sustainable development.
Methods: analysis of scientific literature - performed to reveal evolution of the regional policy and sustainable development, to define key concepts; systematic analysis of scientific literature - used to reveal conceptual provisions of regional policy and sustainable development; analysis of documents - used for the analysis of regional policy and sustainable development in the world and in Lithuania.
2. To examine principles regional policy implemented in the European Union and its individual member states.
Methods: comparative analysis - used to analyze implementation of regional policies in selected European countries and to identify common and evolved trends; logical analysis - carried out to set out strengths and weaknesses of implementation of regional policy; analysis of documents - used to analyse implementation of regional policy in European Union and its individual member states.
3. To describe the characteristics of Lithuanian regional policy.
Methods: analysis of scientific literature - performed to reveal development of Lithuanian regional policy; logical analysis - carried out to set out strengths and weaknesses of implementation of regional policy; document analysis - carried out to clarify statements of Lithuanian regional policy.
4. To justify and conceptualize model of governance of the Lithuanian regional policy, as a assumption for even and sustainable development of the regions while seeking sustainable development of all the country.
The intermediate steps: research of Lithuanian regional socio-economic development disparities; study of Lithuanian regional development in 2005-2010; study of ability of regions of Lithuania's to assess the competitive advantages; empirical research of Klaipeda regional business cooperation in the field of innovation; presentation of model of governance of the Lithuanian regional policy, as a assumption for even and sustainable development of the regions while seeking sustainable development of all the country. Methods: qualitative research method - used to make empirical research of Klaipeda regional business cooperation in the field of innovation; qualitative data collection method - unstructured interviews; statistical analysis method - applied to evaluate disparities and trends of development of regions of Lithuania; regression analysis method - applied to examine the relationship between the main factors of regional development; comparative analysis – used to examining the evolution of regions of Lithuania; case study questionnaires - used to assess cooperation of business in field of innovation; interpretation - interpretation of survey results; modelling - used to create a systematic regional policy governance model.
5. Formulate conclusions.
Methods: a systematic analysis - used to summarize the research results; conceptualization – used to give scientific meaning to received qualitative information; generalization - formulation of the conclusions of a survey.

Taking into account the object and goal of the dissertation and objectives set out for its achievement the **hypothesis** was raised - effective implementation of regional development processes would create more successful preconditions for sustainable development of all regions.

Theoretical and practical novelty. In recent years, in the event of a difficult economic situation in the European Union and the ongoing financial crisis in individual euro area countries, there is a risk that these global problems will become entire European Union policy, setting into secondary plan other general European Union policies, among them - Regional Policy or otherwise known as a Cohesion Policy. So far, regional policy within the European Union has been under special attention, but the debate on the EU financial perspective 2014-2020 even now gives suggestion that the financial support to the less developed regions and thus the focus on regional policy will decrease. It is therefore necessary to achieve the most efficient use of scarce resources and targeting in long-term perspective on innovative national and regional development. One of the EU cohesion policies horizontal themes is and likely to be in the future - sustainable development. This shows that the implementation of regional policy at European Union level is seeking to ensure sustainable development throughout the Community.

In recent years (from 2009) after prevailing of economic crisis in the European Union, structural support targeted to the implementation of European Union's cohesion policy in Lithuania is consisting of a large proportion of the total public investment in the public sector. State budget funds directed mostly as co-financing part of the European Union's financed project. However, during the period till 2013, regional development as well as sustainable development is horizontal topics of structural support in Lithuania, so it can be said that it aims to ensure synergy between the two policies. Nearly 11 percent of European Union structural support is directly allocated for regional development, while during previous (2004-2006) period there was no such support at all. Partly because of targeting structural support into the regions and the fact that the economic downturn affected mostly major cities, because the smaller towns were not affected by economic growth boom of such a scale, the prerequisites to achieve that social and economic disparities between regions of the country stopped growing. However, they still remain high. The reduction of disparities remains one of the biggest challenges for the country's sustainable development. Therefore, reducing regional disparities, while lowering level of European Union's structural support, and ensuring sustainable development of whole country at the same time is one of the most important public policy challenges today. On the other hand, it shows the imperfection of regional policy and the need to improve it. In the most important long-term planning document, the State's Progress Strategy "Lithuania's progress strategy "Lithuania 2030" (Official Gazette, 2012, Nr. 61-3050), even development of regions is given by some attention, but the regional development is not between priorities or goals. Similarly, in the draft of the National Progress Program by 2020, regional development remains as one of the horizontal priorities, which is integrated into sectoral policies. Thus, on the State level this problem will continue to receive insufficient attention.

Considering that there are high chances that the regions will continue to have the opportunity to make decisions on the part of the European Union structural support, it is necessary to propose new approaches that contribute to more efficient use of regional funds for regional development, not only for solving today's problems of undeveloped infrastructure, but also support to a strong foundation for harmonious and balanced development in the future.

On the other hand, regional policy, being implemented in Lithuania, is mainly based on the principles of the classical theory (the reduction of disparities via investment in basic infrastructure) – such a policy in developed European Union countries was carried out in the second half of last century. Therefore, in this dissertation for the first time modern regional policies of other countries are assessed and on the bases of them same as on the basis of modern development theories proposals on improvement of directions of Lithuanian regional policy are presented, particularly emphasizing the following aspects:

- setting out regional policy targets, seeking development of international competitiveness of all regions, developing in them not only necessary conditions for their development, but also sufficient to gain international competitive advantage and fuller utilization of regional resources;
- modernization of the regional policy on the basis of modern regional business clusters and regional innovation systems theories;
- regional policy based on the provisions of assistance to priority areas for small and medium business clusters and promotion to formation of regional innovation initiatives;
- regional policy targeting in particular to the preparation of strategies on regional small and medium sized business clusters and regional innovation systems and based on them – preparation of integrated regional development plans;
- concentration of the European Union's support not only to the classical direct support for innovation and business innovation centres, targeted mainly for in-service training, acquisition of existing technologies and etc., but also to support innovative oriented to efficient formation of regional innovation systems - various higher education and business collaboration subsidy schemes, joint research and development projects, support to business networking and clustering policy making and implementation.

The scientific and practical significance:

1. On the bases of systemized scientific literature-based analysis offered a new theory concept suggests a connection between sustainable development and its results with implementation of regional policy, i.e. promotion of even social and economic development, implementation results.
2. In systemic way showed European Union and its individual member states national regional policies being implemented features and trends, creating preconditions for purposeful, stimulating innovation and regional competitiveness-oriented, state's development.

3. For the first time systematically examined trends in regional development – using regression analysis examined the dependence of the main factors of regional development, statistical analysis used to examine the social and regional disparities of social and economic development, comparative analysis used to carry out survey of regions of Lithuania's about their ability to assess the competitive advantages and empirical survey on business cooperation in the field of innovations of Klaipeda region is being done.
4. Integrated regional policy governance model, creating preconditions for institutions responsible for regional policy to improve institutional and planning frameworks seeking even and sustainable development of all regions of the country.

The materials of the thesis have been approbated by publishing it in 2 academic articles in reviewed scientific journals, making reports in national and international conferences, adopting best practices in the Nordic Council of Ministers, Swedish, Polish, Latvian, Estonian, Finish, Norwegian and the Russian Federation institutions responsible for regional development at national and regional level. Also, the dissertation material was collected, practically used and published since 2001 in the practical work in the field of regional development in Lithuania and abroad, also by publishing articles reviewed scientific journals (scientific articles in a list attached thereto), and making reports in scientific and practical conferences organized in Lithuania and foreign countries.

The dissertation prepared on basis of 135 references of literature sources, 52 of them in foreign - English, Russian, Czech, Polish - language.

Dissertation consists of four parts, conclusions and references.

The introduction gives an overview of studies, the dissertation subject, purpose, objectives, hypothesis and the novelty also theoretical and practical significance.

The first part includes the regional concept of regionalization, the analysis of regional development process. Also in this part there is presented overview of regional policy content, measures of regional policy and sustainable development and methods and tools of promotion of regional economic development, including the implementation of regional innovation systems. In this part overview of evolution of sustainable development, priorities and principles of sustainable development, sustainability in terms of regional development and evaluation of intersections between sustainable development and regional development processes in Lithuania.

The second part provides an overview of models of regional imbalances in economic evaluation - the traditional model of σ -convergence and β -convergence in the neoclassical model - as well as an overview of empirical research studies and their results made on the basis of the convergence model.

The third section deals with the European Union's regional (cohesion) policy, classification of territorial units, regions and regional policy in the European Union countries - Ireland, Denmark, Czech Republic, Poland and Slovakia. This section also examines the Lithuanian Regional Policy, Lithuanian regional socio-economic development disparities research, regional development in 2005-2010 survey, research

of the abilities of regions to assess the competitive advantages and empirical study of business cooperation in the region of Klaipėda innovation.

The fourth part of the dissertation presents proposals for development of Lithuanian regional policy targeted to more sustainable regional economic and social development which is based on surveys made within dissertation and the latest scientific theories.

The conclusion of the dissertation shows the theoretical and practical results of the analyses and surveys made.

CONCLUSIONS

Theoretical provisions of international and national studies and research work in this analysis allowed formulating the following conclusions:

1. Regional policy content:
 - 1.1. Theoretical analysis of the concept of the region has showed that in evolution it has varied and has included more and more aspects of the circle. However, there is still no consensus on the definition of the region. Therefore, regional policy formulation and implementation of the concept of the region depends on the objectives to be achieved.
 - 1.2. Regional policy, as shown by the theoretical analysis, understood as a territorially differentiated country's social, economic and environmental development and land management regulations, in order to use the most of local conditions and even regional disproportions of quality of life. Regional development can also be named as development of communities' life's social, economic, environmental, health, technology, cultural and recreation aspects in given area.
 - 1.3. Main long-term goal of Lithuanian national regional policy, same as the European Union's regional policy, is reduction of regional economic and social disparities, i.e. seeking for the convergence between the regions described. Therefore, while making decisions on foreseen regional policy is important to evaluate the effects of it, to determine whether regional social disparities are increasing or decreasing, and what factors determine this.
 - 1.4. The scientific literature has showed that knowledge, learning and innovation are essential for business, regional and national developments. Innovation is now highlighted as one of a key regional and national development factors. At the national level innovative systems are created, various innovation measures are used. However, recently more actual become regional innovation systems and adaptation of processes used at national level to regional level using them for more sustainable regional development. The regional innovation system is defined as a set of elements and mechanisms of interaction, closely related with the external environment and creating preconditions for the transformation of knowledge into new products and services.
 - 1.5. In more developed regions, where international research and development activities are already in place, the regional innovative activity can be perceived and interpreted as a territorial aspect of traditional (national) innovation and

technical policy when dealing with issues such as conditions of industrial infrastructure for scientific research, formation of research and development critical mass in high-tech field, the supply of highly skilled human resources, organization of research and development teams, commercial applications of innovation, and so on.

- 1.6. In less developed regions and regions suffering from industrial decline, the regional innovation policy cannot be confined to creation of assumptions and their expected impact. Innovative strategies need to address directly the relationship between innovation (also research and development) and economic growth issues. In these areas, especially important place in the economy take small companies.
2. Provisions of sustainable development:
 - 2.1. As the analysis of scientific literature showed, there are infinitely many definitions of sustainable development concepts. But when it comes to specific systems or structures, use the general definition of sustainable development is not always useful. From the first time in 1987 used by Brundtland Commission's definition of sustainable development, which defines sustainable development as "planning ahead, including the long-term effects on the environment, ecology and biological processes", this definition has been consistently the subject of scientific debate, has consistently offered new definitions and included more dimensions.
 - 2.2. Regional development in terms of sustainable development is not a new idea on a global scale, it seeks the Industrial Revolution. The European Union's approach to sustainable development is realized by integrating sustainability concepts into different levels of documentation. Regional level, located between the local and national levels, is attractive for integration of sustainability concepts. However, recent planning documents have new concept of sustainability - sustainable development of the state is only possible when there are no significant disparities of any out of single elements of sustainable development (economic, social and environmental) in the country. Therefore, in order to ensure sustainable development of the country it is necessary to carry out a targeted regional policy measures.
 - 2.3. The market itself does not guarantee the sustainable development, and free competition often exacerbates conditions of lagging regions. This requires more or less active state regional policy, helping to realize the economic and social development needs, seeking for sustainable development of whole state.
3. Experience of implementation of regional policy:
 - 3.1. Analysis of implementation of national of regional policies in European Union countries have shown that modern regional policy is not limiting with reduction of disparities between regions, providing support for the lagging regions and the reallocation of financial resources between the regions. The increasing focus is taken on regional innovation systems and processes to promote clustering.

- 3.2. As shown in examples of Czech Republic and Poland, effective regional policy is started being implemented when separate ministry responsible for the regional development is established.
- 3.3. In countries with a long tradition of regionalism (considered examples of Ireland and Denmark) the regional level is ensuring effective, promoting competitiveness of regions, regional development. Therefore, these countries do not show large disparities in development of regions. This creates preconditions for regional development to focus mainly in two directions - the public service quality improvement (including the modernization of the infrastructure) and improving competitiveness, mainly through facilitating the formation of clusters and the development and implementation of regional innovation systems.
- 3.4. In countries where the regional level has formed and regional policy has been started being implemented only in the end of twentieth century, regional policy is focused on the reduction of regional disparities, with a support to less-developed areas and regions to promote the sustainable development by investing in infrastructure and implementation of regional innovation systems. This basically means that should be given much more funding for regional development, otherwise it will not reach the regional competitiveness objectives.
- 3.5. Into reduction of social and economic gap oriented regional policy is implemented in Lithuania essentially. Research shows that those regions of Lithuania, which has concentration of the scientific potential and international companies, economic development is faster, but mainly at the account of large cities. Therefore, the social and economic disparities between regions are large and persisting in principle.
4. Improvement of regional development policy:
 - 4.1. Study on regional social and economic disparities showed that evaluating regional structural components of displacement GDP per capita, it is clear that GDP per capita growth was positively influenced by growth in labour productivity and employment growth. Summing up labour productivity fluctuations, it can be said that since 2000 labour productivity growth has slowed down, one of the most influencing components of GDP per capita.
 - 4.2. In all regions during the period observed statistically significant correlation relationship between the number of economic entities per 1,000 inhabitants and gross domestic product per capita. Meanwhile, between material investments per capita and gross domestic product per capita correlation dependence is not observed. Thus entrepreneurship of inhabitants is a key regional economic growth influencing factors.
 - 4.3. Empirical survey of companies in the region of Klaipeda revealed that among the Klaipeda region small firms incremental innovation process is

dominating. Interviewees are mainly users of new technologies, rather than creators, and most information about technological innovations is received from customers, a number of technical, environmental and quality standards, and informal contacts.

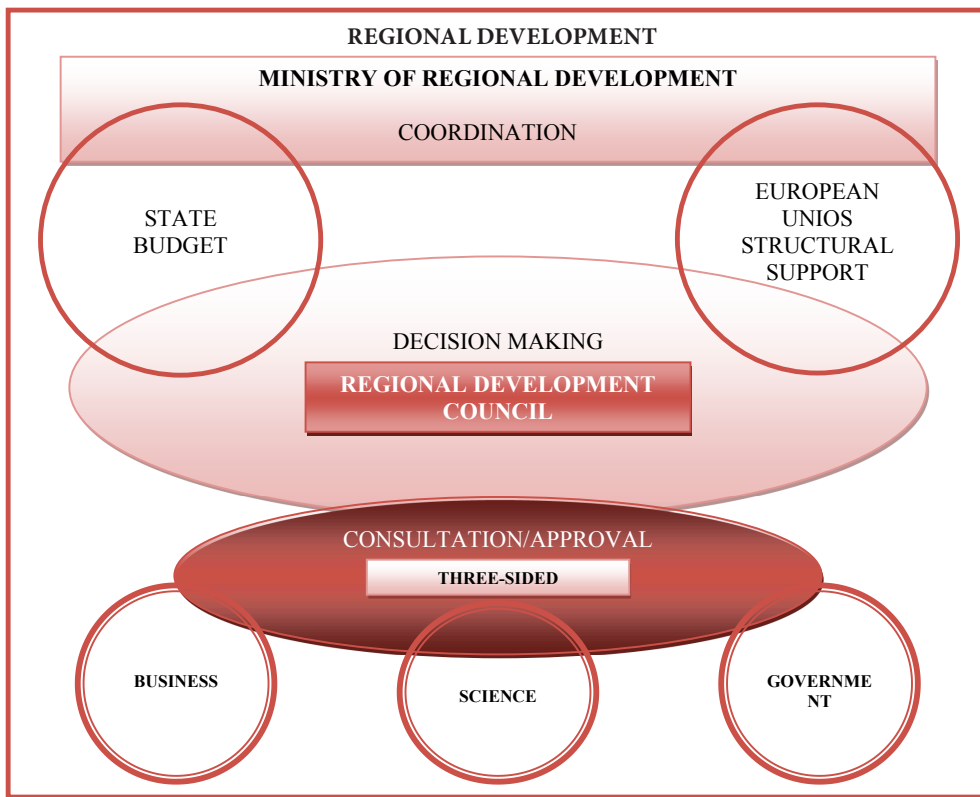
- 4.4. While reducing inter-regional disparities, it is necessary to make effective use of various EU funds support. It is therefore necessary to introduce new ways to promote regional development, such as a regional innovation system. It is also important to involve into regional development planning and coordination of implementation business and academic institutions.
- 4.5. The dissertation proposed a model of regional development policy, whose main novelty is based on the number of components in:
 - setting out regional policy targets, seeking development of international competitiveness of all regions, developing in them not only necessary conditions for their development, but also sufficient to gain international competitive advantage and fuller utilization of regional resources;
 - modernization of the regional policy on the basis of modern regional business clusters and regional innovation systems theories;
 - regional policy based on the provisions of assistance to priority areas for small and medium business clusters and promotion to formation of regional innovation initiatives;
 - regional policy targeting in particular to the preparation of strategies on regional small and medium sized business clusters and regional innovation systems and based on them – preparation of integrated regional development plans;
 - concentration of the European Union's support not only to the classical direct support for innovation and business innovation centres, targeted mainly for in-service training, acquisition of existing technologies and etc., but also to support innovative oriented to efficient formation of regional innovation systems - various higher education and business collaboration subsidy schemes, joint research and development projects, support to business networking and clustering policy making and implementation.

PROPOSALS

As studies, surveys and researches made during preparation of dissertation showed, currently implemented regional policy in Lithuania is not creating sufficient preconditions to reduce territorial social and economic disparities, and thus ensure even and sustainable development of the whole territory of the State, as provided by the Law on Regional Development. This is largely due to the following reasons:

1. In Lithuania traditional regional policy is implemented, where the investment is directed only to improve the infrastructure of underdeveloped areas. This basically is not today's reality, because the basic infrastructure in most cases they are even in better condition than in the major cities of the country, but the site remains unattractive to invest in and live.

2. Ministry of the Interior as a national institution co-ordinating regional policy, has limited powers actively and effectively carry out coordination functions. To a large extent this is influenced by a weak enough attention of Government to regional policy. Regional policy is not among Government's priorities or strategic objectives. For the most part this is because the prevailing opinion that Lithuania is a small country, which in the current economic situation should address sectoral concerns, but not to look like into a complex of creation of similar living conditions, similar quality of life for all residents. On the other hand, the country's most important long-term planning document, the State's Progress Strategy "Lithuania's Progress Strategy "Lithuania 2030", within one of major changes initiatives is aimed at "Ensuring a high quality of life and employment opportunities for all citizens of the country (regardless of the location where they live) upgrading and developing infrastructure and promoting small and medium business development in different regions of the country. Across the country tackling the similar social and economic environment standards". This shows that regional disparities is an important problem in long term perspective.
3. Sustainable development as a horizontal policy (or the principle of development), is currently at the focus of attention. But sustainable development is perceived in the narrow sense - the balance between economic and social development and environmental protection not with other aspects that are identified in the National Sustainable Development Strategy.
4. Regional policy in Lithuania is essentially centralized. As decentralization elements are regional development councils, but despite being responsible for approval of regional development plans and make decisions on part of the EU-funded projects lists, but is essentially limited to central government funding limits and the areas in which projects are to be implemented.
5. Promotion of innovation policy is mainly carried out at national level and is mainly focused on research and development promotion, but not innovation in general terms. Therefore, in general the regional innovation systems are not developing, although there are assumptions to occur for them, as shown by the analysis of companies in the region of Klaipeda.

Source: created by author

Figure 1. Proposed regional policy implementation system

Considering these reasons it is proposed to improve regional policy formulation and implementation in Lithuania in these areas:

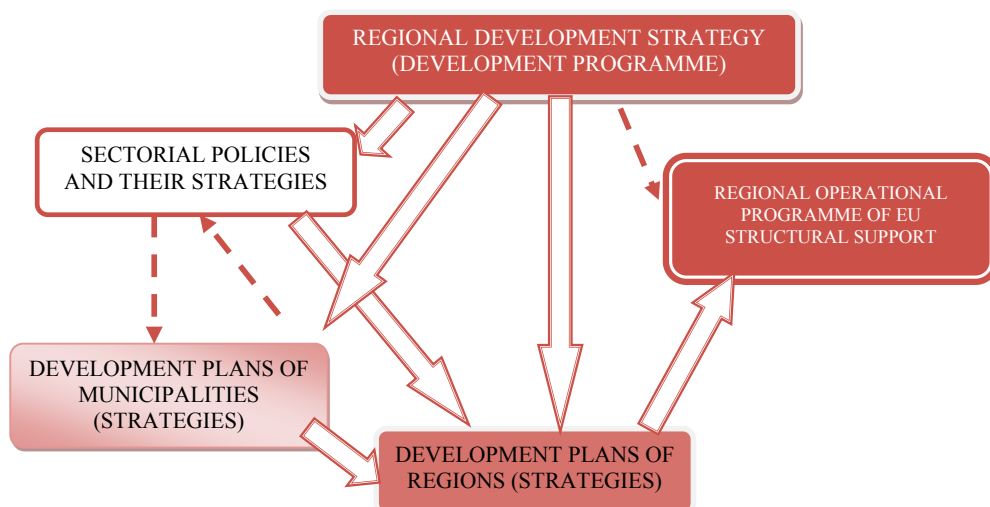
1. Increasing decentralization. Regional Development Councils should take more power in decision-making on projects implemented in the regions. Thus, most necessary to ensure the most (important) project funding and transparency in decision-making because the decisions adopted by a college representative body composed of elected community representatives. It is therefore delegate to regional development councils decision-making function on funding from the state budget and EU structural funds for projects to be invested in municipal property (assets). It is also appropriate to assign councils secretariats functions to the regional development councils, it means – municipalities falling within the respective county. This would ensure full independence of the regional development councils. These functions may be delegated to the agency set up by all municipalities in the county.
2. Strengthening coordination at the national level. Considering that the regional development (planning, financing and coordinating of the implementation) related

functions are performed by a number of sectoral ministries it is appropriate to set up a ministry responsible for regional policy in the broad sense. These include the competence of the Ministry of regional policy, local policy, spatial planning, rural and urban development (urban) development policy-making functions, as well as the EU Structural Funds (the EU's cohesion policy coordination) planning and coordinating of implementation functions. Similar Ministry of Regional Development is set up in Poland, the Czech Republic. This would be solved pressing problems, such as regional and municipal planning and strategic planning systems compatibility, the most efficient use of EU support for the sustainable development of the country by supporting the reduction of regional disparities, urban development, regional integration into national policies, as well as city-city and urban-rural political integrity.

3. Improvement of competencies of regional development councils. To give competencies for Regional Development Councils to make decisions on support for the traditional micro, small and medium businesses. This additional support could be contributing to the current municipal support, but it is important to the region on business support.
4. Increase of business, education and government cooperation. These three elements are essential for regional development. Business creates competitive products and jobs and pay taxes, science develops technologies and processes and prepares skilled professionals, the government creates conditions, sets priorities and provides support for business and science. All of these elements are like a vicious circle in which they interact together. However, in general, each acting separately. It is therefore appropriate to encourage the synergy between them. The possible solution could be regional peculiar tripartite commission (associated businesses, educational institutions and regional development councils or municipalities), whose decision support should be the key to regional development issues. However, the creation of such commissions are likely to have positive effects and side – a chance to share ideas and explore ways to implement them. This would create pre-conditions to prepare high-quality, growth-oriented regional growth strategies (or regional development plans), in which participation of not only public institutions but also the region's growth-oriented and rapid development of the region interested business and science should be foreseen. At the same time regional innovation systems creation and development would be stimulated.
5. Improvement of state innovation promotion policy. Public investment in innovation should be planned taking into account regional priorities as well as promoting competition. This could lead to regional competition and their quest for competitive advantage. It should also focus on traditional industries and the promotion of innovation and their implementation. In spite of declarations about investing in modern economic sectors (biotechnology, lasers, renewable energy, and so on.) these sectors represent a very minor part of the country's exports. Most of the export covers traditional industries such as agriculture and food industry, light industry, oil processing and so on. It is therefore appropriate to achieve

the efficiency of these industries, while at the same time - and competitiveness increases.

6. Regional development planning improvement. The present planning system, where the various planning documents are identified by the regional dimension, does not equal regional development, while - and the sustainable development of all the national territory. It is therefore appropriate to have one integral strategy or program covering all the relevant factors for regional development, which shall be integrated into sectoral policies and regional plans. This should be replaced by a regional planning approach of the individual aspects of the public policies of individual strategies to achieve uniform application of policies for regional development, or otherwise - sectoral components of the regional policy. In such a way as to ensure synergy between different policies for the regional policy. On the other hand it would enable more efficient use and related financial instruments. One of the main financial instruments of European Union structural support. Therefore, such an approach should be reflected in the European Union's support programming documents structure and content. Thus it would be most appropriate to have regional operational program, as evidenced examined of more advanced and more evenly developed European Union Member States' experience, this approach contributes to a faster and more efficient development of all the country.

Source: created by author

Figure 2. Proposed model of regional development planning

7. Improvement of competitiveness on regional level. At the regional level regional policy objectives should be set for the development of international competitive advantage, developing them is not only necessary conditions for their development, but also sufficient conditions for international competitive advantage and gain fuller use of resources in all regions. At the same time modernization of the regional

policy on the basis of modern regional business clusters and regional innovation systems theories should be carried out.

At the regional level development plans should be based on the support of regional priorities for small and medium business clusters and regional initiatives in the formation of the promotion of innovation systems: the radical development of regional innovation systems (Integrated Science, Studies and Business Centres (Valleys), and evolving them into clusters of innovative science-oriented) in Lithuania's regional metropolitan centres and the demand for traditional business-oriented regional incremental innovation systems in other regions. Thus the regional priorities should be focused primarily on regional small and medium business clusters and regional innovation strategies and the development of integrated regional development plans based on their conclusion.

8. Improvement of complexity of regional policy. Regional policy reorientation from the traditional (reducing disparities) based on growth centres-pole theory to a modernized, i.e. focusing on strengthening the competitiveness of regional innovation systems form a basis for strategies that are designed to ensure smooth and sustainable development in the future (proactive).

LITERATŪRA

1. Alberti, M., Susskind, L. Managing urban sustainability: An introduction to the special issue. *Environmental Impact Assessment Review*, 16, Issues 4–6, July–November, 1996.
2. Armstrong H.W., An appraisal of the evidence from cross-sectional analysis of the regional growth process within the European Union, in *Convergence and Divergence among European Regions*, Eds Armstrong H., and Vickerman, R. (Pion Limited), p.41–65, 1995.
3. Astrauskas A., Česonis G. Strateginio planavimo principų diegimo Lietuvos vietos savivaldybėse etapai. Viešojo politika ir administravimas, 2008, Nr. 26, p. 25–34.
4. Atkinsson A. Developing indicators of sustainable community: lessons from sustainable Seattle. *Environment Impact Assessment Review*, 1996.
5. Balčiūnas N. Nedarbo lygis ir jo poliarizacija Lietuvoje teritoriniu pjūviu. Regionų ekonomika ir plėtra. Tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga 1999 m. spalio 21–22 d. Kaunas, p. 11, 1999.
6. Bagdzevičienė R. Regioninės politikos formavimasis Lietuvoje. *Ekonomika ir vadyba 2000: tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga*. KTU, 2000.
7. Bagdzevičienė R. Regioninės politikos vykdymo prielaidos. Regionų plėtra – 2001. Tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. Kaunas: Technologija. p. 16, 2001.
8. Bagdzevičienė R., Rimas R., Venckus A. Regionų ekonomikos plėtros strategija. Regionų plėtra–2002: tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga. Lietuvos regioninių tyrimų institutas. p. 30–31, 2002.
9. Bagdzevičienė R., Vasiliauskaitė J. Valstybės ir regionų vaidmuo inovacijų sklaidos procese. Regionų plėtra–2002. Tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga, Kaunas: Technologija. P. 36–42, 2002.
10. Bagdzevičienė R., Matekonienė J. Regioninės politikos formavimas Lietuvoje. Lietuvos mokslas ir pramonė naujo tūkstantmečio akivaizdoje. Regionų plėtros problemos. Respublikinės konferencijos pranešimai. KTU: Technologija. P. 19–22, 2000.
11. Barro R.J., Sala-i-Martin X., *Technological Diffusion, Convergence and Growth*, 1995.
12. Barro R.J., Sala-i-Martin X., *Economic Growth*. Mc Graw Hill, New York, 1995.
13. Barro R.J., Mankiw N.G., Sala-i-Martin X., *Capital Mobility in Neoclassical Models of Growth; The American Economic Review*, Vol. 85, No. 1, P. 103–115, 1995.
14. Beckerman W. In defence of Economic Growth. London: Cape, 1974.
15. Bivainis E., Tamošiūnas T. Sustainability of Strategic Planning in Šiauliai County. *Social Research*. Šiauliai: Šiauliai university, Nr. 4 (14), 2008.
16. Boldrin, M., Canova, F. Inequality and convergence in Europe's regions: reconsidering European regional policies. *Economic Policy*, 16, Issue 32, 2001
17. Brožaitis H. ir VŠĮ viešosios politikos ir vadybos instituto autorių kolektyvas. 2007–2013 m. ES struktūrinių fondų reglamentų projektų poveikio vertinimas. Prieiga per internetą: http://www.euro.lt/documents/poveikio_tyrimai/2004/Strukturiniai_fondai_ataskaita_lt.pdf
18. Burneika D., Bagočiūtė A. Regioninės politikos raida Baltijos šalyse 1990–2000 metais: lyginamieji aspektai. *Geografijos metraštis*. 2002, Nr. 35 (1–2). P.214.
19. Button J., Pentecost J. „Tetsting For Convergence Of The EU Regional Economies”, Oxford, 1995.
20. Cornett A.P., Sørensen N.K. Regional growth policy in Denmark – an assessment of the role of innovation as an instrument in regional policy, ERSA, Volos, 2006.

21. Crosland A. A Social Democratic Britain. London: Fabian Society, 1971.
22. Cuddy, M. Ekonominės plėtros strategija Lietuvai: veiksniai ir galimybės. Nacionalinis Airijos universitetas Gahavy. p. 3 – 4, 1998.
23. Čaplikas A. Subalansuota plėtra: aplinka, pramonė, žmogus. Lietuvos mokslas ir pramonė: konferencijos pranešimo medžiaga. Kaunas: Technologija, 1999 vasario 2d. p. 29.34.
24. Čepinskis J., Smilga E., Žirgūtis V. Strateginis subalansuotos plėtros valdymas, Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai, 2002, Nr. 22, p. 55–68.
25. Česonis G., Pukas V. Statistiškai pagrįsta strateginio plano struktūra. Regionų plėtra–2002. Tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga. p. 169–172.
26. Česonis G., Čiegis R. Darnaus vystymosi strateginis planavimas: urbanistinis aspektas. Strateginė savivalda, 2004, Nr. 1, p. 20–31.
27. Česonis G., Čiegis R., Dorofejeva O. Economic Aspects of Cities Sustainable Development Strategic Planning. Inžinerinė ekonomika, 2004, Nr. 5 (40), p. 35–41.
28. Čiegis R., Jankauskas V. „Ekologinės pėdos“ ir „aplinkos erdvės“ koncepcijų taikymo galimybės ekonominiam aplinkos įvertinimui// Inžinerinė ekonomika, Nr. 5(25), p. 9, 2001.
29. Čiegis R., Ramanauskienė J., Martinkus B. The concept of sustainable development and it suse for sustainability scenarios, Engineering Economics (2), p. 28–37, 2009.
30. Čiegis R. Socialiai ir ekologiškai orientuotos subalansuotos ekonominės plėtros valdymo principai. Regionų ekonomika ir plėtra. Tarptautinės konferencijos medžiaga. Kaunas, 1999, p. 16–18.
31. Čiegis R. Tolydi plėtra ir aplinka: ekonominis požiūris. Vilnius, 2000. p. 5–695.
32. Dale A. At the Edge: Sustainable Development in the 21st Century, University of British Columbia Press, Vancouver, 2001.
33. Damašienė V., Butkus M. Regiono funkcionavimo ekonominiai ypatumai. Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos 2004: E. Galvanausko mokslinės konferencijos medžiaga. Šiauliai, p. 73–79, 2004.
34. Damašienė V., Rimkevičienė A. Regioninės politikos strategijų analizė ir vertinimas. Regionų plėtra – 2002. Tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga. Kaunas: Technologija, p. 70 –74, 2002
35. Danielzyk R., Wood G. On the relationship between cultural and economic aspects of regional development: some evidence from Germany and Britain. 2000, prieiga per internetą: <http://search.global.epnet.com>
36. Dapkus R., Railienė G. Regiono ūkio plėtra. Mokomoji knyga. Kaunas: Vitae Litera, 2006.
37. Devinduonis R., Kavaliauskas P. Regioninės politikos formavimas šalies bendrajame plane. Regionų ekonomika ir plėtra. Tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga 1999 m. spalio 21–22 d. Kaunas. p. 51.
38. Dewhurst J. Mutis–Gaitan, Varying speeds of regional GDP per capita convergence in the European Union, 1981–91, in *Convergence and Divergence among European Regions*, Eds Armstrong H. and Vickerman R. (Pion Limited), p.23–39, 1995.
39. DiSano J. Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies. New York: United Nations Department of Economic and Social Affairs. P.2, 1999.
40. Dokurnevič E., Bagdzevičienė R. Mokslinių požiūrių sąveika regiono plėtros modelyje. Regionų plėtra 2002: tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga. Kaunas, p. 75– 78, 2002.

41. Dumčiuvienė D., Meilienė E., Snieška V. Konkurencingumo ir sanglaudos ryšiai Europos Sąjungos politikos kontekste. Viešojo politika ir administravimas. 2005, Nr. 13, p. 64–73.
42. Environmental Framework Programme of the Basque country (2002–2006). Basque Government. 2002, p. 11.41.
43. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1059/2003 Dėl bendro teritorinių statistinių vienetų klasifikatoriaus (NUTS) nustatymo. Briuselis, 2003.
44. Europos Sąjungos regioninė politika. Bendras darbas regionų labui. 2007–2013 m. ES regioninė politika. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/working2008/work_lt.pdf
45. Farinelli F. Networks of firms confronting the challenge of globalization: the Italian experience. The IPTS Report, 1996
46. Filipovas, J. V., Avdejeva, T.T. Vietinio ūkio pagrindai. Maskva. p. 264., 2000.
47. Godet M., Regions facing their futures. Emerald group publishing limited, Vol., 7, p. 21–27, 2005.
48. Gronskas V.. Lietuvos regioninių ūkinės veiklos palyginamoji analizė. Regionų ekonomika ir plėtra: Tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga 1999 m. spalio 21–22 d. Kaunas, p. 31–33, 1999.
49. Guillermo A.M., Mercedes M.A., Garcia G. Infrastructures and productivity in the Spanish regions. Regional studies, 1996.
50. Ireland in the European Union. The Regional Brochure. 1999. P. 7 – 8.
51. Jauhiainen, J. S. Regional Development and Regional Policy European Union and the Baltic Sea Region Finland. University of Turku: Centre for Extension Studies, 2000.
52. Jenkins T., McLaren D. Regions and Sustainability: Making regional policy sustainable and sustainability regional – the key role of Regional Development Agencies, 1999.
53. Juknys R. Darnus vystymasis – pagrindinės nuostatos ir miškų ūkio vaidmuo jas įgyvendinant. Baltijos miškai ir mediena Nr. 2 (2), 2003.
54. Julien P.A., Lachance R. Dynamic regions and high-growth SMEs: uncertainty, potential information and weak signal networks. Human Systems Management, 2001, p. 237–248.
55. Klaipėdos regiono plėtros 2007–2013 metų planas, patvirtintas Klaipėdos regiono plėtros tarybos 2008 m. rugsėjo 25 d. sprendimu Nr. 6.1–6–(18.4); atnaujintas 2011–12–14 sprendimu Nr. 51/3S–66.
56. Lietuvos regioninės politikos iki 2013 metų strategija (Žin., 2005, Nr. 66–2370).
57. Lietuvos Respublikos apskrities valdymo įstatymas (Žin., 1994, Nr. 101–1515), vėliausi pakeitimai 2006–07–18 Nr., I–707, Žin., 2006, Nr. 87–3398 (2006–08–08), neteko galios dėl apskričių reformos 2010–06–30.
58. Lietuvos Respublikos regioninės plėtros įstatymas (Žin., 2000, Nr. 66–1987; 2002, Nr. 123–5558).
59. Lietuvos Respublikos regionų plėtros programa (Žin., 2002, Nr. 117–5859; 2004, Nr. 23–715; 2006, Nr. 92–3633).
60. Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas (Žin., 2002, Nr. 110–4852).
61. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija. Lietuvos regioninė politika. Prieiga per internetą: <http://www.vrm.lt/nrp>
62. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2006 m. kovo 20 d. įsakymas Nr. IV–115 „Dėl Lietuvos regioninės politikos iki 2013 metų strategijos įgyvendinimo stebėsenos sistemos aprašo patvirtinimo“ (Žin. 2006–03–25, Nr. 33–1199).

63. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2008 m. balandžio 24 d. įsakymas Nr. 1V-148 „Dėl regioninių centrų kompleksinės plėtros investicinių programų patvirtinimo“ (Žin., 2008, Nr.52-1933).
64. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2011 m. rugsėjo 23 d. įsakymas Nr. 1V-706 „Dėl regionų plėtros planų rengimo metodikos“ (Žin., Nr. 120-5679).
65. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. liepos 23 d. nutarimas Nr. 786 „Dėl Integruoto mokslo, studijų ir verslo centro (slėnio) Lietuvos jūrinio sektoriaus plėtrai programos patvirtinimo“ (Žin., 2008, Nr. 92-3663; 2010, Nr. 75-3801).
66. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gegužės 14 d. nutarimas Nr. 543 „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų sudarymo ir vykdymo tvarkos patvirtinimo“ (Žin., 2001, Nr. 42-1455; 2004, Nr. 96-3531).
67. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Europos Sąjungos fondų ir Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšomis finansuotinių regionų projektų atrankos tvarkos aprašo patvirtinimo“ (Žin., 2008, Nr. 48-1778).
68. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 21 d. nutarimas Nr. 902 „Dėl Lietuvos regioninės politikos metmenų“ (Žin., 1998, Nr. 66-1922).
69. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Nacionalinės regioninės plėtros tarybos sudarymo, jos sudėties, nuostatų patvirtinimo ir pirmininko skyrimo“ (Žin., 2003, Nr. 69-3132).
70. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. gegužės 5 d. nutarimas Nr. 599 „Dėl Neigiamų ekonominių ir socialinių veiksnių poveikio Visagino savivaldybei švelninimo nutraukus Ignalinos atominės elektrinės eksploatavimą 2010-2012 metų programos patvirtinimo“ (Žin., 2010, Nr.62-3036).
71. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 birželio 17 d. nutarimas Nr. 785 „Dėl Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų sistemos tobulinimo koncepcijos ir jos įgyvendinimo veiksmų plano patvirtinimo“ (Žin., 2003, Nr. 59-2679).
72. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl probleminių teritorijų“ (Žin., 2007, Nr. 15-555).
73. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl probleminių teritorijų išskyrimo kriterijų“ (Žin., 2003, Nr. 35-1483; 2006, Nr. 14-479).
74. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. rugsėjo 3 d. nutarimas Nr. 922 „Dėl probleminių teritorijų plėtros programų patvirtinimo ir Lietuvos Respublikos vyriausybės 2003 m. balandžio 8 d. nutarimo Nr. 428 „Dėl probleminių teritorijų išskyrimo kriterijų“ papildymo“ (Žin., 2008, Nr.111-4232).
75. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. spalio 29 d. nutarimas Nr. 1160 „Dėl probleminių teritorijų plėtros programų patvirtinimo“ (Žin., 2008, Nr. 134-5196).
76. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. gegužės 18 d. nutarimas Nr. 588 „Dėl probleminių teritorijų plėtros programų patvirtinimo“ (Žin., 2011, Nr. 64-3031).
77. Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. gegužės 15 d. nutarimas nr. XI-2015 „Dėl valstybės pažangos strategijos „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ patvirtinimo“ (Žin., 2012, Nr. 61-3050);
78. Lietuvos statistikos departamento regioninė duomenų bazė internete www.stat.gov.lt
79. Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų strategija (Žin., 2002, Nr. 60-2424).
80. Mačerinskas J., Matekonienė J. Regionų ekonominės plėtros teorijos. Tiltai, Kaunas, p.55-65, 2003.
81. Mačerinskienė I., Sabaitė G. Basic Issues on Regional Development Policies. Regionų plėtra. p. 177, 2001.

82. Mačys G. Regionų ekonomika, politika ir valdymas Lietuvoje. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Riomerio universiteto leidybos centras, 2006, p. 168.
83. Maniakas, K. Regioninė politika Lietuvoje. Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje, Jungtinių Tautų vystymo programa. Vilnius, p. 19–44, 2000.
84. Marques A., Soukiazis E., P er capita income convergence across countries and across regions in the European Union. Some new evidence”. Documento de trabalho N°1, Janeiro, 2000.
85. Martinussen J. Society, state & market: a guide to competing theories of development. – Bangladesh: The University Press Limited, 1999, 386p.
86. Masser, I. Managing our urban future: the role of remote sensing and geographic information systems. Habitat International, 25, Issue 4, December, 2001.
87. Mc Sweeney E. Ekonominė plėtra ir strateginis ekonomikos planavimas. Vilnius, 1997. 33 p.
88. Misiūnas A., Svetikas K. Ž. Lietuvos regionų ekonomikos netolygumų vertinimai. Ekonomika. Mokslo darbai, 2003, Nr. 64, p. 84–94.
89. Mokslo ir technologijų parkų veiklos vertinimo ir plėtros galimybių studija, 2010, prieiga per internetą: http://www.ukmin.lt/uploads/documents/imported/lt/veikla/veiklos_sritys/ino/VM_bendradarbiavimas/MT%20parkai/MTPstudija.pdf
90. Мондаро М.П. Экономическое развитие: учебник. – Москва: Экономический факультет МГУ, ЮНИТИ, 1997. 671c
91. Nacionalinė darnaus vystymosi strategija (Žin., 2003, Nr. 89–4029; 2009, Nr. 121–5215).
92. Nakrošis, V. Europos Sąjungos Regioninė Politika ir Struktūrinių fondų valdymas. Vilnius: Eugrimas. Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, p. 7–10, 15–20, 2003.
93. Narodslawsky M. A regional approach to sustainability in Austria, International journal of sustainability in higher education, Vol. 2, nr. 3, pp. 226–237, 2001.
94. National Development Strategy of Poland 2007–2016. Prieiga internete: <http://www.mrr.gov.pl/english/SRK/Strony/National%20Development%20Strategy.aspx>
95. OECD. Regional development in Poland. Policy brief, November 2008.
96. Our Common Future. New York, 1987.
97. Pagano M., Jappelli T. Information Sharing in Credit Markes. Journal of Finance, American Finance Association, 1993
98. Pareigis, R., Dorofejeva, O. Lietuvos nacionalinė regionų politika ir jos įgyvendinimo prielaidos. Mokslo darbai. Ekonomika. p. 1–12, 2004.
99. Piore M., Sabel C. The Second Industrial Divide: Possibilites for Prosperity, basic Books. New York, 1984.
100. Pohoryles R.J., Sustainable development innovation and democracy: What role for the regions? Innovation Vol. 20 Nr. 3, 2007.
101. Regioninė politika. 2007–2013 m. Sanglaudos ir regioninės politikos reglamentų apžvalga. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/newregl0713_lt.htm
102. Regionų socialinių ir ekonominių skirtumų mažinimo programa (Žin., 2011, Nr. 8–346).
103. Regioninė politika ir struktūrinės priemonės – dėl ko deramasi?, <http://www.euroverslas.lt/?1468932287>;
104. Rex–Redclift, M. Sustainable Development; Exploring the Contradictions, London, Methuen, 1987.

105. Robinson J., Tinker J. "Reconciling ecological, economic and social imperatives: a new conceptual framework", in Schrecker, T. (Ed.), *Surviving Globalism: Social and Environmental Dimensions*, Macmillan, London, 1997.
106. Simanavičienė Ž., Kilijokienė A. Regioninės politikos įgyvendinimo vertinimas Europos Sąjungos kontekstu. *Mokslo darbai. Ekonomika*. p. 1–13, 2004
107. Simanavičienė Ž., Kilijonienė A. Pagrindiniai regioninės politikos įgyvendinimo ir vertinimo aspektai. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*. Kaunas, 2004, t. 32. p. 131–144.
108. Skokan K., *The Role of Clusters in the Regional Policy of the Czech Republic*, 2nd Central European Conference in Regional Science – CERS, Košice, p. 955–962, 2007.
109. Solow R. Technical Change and the Aggregate Production Function, *Review of Economics and Statistics*, 1957, No.8.
110. Steinemann, A. "Implementing sustainable development through problem-based learning: pedagogy and practice", *Journal of Professional Issues in Engineering Education and Practice*, Vol. 129 No. 4, pp. 216–24, 2003.
111. Strateginio planavimo metodika, patvirtinta Vyriausybės 2002 m. birželio 6 d. nutarimu Nr. 827 (Žin., 2002, Nr. 57–2312; 2010, Nr. 102–5279).
112. Svetikas K.Ž., Dzemyda I., Česonis G. Kaimo plėtros politiniai prioritetai ir smulkaus bei vidutinio verslo galimybės Lietuvoje. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos: mokslo darbai. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla*. 2010, Nr. 3(19), 1 dalis, p. 53–61.
113. Svetikas K.Ž. Lietuvos regioninės plėtros politika: raida ir tendencijos. Konferencijos pranešimų medžiaga. Vilnius, 2004.
114. Steinemann, A. (2003), "Implementing sustainable development through problem-based learning: pedagogy and practice", *Journal of Professional Issues in Engineering Education and Practice*, Vol. 129 No. 4, pp. 216–24.
115. Szlachta J. Problems of regional development policy in Poland in the context of european integration. // *Monitoring Preparations of Transition Countries for EU-Accession*. Friedrich Ebert-Stiftung, VŠE v Praze: 2000, p. 101–119.
116. Šimelevič K., Bagdzevičienė R. Kas yra regionas. Regionų plėtra – 2001. Tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. Kaunas: Technologija. p. 274 –275, 2001.
117. Štreimikienė D. Regioninės politikos formavimas šalies bendrajame plane. Regionų ekonomika ir plėtra. Tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga. Kaunas: Technologija. p. 143, 1999.
118. Tamošiūnas T. Sustainable development of regions: the systematic research of Šiauliai region social and economic development. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*. Nr. 17(2). P. 114–121, 2009.
119. The Danish Local Government Reform in Brief. Prieiga internete: http://www.im.dk/publikationer/government_reform_in_brief/index.htm
120. The Danish Regional Growth Strategy. Prieiga internete: <http://www.oem.dk/publication/growth/strategy.pdf>
121. Thierstein, A., Walser, M. *Sustainable Regional Development: Interplay of top-down and bottom-up approaches*, 1999.
122. Tijūnaitienė, R.; Giedrimienė L. Globalizacija versus regionalizmas. Regionų plėtra–2002. Tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga. Kaunas: Technologija, p. 191 – 195, 2002.
123. Tödtling F., Trippl M., *One size fits all? Towards a differentiated regional innovation policy approach*, Research Policy No 34, Elsevier BV, 2005.

124. UNDP policy paper. How to make local development work: selected practices from Europe and CIS. 2002. p. 17–33.
125. Valstybės ilgalaikės raidos strategija (Žin., 2002, Nr. 113–5029).
126. VšĮ Klaipėdos mokslo ir technologijų parkas veiklos ataskaita 2010 m., prieiga per internetą http://www.kmtp.lt/uploads/Veiklos_ataskaita_2010%20m%20_patvirtinta.pdf
127. VšĮ Klaipėdos mokslo ir technologijų parkas veiklos ataskaita 2011 m., prieiga per internetą http://www.kmtp.lt/uploads/Naujienos/Veiklos_ataskaita_2011%20m%20_patvirtinta.pdf
128. Wallner H. P., Narodslawsky M. The concept of sustainable island: cleaner production, industrial ecology and the network paradigmas preconditions for regional sustainable development, *Journal of Cleaner Production*, Elsevier Science, Barking. P. 167–171, 1994.
129. What is an indicator of sustainability? Prieiga per internetą:
130. <http://www.sustainablemeasures.com/Indicators/WhatIs.html>
131. Wheland R. Mounting Greenery. Warlingham: Institute of Economic Affairs Education Unit, 1989.
132. <http://balticvalley.lt/> – Integruoto mokslo, studijų ir verslo centro (slėnio) Lietuvos jūrinio sektoriaus plėtrai tinklalapis <http://www.kmtp.lt/> – Klaipėdos mokslo ir technologijų parko tinklalapis
133. www.millenaire3.com/user/Strat_region_III.pdf
134. www.mmr.cz – Čekijos Respublikos vietinės plėtros ministerijos tinklalapis
135. <http://www.telecom.gov.sk/index/index.php?lang=en> – Slovakijos Respublikos transporto, statybos ir regioninės plėtros ministerijos tinklalapis.

GEDIMINO ČESONIO MOKSLO DARBŲ SĄRAŠAS

1. Svetikas K.Ž., Dzemyda I., Česonis G. Kaimo plėtros politiniai prioritetai ir smulkaus bei vidutinio verslo galimybės Lietuvoje. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos: mokslo darbai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. 2010, Nr. 3(19), 1 dalis, p. 53–61.
2. Astrauskas A., Česonis G. Strateginio planavimo principų diegimo Lietuvos vietos savivaldybėse etapai. *Viešoji politika ir administravimas*, 2008, Nr. 26, p. 25–34.
3. Česonis G., Jankūnaitė D. Nacionalinė regioninė politika // *Lietuvos ekonomikos apžvalga 2007/I*. ISSN 1392–315X. Vilnius, 2007, p. 76–78.
4. Česonis G., Krišpinovičius S., Rizgelytė S. Regioninė politika (Regional policy) // *Lietuvos ekonomikos apžvalga (Survey of the Lithuanian Economy) 2005/II*. ISSN 1392–3501. Vilnius, 2005, p. 48–53.
5. Česonis G., Čiegis R., Dorofejeva O. Economic Aspects of Cities' Sustainable Development Strategic Planning // *Engineering Economics*. ISSN 1392–2785. Kaunas „Technologija“, 2004, Nr. 5(40), p. 35–41.
6. Česonis G., Čiegis R. Darnaus vystymosi strateginis planavimas: urbanistinis aspektas / *Strateginė savivalda*. ISSN 1648–5815. Klaipėda, 2004, Nr. 1, p. 20–31.
7. Česonis G., Pukas V. Statistiškai pagrįsta strateginio plano struktūra // *Regionų plėtra – 2002. tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga*. Kaunas „Technologija“, 2002, p.169–172

Česonis, Gediminas

LIETUVOS REGIONINĖS POLITIKOS TOBULINIMO KRYPTYS: daktaro disertacija. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidyba, 2012. 186 p.

Bibliogr. 178–185 p.

ISBN 978-9955-19-446-0

Disertacijoje analizuojama Lietuvoje ir kitose Europos Sąjungos išsivysčiusiose valstybėse vykdoma regioninės plėtros politika, jos įtaka darniam valstybės vystymuisi, Lietuvos regioninės plėtros politikos tikslai, uždaviniai ir priemonės, pagrindiniai dokumentai reglamentuojantys regioninės plėtros politiką bei ją įgyvendinančios institucijos. Disertacijoje atlikti tyrimai parodė, kad Lietuvoje įgyvendinama regioninės plėtros politika iš esmės yra tik „reaktyvus“ pobūdžio, o jos vykdymo rezultate regioniniai išsivystymo netolygumai yra dideli ir nemažėjantys, nepilnai panaudojami Lietuvos teritoriniai, ypač žmogiškieji bei inovacijų, ištekliai. Išanalizavus ir įvertinus šiuolaikinę kitų valstybių gerąją praktiką įgyvendinant regioninės plėtros politikas ir jų pokyčius bei šiuolaikines plėtros teorijas disertacijoje pateikiami pasiūlymai dėl Lietuvos regioninės plėtros politikos tobulinimo krypčių.

Regional development policies which are being implemented in Lithuania and other developed countries of European Union, their impacts to sustainable development of state, also goals, objectives and measures, main documents regulating national regional development policy and institutions which are implementing it in Lithuania are analyzed in dissertation. Researches made during preparation of dissertation showed that regional policy currently being implemented in Lithuania mostly is out of “reactive” nature, and as result of its implementation regional social and economic disparities are high and not reducing, territorial resources, especially human and innovation, are not being used properly. Basing on analysis and evaluation of good practices of other states in implementation of modern national regional policies, their changes, also basing on modern development theories proposals for improvement of directions of Lithuanian regional development policy are prepared.

Gediminas Česonis

DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT OF NATIONAL REGIONAL POLICY IN LITHUANIA

Doctoral Dissertation

Maketavo Romanas Tumėnas

SL 585. 2012 05 04. 11,84 leidyb. apsk. l.

Tiražas 20 egz. Užsakymas 16 771

Mykolo Romerio universiteto užsakymu išleido UAB „Baltijos kopija“

Kareivių g. 13B, Vilnius

Puslapis internete www.kopija.lt

El. paštas info@kopija.lt

Spausdino UAB „Vita Litera“

Kurpių g. 5-3, Kaunas

Puslapis internete www.bpg.lt

El. paštas info@bpg.lt